

**Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
Ministry of Education and Science of Ukraine
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**

**ISSN 2411-4758 (Print)
ISSN 2518-1602 (Online)**

**РІДНЕ СЛОВО
В ЕТНОКУЛЬТУРНОМУ
ВИМІРІ**

Збірник наукових праць

**NATIVE WORD IN
ETHNOCULTURAL
DIMENSION**

Scientific Papers Collection

Дрогобич 2019
Drohobych 2019

Рідне слово в етнокультурному вимірі : збірник наукових праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич: Півсвіт, 2019. 216 с.
DOI: <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2019>

До збірника наукових праць увійшли статті, у яких розглянуто питання функціонування мови як етнокультурного феномена.

Для науковців, викладачів, аспірантів, учителів, студентів.

УДК 811.161.2:39

Збірник затверджено у Переліку наукових фахових видань (додаток 8 до наказу Міністерства освіти і науки України № 1222 від 07.10.2016 р.) і зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resource index, Index Copernicus.

**Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 20445-10245 Р від 11.10. 2013 р.**

Рецензенти :

Марія Голянич, д-р філол. наук, проф. кафедри української мови ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”;

Свєнєія Карпїловська, д-р філол. наук, проф., зав. відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України;

Інна Осадченко, д-р пед. наук, проф. кафедри теорії та методики початкової освіти Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського;

Григорій Штєнь, д-р філол. наук, проф. кафедри історії української літератури та шевченкознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Головний редактор

Марія Федурко – д-р філол. наук, проф.

Заступники головного редактора :

Світлана Гіряк – д-р філол. наук, доц.;

Віра Котєвич – к. філол. наук, доц.;

Світлана Луцїв – к. пед. наук, доц.

Редакційна колегія :

Зєя Валюх, д-р філол. наук, проф., **Василь Винницький**, д-р філол. наук, проф., **Василь Грещук**, д-р філол. наук, проф., **Микола Зимомря**, д-р філол. наук, проф., **Петро Іванишин**, д-р філол. наук, проф., **Зєряна Коцюба**, д-р філол. наук, проф., **Наталія Мафтин**, д-р філол. наук, проф., **Петро Мацьків**, д-р філол. наук, проф., **Ігор Набитєвич**, д. н. з філол., проф. (Польща), **Іво Поспїшил**, д. н. з філол., проф. (Чеська Рєспубліка), **Галїна Сабат**, д-р філол. наук, проф., **Ольга Косєвич**, д-р філол. наук, проф., **Павєл Штєкавер**, д. н. з філол., проф. (Словацька Рєспубліка), **Оксана Кушлик**, д-р філол. наук, проф., **Ярослав Яремко**, д-р філол. наук, проф., **Костянтин Іванєчко**, к. філол. наук, доц., **Ірина Левчик**, к. філол. наук, доц., **Іван Кутняк**, к. філос. наук, доц., **Галїна Міронова** д. н. з філол., доц. (Чеська Рєспубліка), **Галїна Фїль**, к. філол. наук, доц., **Олена Кравченко-Дзондз**, к. пед. наук, доц., **Анна Огар**, к. філол. наук (вїдповїдальний секретар).

Усі електронні версії статей збірника оприлюднено на офіційному сайті видання
<http://nwed.dspu.edu.ua/>

Редакційна колегія не обов'язково подїляє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе вїдповїдальності за достєвїрність наведених даних і посилань.

Засновник і видаєць – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,

вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Львівська обл., 82100

тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: annaogar@ukr.net

*Published by the decision of the Academic Council of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Protocol № 9 from September 19, 2019)*

Native word in ethnocultural dimension : Scientific Papers Collection / Drohobych Ivan Franko
P 49 State Pedagogical University, Drohobych : Posvit, 2019. 216 p.
DOI: <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2019>

Scientific Papers Collection includes articles dealing with functioning problems of the language as an ethnocultural phenomenon.

Selected works compiled for scientists, scholars, teachers and students.

УДК 811.161.2:39

Collection approved list of scientific professional publications (Annex 8 to the Ministry of Education and Science of Ukraine of 10.07.2016 № 1222) and registered in the international scientometric databases Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resource index, Index Copernicus.

Certificate of registration of print media series

KV № 20445-10245 P from October 11, 2013

Reviewers :

Maria Holianych, Doctor of Philology, Professor at the Department of the Ukrainian language, SHEE «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University»;

Yevheniia Karpilovska, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Structural and Mathematics Linguistics, Institute of the Ukrainian Language, National Academy of Sciences of Ukraine;

Inna Osadchenko, Doctor of Pedagogics, Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, V. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University;

Hryhorii Shton, Doctor of Philology, Professor at the Department of the History of Ukrainian Literature and Shevchenko Criticism, Taras Shevchenko Kyiv National University.

Chief editor

Mariia Fedurko, Dr. of Philology, Professor.

Deputy Editors :

Svitlana Hirniak, Dr. of Philology, Associate Professor,

Vira Kotovych, Ph. D. in Philology, Associate Professor,

Svitlana Lutsiv, Ph. D. in Pedagogics, Associate Professor.

Editorial board :

Zoia Valiukh, Dr. Philology, Professor, **Vasyl Vynnytskyi**, Dr. of Philology, Professor, **Vasyl Greshchuk**, Dr. of Philology, Professor, **Mykola Zymomia**, Dr. of Philology, Professor, **Petro Ivanyslyn**, Dr. of Philology, Professor, **Zoriana Kotsiuba**, Dr. of Philology, Professor, **Nataliia Maftyn**, Dr. of Philology, Professor, **Petro Matskiv**, Dr. of Philology, Professor, **Ihor Nabytovych**, Dr. in Philology, Professor (Poland), **Ivo Pospishil**, Dr. habil. in Philology, Professor (Czech Republic), **Halyna Sabat**, Dr. of Philology, Professor, **Olha Kosovych**, Dr. Philology, Professor, **Pavol Stekauer**, Dr. in Philology, Associate Professor (Slovak Republic), **Oksana Kushlyk**, Dr. of Philology, Professor, **Yaroslav Yaremko**, Dr. of Philology, Professor, **Konstantyn Ivanochko**, Ph. D. in Philology, Associate Professor, **Iryna Levchyk**, Ph. D. in Philology, Associate Professor, **Ivan Kutniak**, Ph. D. in Philosophy, Associate Professor, **Halyna Myronova**, Dr. in Philology, Associate Professor (Czech Republic), **Halyna Fil**, Ph. D. in Philology, Associate Professor, **Olena Kravchenko-Dzondza**, Ph. D. in Pedagogics, Associate Professor, **Anna Ohar**, Ph. D. in Philology (responsible secretary of editorial board).

All electronic versions of articles in collection are available on the official website edition
<http://nwed.dspu.edu.ua/>

Editorial board do not necessarily share the position expressed by the authors of articles, and is not responsible for the accuracy of these data and references.

Founder and Publisher - Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,

Ivan Franko str., 24, Drohobych, Lviv region, 82100

Tel. : (03244)1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: annaogar@ukr.net

I. ЗАСАДИ І ПРОБЛЕМИ ЕТНОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2019, pp 4-14.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2019.177910>

УДК 811.161.2–81'373.611

WORD-BUILDING MORPHONOLOGY OF THE DEVERBATIVES IN THE WORKS OF M. KIDRUK

Inna DEMESHKO

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (Ukraine, Kropyvnytskyi) demeshkoim@gmail.com

ORSID: <http://orcid.org/0000-0002-2982-8675>

Research ID F-2859-2019 <http://www.researcherid.com/rid/F-2859-2019>

Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board:
11.09.2019.

Статтю опубліковано / The article is published: 15.11.2019

The article deals with the specificity of the deverbatives in the word-formation and morphonological aspect based on M. Kidruk's prose works; the derivational means, the word-formation models and morphonological models of the verbal derivatives of the author are identified.

The main feature of M. Kidruk's language material is high intellectualism, coupled with the linguistic realism. The writer's idiosyncrasy is a system of the language means formed as a result of the creative use of the linguistic phenomena in Ukrainian. The main aspects of the individual style of the writer such as the deeply moving narrative, dialogues, naturalness, clarity of presentation are shown.

The specificity of the language organization is defined, active word-formation resources and accompanying morphonological processes are described in the nomination of fragments of the modern Ukrainian-language picture of the author's world, word-formation and morphonological features of the deverbatives in the prose works are determined, word-formation means and morphonological models of the verbal derivatives are highlighted in the works of the author in the stylistic aspect as means of stylistic expressiveness.

It has been established that the deverbatives of the substantive block used in the prose works of M. Kidruk indicate the names of the persons, objects of the abstract names, indicated action and they belong to the productive linguistic units. The nouns for naming the abstract action and the result of the action are characterized by the

lower productivity. It has been revealed that for the verbal derivatives of the substantive block, the following morphonological phenomena, such as the verbal ending, consonant alternation (P//P1 (the alternation of the labial and labial + l, C//C), the alternation due to the influence of the ancient suffixal phoneme *j*, the alternation of the linguistic dental consonants with the pre-dental hushing sound), C//C ' (the alternation of hard consonant with the palatalized phoneme), C'//C (the alternation of palatalized with the hard consonant phoneme) and the vocal (V//V) alternatives, the shift of accent are applied.

Key words: word-formation morphonology; deverbative; truncation; vocal and consonant alternations; word-formation model; morphonological model.

СЛОВОТВІРНА МОРФОНОЛОГІЯ ДЕВЕРБАТИВІВ У ТВОРАХ М. КІДРУКА

Інна ДЕМЕШКО,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, demeshkoim@gmail.com

У статті досліджено специфіку девербативів у словотвірно-морфонологічному аспекті в канві прозових творів М. Кідрука, виділено словотворчі засоби, словотвірні моделі та морфонологічні моделі віддієслівних дериватів у творах автора. Установлено, що девербативи субстантивного блоку, що використовуються в прозових творах М. Кідрука, позначають назви осіб, абстрактні назви, опрідметнену дію і належать до продуктивних мовних одиниць, а на позначення предмета, результату дії менш продуктивні. Виявлено, що для віддієслівних дериватів характерні такі морфонологічні явища, як усічення дієслівної фінали, консонантні і вокалічні альтернації, переміщення наголосу.

Ключові слова: словотвірна морфонологія; девербатив; усічення; вокалічні й консонантні альтернації; словотвірна модель; морфонологічна модель.

Raising of the problem. Today, the study of morphonologically marked units of the lexicon of the Ukrainian literature works in stylistic aspect is actively updated with new scientific intelligence. We have already analyzed the word-forming morphonology of deverbatives in the language of the works by M. Chernyavskiy and V. Vynnychenko (Demeshko, 2008, 2015). The peculiarities of the stylistic use of morphological and word-forming phenomena in the context of the category of expressiveness (on the material of Ivan Franko's poem «Lys Mykyta») and morphonologically marked units of P. Karmanskii's lexicon were analyzed by M. Yu. Fedurko (Fedurko, 2016, 2017), contained in the previous issues of this collection. The process of perception and mental reflection of the reality phenomena can be traced on

the basis of word-morphological analysis of the verbatives in the writer's prose. The processes in the Ukrainian word formation are influenced by extra-lingual (active borrowing of lexemes, borrowed stems and affixes; increasing the cultural level of the population) and linguistic factors (using autochthonous word-forming variants, preserving the identity of the national word-formation).

The analysis of researches. The stylistic differentiation of the means of word formation (primarily suffixes) in linguistics is analyzed in the works on the problems of word formation by P. I. Bilousenko, K. G. Gorodenskaia, V. V. Greshchuk, P. S. Dudik, N. F. Klimenko, I. I. Kovalika, A. D. Ponomarev, word-forming morphonology – M. Yu. Fedurko. The linguists point out that the allocation of word-formation stylistics as a separate branch of the scientific description of the derivative units of the modern Ukrainian language would help to cover the issues of stylistic word-formation, general understanding of word-forming processes, clearer identification of the stylistic role of the ways and means of word-formation. It would contribute to the development of the most expedient principles for the description and study of linguistic material, the unification of analysis methods.

The deverbatives of the substantive, adjective blocks, based on other parts of speech, reflect the derivative relations between the parts of speech and perform the functions of a transposition mechanism. Morphological processes accompany the phenomena of word formation and enable the functioning of derivatives, so it is expedient to investigate the questions of the stylistic use of the phenomena of word-forming morphonology in the works of the contemporary Ukrainian writers, distinguishing the features of the national and cultural identity, so it is relevant to study the use of morphological-word-forming phenomena of deverbatives in the Ukrainian prose, in particular, the study of important word-forming stylistic features of M. Kidruk's idiolect.

The purpose of the article is to find out the word-forming-morphonological features of deverbatives in the works of M. Kidruk. To achieve this goal the following tasks are involved: 1) to study the specific organization of the language of the writer; 2) to characterize the derivational resources in the nomination of the fragments of the modern Ukrainian-language picture of author's world; 3) to find out the word-forming and morphonological features of deverbatives in M. Kidruk's novels; 4) to distinguish word-forming and morphonological models of verbal derivatives in the works of the author as a means of stylistic expression.

The main material of the study. The linguistic style of the author, the conceptual reproduction of the world are affected by the writer's idiolect.

Artistic creativity reveals the national and cultural features of the author's style, national and linguistic characteristics of the text. The linguistic and artistic practice of the writer is a certain system, a specific feature of which is the artistic and aesthetic purposefulness of its components. The author actively uses the dialogues, he travels, reads a lot, which makes it possible to create his own style, so it is interesting to study the style of the contemporary writer, his language creation, finding out the peculiarities of the language organization of the novels, word-morphonological peculiarities of the verbatim in the works of the author.

Bondarenko T. S. drew attention to the vocabulary of the writer's works: «His works are full of professionalism, place names, slang, exoticisms, spatial, colloquiality and everyday vocabulary» [1, p. 56], with barbarisms: *Google, Gmail-акаунт, акаунт, girlfriend, Skype, YouTube, Mentos, «Mercedes» S-клас, «Porsche Cayman», «CouchSurfing», Firefox, Caps Lock, Shift, Enter, YouTube, Facebook, «Cessna 172», «Windy City Flyers», Hunter's Creek Hotel, INTEX Escursion 5 Set etc.*: – *Був увімкнений YouTube? – Ні. Було тихо. Він щось... друкував. Через хвилину пост про викрадення висів на тлі її акаунта у Facebook* (2; p. 235). At lexical level the most noticeable signs of specific writer's idiostyle is the use of different layers of vocabulary (by origin, sphere of use and emotional coloring).

The main feature of M. Kidruk's language material is high intellectualism, alongside with linguistic realism. The main role belongs to the priorities of the author. His idiostyle is a system of linguistic means formed as a result of the creative use of the Ukrainian language. The main features of the individual style of his works are colloquiality, deeply moving narrative, dialogues and clarity of presentation.

Dudyk P. S. notes that «the peculiarity of the affixing of the words depends on their part-speech affiliation because the words of each particular part of speech have their own unique system of prefixes and suffixes» (Dudyk, 2005, p. 181). The formant, which performs the transposing function, gives the transposed unit a new lexical meaning, or an additional one, with a stylistic load. The individuality and originality of affixed derivatives depend on their part of speech, since each part of speech has its own derivative system. So, suffixes *-н'н'*, *-ен'н'*, *-ін'н'* belong to the deverbatives with the word-formation meaning of the generalized action or product of action. Such deverbatives are typical for the book language style, official-business, scientific, artistic, they denote the action and belong to the productive language units. These suffixes acquired their stylistic functions gradually, with the increasing number of abstract and generalizing words.

Some works are dissonant, the author would like to rewrite them, but we observe them and may analyze. The author read a lot of adventure books and autobiographical novels. Kidruk M. studied at the Faculty of Mechanics and Energy, worked as a programmer but he realized that he had to do what he liked. The writer as a traveler (specializing in energy engineering) having studied at a graduate school in Sweden notes that «Sweden has changed me. It may have helped me to become the one I have dreamt of for all my life. I deliberately rejected all the perspectives – these fabulous Swedish prospects for an easy, measured and secured life – and returned to Ukraine. And that is why there was only one reason: boredom has no prospects» (1).

The author points out that the work should appeal to him and it must be a dramatic, holistic, plausible story with different genres for as many readers as possible. His literary tastes are constantly changing, so it is quite interesting and relevant to analyze the stylistic functions of word-forming tools, word-morphological features of deverbatives in M. Kidruk's works.

It is advisable to study the stylistic functions and possibilities of word formation within the word-types, models (and their interrelation), as well as within the word-forming categories. The grammatical, word-forming, lexical, etymological, euphonic factors play a supporting role in the creation of the deverbatives, but it is extremely important to take into account the morphological factor. The deverbatives in M. Kidruk's prose are formed by the corresponding word-forming and morphological types and models. Explaining the derivational and morphological features of the verbal derivatives in the prose works of M. Kidruk, it should be noted that as the writer uses book vocabulary, such word-forming models, which are the characteristic of their productivity in the modern Ukrainian language, are of high productivity: V + **-ен'н'**:- *припущення, народження, пробудження, викрадення*; V + **-н'н'**:- *народження, обладнання, питання, чергування*; V + **-ін'н'**:- *творіння*; V + **-т'т'**:- *життя, відчуття, почуття, чуття*; V + **-к-**: *слухавка, обшивка, тряска, латка*; V + **-ник**: *указівник, рятівник*; V + **-ач**: *передавач, викрадач*; V + **-ець (-вець, -лець, -нець)**: *гравець, прибулець, мешканець*; V + **-О**: *напис, погляд, розмах*; V + **-ник**: *мандрівник, відповідник*; V + **-ств-**: *ббивство*; V + **-ок**: *наслідок*; V + **-ін(а)**: *пробойна*; V + **-ї-**: *крівля*; V + **-н'**:- *спальня*; V + **-ив-**: *плетиво*. The formants modify the semantics of derivatives, their root, representing the lexical core of the word. Our observations convinced that derivative words as nominative signs indirectly capture the representation and ethno-cultural images of the environment surrounding the recipient's universe.

Thus, the verbatives of these word-forming models form the names of the characters, abstract names and names of the object-based action. The active

use of abstract vocabulary is not surprising for the language of M. Kidruk's works. This sign of the language of his prose works is conditioned by the author's self-expression. One of the most important stylistic features of the writer's idiolect is the sufficiently high frequency of the male suffixes with zero suffix. The succinct structure of these derivatives, where zero suffix seems to retain the semantics of an action or state in the intangible form, is capable to express the intensity of the author's will. The semantics of the root morpheme in conjunction with the word-forming agent of the substantive block's deverbatives implies reading of the author's works at the accelerated pace. The high productivity of zero-suffixing deverbatives in M. Kidruk's prose is used as a means of characterizing the rapidity of the human action: *відповідь, відділ, вигляд, вихлоп, контроль, під'їзд, підпис, перемога, переляк, причал, притока, пліт, постріл, спогад* etc.: «Втім, був один **спогад**, який він старався оминати. Той дивний момент, що передував вирішальному **пострілу**. ...Морочливі міркування могли бути хворобливим **вихлопом** із перенапруженого у критичний момент мозку, але не той хлопець, не той незрозумілий обрис, що виринув на місці мішені» (2, р. 19). The less productivity is acquired by deverbatives with formants **-ач, -ник (-івник), -ець, -к-, -ок, -ен'н'-, -н'н'-, -ін'н'-, -О, -О(а), -ак-, -ій, -от-, -ств-, -ин-, -л-, -иц'-, -н'-** on denotation of the person, mean of action, abstracted action, result of action, subjectified action: *передавач, перемикач, подовжувач, виробник, розробник, спецприймальник, доброзичливець, природознавець, заклепка, згадка, зупинка, проводка, підтримка, оббивка, наслідок, уламок, збудження, пошкодження (обиивки), викрадення, запитання, бажання, виконання, втручання, плавання, чергування, творіння, контроль, виклик, відділ, виїзд, заряд, контроль, переїзд, перегін, натяк, переляк, розгляд, опора, перемога, притока, повага, заміна, літак, водій, хрипота, вбивство, проломина, покривало, приборальниця, спальня: Хто сидів за моїм ноутбуком у момент **відправлення** листа? (3, р. 232). Я бачу **працівника** наземних служб..., поряд із ним **водії** (5, р. 7), **виробник літака** (5, р. 14), дві схеми **виконання** ремонту, **перегін літака** (5, р. 14).*

In the creation of derivatives of the substantive block of productivity the following morphological models are identified: Vb + Уо + Ak + **-н'н'**: *пізнання (навколишньої дійсності), роздратування, клепаання, щезання: «... проростання кровоносних судин» (3, с. 9); Vb + Уо + Af + **-т'т'**: *відчуття, забуття, життя, перекриття: «Тобто всякий епізод чи трапунок у будь-якій точці Земної кулі має об'єктивні передумови й одну або ж декілька причин, що безпосередньо чи побіжно постріляли втіленню його в **життя**» (1, с. 13); місце **прибуття** (2, с. 134); Vb +**

Уо + С//С + Ак + **-ен'н'**: відображення (з//ж), пригнічення (т//ч); припущення (ст//шч); народження, пробудження (д//дж); викрадення (с//д): «А потім здригнувся від жахливого **припущення**: а що, як ми його не знайдемо і згодом я його забуду?» (3, с. 253); Vb + Уо + Р//РІ + **-ен'н'**: відправлення (в//вл), повідомлення (м//мл), захоплення, захоплено (п//пл); кріплення (п//пл): місце відправлення (3, с. 134); відправлення листа (в//вл) (3, с. 166); сітка з кріпленням (3, с. 113); Vb + Уо + Ак + **-к-**: згадка, зупинка, підтримка; Vb + Уо + V//V + Apr + **-к-**: зачіска; Vb + Уо + Apr + **-О-**: суміш, виклик, натяк, погляд; Vb + Уо + Ак + **-ач-**: передавач; Vb + Уо + С//С + Ак +

-ач-: викрадач; Vb + Уо + Hs + As + **-ець (-вець)**: гравець, прибулець, мешканець; Vb + Уо + Hs + Ак + **-ець (-лець, -нець)**: прибулець, мешканець; Vb + Уо + Ак + **-О-**: зліт, під'їзд; Vb + Уо + As + **-*j(a)**: будівля; Vb + Уо + С//С' + Apr + **О**: відповідь (д//д') (the morphonological position of palatalization); Vb + Уо + С'//С + Apr + **О**: постріл (п'//л) (the morphonological position of depalatalization); Vb + Уо + V//V + Apr + **О**: перегін (о//і, о//О, н//н'), зачіска (е//і), перехід (о//і), опір (ш//і); Vb + Уо + V//V + Ак + **О**: зльот (о//і); Vb + Уо + Ак + **О(a)**: опора (ш//о), сквоюючи (у//ов): Екіпажі літаків, що готувалися до зльоту, навперейбій викликали деайсери (5, с. 7); **опорна** головка для з'єднання деталей (5, с. 12); Vb + Уо + As + **-ник**: мандрівник; Vb + Уо + Ак + **-ник**: відповідник; Vb + Уо + Ак + **-ств-**: вбвство; Vb + Уо + Apr + **-ок**: наслідок; Vb + Уо + Ак + **-ін(a)**: пробоїна; Vb + Уо + Ак + **-j-**: кривля; Vb + Уо + Ак + **-н'**: спальня; Vb + Уо + Ак + **-ив-**: плетиво; Vb + Уо + As + **-л-**: покривало.

In the creation of derivatives of the adjective block of productivity the following morphonological models are identified: Vb + Уо+ Р//РІ + Ак + **-ен-**: улюблена (ковдра), роззублений (б//бл), встановлене (місце) (в//вл), відправлене (повідомлення) (в//вл), похнюплений (п//пл), Vb + Уо+ С//С + Ак + **-ен-**: вкрадене (повідомлення) (с//д), покручений (т//ч), for which the truncation of verbal ending is typical, consonant alternative, the root morpheme is emphasized. Kidruk M. in rare cases uses deverbatives formed from verbs of the foreign origin: Vb + Уо + As +

-атор: інформатор, акумулятор. In the novels the author also uses the compound words (drafting of bases is with a suffix) with the second verbal basis: серцебиття, доброзичливець, природознавець, місцезнаходження; посудомийна (машина).

Thus, the deverbatives used in the prose works of M. Kidruk, denote the persons, the abstract names, the subjectified action and belong to the productive language units. The deverbatives of the substantive block to denote abstract action, means and result of action, the subject and can be characterized by the

lower productivity. For the verbal derivatives of the substantive block, the following morphonological phenomena, such as the truncation of the verbal ending, consonant (P//P1 (alternation of the labial and labial + l, C//C) (the alternation due to the influence of the ancient suffixal phoneme *j*, the alternation of the linguistic dental consonants with the pre-dental hushing sound), C//C' (the alternation of the hard consonant with the palatalized phoneme), C'//C (the alternation of the palatalized with the hard consonant phoneme) and vocal (V//V) alternations, shift of the emphasis.

The deverbatives of the adjective zone in the works of M. Kidruk are represented by active and passive participles: **правоохоронні органи** (3, p. 271), **заплющені очі** (2, p. 229), **рятувальний гелікоптер, обставлений номер** (3, с. 15), **улюблений гурт** (3, p. 19), **зіщулене від морозу сонце** (3, p. 1), **покручені лінії** (3, p. 118), **промальовані символи** (3, p. 102), **вкрадене повідомлення** (3, p. 200), **підігрита суміш** (4, p. 5), **зіцплені зуби, малодосліджений підвид** (4, p. 7), **призначена для демонтажу ділянка фюзеляжа** (4, p. 15), **вихоплені із багаття жаринки** (3, p. 224), **встановлене місце, вкрадені каністри поїзда** (2, p. 197), **незайманий тропічний ліс** (2, p. 219), **розміщені символи** (2, p. 301); Білосніжний «Boeing 777» компанії «Altair Air», чий широко **розкинуті** крила півгодини тому почистили від замерзлої за ніч кірки й обробили спеціальним розчином проти обледеніння, повільно засипало снігом (5, p. 1). Для **розгойданої** люльки **розтягнута** стріла слугувала плечем, що передавало на її опору величезне поперечне зусилля (5, p. 12). In the creation of the derivatives of the adjective productivity zone the following morphonological models are used: Vb + Уо + P//P1 + **-ен(ий)**: **загублений, привабливий** (б//бл), **розчавлений** (в//вл); Vb + Уо + C//C + **-ен(ий)**: **розміщений** (ст//шч).

The deverbatives of the adverb zone in the prose writings by M. Kidruk are presented by the verbal adverbs in the past and present tense: **чекаючи, дотримуючись інструкції** (2, p. 13), **не вмикаючи ноутбук** (2, p. 254), **міркуючи** (3, p. 14), **захлинувшись, перестрівши матір** (3, p. 10), **збганувши, пролетівши, роздовбавши** (3, p. 15), **натиснувши кнопку** (4, p. 4), **сповіщаючи** (4, p. 7), **закривши кран** (4, p. 8), **від їжджаючи від лайнера** (4, p. 10), **вчепившись руками в поручні** (4, p. 11), **не приховуючи роздратованості** (4, p. 11), **несамохіль, напоказ** (2, p. 19). The deverbatives of the verbal zone in the prose works of M. Kidruk are represented by the following prefixes: **від-, з- (зі-, с-), за-, на-, (над-) наді-, під-, пере-, при-, про-, по-, роз-**: **відкинути, зіскочити, зчинити, записати, заходити, насуватися, надіслати, підскочити, переходити, пригадати, процідити, поінформувати, розповісти, скидатися** etc.: **Українець не відступить-ся, поки припаси не дійдуть до кінця** (2, p. 226).

The author actively uses the verbs with the certain connotative meaning (*вирубити, вгатити, зирити, дертися, захльоскати, вмоцуватися, шкутильгати, шкварчало (багаття), висолопити (язика)* (2, р. 226): *Левко зирив перед собою. ...дертися крізь джунглі* (2, р. 259). *Гілляччя боляче хльоскало по ногах, тулубу, обличчю. Багаття догризало головешки* (2, р. 231) also with the appropriate stylistic goal, using the metonymy aptly. For such verbs the limited use of the derivatives is typical.

These mechanisms of the consonant alternatives are implemented (P//P1, C//C (the alternation due to the influence of the ancient suffixal phoneme *j*, the alternation of the linguistic dental consonants with the pre-dental hushing sound), C//C', C''/C) in the the author's derivation field. For the verbal derivatives of the adjective zone with -ен-, besides the truncation of the verb final, the consonant alternatives are typical, the change of the accent positions of the emphasis is occasional. The transformations are mainly affected by the final consonants of the root morphemes. The derivation process enables morphonological operations that transforms the creature basis into the derivative.

Actually the Ukrainian words with the derivative materials actively used in the works of M. Kidruk, determine the specifics of the Ukrainian language, its national identity. Artistic text as a means of the holistic comprehension of the world, emotional and aesthetic influence on the reader gives a new interpretation, requires a deeper study of the language mechanisms of the writer's work (*трубопровід, землетрус, доброзичливець, серцебиття, місцезнаходження* etc.). For deverbatives that the author uses in the novels, maintainance of national identity of the word-formation is typical but under the globalization influences there was a restriction of the Ukrainian adjective suffixal word-formation.

Conclusions and perspectives of the further research. In the system of M. Kidruk's idiollect there is a tendency to use the deverbatives of the substantive block on the designation of the abstract vocabulary (mainly on the designation of the sensory sphere: *відчуття, почуття, бажання, свідомість*). In the creation of the deverbatives of the substantive and adjective zones in M. Kidruk's prose the productive formants of the modern Ukrainian language are used. For all the deverbatives the general morphonological operation is the verbal ending truncation which accompanies the change of the accent position in the conjunction with the other morphonologic means (consonant alternations on the morphemic seam, vocal ones – in the root morpheme, the interfixation is found in the creation of the compound words between the root morphemes. The explanation of the morphonological factor in the process of the word creation gives an opportunity to study the va-

lence features of the formants in the language of M. Kidruk's works. For the interoperability of the motivator-base and the word-forming formant the derivative capacity of the generative basis, as well as the word-forming capabilities, which are reflected in the quantitative and semantically distinct zones of deverbatives, are crucial.

The interaction of the norms of the modern Ukrainian language generates the artist's desire for the expression on the various system levels, mainly lexical-semantic, and intermediate layers – word-formation and morphonological. The deverbatives help to convey the attitude of the subject to the environment, to show the psychological state of the speaker to what is happening around with the help of the language means. The prospects for the further research are seen in the elucidation of the stylistic means of word-formation and methods of the author, as well as the word-formation and morphonological features of the deverbatives in the works of the contemporary Ukrainian writers.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Кідрук, М. (2010). *Подорож на Пуп Землі*. Т. 1. К. : Нора-Друк, серія «Мандри».

Кідрук, М. (2013). *Твердиня* : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».

Кідрук, М. (2016). *Зазирни у мої сни* : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».

Кідрук, М. (2016). *Мексиканські хроніки* : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».

Кідрук, М. (2018). *Де немає Бога* : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Бондаренко, Т. С. (2013). Індивідуальний стиль Макса Кідрука. *Молодий вечений*. № 2 (02) грудень, 54–57.

Демешко, І. М. (2008). Індивідуально-стильова специфіка віддієслівних дериватів у мові творів М. Чернявського. *Південний архів. Філологічні науки : зб. наук. праць*. Вип. XLIII. Херсон : Вид-во ХДУ, 70–74.

Демешко, І. (2015). Девербативи в прозі В. Винниченка : словотвірно-морфологічний аспект. *Лінгвостилістичні студії : наук. журн.* Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Вип. 3, 70–78.

Дудик, П. С. (2005). *Стилістика української мови*. Київ: Вид. центр «Академія».

Федурко, М. (2016). Українські морфонологічно-словотвірні явища в контексті категорії експресивності (на матеріалі поеми Івана Франка «Лис Микита»). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць Дрогобич : Північ, 214–230.

Федурко, М. (2017). Морфонологічні закономірності й морфонологічні «аномалії» в поетичному словнику П. Карманського. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Півсвіт, 2017, 223–235.

REFERENCES

Bondarenko, T. S. (2013). Individualnyi styl Maksa Kidruka [Max Kidrook's individual style]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*. № 2 (02) December, 54–57. [in Ukrainian]

Demeshko, I. M. (2008). Individualno-stilova specifika viddiyeslivnih derivativ u movi tvoriv M. Chernyavskogo [Individually-style specificity of verbal derivatives in the language of works by M. Cherniavsky.]. *Pivdenij arhiv. Filologichni nauki : zb. nauk. Prac – Nouthern Archive. Philological Sciences: Coll. of sciences*. Vip. HLIII. Herson : Vid-vo HDU, 2008, 70–74. [in Ukrainian]

Demeshko, I. (2015). Deverbativi v prozi V. Vinnichenka : slovotvornomorfologichnij aspekt [Deverbatives in V. Vinnichenko's prose: word-morphological aspect]. *Lingvostilistichnistudiyi : nauk. Zhurn – Linguostilistic Studies: Sciences*. Luck : Shidnoyevroyevropejskij nacionalnij universitet imeni Lesi Ukrayinki, 2015. Vip. 3, 70–78. [in Ukrainian]

Dudik, P. S. (2005). *Stilistika ukrayinskoyi movi [Stylistics of the Ukrainian language]*. Kyiv: Vid. centr «Akademiya». [in Ukrainian]

Fedurko, M. (2016). Ukrayinski morfonologo-slovotvorni yavisha v konteksti kategoriyi ekspresivnosti (na materialy poemi Ivana Franka «Lis Mikita») [kraiian morphonologically-word-forming phenomena in the context of expressiveness category (on the material of Ivan Franko's poem «Lys Mykyta»)]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vimiri – Native word in ethno-cultural dimension: Collected Works*. Drogobich : Posvit, 2016, 214–230. [in Ukrainian]

Fedurko, M. (2017). Morfonologichni zakonomirnosti j morfonologichni «anomaliji» v poetichnomu slovniku P. Karmanskogo [Morphonological patterns and morphonological «anomalies» in P. Karmansky's poetic dictionary]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vimiri – Native word in ethnocultural dimension*. Drogobich : Posvit, 223–235. [in Ukrainian]

УДК 811.161.2:373.2

АСТІОНІМИ УКРАЇНИ ЯК ЕКСПЛІКАТОРИ МЕМОРІАЛЬНОГО КОДУ КУЛЬТУРИ

Віра КОТОВИЧ

кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) virako@ukr.net

ORCID: orcid.org/0000-0001-6370-8135

Research ID: M-6500-2018 <http://www.researcherid.com/rid/M-6500-2018>

Статтю подано до редколегії / The article is submitted to the editorial board 14.09.2019.

Статтю опубліковано / The article is published 15.11.2019.

У статті проаналізовано теперішні астїонїми України як експлікатори меморіального коду культури. З'ясовано, що після прийняття Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» таких назв залишилося небагато. Простежено національну зумовленість меморіальних. Доведено, що національний дух назви часто є передумовою національного буття самого міста.

Ключові слова: меморіальний код культури; астїонїм; ядерна зона; ближня периферія; дальня периферія; інтерпретаційна зона.

ASTIONIMS OF UKRAINE AS EXPLIATORS OF MEMORIAL CODE OF CULTURE

Vira KOTOVYCH

Ph. D. in Philology, Associate Professor, Department Philological Disciplines and Methods of Their Teaching in Primary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) virako@ukr.net

In the article analyzes current Ukrainian asionyms as explicators of the cultural memorial code. It is revealed that after the passage of the Law «On Condemning Communist and National Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine and Prohibiting the Propaganda of Their Symbolism», there are few such asionyms left. The

purpose of the exploration is to trace the national conditionality of the Astionims, who are the explicators of the memorial code of culture.

Formation of a linguocultural portrait of an urban settlement as an explicator of a cultural memorial code was carried out according to the following scheme: nuclear zone (current city name, its location); near periphery (scientific genesis of the astionym with the explication of etymon; historical conditions of the name's name: date of the first known name of the settlement in the sources; name change, etc.) distal periphery (characteristic of etymon); optional interpretive zone (extra-lingual information, descriptors, connotation etc.).

There are three groups of memorial astionyms: names in which memory of famous persons is stored (*Alchevsk, Vatutine, Verkhivtseve, Gorlivka, Hrebinka, Dokuchaevsk, Yenakiyev, Ivano-Frankivsk, Kropyvnytskyi, Lutugine, Sinelnikovo, Khmelnytsky, Shcholkine; Boryspil*); settlements named after the biblical Christian events (*Blagovishchenske, Voznesenivka, Voznesensk, Pokrovsk, Pokrov*); ideologically labeled astionimes, motivated by chrononyms (*Pervomaisk, Pershotravensk*) and individual memorial names of settlements, the etymons for which became onimes or appellations indicating a memorable event (*Artsyz, Beryslav*).

It is proved that the national spirit of the Ukrainian astionym is often a prerequisite for the national existence of the city itself. However, the memorial titles, in which such conditionality could be used as fully as possible, do not always encode the national-patriotic and spiritual values of Ukrainians.

Keywords: cultural memorial code; astionym; nuclear zone; near periphery; distant periphery; interpretation zone.

Постановка проблеми. Питання астіонімів як експлікаторів меморіального коду культури повсякчас було проблемою не тільки лінгвістичною, але й ідеологічною. На 90% це питання стало закритим після прийняття Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Країна позбулася десятків *Артемівських, Дзержинських, Кірових, Котовських, Ленінських, Петрівських, Свердловських, Фрунзівок, Чапаївок, Щорсівок; Жовтневих, Комсомольських, Радянських, Червоноармійських* тощо. Однак неправомірно ототожнювати всі меморіальні назви з комуністичними. Сьогодні ще побутує біля тридцяти астіонімів, які в часі іменувань або перейменувань поселень стали виразниками меморіального коду культури. Коди є універсальними, однак їхні вияви, вагомість у певній культурі метафори їхньої реалізації завжди національно детерміновані (Савченко 2013, 61). Простежити національну зумовленість астіонімів, які є експлікаторами меморіального коду культури – **мета нашої розвідки.**

Аналіз ономастичних лексикографічних праць демонструє, що меморіальні назви українських міст були об'єктом розгляду описової оно-

мастики. У своїй розвідці послуговуємося матеріалами «Етимологічного словника топонімів України» Василя Лучика (Лучик, 2014, с. 19, с. 25, с. 42, с. 60, с. 91, с. 113, с. 133, с. 166, с. 192, с. 203, с. 205, с. 230, с. 265, с. 286–287, с. 311, с. 364, с. 371, с. 374, с. 427, с. 485, с. 493, с. 505), «Топонімичного словника України» Миколи Янка (Янко, 1998, с. 24, с. 28, с. 42, с. 56, с. 66, с. 74, с. 87, с. 93, с. 106, с. 123, с. 133, с. 152, с. 176, с. 193, с. 216, с. 260, с. 267, с. 272, с. 319, с. 374, с. 382, с. 390), а також ономастичними лексикографічними працями Олександра Іваненка (Іваненко, 2017, с. 93), Володимира Никонова (Никонов, 1966, с. 150, с. 193), Євгена Отїна (Отїн, 2014, с. 47–48, с. 49–50), Наталїї Торчинської, Михайла Торчинського (Торчинська–Торчинський, 2008, с. 479), Василя Яцїя (Яцїй, 2015, с. 133–134).

Виклад основного матеріалу. Значення лексеми *меморїальний* – ‘який служить для увічнення пам’ятї якої-небудь особи або визначної подїї; пам’ятний’ (Бїлодїд, 1973, 671). Поселення з такими назвами, як правило, з’явилися на картї України у XVIII–XX ст.

Формування лїнгвокультурологічного портрета мїського поселення як експлікатора меморїального коду культури, здїйснюємо за схемою: *ядерна зона* (теперїшня назва мїста, його локалізація); *ближня периферїя* (наукова генеза астїонїма з експлікацією етимона; історичнї умови постановня назви: дата першого вїдомого засвїдчення назви поселення в джерелах; змїна назви тощо); *дальня периферїя* (характеристика етимона); факультативно-*їнтерпретаційна зона* (екстралїнгвальна їнформація, дескрипція, конотонїми тощо).

Першу групу об’єднують астїонїми, в назвах яких збережено пам’ять про *Олексїя Алчевського, Миколу Ватутїна, Олександра Верховцева, Петра Горлова, Євгена Гребїнку, Василя Докучаєва, Федора Єнакієва, Івана Франка, Марка Кропивницького, Леонїда Лутугїна, Івана Синельникова, Богдана Хмельницького, Кирила Щолкїна.*

Ядерна зона: Алчевськ (Лг).

Ближня периферїя: Алчевський → *Алчевськ*. Астїонїм мотивовано прїзвищем *Олексїя Алчевського*. Протягом вїдносно недовгої їсторїї свого побутування мїсто неодноразово змїнювало назву. Засноване в 90-их роках XIX ст. (Марїнович 1989, с. 36) завдяки будівництву металургїйного заводу Донецько-Юр’ївського металургїйного товариства, пристанційне, а далї при заводське робїтниче селище *Юр’ївка* 1903 р. було перейменоване на *Алчевськ*. Протягом 1932–1961 рр. – *Ворошиловськ*, 1961–1991 рр. – *Комунарськ*, вїд 1991 р. мїсто знову повернуло собї теперїшню назву *Алчевськ*.

Дальня периферїя: Олексїй Алчевський (1835–1901) – український патріот, вїдомий банкір, промисловець, меценат, засновник Доне-

цько-Юр'ївського металургійного та гірничо-промислового товариств, учасник цілої низки просвітницьких проєктів: член товариства «Громада», організатор публічної бібліотеки та товариства розповсюдження письменності серед народу, ініціатор спорудження 1899 р. пам'ятника Тарасові Шевченку, співзасновник жіночої недільної школи та ін.

Інтерпретаційна зона: Безпідставні спроби повернути *Алчевську*, поіменованому в пам'ять про справжнього українського патріота, назву *Комунарськ* – яскраве свідчення того, що назва, як і мова, має неабияке значення.

Ядерна зона: *Ватутіне* (Чрк.).

Ближня периферія: *Ватутін* → *Ватутіне*. Назву поселення мотивовано прізвищем *Миколи Ватутіна*. Населений пункт засновано 1947 р. (Маринович 1989, с. 148) на теренах *Юрківського* вугільного басейну. Початково поселення іменувалося *Юрківське робітничє селище*, далі *Шахтинське*, або *Юрбас*. Міський статус та теперішню назву на честь генерала армії *Миколи Ватутіна* отримало 1949 р.

Дальня периферія: *Микола Ватутін* (1901–1944) – радянський воєначальник, Герой Радянського Союзу. Армія генерала *Ватутіна* ціною величезних втрат, які в рази перевищували втрати противника, визволила Звенигородський р-н Черкаської обл., де розташоване теперішнє місто.

Інтерпретаційна зона: У листопаді 2014 р. Інститут національної пам'яті включив *Миколу Ватутіна* до списку осіб, причетних до боротьби проти незалежності України, організації голодоморів та політичних репресій, чії імена збережено в українських топонімах. Однак у жовтні 2015 р. до оновленого списку осіб, які підлягають під дію Закону про декомунізацію, прізвище *Ватутіна* вже занесено не було.

Дискусія про доцільність перейменування міста *Ватутіне* – досі відкрита.

Ядерна зона: *Верхівцеве* (Днп.).

Ближня периферія: *Верховцев* → *Верховцеве* → *Верхівцеве*. Назву поселення мотивовано прізвищем *Олександра Верховцева*. 1884 р. новозасновану залізничну станцію теперішньої Придніпровської залізниці та пристанційне селище було поіменовано за назвою найближчого села *Любомирівкою* (Маринович 1989, с. 161). 1904 р. селище перейменовано на честь першого керівника залізниці *Олександра Верховцева* – *Верховцеве*, з 1956 р. – місто *Верхівцеве*.

Дальня периферія: *Олександр Верховцев* (1839–1900) – начальник Катеринської (тепер Придніпровської) залізниці 1884–1900 рр., успішна діяльність якого сприяла розширенню та розквіту промислового, економічного та освітнього потенціалу краю.

Інтерпретаційна зона: Зміна *e* → *i* у назві міста відповідає фонетичним нормам української мови, хоча творення астіоніма від антропоніма *Верховцев* не вимагає такого чергування.

Ядерна зона: *Горлівка* (Днц.).

Ближня периферія: *Горлов* → *Горлівка*. Назву поселення мотивовано прізвищем *Петра Горлова*. Засновані козаками на початку XVIII ст. хутори вздовж річок *Корсунь*, *Балка Залізна* та *Лугань* стали першими відомими оселями на цих теренах, поіменовані царською канцелярією на *Государів Байрак* (1754 р.), *Государів Посад* (1779 р.) та ін. З будівництвом залізниці на теренах майбутнього міста з'являються станції *Микитівка* та *Корсунь*. Під керівництвом гірничого інженера *Петра Горлова* розпочалися вуглерозвідувальні роботи та спорудження *Корсунської копальні № 1*, біля якої виросло робітниче селище. Це селище 1867 р. (Маринович 1989, с. 286) й дало початок місту, яке було назване *Горлівкою*.

Дальня периферія: *Петро Горлов* (1839–1915) – гірничий інженер, дослідник та організатор гірничого виробництва на Донбасі, Кавказі, в Уссурійському краї, Середній Азії, першовідкривач вугільного видобутку на місці майбутньої *Горлівки*.

Інтерпретаційна зона: Зображення птаха *горлиці* на гербі міста трактує походження астіоніма з позицій народної етимології.

Ядерна зона: *Гребінка* (Пл.).

Ближня периферія: *Гребінка* → *Гребінка*. Назву поселення мотивовано прізвищем *Євгена Гребінки*. Поселення, засноване 1895 р. (Маринович 1989, с. 296) на залізничній лінії *Київ–Полтава*, було поіменоване спочатку за назвою ближнього села – *Городище*. Припускають, що 1900 р. з ініціативи відповідального за будівництво станції, інженера шляхів сполучення *Миколи Погорілка* для увіковічнення пам'яті про відомого письменника *Євгена Гребінку* станцію *Городище* та пристанційне поселення було перейменовано на *Гребінку*.

Дальня периферія: *Євген Гребінка* (1812–1848) – український письменник, байкар, поет-лірик, педагог, викладач словесності, громадський діяч, співвидавець першого «Кобзаря» *Тараса Шевченка*. Сьогодні найвідомішими є його романс «Очі чорні», низка байок, історичний роман «Чайковський», повісті «Кулик», «Ніжинський полковник *Золотаренко*» та ін.

Інтерпретаційна зона: Хутір *Убіжище* (тепер с. *Мар'янівка*), недалеко від *Гребінки* – мала батьківщина *Євгена Гребінки*, там письменник народився і похоронений.

Ядерна зона: Докучаєвськ (Днц.).

Ближня периферія: Докучаєв → Докучаєвськ. Назву поселення мотивовано прізвищем *Василя Докучаєва*. Поселення засновано 1898 р. (Маринович 1989, с. 351) у зв'язку з освоєнням вапнякових та доломітних кар'єрів, розташованих недалеко від залізничної станції і села *Оленівки*, та поіменовано *Оленівські Кар'єри*. Сучасну назву місто отримало 1954 р. у пам'ять про агролісознавця *Василя Докучаєва*.

Дальня периферія: Василь Докучаєв (1846–1903) – природознавець, основоположник наукового генетичного ґрунтознавства та зональної агрономії, автор ґрунтової карти світу. Висунув теорію генези чорнозему. Ініціював насадження лісосмуг у степовій зоні Донеччини й був причетним до створення найбільшого на цих теренах Велико-Анадольського лісу.

Інтерпретаційна зона: Необхідність перейменування смт *Оленівські Кар'єри* на м. *Докучаєвськ*, поіменоване в пам'ять про російського вченого-агронома *Василя Докучаєва*, залишається незрозумілою.

Ядерна зона: Єнакієве (Днц.).

Ближня периферія: Єнакієв → Єнакієве. Назву поселення мотивовано прізвищем *Федора Єнакієва*. Біля селища *Софіївка* Бахмутського повіту, за три кілометри від колишнього Петровського дослідного чавуноплавильного заводу 1895 р. розпочалося спорудження нового металургійного заводу, який отримав таку ж назву, як і попередній, – Петровський. Одним із засновників цього заводу та опікуном соціальної інфраструктури при заводських селищ був *Федір Єнакієв*. 1898 р. ухвалено рішення залізничну станцію та місцевість, де розміщено Петровський завод, копальні й селища металургійного товариства, назвати іменем основного його фундатора – *Єнакієва*. Цей рік і вважається датою заснування міста (Маринович 1989, с. 401), хоча окремі джерела вказують на заснувану 1782 р. *Федорівку* як попередницю сьогоднішнього *Єнакієва*.

Протягом 1928–1936 рр. *Єнакієве* було перейменовано на *Рикове*; від 1936 р. до 1941 р. – *Орджонікідзе*; протягом 1941–1944 р. повернено назву *Рикове*; від червня 1944 р. – знову *Єнакієве*.

Дальня периферія: Федір Єнакієв (1852–1915) – відомий промисловець, один із засновників металургійного заводу. Керівник та член правління шести комерційних і промислових структур, серед яких Товариство Північно-Донецької залізниці, Російсько-бельгійське металургійне товариство, Російське паровозобудівельне механічне товариство, Компанія С-Петербурзького металічного заводу та ін.

Ядерна зона: Івано-Франківськ (обл. центр ІФ).

Ближня периферія: Іван Франко → *Івано-Франківськ*. Назву поселення мотивовано іменем та прізвищем *Івана Франка*. На теренах двох сіл – *Заболоття* та *Княгинин* у середині XVII ст. було споруджено фортецю, яка 1660 р. (Яцій, 2015, с. 133) стала місцем заснування польським шляхтичем Андрієм Потоцьким міста, названого за іменем його старшого сина *Станіслава – Станіславів*. З того часу місто поперемінно іменувалося то *Станіславів*, то *Станіслав*, а 1962 р. перейменоване в *Івано-Франківськ*.

Дальня периферія: Іван Франко (1856–1916) – видатний український письменник, поет, драматург, перекладач, літературний критик і публіцист, багатогранний учений, етнолог і фольклорист, історик, соціолог, політолог, економіст, філософ. Франко часто бував у місті, навіть свого часу мав намір поселитися в ньому.

Інтерпретаційна зона: Поіменування обласного центру України іменем одного з найбільших українців – честь містові, слава Великому Франкові.

Ядерна зона: Кропивницький (обл. центр Крв.).

Ближня периферія: Кропивницький → *Кропивницький*. Назву поселення мотивовано прізвищем *Марка Кропивницького*. Заснування сьогоднішнього міста припадає на 1754 р. (Никонов, 1966, с. 193) і його пов'язують із заселенням території давніх козацьких зимівників, слобід та хуторів, а далі зі зведенням фортеційних споруд. Новостворене місто дістало назву *Єлисавет*, а від 1774 р. до 1924 р. – *Єлисаветград*. Протягом 1924–1934 рр. місто було перейменовано на *Зінов'євськ*; від 1934 р. до 1939 р. – *Кірово*; протягом 1939–2016 рр. – *Кіровоград*. Сучасну назву після тривалих громадських дискусій, які точилися від 1989 р., місто отримало 14 липня 2016 р.

Дальня периферія: Марко Кропивницький (1840–1910) – український письменник, драматург, театральний актор, співзасновник українського національного професійного драматичного театру. У жовтні 1882 р. створив у *Єлисаветграді* Товариство акторів, відоме як Театр корифеїв, якому судилося стати славою і гордістю театральної України.

Ядерна зона: Лутугине (Лг.).

Ближня периферія: Лутугін → *Лутугине*. Назву поселення мотивовано прізвищем *Леоніда Лутугіна*. Заводське селище, засноване 1896 р. (Мариневич 1990, с. 297) у зв'язку з будівництвом чавуноливарного заводу з виробництва валків біля сіл *Успенка* та *Коноплянівка*, 1914 р. отримало назву *Шмідтівка*, а від 1925 р. було перейменоване в пам'ять про інженера-геолога *Леоніда Лутугіна* на *Лутугине*.

Дальня периферія: Леонід Лутугін (1864–1915) – фахівець у галузі геології вугільних родовищ, дослідник Донецького кам'яновугільного басейну, громадський діяч. Вперше склав геологічний розріз вугленосної товщі Донбасу, визначив її потужність, кількість вугільних шарів та прошарків, описав їхні хімічні характеристики.

Ядерна зона: Синельникове (Днп.).

Ближня периферія: Синельников → Синельникове. Назву поселення мотивовано прізвищем Івана Синельникова. Поселення засноване в кінці XVIII ст. (Маринович, 1993, с. 183). Своєю назвою завдячує генералові Іванові Синельникову. На землях, які належали його нащадкам, 1868–1869 рр. було споруджено залізничні станції Синельникове – I та Синельникове – II.

Дальня периферія: Іван Синельников (1741–1788) – державний та військовий діяч, генерал-майор, учасник російсько-терецької війни, перший намісник Новоросійського краю, будівничий Катеринослава (тепер м. Дніпро), перший губернатор Катеринославщини (у 1783–1788 рр.).

Ядерна зона: Хмельницький (обл. центр, Хм.).

Ближня периферія: Хмельницький → Хмельницький. Назву поселення мотивовано прізвищем Богдана Хмельницького. Сучасну назву місто отримало 1954 р. як увічнення пам'яті про українського гетьмана Богдана Хмельницького з нагоди 300-річчя підписання договору про возз'єднання України та Росії. До того часу поселення іменувалося *Проскурів*, у найдавніших відомих писемних документах засвідчено як *villa Ploskirowcze*, 1431 р., *Ploskirow*, 1434–1444 рр. а далі *Proskurow*, 1789 р. (Торчинська–Торчинський, 2008, с. 479).

Дальня периферія: Богдан Хмельницький (1595–1657) – гетьман Запорозького війська, провідник Національно-визвольної війни 1648–1657 рр., творець Української козацької держави. *Хмельницький* – відважний воїн шляхетського роду, талановитий воєнначальник і полководець, який отримав цілу низку історичних перемог і одну величезну поразку: підписання союзу з Москвою, яке принесло в Україну 30-річну Руїну (1657–1687), а далі – цілі століття поневолення.

Інтерпретаційна зона: В пам'ять про Переяславську раду 1654 р., зініційовану Богданом Хмельницьким, м. *Переяслав* від 1943 р. перейменовано на м. *Переяслав-Хмельницький* (Кв.).

Ядерна зона: Щолкіне (АРК).

Ближня периферія: Щолкін → Щолкіне. Назву поселення мотивовано прізвищем Кирила Щолкіна. Місто засноване 1978 р. (Маринович 1993, с. 454) на місці потенційної Кримської АЕС. У зв'язку з катастрофою на Чорнобильській АЕС та небезпекою будівництва атомної елек-

тростанції в сейсмічній зоні Кримського півострова роботи щодо спорудження станції було припинено.

Дальня периферія: Кирило Шолкін (1911–1968) – фізик, учений-ядерник, член-кореспондент АН СРСР, автор ядерного проекту СРСР.

Інтерпретаційна зона: 2013 р. обговорювалося питання про перейменування міста на *Казантин* за його розташуванням біля однойменного мису.

До меморіальних астїонімів, мотивованих іменем історичної особи, зараховуємо і середньовічний *Бориспіль*.

Ядерна зона: *Бориспіль* (Кв.).

Ближня периферія: *Борис* + *-піль* (< *поле*) → *Бориспіль*. Назву поселення мотивовано іменем князя *Бориса*.

Історія сучасного *Борисполя* бере початок від літописних топонімів: *Л(ь)то*, **Льтское* (Стрижак, 1985, с. 85), *Льтская* божниця, вона ж ц. *СвАтою Мученику Борису и Гьльбу* на р. Альгі п. Трубежа л. Дніпра (Стрижак, 1985 с. 86). Назва пов'язана зі йменням князя *Бориса*, на місці загибелі якого 1117 р. Володимир Мономах побудував кам'яну церкву. В пам'ять про князя як про одного з перших канонізованих святих Київської Русі, від кінця XVI ст., з 1590 р. (Маринович, 1989, с. 119) поселення почало іменуватися *Борисполем*.

Дальня периферія: *Борис* (990–1015) – руський князь, син Володимира Великого, молодший брат Ярослава Мудрого. Був убитий братом Святополком Окаянним. Смерть прийняв покірно, не маючи наміру ні виступати проти старшого брата, ні боронитися від нього. За таку покору був канонізований як священномученик.

Інтерпретаційна зона: Історики не одностайні в твердженні щодо братовбивства, вчиненого Святославом. Народні перекази, як правило, пов'язують назву міста з іменем князя *Бориса*. Однак є й такі, які припускають імовірність побутування назви *Баріши-поле* / *Барішипіль* та узгоджують її з місцем торгівлі, з можливістю одержання *баріша*, *прибутку*, *вигоди*.

У зв'язку зі спорудженням 1959 р. державного підприємства «Міжнародний аеропорт *Бориспіль*» сьогодні побутує паралельна назва *Борисполя* (дескрипція) – *повітряні ворота України*.

Друга група меморіальних назв – це поселення, поіменовані на честь відомих біблійно-християнських подій. Такі назви тяжіють до відергонімних (від назв культових споруд), однак історичні джерела свідчать, що первісно в місті не було відповідно освяченої церкви.

Ядерна зона: *Благовіщенське* (Крв.).

Ближня периферія: *благовіщення* → *Благовіщенське*. Поселення засновано на початку 80-х років XIX ст. (Маринович, 1989, с. 331) у

зв'язку зі спорудженням цукроварні біля села *Грушки* та поіменовано як висілок *Грушківського цукрового заводу* або *Грушівський висілок*. У 20-их роках ХХ ст. при заводській забудові було об'єднано в робітничє селище *Благовіщенське*, а далі до *Благовіщенського* приєднано й навколишні села *Грушки*, *Тарасівку*, *Шамрайку*. 1924 р. об'єднане поселення перейменовано на *Ульяновку* (для увіковічення пам'яті *Володимира Ульянова*). 2016 р. містові відновлено назву *Благовіщенське*.

Дальня периферія: У християнській традиції апелятив *благовіщення* пов'язано з благою звісткою Архангела Гавриїла Діви Марії про те, що вона непорочно зачне від Святого Духа і народить Божого Сина – Ісуса Христа. Також символізує християнське свято *Благовіщення*, яке відзначає цю подію.

Інтерпретаційна зона: Одноименні або подібні ойконіми *Благовіщення* (6) або *Благовіщенське* (2) було утворено і як відергонімні (від іменування *Благовіщенської церкви*), і як релігійно-меморіальні з первісним мотивом: *блага вість зійде на поселення*.

Ядерна зона: *Вознесенівка* (Лг.).

Ближня периферія: *вознесіння* → *Вознесенівка*. Поселення засновано 1956 р. (Маринович, 1993, с. 396) на місці хуторів *Вознесенівка*, *Новомиколаївка*, *Василівка*, селища залізничної станції *Красна Могила* (до 1920 р. – *Провалля*), селища шахти «*Червоний партизан*». До 2016 р. іменувалося *Червонопартизанськ*. 2016 р. місто перейменовано за назвою одного з хуторів – *Вознесенівка*.

Дальня периферія: За християнським ученням *вознесіння* Ісуса Христа на небо відбулося через 40 днів після Воскресіння. Цю подію символізує велике християнське свято, яке й засвідчене в назві поселення.

Інтерпретаційна зона: Крім міста *Вознесенівки*, в Україні сьогодні побутує ще місто *Вознесенськ* (Мк.) та села *Вознесенка* (5), *Вознесенка Перша*, *Вознесенка Друга* (Од.), *Вознесенськ* (Мк.), *Вознесенське* (5).

У дескрипції *найпівденніше місто України* збережено вказівку на географічне розташування поселення.

Ядерна зона: *Вознесенськ* (Мк.).

Ближня периферія: *вознесіння* → *Вознесенськ*. Є припущення, що теперішньому місту передувала низка поселень: татарська фортеця *Чичаклей*, замок *Соколець*, зведений за литовського князя Вітовта, запорозький зимівник та козацька переправа *Соколи*. 1795 р. тут було засновано містечко *Вознесенське* (Маринович, 1989, с. 207).

Дальня периферія: Свято *Вознесіння* – одне з центральних свят християнства. Біблія настановляє, що завдяки Вознесінню Христа небеса стали відкритими для віруючої людини.

Інтерпретаційна зона: Свято-Вознесенську церкву у Вознесінську було освячено 1846 р., хоча імовірно її розпочали споруджувати 1795 р. разом з будівництвом поселення. Кафедральний собор було зруйновано 1936 р., а майже десять років назад він відродився.

Ядерна зона: Покровськ (Днц.).

Ближня периферія: покрова → Покровськ. Споруджену в другій половині ХІХ ст. станцію *Гришине* (Маринович, 1990, с. 211), поіменовано за назвою найближчого на той час села. Від 1875 р. цю назву перейняло на себе пристанційне поселення *Гришине*. Протягом 1934–1938 рр. – *Постишеве*, далі – *Красноармійське*, *Красноармійськ*. Теперішню назву поселення отримало 2016 р.

Дальня периферія: Покрова Святої Богородиці – свято, яке відмічається ще з давньоруських часів і возвеличує святий омофор Богоматері, яким вона намагається покрити і захистити людей. Водночас це й народне торжество. В нас від 1999 р. воно відзначається як свято українського козацтва, День створення Української Повстанської Армії, від 2014 р. – День захисника України.

Інтерпретаційна зона: Крім народженого 2016 р. *Покровська*, сьогодні побутує ціла низка подібних назв: *Верхня Покровка*, *Новопокровка* (12), *Новопокровське*, *Першопокровка*, *Покрівка*, *Покрівці*, *Покров*, *Покровка* (18), *Покровська Багачка*, *Покровське* (10), *Покровщина*, *Свято-Покровське*.

Місто розташоване в західній частині Донецької обл., що спричинило дескрипцію *західні ворота Донбасу*.

Ядерна зона: Покров (Днп.).

Ближня периферія: покрова → Покров. На прадавніх українських землях, оповитих звитягою запорожців, наприкінці ХІХ ст. були відкриті багаті родовища марганцевої руди, що спричинили заснування низки робітничих поселень: *Олександрівка*, *Перевізькі Хутори*, *Підгірна*, *Причепилівка* (*Покровські копальні*, *Гірницьке*), *Рудник*, *Червоний Гірник*, *Чортомлик*, об'єднані 1934 р. у м. *Орджонікідзе* (Маринович, 1990, 464). 2016 р. місто перейменовано на *Покров*.

Дальня периферія: Свято *Покрови*, з яким пов'язана колишня і теперішня, відновлена назва міста, сягає Х ст. і спирається на подію, яка, за відомою легендою, відбулася в Константинополі. Місто було оточене чужинцями і Божа Мати начебто покрила своїм омофором християн, які молилися на всенічній службі у Влахерській церкві. Це був знак перемоги. Невдовзі надійшли воїни-захисники і звільнили населення від нападників.

Інтерпретаційна зона: Назва сьогоднішнього міста пройшла шлях: Рудник «Покровські копальні» (1886 р.) → Рудник ім. Орджонікідзе (1934 р.) → м. Орджонікідзе (1934 р.) → м. Покров (2016 р.)

Третя група меморіальних назв – ідеологічно марковані агніоніми, мотивовані хрононімом *Перше Травня* (рос. *Первое Мая*).

Ядерна зона: *Первомайськ* (Лг.).

Ближня периферія: *Перове Мая* → *Первомайск*. Поселення відоме з 1765 р. (Маринович, 1993, с. 15) та до 1920 р. було поіменоване як *Петро-Мар'ївка*, а на його околицях на початку ХІХ ст. було засновано висілки *Четчиківку*, *Олександрівку* та *Сокологорівку*. Загалом сьогоднішнє місто об'єднало шість невеликих сільських поселень, розташованих за 3–5 км. одне від одного. Від 1920 р. перейменоване на *Первомайськ*.

Дальня периферія: Російському *Первое мая* відповідає українське *Перше травня* – Міжнародний день праці, який відзначається у 143 країнах світу. Попри суттєве наповнення свята комуністичною ідеологією в Україні від 1890 р. воно відзначається як День робітничої солідарності, а від 2017 р. – День праці.

Інтерпретаційна зона: Якщо назва міста не потрапила під дію закону про декомунізацію, то під дію закону про дерусифікацію *Первомайськ*, як і десятки інших подібних ойконімів (*Первомайівка*, *Первомайське* (27 назв), *Первомайський* тощо) мали би потрапити.

Ядерна зона: *Первомайськ* (Мк.).

Ближня периферія: *Перове Мая* → *Первомайск*. Теперішнє місто поіменоване 1919 р. (Маринович, 1993, с. 15) та споруджене на місці *Ольвіополя*, *Голти*, *Богополя*. Його попередники, засновані в різний історичний період, змінювали свої назви (*Орлик*, *Орликівський шанець*, *Єкатериношанець*, *Орель*, *Орлополь Ольвіополь*; *Голта*; *Богополь*, *Бугополь* та ін.). Від початку ХХ ст. місто отримало меморіальну назву.

Дальня периферія: За офіційною версією, рішення назвати об'єднане місто *Первомайском* було прийняте на мітингу 1 *Травня*.

Ядерна зона: *Першотравенськ* (Днп.).

Ближня периферія: *Перше Травня* – *Першотравенськ*. Поселення засноване 1954 р. (Маринович, 1993, с. 25) як робітничє шахтарське селище і до 1960 р. іменувалося *Шахтарське*. Від 1960 р. – *Першотравневе*, від 1966 р. з отриманням статусу міста – *Першотравенськ*.

Дальня периферія: Назву поселення змотивовано хрононімом *Перше Травня*.

Інтерпретаційна зона: «Першотравневими ойконімами», як правило, рясніє Схід та Південь України. Крім ще одного *Першотравенська*,

це назви *Перше Травня* (20), *Першотравенка* (2), *Першотравневе* (41), *Першотравнівка*.

Окремо розглянемо генезу астіонімів *Арциз* та *Берислав*, які також є експлікаторами меморіального ономастичного коду.

Ядерна зона: Арциз (Од.).

Ближня периферія: Арсі → *Арцис*. Назву поселення мотивовано назвою французького міста *Арсі-сюр-Об* (*Arcis-sur-Aube*). Місто засноване 1816 р. (Маринович, 1989, с. 53) у час заселення Південної Бессарабії німецькими колоністами. Поіменоване первісно як *Фортеця Іоанна* (*Johanneshort*), 1819 р. поселення було перейменоване на *Арцис*. Інші назви: *Альт-Арциз*, *Арцис Перший*, *Старо-Арцис*, *Старий Арцис*, *Іванівська колонія № 11*.

Дальня периферія: Арсі-сюр-Об – французьке місто, де 20–21 березня 1814 р. відбувся бій між французькими і коаліційними (російськими, австрійськими, баварськими) військами.

Інтерпретаційна зона: Меморіальну назву утворено в пам'ять про перемогу над армією Наполеона I Бонапарта під м. *Арсі*.

Ядерна зона: Берислав (Хрс.).

Ближня периферія: Бери славу → *Берислав*. Мотивом для утворення назви послужила словосполука *брати славу* (*бери славу*).

Сучасний астіонім виник наприкінці XVIII ст., 1784 р. (Маринович, 1989, с. 89). До того часу, як припускають історики, тут була столиця Остготського королівства *Данпарштадт* (III–IV ст.), резиденція хана Тохтамиша – *Догангечіт*, на початку XV ст. – литовська фортеця *Вітовта митниця*, а далі захоплена російським військом та перейменована турецька твердиня *Кизикермен*, *Кизькермен* (Лучик, 2014, с. 42).

Дальня периферія: Формально *Берислав* поіменовано за слов'янською посесивною моделлю (як давні *Богуслав*, *Борислав* тощо), однак фактично – це меморіальна назва, у якій закодовано словосполуку *брати славу* з нагоди анексії Кримського ханства Російською імперією та заснування на руїнах фортеці *Кизикермен* міста.

Інтерпретаційна зона: Сьогодні у колі знавців історії побутує дескрипція *найдавніше поселення Херсонщини*.

Висновки. Національний дух українського астіоніма часто є передумовою національного буття самого міста. У меморіальних назвах, у яких таку зумовленість можна було би задіяти якнайповніше, не завжди закодовано національно-патріотичні, духовні цінності українців. Шана особам, чий імена стали нашою національною гордістю, збережено в назвах міст *Алчевськ*, *Івано-Франківськ*, *Кропивницький*, *Хмельницький*. Християнські цінності мешканців засвідчено в ме-

моріальних назвах *Благовіщенське, Вознесенівка, Вознесенськ, Покровськ, Покров*.

І навпаки, найбільше несприйняття викликає назва двох міст *Первомайськ*, не так через асоціації з червонопрапорним святом, як через мотивацію астіоніма російськомовним хрононімом. Зрозумілі застереження спричиняє одіозність постаті радянського генерала *Миколи Ватутіна* (м. *Ватутіне*). Не стало ядерним осередком місто, поіменоване в пам'ять про головного конструктора ядерного центру колишнього СРСР *Кирила Щолкіна* (м. *Щолкіне*).

Отже, меморіальний код культури в астіонімах – це збереження пам'яті про відомих осіб чи конкретні події. На певному етапі іменування міст ці особи та події були настільки вагомими, що надовго або й назавжди стали власними іменами українських міст. У моделюванні лінгвокультурологічного портрета усіх астіонімів України бачимо **перспективу наших подальших студій**.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Білодід, І. К.** (Ред.). (1973). *Словник української мови*. Т. IV. Київ: Наукова думка.
- Іваненко, О. В.** (2017). *Назви поселень Сумщини*. Київ: КММ.
- Лучик, В. В.** (2014). *Етимологічний словник топонімів України*. Київ: Академія.
- Маринювич, О. М.** (Ред.). (1989–1993). *Географічна енциклопедія України*. Т. I–III. Київ: УРЕ ім. М. П. Бажана.
- Никонов, В. А.** (1966). *Краткий топонимический словарь*. Москва: Мысль.
- Отин, Е. С.** (2014). *Происхождение географических названий Донбасса*. Донецк: Юго-Восток.
- Савченко, Л.** (2013). *Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти*. Сімферополь: Доля.
- Стрижак, О. С.** (Ред.). (1985). *Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі*. Київ: Наукова думка.
- Торчинська, Н. М. & Торчинський, М. М.** (2008). *Словник власних географічних назв Хмельницької області*. Хмельницький: Авіст.
- Янко, М. Т.** (1998). *Топонімічний словник України*. Київ: Знання.
- Яцій, В. О.** (2015). *Ойконімія Івано-Франківської області: Історико-етимологічний словник*. Київ: Наукова думка.

REFERENCES

- Bilodid, I. K.** (Eds.). (1973). *Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]*. T. IV. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
- Ivanenko, O. V.** (2017). *Nazvy poselen Sumshchyny [Names of settlements of Sumy region.]*. Kyiv: KMM. [in Ukrainian]

Luchyk, V. V. (2014). *Etymolohichnyi slovnyk toponimiv Ukrainy [Etymological Dictionary of Toponyms of Ukraine]*. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian]

Marynovych, O. M. (Eds.). (1989–1993). *Heohrafichna entsyklopediia Ukrainy [Geographical Encyclopedia of Ukraine]*. T. I–III. Kyiv: URE im. M. P. Bazhana. [in Ukrainian]

Nykonov, V. A. (1966). *Kratkyi toponymycheskyi slovar [A short toponymic dictionary]*. Moscow: Mysl. [in Russian]

Oty, E. S. (2014). *Proyskhozhdennye heohrafycheskykh nazvaniy Donbassa [The origin of the geographical names of Donbass]*. Donetsk: Yuho-Vostok. [in Ukrainian]

Savchenko, L. (2013). Fenomen etnokodiv dukhovnoi kultury u frazeologii ukraïnskoi movy: etymolohichnyi ta etnolinhvistychnyi aspekty [The phenomenon of ethno-codes of spiritual culture in the phraseology of the Ukrainian language: etymological and ethno-linguistic aspects]. Simferopol: Dolia. [in Ukrainian]

Stryzhak, O. S. (Eds.). (1985). *Etymolohichnyi slovnyk litopysnykh heohrafichnykh nazv Pivdennoi Rusi [Etymological Dictionary of the Chronicles of Southern Rus]*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]

Torchynska, N. M. & Torchynskyi, M. M. (2008). *Slovnyk vlasnykh heohrafichnykh nazv Khmelnytskoi oblasti [Dictionary of own geographical names of Khmelnytsky region]*. Khmelnytskyi: Avist. [in Ukrainian]

Yanko, M. T. (1998). *Toponimichnyi slovnyk Ukrainy [Toponymic dictionary of Ukraine]*. Kyiv: Znannia. [in Ukrainian]

Yatsii, V. O. (2015). *Oikonimiia Ivano-Frankivskoi oblasti: Istoryko-etymolohichnyi slovnyk [Oykonymy of the Ivano-Frankivsk region: Dictionary of History and Etymology]*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2019, pp 30-37.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2019.178204>

УДК 81.161.2'373:32

ТЕРМІННА ДЕРИВАЦІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗБАГАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО СЛОВНИКА ІВАНА ФРАНКА

Наталія ЛУЖЕЦЬКА

старший викладач кафедри практики англійської мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) natalialuzhetska@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2414-6285>

Research ID: AAD-4193-2019 <http://www.researcherid.com/AAD-4193-2019>

Статтю подано до редколегії / The article is submitted to the editorial board:
14.09.2019.

Статтю опубліковано / The article is published: 15.11.2019.

У статті висвітлено проблему творення, вживання й розвитку політичної термінологіки в наукових текстах Івана Франка. На матеріалі однослівних термінів-політонімів висвітлено новаторський характер термінологічної практики мислителя, його історичний вплив на модернізацію української політичної думки.

Ключові слова: Іван Франко; політоніми; термінна деривація; неологізація політичного словника; модернізація політичної думки.

TERM DERIVATION AS AN ENRICHMENT SOURCE OF IVAN FRANKO'S POLITICAL LEXICON

Natalia LUZHETSKA

Senior lecturer, Department of the English Language Practice, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) natalialuzhetska@gmail.com

The article considers the issue of creation, rise and development of the political term system in Ivan Franko's research. It defines the innovative character of the thinker's term practice, the historical impact on modernization of the Ukrainian political thought. The study deals with the rise and development of the national term system at the end of XIX – beginning of XX century. The task was determined by the necessity to solve two problems: a) to establish the only literary language; b) to create the national scientific language with the core formed by terms. The solution of those urgent problems required innovative methodological approaches.

The research highlights the historical importance of Ivan Franko's activity aimed at the development of the political scientific language particularly the political terminology, his contribution to the modernization of the Ukrainian political thought. The author's resources served to be the main source of the term enrichment in Franko's lexicon. The most productive way of word building is assumed to be the morphological one where the affixation turns out to be dominant. The majority of the morphological derivatives are adjectival and verbal nouns. The conclusion is that the relevance and importance of Ivan Franko's terminology go far beyond the scope of linguistics. The multi-dimensional activity of the researcher-terminologist and term-creator promoted not only the enrichment of the Ukrainian political lexicon by means of one-word original terms but also the intellectualization, presentation of new natiosophic notions. Ivan Franko modernized the Ukrainian political thought, enriched it with new knowledge of state formation.

Key words: Ivan Franko; terms-politonyms; term derivation; neologizing of the political thought.

Постановка проблеми: На межі XIX – початку XX ст., в пору активної інтелектуальної діяльності І. Франка, актуальності набуло питання творення, вживання й розвитку національної термінологіки. Причому проблема *національного* в тогочасному соціолінгвістичному контексті набувала подвійної складності, позаяк передбачала: а) вироблення й розвиток єдиної української літературної мови; б) створення загальнонаціональної наукової мови, ядром якої є терміни. Ішлося, по суті, про ті історично назрілі й перезрілі завдання, які потребували якісно іншої методології. Вона мала стати наріжним каменем для вироблення новітнього типу мови з характерними для неї джерелами оживлення та провідними тенденціями подальшого розвитку.

Аналіз досліджень: Увагу дослідників мовного універсуму Івана Франка часто привертала термінологічна проблематика (В. Грещук, І. Ковалик, Т. Космеда, М. Леонова, Г. Мацюк, Т. Панько, Л. Полюга, Є. Регушевський, О. Сербенська, І. Свенціцький), зокрема його вплив на розвиток окремих терміносистем: економічної (Т. Панько), юридичної (О. Сербенська, М. Паночко), суспільно-політичної (Т. Панько, М. Леонова), філософської (О. Новоставська).

Різні за обсягом, змістом, хронологічною і методологічною вартістю, Франкознавчі студії апіорі не вичерпують характеристики Франкової картини світу, бо: по-перше, будь-яка когнітивна картина світу як явище ментальне, первинне незмірно ширша за відбиту у слові мовну картину світу – явище вторинне, похідне; по-друге, назріла потреба нового, неупередженого, націософського прочитання термінологічної спадщини вченого-мислителя, позаяк кожне покоління намагається пізнати у мовтворчості генія *свого* Франка і по-своєму його інтерпретує.

Попри відомі здобутки лінгвістичної франкіани, потужний і різнобічний внесок вченого у розбудову української наукової мови, зокрема політичної терміносистеми, його вплив на модернізацію української політичної думки тогочасної і нинішньої потребує подальших студій.

Мета наукової розвідки – бодай контурно окреслити внесок І. Франка-термінотворця в збагачення українського політичного лексикону на межі ХІХ – початку ХХ ст., а в цьому контексті простежити словотвірний потенціал власномовних ресурсів у політичному словнику засновника «української школи політичного думання».

Об'єкт дослідження – українські терміни-політоніми в наукових текстах Івана Франка.

Предмет – термінна деривація як джерело розбудови політичної терміносистеми мислителя.

Виклад основного матеріалу. Франко як мислитель-націєтворець й архітектор новітньої української наукової мови ясно усвідомлював її стратегічну основу – загальнонародну мову, за його оцінкою, – «справді репрезентантку національної єдності» [4, с. 207]. Вона покликана адекватно реагувати на виклики часу, своїм лексиконом відбиваючи культурний поступ сучасності. Згідно з методологічними настановами І. Франка, «кожна літературна мова доти жива і здібна до життя, доки має можливість всисати в себе всі культурні елементи сучасності, значить, збагачуватися новими термінами та висловами, відповідними до прогресу сучасної цивілізації, не трапляючи при тім свого основного типу і не переходячи в жаргон якоїсь спеціальної верстви» (Франко, 1982, с. 207).

Цим міркуванням Франко розглядає наукову мову як невід'ємний функціональний різновид літературної мови, а не «жаргон якоїсь спеціальної верстви». Іншими словами, усвідомлюючи насущну потребу інтелектуалізації української літературної мови, Франко-науковець і популяризатор новітньої термінології застерігає на імпліцитному рівні від штучного протиставлення загальноновживаного слова та терміна, що інколи простежуємо в сучасних лінгвістичних студіях. Мало того, свою живучість і поліфункційність літературна мова зберігатиме доти, за Франком, «...доки має тенденцію збагачуватися чимраз новими елементами з питомого народного життя і з відмін та діалектів народного говору» (Франко, 1982, с. 207). Такі слова сучасна дериватологія трактує як реактуалізовані, тобто введені в літературне мовлення з розмовного (Грещук, 1998, с. 688).

Закономірно, що основним джерелом термінного збагачення у Франковому політичному лексиконі є власномовні ресурси. Похідні терміни

репрезентують ті ж способи словотвору, що характеризують літературну мову: морфологічний, семантичний, синтаксичний (з його лексико-і морфолого-синтаксичним різновидами). Найбільшу продуктивність серед аналізованих похідних слів виявляє морфологічний спосіб, де чільне місце посідає афіксація, тобто творення термінів-політонімів за допомогою афіксальних морфем: префіксів, суфіксів, конфіксів, флексій. Саме афіксація є важливим цементувальним чинником у системній організації термінології, оскільки «в морфологічній структурі слова-терміна, утвореного шляхом афіксації, органічно закладені основи структурної систематизації, які мають першочергове значення для термінології» (Панько, 1992, с. 121).

Переважає більшість уживаних Франком похідних слів – це різнотипні суфіксальні іменникові деривати, утворені за допомогою суфіксів:

- **-анн(я)-, -енн(я)- на позначення абстрагованої опредметненої дії:** панування (нації) (284)¹, консолідування (284), ублагородження (289), голосування (290), надбання (313), розпорядження (306), завоювання (310), обрахування (318), оподаткування (319), поборювання (490), парадкування (407), переродження (407), поневолення (334), висискування (338), кривдження (424), оточення (428) тощо;

- **-ник на позначення особи за певною ознакою:** робітник (322), невільник (322), урядник (333), речник (349), противник (430), чиновник (355), критик (423), скептик (424).

- **-ість- на позначення:**

а) властивостей ознак осіб, предметів, суспільних феноменів тощо: рівність (322), безхарактерність (406), грубошкірність (407), малоосвітність (407), некультурність (407), нелюдяність (332), вільність (333), забобонність (325), несправедливість (325), власність (334), незгідність (336), спільність (336), продажність (349), культурність (428), інтернаціональність (430), націоналістичність (434), безправність (281), перспективність (280), безвихідність, бездіяльність (282), вірноконституційність (430), супротивність, тіснозорість (260) та ін.;

б) абстрактних понять: суспільність (335), людність (424), народність (338), національність (428).

- **-ств(о)/-цтво на позначення:**

а) абстрактних понять: безправство (334), братерство (325), противенство (342), багатство (345), бездержавство (346), кріпатство (348), невільництво (280), мужикофільство (426), аматорство (424), величество (424), западництво (424), слов'янофільство (424), хлопо-

¹ У дужках вказано сторінку 45-го тому за 50-томним зібранням творів Івана Франка.

фільство (426), християнство (325), верховодство (428), насильство (430), бездіяство, неробство (328), проводирство, підхлібство (146), розбійництво (342);

б) збірних понять: *селянство (242), товариство (424), українство, людство (436), московство, шкільництво (408), громадівство (426).*

• **-аці(я)** зі значенням абстрагованої дії: *асиміляція (404), мобілізація (409), регламентація (427), бюрократизація (427), агітація (438), організація (438), катехизація (436), емансипація (426), націоналізація (428).*

• **-изм (-ізм)** на позначення:

а) суспільних напрямків: *лібералізм (424), республіканізм (424), націоналізм (424), соціалізм (426), соціал-демократизм (428), комунізм (334), анархізм (330).*

б) узагальнено-абстрагованих характеристик за відношенням до дії, якості, властивості: *містицизм (428), фаталізм (428), еволюціонізм (431), матеріалізм (431), деспотизм (433), гуманізм (438), формалізм, патріотизм, цинізм, фанатизм, сервілізм, софізм, скептицизм, романтизм, провінціалізм та ін..;*

Менш чисельними є групи похідних, утворених від **дієслівних та іменних основ за допомогою суфіксів**: **-ар**: *орендар, бідар* та ін..; **-тель**: *проситель, губитель, віритель, властитель, будитель, правитель тощо*; **-ист(-іст)**: *шовініст, фаталіст, юрист, софіст, мораліст*; **-ик, (-чик)**: *філантропчик, плавунчик, богачик, бароник.*

Окрему групу політонімів-новотворів становлять складні та складно-суфіксальні похідні на позначення:

а) осіб: *чорнороби (426), білороби (426), братолюбець, земледержець, низькопоклонник, живодед, народовольці (428),*

б) конкретних предметів: *тризуб, смолоскип* [Мозаїка Великі роковини : 44],

в) абстрактних понять: *народолюбство (406), самоповага (407), крипоприсяжництво, віровідступництво, свободомовність.*

Наведені вище та багато інших термінів-політонімів відбивають не лише відмінність у лексиці «Словаря української мови» за ред. Б.Грінченка і політичним дискурсі І. Франка, а якісно інші методологічні підходи до розвитку української мови: консервативний, етнографічний – з одного боку та модерний, європеїзаторський – з іншого. Власне останній напрям увібрав ті «слова, які з великою долею ймовірності треба сприймати як такі, що їх в українську літературну мову того часу ввели І.Франко та його сучасники. Серед них чимало лексичних новотворів, скалькованих і запозичених слів та слів, що побутували в розмовному

мовленні але на той час ще не стали надбанням української літературної мови» (Грещук, 1998, с. 688). Показовим є зівставний аналіз тридцятип'яти-тисичного лексикону поетичного ідіолекту І. Франка та реєстру лексем «Словаря української мови» за ред. Б. Грінченка, у якому простежуємо цілі номінативно-поняттєві лакуни ще не омовленої української політичної сфери. Завдяки потужній термінологічній практиці вченого відбувалось їх інтенсивне освоєння за рахунок: а) однослівних термінів-політонімів, як українських новотворів (*відшкодуванє, переговори, вибори, виборці, союзник, протест, судівництво, неробство, поборювання*), так і здебільшого прямих запозичень з інших мов (*агітація, бюрократія, еліта, конституція, ліберал, реформіст, консерватизм, абсолютизм, партія, анархізм, коаліція, деморалізація та ін.*); б) термінів-словосполучень, де яскравою ілюстрацією зацікавлень вченого-політика є атрибутивна сполучуваність лексеми «*політичний (-а, -е, -і)*»: *азбука, арештант, декорація, аспірації, атрофія, безсильність, анальфабетизм, визиск, злочин, відносини, питання, напрям, праця, погляди, порядки, становище, справи, факт, поле, територія, нива, тіло, організм, розвій, занепад, реставрація, партія, організація, роль, програма, самостійність, сила, мрії*. Уведені в літературне мовлення із розмовного, тобто реактуалізовані Франком, вони стали надбанням сучасної української політичної термінології.

Заслужують на увагу сьогодні маловживані слова і словосполуки із політичного дискурсу Франка, які уможлиблюють хоча трохи відчутти особливості живого слова Франкової доби: *бесідник* (промовець), *основник* (один із засновників партії), *співуділ, справоздання, виставність* (показовість), *ідіюти, одєбіліти, потомність, потомний, сучасні і потомні покоління, видівня публічна, вносити в тямку народу, законодатний сейм, обов'язок чємності, зносини з робітниками, обрахунок з власним сумлінням, стати чолобитником, політичне освободження, загальна безрадність, безвиглядність, підхлібити* (піддестити), *палата послів, палата панів, сейм краєвий, правиця* (праві політичні сили), *розпарцєлювати* (поділити), *пєвник* (доведене положення), *юджено* (нацьковувано) *та ін.*

У корпусі мовно-виражальних засобів письменника впадає в око низка авторських неологізмів – так званих «кованих» слів: *двигач* (керівник), *сторонництво* (однодумці), *назадництво* (повернення до старого, віджилого), *поступування* (спрямованість уперед), *всевладство* (тотальність), *вувзьоглядство, спроневіритися* (зневіритися), *здемократизуватись, зрєспубліканицитись, політичне усамовільнення* (політична свідомість), *почуття собачого обов'язку* (відданість суспільним ідеа-

лам), *патентовані патріоти* (псевдопатріоти, політичні фразери) та ін. Народжені у термінологічній лабораторії І. Франка, авторські новотвори увиразнюють теоретичні засади вченого-новатора. У поєднанні загального та індивідуального і витворюється мовна картина світу автора, за якою – його світосприймання та світобачення.

Звичайно, далеко не всі слова, які «викував» чи реактуалізував Франко у політичних текстах, успадковані сучасною українською літературною мовою: одні були витіснені лексемами, що відповідали нормам українського словотворення: *кружок* (гурток), *правительство* (уряд), *властитель* (володар, державець), *побіда* (перемога); інші (запозичені слова) замінено українськими дериватами: *екзекутива* (покарання), *легіслятива* (узаконання), *гумбуг* (брехня, ошукання), *абдикація* (відмова, зречення), *диспенза* (дозвіл); траплялись і просто невдалі утворення: *здрухотати*, *вивласнення*, *піддвигнення* народу, *закнебльована* преса тощо.

Відзначаючи працю галичан як один із важливих чинників у формуванні й утвердженні української наукової мови, австрійський дослідник Міхаель Мозер зауважує: «Поza всяким сумнівом, на статус беззастережно літературних можуть претендувати лише мови з добре розвинутими термінологічними системами. Для модерної цивілізації характерною є наявність глибокої галузевої диференціації, що кидає повсякчасний виклик новітнім мовам. Процес вироблення нових термінологічних систем ніде і ніколи не відзначався простотою. Так є від самого початку, тобто від появи оригінального терміна в котрійсь мові, й аж до постановки проблеми його пристосування до правил іншої мови, для якої він має бути запозичений у той чи інший спосіб» (Мозер. 2008, с. 684).

Висновки. Термінотворча практика І. Франка, її актуальність і значущість виходять далеко за лінгвістичні межі. Термінний доробок вченого, опертий на власномовні дериваційні ресурси, сприяв розбудові національної політичної терміносистеми і в такий спосіб руйнував міф про українську мову як про мову «лише для домашнього обихода». Різномісна діяльність Франка-термінознавця і термінотворця сприяла не тільки збагаченню українського політичного словника, зокрема за рахунок однослівних термінів-новотворів, а й його інтелектуалізації, насиченню новітніми, націософськими поняттями. Випереджаючи свій час, мислитель модернізував українську політичну думку, збагатив її новітнім націе- і державотвірним знанням. У цьому аспекті показовим є зіставний аналіз тридцятип'ятитисячного лексикону поетичного ідіолекту І. Франка та реєстру лексем «Словаря української мови» за ред. Б. Грінченка, у якому простежуємо номінативно-поняттєві лакуни

ще неомовленої тогочасної політичної сфери. Перспективним вважаємо осмислення нових граней універсалізму І. Франка, зокрема його внеску в інтелектуалізацію української літературної мови, пізнання природи терміна загалом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Грещук, В. (1998). *Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин*. Матеріали міжнародної наукової конференції. Львів, Світ, 686 – 690.

Мозер, М. (2008). *Причинки до історії української мови*. Харків, 684.

Панько, Т. (1992). *Мова і нація в естетичній концепції І. Франка*. Львів, Світ, 190.

Франко, І. (1982). *Стара Русь*. Зібрання творів: у 50 т. Київ, Наукова думка, Т. 37, 79 – 110.

Яремко, Я. & Лужецька, Н. (2017). Франкова теорія сугестії: комунікативно-прагматичний аспект. *Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць*. Дрогобич, 275 – 283.

REFERENCES

Greshchuk, V. (1998). Ivan Franko – pysmennyk, myslytel, hromadianyn. Materialy mizhnarodnoi naukovoї konferentsii. [Materials of the International Scientific Conference] (pp. 686 – 690). Lviv: Svit. [in Ukrainian]

Mozer, M. (2008). *Prychynky do istorii ukrainskoi movy* [Explanations to the History of the Ukrainian Language]. Kharkiv. [in Ukrainian]

Panko, T. (1992). *Mova i natsiia v estetychnii kontseptsii I. Franka* [Language and Nation in the Aesthetic Concept of Ivan Franko]. Lviv: Svit. [in Ukrainian]

Franko, I. (1982). *Stara Rus*. Zibrannia tvoriv: u 50 t. [The Old Rus]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]

Yaremko, Ya. & Luzhetska, N. (2017). Frankova teoriia suhestii: komunikativno-prahmatychnyi aspekt [Franko's Theory of Suggestion: Communicative-Pragmatic Aspect]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri – Native word in the ethno-cultural dimension*, (pp. 275 – 283). Drohobych. [in Ukrainian]

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2019, pp 38-47.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2019.177323>

УДК 811.161.2'42

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ВІЙНА* В СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Анна ОГАР

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)

annaogar@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4917-8008>

Research ID: F-1096-2018 <http://www.researcherid.com/rid/F-1096-2018>

Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board: 03.09.2019

Статтю опубліковано / The article is published: 15.11.2019.

У статті на матеріалі художнього дискурсу учасників війни виявлено особливості вербалізації та структурування концепту *війна*. З'ясовано, що реактуалізація концепту спричинила його розбудову. Концепт формує як сегмент, що має негативне маркування та передбачає компоненти *смерть, розруха, зрада, підлість, ненависть* тощо, так і позитивно оцінений сегмент із складниками *свобода, життя, любов, гідність, героїзм*.

Ключові слова: концепт; вербалізатор; художній дискурс; актуальність концепту; концептуальна структура; концептуальний компонент.

VERBALIZATION OF THE CONCEPT *WAR* IN MODERN ART DISCOURSE

Anna OHAR

Ph.D. in Philology, senior lecturer, Department of philological sciences and techniques of teaching in elementary school, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) annaogar@ukr.net

The features of verbalization and structuring of the concept *war* on the material of the artistic discourse of the war participants are revealed in the article. It is found out how the conceptualization has led to its development

The concept *war* in the artistic discourse of participants is a multidimensional mental formation, very complex, encompassing radically opposite meanings. It

is clear that the sense of the concept includes components that are associated with death, agitation, pain, horror, depression, betrayal, meanness, confusion, indifference, deceit, revenge, anger, hatred, helplessness and more. At the same time the structure of the concept includes extremely positive meanings that can be verbalized in such words as life, freedom, love, honesty, dignity, nobility, help, heroism. For each war, it carries something personal, but always war is when the heart aches.

The concept encompasses understanding of war as another, parallel world filled with heroism of a romantic adventure, that is, sometimes war appears not as reality but as desirable. Although the relevance of the concept determines the closeness / remoteness of the phenomenon of war. Separately, the article highlights such a component as «misunderstanding»: it is this that causes incredible pain to the military and is considered by people who are undecided about their belonging to our country to be the most feared enemy.

Keywords: concept; verbalizer; art discourse; relevance of the concept; conceptual structure; conceptual component.

Постановка проблеми. Мова – явище не статичне. Мова – це те, що ми виймаємо в матеріальний світ із світу духовного. З усього континууму знань, уявлень, відчуттів та почуттів люди вербалізують те, що з тих чи тих причин важливе для них. Але цінність речей, фактів, явищ докільля для певного етносу теж явище динамічне: одні залишаються важливими упродовж усієї його історії, інші – з часом втрачають свою актуальність, а ще інші – так ніколи її й не набувають. Серед концептів (концепт розуміємо «як абстрактну одиницю ментального рівня, яка відображає зміст результатів пізнання людиною докільля та в якій зосереджено відомості про пізнаваний об’єкт, його властивості, місце в культурі народу й результати емоційно-оцінного сприйняття цього фрагмента світу людиною» (Скаб, 2009, с. 4–5)), які актуальні для усього людства, – концепт *війна*. Його цінність умовна: це поняття займає певне місце в свідомості будь-якої людини, однак більшість не прагне її, не діє заради неї. Для більшості – це вимушеність, пов’язана з втратою, розрухою, смертю. От на осі ‘таке є – смерть’ і відбувається пересування бігунця ‘актуальність війни’. Що ближче вона до людини, народу, то чільніше місце займає в свідомості і, відповідно, більше можна награти на її актуалізацію в дискурсі, адже що вагоміший концепт, то частіше до нього апелюють.

Прикро, але в українському мовному просторі сьогодні узвичаїлась лексема *війна*. Точкою відліку став 2014 рік. Така різка зміна актуальності концепту може бути хрестоматійним прикладом, і, на жаль, так раптово цей концепт не деактуалізується. Як наслідок для лінгвістики – з’ява розвідок, що вивчають його вербалізацію, адже передусім за мовним виявом можна простежити його осмислення національною свідомістю.

Аналіз досліджень. Л. Брославська досліджувала основи концепту *війна* в англомовній картині світу, виявивши його тісний зв'язок з архетипом *тінь* як відображенням негативної сторони людини та водночас її потенційної творчості, що здатна спонтанно й бурхливо проявитися (Брославська, 2013, с. 50). О. Гоменюк (Гоменюк, 2018, с. 26) з'ясовувала особливості об'єктивзації концепту *війна* в індивідуально-авторській картині світу О. Забужко. На думку дослідниці, ця одиниця в творчості письменниці має розгалужене номінативне поле, об'єднує передусім авторські уявлення як позитивно, так і негативно марковані. Тут дещо уточнимо. Як слушно цитує В. Кононенко О. Гоменюк, пропущені крізь мовомислення митця концепти розширюють свої смислові межі, розбудовуючи свою структуру новими значеннями, смислами, асоціаціями; як результат – вміст концепту стає мінливим, неоднозначним для трактування (Гоменюк, 2018, с. 22). Тож письменник виражає концепти як загальнонародні утворення, пропускаючи крізь своє розуміння – більше чи менше, вербалізуючи те, що ми відчуваємо, але не можемо чи не хочемо, чи ще з якихось причин не матеріалізуємо, тому ядром авторського концепту, як і загальнонародного, є лексеми *інформаційна війна, воєнні дії, фронт, битва, воювати конфлікт*. Так само часто можна почути номени *тролінг, гібридна війна, неготовність до війни* тощо. Письменниця, безперечно, актуалізує концепт крізь своє світорозуміння і світовідчуття (дуже влучні авторські визначення «війна Книжки з Телевізором», «протеївські псевдоніми» та ін.), опираючись все ж на національну основу. Належно оцінюючи талант О. Забужко, дозволимо собі дещо уточнити формулювання О. Гоменюк: концепт об'єднує авторські уявлення як позитивно, так і негативно марковані, зумовлені релевантністю в сучасному українському дискурсі поняття *війна*, та навіть не просто релевантністю, реактуалізацією цього концепту внаслідок з'яви такого явища в нашому житті: війна заповонила наш інформаційний простір, стала топ-темою не в тільки репортажах, а в художньому дискурсі, у роботах фото- та відеомайстрів. Це свідчить про ключовий статус концепту *війна*, про розгортання його структури.

Якщо основним завданням перелічених розвідок було проаналізувати мовний вияв концепту *війна* в тому чи тому дискурсі, то наша **стаття має за мету** з'ясувати особливості його вербалізації (а отже, і концептуалізації, усвідомлення) в художньому тексті тільки учасників війни як першому етапі відтворення концепту, зокрема зосередимось на книгах: *Голос війни. Історії ветеранів* (Київ, 2017); Валерій Ананьєв. *Сліди на дорозі* (2018); Роман Зіненко. *Іловайський щоденник* (Харків, 2019); Андрій Гуменюк. *Пісні війни : етюди про війну* (Львів, 2018).

Виклад основного матеріалу. Передусім обґрунтуємо, чому саме творчість учасників війни така важлива з погляду актуалізації зазначеного концепту.

Концепт *війна* можна реструктурувати з різних поглядів:

- професійних письменників, які намагаються відтворити реальність, але обрамлюють її все ж незмінними супутниками художнього твору – образністю, метафоричністю, що зрештою і робить слово художнім;
- журналістів (хто найбільше сьогодні впливає на громадську думку) – українських і зарубіжних, прагнення реалістичності й правдивості яких часто-густо позначене заангажованістю автора/медіа;
- пересічних українців, неучасників тих подій, з різними світоглядними переконаннями;
- учасників війни, думка яких, попри свій суб'єктивізм – або саме через нього – є найоб'єктивнішою, найбільш повно презентує концепт, унаслідок ті його сторони, які невідомі іншим, бо ними не переживалися. Навіть найоб'єктивніші журналістські репортажі чи інші мас-медійні форми – це все-таки репродукція справжніх емоцій, почуттів, справжніх сенсів. Тут варто згадати слова Є. Положія «І дуже важливо, щоб про все те, що відбувалося і відбувається на цій війні було розказано. Зараз. Не лише журналістами та письменниками, власне, не стільки журналістами та письменниками, скільки очевидцями, безпосередніми учасниками подій» (Положій, 2019, с. 4), адже щоб зафіксувати й передати повноцінну картину потрібні розповіді, пропущені крізь біль, страх, жах, так би мовити, розповіді з перших вуст. Саме такі суб'єктивні історії колись складуться в одну велику, правдиву, яку й мають знати нащадки.

Найпершим компонентом, що зумовив актуальність концепту *війна*, є компонент «близькість». Цей концепт до 2014 року був у мовній картині світу українців, як й усіх інших народів, але ми його розуміли як віддалену від нас в часі й просторі подію/події. Однак нові реалії спричинили нове осмислення, війна різко увірвалася в життя країни, про неї стали думати й говорити. Виявилось, що війна стосується усіх: у чийсь життя вона увійшла абстрактно, чийось життям вона стала, а в когось життя забрала. Однак відчуття загрози, яке вона принесла, не полишає нікого в країні.

Попри свою близькість – а учасники не просто близько, а в самому серці війни – її раптовість, різка зміна звичного оточення на реалії, які ніхто ніколи не припасовував до себе, спричинили смислове перенесення перенесення *війна – інший, паралельний світ*:

«Радіо... Голос із того краю світу. Але ми живемо на іншому, протилежному краю. Не в сенсі географії. Нас закинуло в якусь паралельну

реальність. Довкола – нерозвідана пустеля. Дика тьмутаракань, terra incognita. Глухомань. Гадаю. Перші палігристи в Новому світі почувалися приблизно так само, як і ми: чужі краєвиди, незвична їжа, ворожі індіанці. І нікого навколо, лише дрібка своїх. Яка нам до біса різниця, що вони собі думають там, по тилах – у решті нашої неосяжної неньки? «Припинення вогню»... Там у них мир, здоров'я, чистота. А в нас тут свої турботи. Помститися» (Голос війни, 2017 с. 167).

Такі рядки вносять у структуру концепту *війна* компоненти самотність, чужість, відірваність від світу, невідомість, незвичність, ворожість, загрозливість, прагнення помститися. Тобто війна ведеться не лише за територію з ворогом, війна, яку пройшли ветерани, – це війна ментального плану. І це додає до всіх злигоднів бійців ще й моральний, м'яко кажучи, дискомфорт: *Кілька разів на блокпост приходив натопт місцевих, чоловік сорок, кричали, щоб ми йшли геть, фашисти прокляті* (Ананьєв, 2018, с. 240). А ще гірше, що ця моральна війна не закінчується за лінією фронту. У мирному житті – це страшніший ворог: небезпечніший і підступніший за ворога із зброєю в руках – латентні сепаратисти, прибічники 'руського мира', зрадники, що здають позиції українських військових, допомагають бійцям: *Під час прориву з оточення було не так страшно, як після повернення додому. Особливо жахали байдужість та цинізм, з яким доводилося іноді стикатися* (Зіненко, 2019, с. 262). Ворог у цій війні асоціюється з мороком, темрявою. Мимовільно згадуєш, що часом бойовиків називали орками – вигаданими письменниками й екранізованими потворними варварами, породженням мороку, що втілювали фізичну й моральну потворність, але сильні й винахідливі. Причиною такого перенесення частково є представники монголоїдної раси, які воюють на боці ворога, та підтримка держави-агресора: *Місто поринало в нічний морок. Темрява здавалася частиною тієї темної сили, яка отримала серйозну підтримку й запекло намагалася атакувати нас вдень* (Зіненко, 2019, с. 179). Навіть захоплені бойовиками території і їхню державу теж називали асоціатами з цих же історій: *Ти була немов привіт із дому. Дому, який залишився десь там, у мороку Мордору* (Голос війни, 2017, с. 61).

Однак сильні духом знаходять раціональність навіть у таких умовах, хоча розумієш, якою важливою є моральна підтримка, як важливо бійцям відчувати, образно кажучи, тверду землю під ногами й міцний тил за спиною: *Ми відчували, що ми на своїй землі. Нас тут чекають. Можливо, не всі, може навіть меншість, але заради навіть такої невеликої кількості тих, хто вірить у нас, потрібно було закінчити розпочате* (Ананьєв, 2018, с. 299).

У смисловому вмісті концепту *війна* є квазікомпоненти – складники, які є, безсумнівно, оманливим. Це неправдиве трактування, розуміння сутності явища, перебільшення чи, навпаки, применшення його ролі, навіть певна сакралізація. Стосовно війни – це її героїзація, романтикація (оромантнення). Зрозуміло, що на війні мають місце усі прояви життя, і романтичні теж. Однак на війні це займає значно менше місця, аніж смерть, розруха, ненависть, руйнація. Та навіть банальні потреби людини стають тут часто найбільшим бажанням: *Чому на війні я нічого не відчував, крім голоду, бажання спати і спеки.* (Ананьєв, 2018, с. 243). Ідеалізація війни, бачення її в рожевому світлі – тільки для тих, хто там не був:

«Війна! В цьому страшному слові молодим хлопцям вчувається героїчна романтика. Старим пердунам теж вчувається. Але чим глибше влазиш в війну, то все менше і менше тої романтики. Життя – щоб жити, а не вбивати і вмирати.

Є, звичайно, героїзм і романтика. Є побратимство і справжня чоловіча дружба. Є підлість і зрада, глупота і нікчемність.

Все Є, але все це в сумі – якихось тридцять відсотків, все решта – важка, невдячна, часом дурна ПРАЦЯ. Під сонцем, снігом, обстрілом..., де важко надібати ту романтику» (Гуменюк, 2018, с. 6).

Або інша думка стосовно цього:

«Я коли десь бачу героїзацію війни, мене починає трясати від злості. Тому, що це брехня. Війну потрібно показувати такою, якою вона є, з усіма жахами й мерзотами, що тут відбуваються» (Ананьєв, 2018, с. 336).

Такі компоненти умовно можна назвати *квазі*: кожен складник займає в концепті певне місце відповідно до своєї цінності для носіїв певної картини світу. Тобто правдивість/неправдивість ознак явища не визначають входження/невходження до структури відповідного концепту певного елемента, а лише характеризують якість цього складника. У дискурсі ветеранів не натрапляємо на *героїчну романтику* війни, але надibuємо на їхнє ставлення до такого її потрактування. І розуміємо, що для учасників війни важливо, щоб знали правду про те, що насправді відбувається, якою страшною є ця війна.

У структурі концепту *війна* чітко виокремлюються компоненти *життя* і *смерть*, що утворюють універсальну бінарну опозицію. Традиційно в художньому тексті життя концептуалізується метафорами з донорською зоною *дорога, годинник, ріка* (Крупко, 2016, с. 115), асоціюється із змінністю, рухом, швидкістю, постійною боротьбою. Для повноцінності життя людині потрібні свобода, любов, праця, які сукуп-

но творять людське щастя. У творчості ветеранів образність концепту *життя* майже знівельована, натомість такі компоненти, як свобода, любов актуалізовано як центральні. Воєнні реалії штовхають на розгортання думки не в бік образності, а в пошуку сенсу життя в умовах, коли кожної миті можеш його втратити й щодня бачиш, як його втрачають інші. Тоді розглядати життя як найбільшу цінність, дар Божий, який треба берегти, радіти йому і дякувати за нього (Крупко, 2016, с. 116), – означає посилювати страх, доводити себе до відчаю, чого на війні собі не можна дозволити. Тож своєрідною захисною реакцією є роздуми на кшталт: *Придумали собі сенс життя, возвеличили його над усім іншим і прийшли лише для того, щоб нас не стало. Нас забули. То чи варто перейматися через таку дрібницю, як життя?* (Ананьєв, 2018, с. 324).

Серед найвищих цінностей життя звичайно виділяють любов як непереборну силу, що возвеличує, ошляхетнює. На війні на любов дивляться крізь призму війни: *Любов – це головний бар'єр, що не дає вийти за рамки людяності, і єдине, заради чого дійсно варто бути вільним* (Ананьєв, 2018, с. 349). Любов передбачає свободу, любов і є проявом свободи: *А Свобода – це єдине, що у нас є від народження і що дійсно гідне боротьби* (Ананьєв, 2018, с. 349). Однак свобода – це не подарунок, не даність, це те, що робить нас дійсно людьми, але її ціна – дуже висока (висока ціна, тобто віддані життя, показує, як високо насправді цінять життя). Кожен, хто вижив на цій війні, добре це розуміє, так само й те, що цю ціну **за нас** заплатили ті, кого з нами вже немає, тому ми мусимо зробити відповідні висновки (Ананьєв, 2018, с. 335-336).

Але що більше намагаються себе переконати в 'нормальності', 'звичності' втрати життя, то більше виникає бажання жити, насолоджуватися життям, радіти йому, просто їсти, спати, бути поряд із близькими людьми: *А смерть... смерть не лякає. Думки про неї заспокоюють. Звичайно, мені б не хотілося втрачати його, але... це просто життя. Не більше і не менше. Напевно, вперше в житті мені дійсно подобається жити* (Ананьєв, 2018, с. 260); *Я не боюся смерті, але помирати теж не хочу. Жити класно* (Ананьєв, 2018, с. 338); *Так, смерть там твій постійний супутник. Від цього ти тільки більше відчуваєш життя, цінуєш те, що є* (Голос війни, 2017, с. 13).

Концептуальним опонентом життя є смерть. У дискурсі ветеранів смерть – це ще й категорія моральна – останній найвищий прояв гідності. Перестати боятися смерті – це неосягненне для більшості людей вміння – полягало в ігноруванні небезпеки, ігноруванні самої смерті: *Ми всі знали, що це може статися з кожним. Якщо на цьому зацілюватися – можна збожеволіти* (Ананьєв, 2018, с. 272). Попри страх,

попри інстинкт самозбереження робити те, що ти маєш, точніше, те, що вважаєш правильним, – не втекти, не заховатися: *Кінець все рівно однаковий. То принаймні постараяся скористатися можливістю померти, як людина. Думок про перемогу тоді вже не було. Найкращим виходом здавалося гідно померти з гідними бійцями* (Зіненко, 2019, с. 172). Ця війна – це війна багатопланова: війна за землю, за свободу, за себе, за близьких, за інших, війна з ворогом і війна з собою. Щоб бути вільним і гідним треба перемогти найперше себе: *Війна дала мені можливість відчувати себе і краще зрозуміти. Я нарешті перестав прикидатися і брехати собі, став чесним із самим собою, і мої слабкості більше не засмучували мене* (Ананьєв, 2018, с. 260). Як це не дивно, війна загартовує, вивищує, дає змогу знайти себе: *Мені подобалось, як моя наївність перетворюється в цинічність. Кожен день тут робив мене сильнішим, і мене абсолютно не цікавило, що відбувається там, де немає шансу бути розірваним снарядом* (Ананьєв, 2018, с. 273).

Щораз ветерани апелюють до філософських роздумів: чому прийшла ця війна? Чому це трапилося з нами? Що спричинило руйнацію і смерть на моїй землі? Заслугує щирого захоплення, як військові, в кількох метрах від яких розриваються снаряди, знаходять у собі мужність і силу не звинувачувати, а шукати першопричину, як би це не було парадоксально, в собі. Без сумніву, загроза смерті не змушує цих людей озлобитись, зненавидіти весь світ, мислити алогічно й деструктивно:

Адже розумів, що абсолютно все навколо – наслідок моїх рішень. Я опустив руки. Я перестав мріяти. Дозволив своєму світу звужитись. Моя агресія і злість породжувалися зростаючою впевненістю, що мої життєві цілі стали нікчемними і негідними (Ананьєв, 2018, с.215).

Війна – якась невідворотна точка, до якої дійшло суспільство в своїй невизначеності, своїй розхитаності, суспільство, яке не могло однозначно сказати, на чийй воно стороні, за кого воно. Війна як лакмусовий папірець, який виявив усе поза межами ‘нормальності’: корупцію, непрофесійність, невідповідальність, байдужість, але, що важливо, виявила й професійність, відповідальність, чесність, гідність, вболівання за того, хто поруч, за країну, виявила здатність людини бути вищою за обставини: *Все-таки на війні люди стають іншими. Добрими чи поганими... це вже інше питання. Головне, чесними. На війні вся внутрішня гидота дуже швидко проявляється в людині й вилазить назовні, те ж стосується і хороших якостей* (Ананьєв, 2018, с. 280).

Війна – явище динамічне, і вона поділила життя на ‘до’, ‘під час’ і ‘після’. Найчастіше бійці згадують те, що було до війни, порівнюють, як змінилася країна, як змінилися люди, як змінилися вони. Часом у

їхніх роздумах промайне про майбутнє, аде здебільшого про це намагаються не говорити. Щоб не наврочити. Хоча мрії про перемогу і про повернення – це найбільші мрії там. Про те, як зустрінуться з рідними, як впадуть на коліна перед Богом у церкві, щоб помолитися за душі побратимів і мовчки подякувати за себе. Бо пояснити, як так сталося, що твої друзі загинули, а ти лишився живим, інакше як Божим провидінням не можуть. А ще – відчайдушно намагаються забути: *І щоб ніхто ані словечком, ані жодного слова про війну* (Голос війни, 2017, с. 113). Прочитування спогадів-історій саме цим і вражає: хлопці детально описують про рюкзак і автомобіль, про светр і їжу, про котів і собак, так, наче це і є війна. Найстрашніші сцени – це лише кілька сторінок: цього не можуть забути й не хочуть згадувати. Багато уваги приділяють своїм почуттям, внутрішнім переживанням, сумнівам, а часом і картанням. Роздуми про ті питання, які є наріжним каменем в онтології: *Де та межа, де закінчується людина і починається тварина, що вже не замислюється про мораль своїх вчинків?* (Ананьєв, 2018, с. 322). Однак захоплює в усіх тих книгах одне: простота, непомпезність, непафосність, з якими військові розповідають про війну. У них нема зверхності, зазнайкуватості, намагання зобразити себе героєм. Хоча вони героями є.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Тож концепт *війна* в художньому дискурсі учасників – це багатовимірне ментальне утворення, дуже складне, що охоплює кардинально протилежні смисли. Зрозуміло, що вміст концепту включає компоненти, які асоціюються з смертю, розрухою, болем, жахом, пригніченністю, зрадою, підлістю, розгубленістю, байдужістю, оманною, помстою, злістю, ненавистю, безпомічністю тощо. Водночас до структури концепту входять вкрай позитивні смисли, які можна вербалізувати словами життя, свобода, любов, чесність, гідність, шляхетність, благородство, допомога, героїзм. Для кожного війна несе щось своє, особисте, але завжди війна – це коли болить серце.

Надалі простежуватимемо вербалізацію зазначеного концепту в художніх текстах інших учасників війни, письменників, а також у мові періодичних видань.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

- Ананьєв, В. (2018). *Сліди на дорозі*. 2018. 376 с.
Голос війни. *Історії ветеранів*. (2017). Київ. 224 с.
Гуменюк, А. Д. (2018). *Пісні війни : етюди про війну*. Львів: СПОЛОМ. 84 с.
Зіненко, Р. (2019). *Іловайський щоденник*. Харків: Фоліо. 282 с.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Брославська, Л.** (2013). Концепт війна в англomовній картині світу: доконцептуальні основи. *Вісник ХНУ*. № 1051. С. 46 – 51.
- Гоменюк, О.** (2018). Концепт «війна» в індивідуально-авторській картині світу Оксани Забужко (на матеріалі збірки «І знов я влізаю в танк...»). *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*. Vol. VI. P. 21-26.
- Крупко, О. І.** (2016). Соціокультурні концепти життя/смерть у мовній картині світу Ліни Костенко. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. № 29. С. 112 – 125.
- Положій, Є.** (2019). Попіл героїв. *Зіненко Р. Іловайський щоденник*. Харків: Фоліо. С. 3–6.
- Скаб, М. В.** (2009). *Концептуалізація сакральної сфери в українській мові* (Автореферат дис. доктора. філол. наук). Київ : Б.в. 36 с.

REFERENCES

- Broslavska, L.** (2013). Kontsept viyna v anhlomovniy kartyni svitu: dokontseptualni osnovy [The concept war in the English-speaking world: pre-conceptual basics.]. *Visnyk KHNU – Bulletin of KhNU*. No.1051. P. 46 – 51.
- Homenyuk, O.** (2018). Kontsept «viyna» v individualno-avtorskiy kartyni svitu Oksany Zabuzhko (na materialy zbirky «I znov ya vlyazyu v tank...») [The concept “war” in the individual-author’s picture of the world Oksana Zabuzhko (on the material of the collection “And again I get into the tank ...”).]. *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*. Vol. VI. Pp. 21-26.
- Krupko, O. I.** (2016). Sotsiokulturni kontsepty zhyttya/smert u movniy kartyni svitu Liny Kostenko [Socio-cultural concepts of life / death in the linguistic picture of the world by Lina Kostenko.]. *Problemy semantyky, prahmatyky ta kohnitivnoyi linhvistyky – Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics*. No.29. Pp. 112 – 125.
- Polozhiy, YE.** (2019). Popil heroyiv [Ashes of heroes]. *Zinenko R. Ilovayskiy shchodennyk – Ilovaysky Diary*. Kharkiv: Folio. Pp. 3 – 6.
- Skab, M. V.** (2009). Kontseptualizatsiya sakralnoyi sfery v ukraiyinskiy movi [The conceptualization of the sacral sphere in the Ukrainian language]. *Extended abstract of Doctor’s thesis*. Kyiv : B.v. 36 p.

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2019, pp 48-57.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2019.178112>

УДК 81'373.7=161.2=161.1=111

КОМПАРАТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙ

Ірина ПАТЕН

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної та міжкультурної комунікації Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) irynapaten@i.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8706-6149>

Research ID: N-6942-2018 <http://www.researcherid.com/rid/N-6942-2018>

Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board:
13.09.2019

Статтю опубліковано / The article is published: 15.11.2019.

У статті розглянуто компаративні фразеологічні одиниці на позначення емоцій української, польської та англійської мов, з'ясовано, що емоції є предметом вивчення не лише філософії, психології чи фізіології, а й лінгвістики; зазначено, що компаративна фразеологія ґрунтується на переосмисленому стійкому порівнянні, а порівняння – це основа людського мислення, спосіб пізнання людини і світу; обґрунтовано, що носії обстежуваних мов найчастіше використовують компаративні фрази для вираження негативних емоцій, адже людство в першу чергу звертає увагу на недоліки і таким чином вдосконалюється за допомогою критики та іронії, а позитивні емоції не викликають такої гострої реакції, тож відповідних компаративних фразем є небагато.

Ключові слова: компаративні фразеологічні одиниці; емоція; емотивна лексика; емоційний концепт; порівняння; позитивні емоції; негативні емоції.

COMPARATIVE PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE UKRAINIAN, POLISH AND ENGLISH DENOTING EMOTION

Iryna PATEN

Ph. D. in Philology, Senior Lecturer of Language and Intercultural Communication Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) irynapaten@i.ua

The article considers comparative phraseological units denoting emotion concepts of Ukrainian, Polish and English; it has been founded that language primarily serves to transmit relevant information, to rationally process the knowledge gained and to pass it on to future generations, and all these processes are accompanied by feelings, desires, and therefore linguists cannot ignore emotions. The transition from structuralism to anthropocentrism has led to a new understanding of traditional linguistic concepts and the expression of emotions is becoming a major function of language, so it is impossible to circumvent the sphere of emotions today. Emotions reflect the universal experience of understanding the mental life of an individual. They are characteristic of all people regardless of nationality, age, gender, social status, etc. Most emotions can be attributed to a number of universal ones (joy, anger, grief, fear), but their fullness, intensity, and degree of depth are specified in each language. Humanity will always feel the same feelings, that indicates the universality of emotive meanings. With a universal picture of emotions, we can talk about the national specificity of emotive meanings. Objects, events affect people differently and cause a wide variety of emotions not only from different people, but also from the same person in different life situations.

The wide palette of feelings of a person is not fully reflected in the semantics of a word, and phraseologisms are more accurate than words convey the scale of human feelings.

Comparative phrases are characterized by high abstraction and reflect universal and ethno-specific knowledge, perceptions of emotional experiences of representatives of different linguistic communities. Each person represents the emotional world in his own way and forms an emotional conceptual sphere in his consciousness. Usually Ukrainian, Polish and English use comparative phraseological units to express negative emotions, it is not surprising, since humanity tends to pay attention first of all to flaws, so is improved through criticism and irony. Positive emotions do not cause such an acute reaction, so there are not so much corresponding comparatives.

Keywords: comparative phraseological units; emotion; emotional vocabulary; emotional concept; comparison; positive emotions; negative emotions.

Постановка проблеми. Антропоцентричний підхід розширив межі лінгвістичних досліджень, що сприяло взаємозв'язку мови з усіма аспектами людського буття, а також призвів до нового розуміння традиційних лінгвістичних понять, відтак вираження емоцій стає головною функцією мови (Ш. Баллі, В. Гіннекен, М. Бреаль), і оминати сферу емоцій сьогодні неможливо.

Необхідність вивчення категорії емотивності у межах лінгвістики полягає в тому, що емоції «мають не тільки екстралінгвальний (тобто фізіологічний) характер, але і власне мовний, і ця частина інформації безсумнівно становить об'єкт лінгвістичних досліджень» (Осипов, 1970, с. 117).

Аналіз досліджень. Емоційна сфера людини привертала увагу не лише психологів, фізіологів чи філософів, але й лінгвістів, адже емоції виявляються і в мовленнєвій діяльності людини також. Експресія – це вічна жага людства (Т. Винокур).

Учені фокусуєть увагу на класифікації емотивної лексики (А. Вежбицька, В. Вундт П. Екман, К. Ізард, У. Макдауголл, В. Лабунська, Ю. Петер), вивчають емотивність на рівні синтаксичному (О. Олександрова, Ю. Малинович), лексичному (А. Вежбицька, Н. Лук'янова, В. Телія, В. Шаховський), морфологічному (І. Арнольд, О. Есперсен, Г. Морченд, Р. Сакієва), фонетичному (Г. Кузенко, Є. Нушикян, І. Пальянов), у межах стилістики (Н. Разінкіна), лексикології (І. Арнольд, С. Берлізон, В. Болотов, М. Брандес, М. Буряков) та прагматики (Д. Зиблева), досліджують питання міжкультурної специфіки вербальної та невербальної маніфестації емоцій тощо.

Останнім часом увага науковців спрямована на вивчення емотивної лексики у фразеології (А. Вежбицька, М. Гамзюк, Р. Гіббс, Д. Добровольський, М. Красавський, А. Ортоні, Ю. Прадід, О. Селіванова, В. Телія, А. Кагаś тощо). Фраземи характеризуються специфічною семантичною структурою, яка надає фразеологізмам іманентну властивість виражати емоції, почуття, ставлення мовця.

Мета статті – дослідити особливості компаративних фразеологічних одиниць на позначення емоцій у слов'янських (українській та польській) та англійській мовах.

Виклад основного матеріалу. Довший час мовознавці не могли з'ясувати, чи повинна лінгвістика займатися дослідженням емоцій та емотивних компонентів мовних одиниць. К. Бюлер, Е. Сепір, Г. Гійом ігнорували емоційну складову мовних явищ, Ш. Баллі, В. Гіннекен, М. Бреаль вважали, що спочатку була емоція і «жодного слова не народилося без емоцій, які пронизують усю ментальну і вербальну діяльність людини» (Шаховський, 2008, с. 14, 1).

Наприкінці ХХ століття (1987 р.) на XIV Міжнародному конгресі лінгвістів у Берліні вчені довели лінгвістичну значущість вивчення емоційного аспекту мови. На зміну твердженням про те, що «емоційної лексики у мові немає» (Е. Галкіна-Федорук), «емоції не входять у структуру мови» (В. Звєгінцев) приходять усвідомлення того, що «у мові все емоційно» (Ш. Баллі), «усі висловлювання емоційні» (В. Гак), «уся лексика мови емоційна» (Е. Мягкова) (Прокойченко, 2015, с. 199).

Мова слугує, насамперед, для передачі актуальної інформації, для раціональної обробки отриманих знань і для їхньої передачі наступним поколінням, але всі ці процеси не можуть не супроводжуватися почут-

тями, переживаннями, бажаннями, і тому емоції не можуть ігнорувати лінгвісти (Шамаєва, 2004, с. 1).

Психологи стверджують, що емоції – це просте, безпосереднє переживання у певний момент; це реакція суб'єктивного характеру на вплив зовнішніх і внутрішніх подразників, які проявляються як радість, страх, задоволення, сум тощо. Джерелом емоцій є об'єктивна дійсність, тож емоції не виникають самі по собі, а тісно пов'язані із потребами і мотивами людини. Кожна мовна особистість незалежно від культурних відмінностей переживає ті самі емоції, і це споріднює людей різних культур. Але варіювання й інтенсивність емоцій у різних народів є різними, що спричиняє унікальність кожної людини (Маслова, 2008, с. 244).

У підручниках із психології нараховуємо близько 500 різних емоцій і традиційно поділяємо їх на позитивні та негативні. За класифікацією К. Ізарда, до негативних базових емоцій відносимо: гнів, страх, відразу, горе, презирство, подив (Ізард, 2000). З ускладненням трудової діяльності та психічного життя зростає і кількість емоцій, тому цей список можна доповнити іншими номенами: сум, нудьга, незадоволення, роздратованість, занепокоєння, тривога, хвилювання, паніка, туга, страждання, відчай, переляк, заздрість, огида, злість, лють, шаленість, скаженість, розгубленість, розчарування, образа, приниження, ворожість, ніяковість, сором. До позитивних базових емоцій належать радість, задоволення, симпатія.

Вербалізація емоцій – доволі складний процес, бо емоція виражає індивідуальне переживання людини, а мовний знак має узагальнене значення. Мислення фіксує лише ті емоції, які люди переживають найчастіше, такі емоції характеризуються певною інтенсивністю та тривалістю. Мовний знак відображає емоцію, яка пройшла крізь призму суспільної свідомості та яку переживає більшість членів мовного колективу. Широка палітра почуттів окремої людини не знаходить повного віддзеркалення у семантиці слова, фразеологізми ж точніше аніж слова передають шкалу людських почуттів. Це ті експресивні номінації емоцій, «які суспільно створені для полегшення їхнього лінгвального відтворення, характеристики тих емоційно-психічних станів, які важко або неможливо висловити одним словом» (Станкевич-Іванова, 2009, с. 275).

Серед численних фразеологічних одиниць особливим розмаїттям експресивно-емоційних відтінків вирізняється компаративна фразеологія (далі – КФО), яка заповнює усі сфери людського життя. Важливе місце КФО посідають при першому знайомстві з тим чи тим об'єктом, адже людство завжди оцінює предмети, порівнює їх з іншими. Особливістю

компаративної фразеології є їхня прозорість і зрозумілість для інших лінгвокультур, які здатні дешифрувати уявлення, покладені в основу порівняння, шляхом зіставлення рис людини з рисами того чи іншого образу-еталону (Радіонова, 2016, с. 221).

За твердженням Т. Кияка, компаративні фразеологізми ґрунтуються на переосмисленому стійкому порівнянні (Кияк, 2006, с. 186), що є важливим та загальноновизнаним принципом життєвого досвіду.

Серед великої кількості компаративних фразеологічних одиниць на позначення емоційних концептів української, польської та англійської мов розглянемо порівняльні звороти на позначення радості, гніву, страху, заздрості та сорому.

Радість – фундаментальна позитивна емоція, яка оптимізує комунікативні процеси. За твердженням К. Ізарда, ця емоція характеризується відчуттям впевненості, власної значимості (Ізард, 2000). Радість є емоційною складовою багатомірного інтегративного ментального утворення – категорії щастя з притаманними їй загальноаксіологічною оцінкою, високим ступенем семіотичної насиченості та етнокультурною специфікою (Шамаєва, 2004, с. 7). Щастя – одна з найвищих цінностей та цілей життя людини, базовий концепт у житті кожного етносу, кожної людини; це – відчуття і стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення та безмежної радості: *як у Бога за пазухою / за дверима; жити як у раю; жити як вільна пташка; немов крила за спиною вирости; як бобер у салі; як вареник у маслі // czuć się jak w raju – ‘почуватися як в раю’; żyć jak w niebie – ‘жити як на небі’; jak u Pana Boga za pieciet – ‘як у Бога за пазухою’; żyć się jak pączek w maśle – ‘як сир у маслі’ // to live like a lord – ‘жити як лорд’, to live like a prince – ‘жити як принц’, to live like a fighting cock – ‘жити як бійцівський півень’.*

В українській та польській компаративній фразеології щастя, перш за все, пов’язано із матеріальним успіхом: *як Богу молитися; напитися, як лив мулу; як медом по губах; щасливий як пташка // radosny jak skowronek – ‘про радісну, щасливу людину’; spaść się jak z rogu obfitości – ‘у великій кількості’; mieć forsy jak lodu – ‘мати багато грошей, жити в достатках’.* І тільки незначна кількість КФО описують щастя, яке принесла доля: *як з неба впасту // spaść jak z nieba.*

Щастя – це спонтанна радість: *як вдруге на світ народитися; як на крилах // jak na skrzydłach,* яка може позначатися на зовнішності людини або її поведінці: *oczy goreją jak świece.*

Людина відчувається щасливою, якщо вирішується якась складна життєва справа, для прикладу: *як камінь з душі упав; аж світ угору піднявся; наче світ поширшав; як пуд ваги з себе скинути.*

Гнів – негативна емоція, яка поширена серед людей незалежно від культурномаркованих традицій і є домінантною для українців. Ця негативна за знаком важлива емоція людини має індивідуальну та соціальну значущість: як (мов, ніби і т.ін.) скажений; як (мов, ніби і т.ін.) скупали в окропі; як більмо в очі; як скажений // (as) cross as the devil, to be like the devil looking Over Lincoln; full of old Nick ; as sore as a boil; like a bull at a gate; like a bull at a five-barred; like a red rag to a bull; as cross as a bear / as silky as a bear / as savage as a bear. Почуття гніву може відобразитися на обличчі: глянув як п'ятака дав (подарував) // look like thunder.

Концепт гнів не існує ізольовано в мовній репрезентації, а перетинається з іншими емоційними та не емоційними концептами. Такий феномен називають емоційним патерном, який складається з двох або декількох емоцій, що виникають одночасно та формують певний комплекс (Ізард, 2000). До концептів інших емоцій, з якими пов'язаний концепт гнів, належать: незадоволення, нервування, страждання, образа, ненависть, почуття відрази, гидливості: *дрижить як Каїн за алтин* (Каїном називають злих, заздрісних людей, які здатні на підлість) // *to hate (sb., smth) like poison* – 'огидний наче парена піна'; *hate like a cat hates water* – 'відчувати відразу, огиду, сильно ненавидіти'.

Страх відносять до «сильних» емоцій. І. Подюков зазначає, що «особливо позначені образними оцінками такі негативні стани, як страх, переляк, жах. Сюжети тут – від міфологічних до грубо натуралістичних» (Подюков, 1991, с. 110): *сміливий як святий Петро* – іронічне позначення боягузливої людини. Улюблений учень Ісуса Христа, який тричі відрікся від нього, але після розкаяння отримав прощення. Ця слабкість апостола Петра якраз і переосмислена у цій КФО // *be like a deer caught in the headlights*. Страх спричиняє непорушність або ж тремтіння: *злякався, аж у п'ятах похололо; як / мов / немов / неначе укопаний стоїть; стоїть як стовп; (хтось) як / мов / ніби громом прибитий / приглушений; тремтіти як осиновий листок; (хтось) труситься / тремтить як / мов у пропасниці; тряситься як заячий хвіст; як (мов, ніби) комашки забігали* // (ktoś) *trzęsie się jak barani ogon / jak galareta* – 'хтось дуже тремтить від страху'; (ktoś) *stał jak wryty; (ktoś) stoi jak przyrośnięty; (ktoś) stoi jak przykuty / jak skamieniały / jak piorunem rażony / jak wrośnięty w ziemię / jak posąg / jak zamurowany / jak słup; (ktoś) stoi jak piorunem rażony* // *look as if one had seen a ghost* – 'сильно настрашитися; стояти нерухомо, завмерти від страху'; *shake like a leaf* – 'тремтіти'; *quiver like an aspen leaf* – 'тремтіти як осиновий лист'; *stand as if turned to stone* – 'неначе скам'яніти, завмерти'.

Відчуття жаху (того самого страху, але в збільшеному обсязі) викликає додаткові емоційно-експресивні конотації, зумовлені семою ‘дуже’, ‘надмірно’ (Кононенко, 2004, с. 125–126): *боятися як чорт ладану (свяченої води); блідий як смерть (від страху); боятися як вогню; труситься як Каїн // zblednąć jak ściana // to move like a scaled cat; to squeal like a stuck pig – ‘відчуття сильного страху, жаху’.*

Страх викликає переміщення органу, який реагує на страх, усередині організму: *серце як не вискочить з грудей.*

Заздрість відіграє значну роль в емоційному світі людини. Це комплексна емоція, яка, на думку Р. Гаубля, складається із люті, суму та досади. Вона шукає не добра для себе, а зла для інших, «заздрісний хотів би бачити славного – безчесним, багатого – убогим, щасливого – нещасним. Заздрість приносить лише смуток і розруху» (Несветаїлова, 2009, с. 12)]: *дрижить як Каїн за алтин (тут спостерігаємо поєднання двох емоційних патернів: страху і заздрості); голова, як у вола, а все, бач, мала // nothing sharpens the sight like envy – ‘ніщо так не загострює зір, як заздрість’; no envy like a monk’s – ‘нема такої заздрості, як у монаха’; Jealous as three Bartel my dolls in a wicker basket – ‘дуже заздрісний / ревнивий’.*

Заздрість в українській фразеології виступає як істота з жовтими очима: *очі як жовтки; очі як у попа.*

Крайньою межею заздрості є ненависть: *hate like a cat hates water – ‘відчувати відразу, огиду, сильно ненавидіти’.*

Сором, на думку Ю. Лотмана, є однією з кращих психологічних рис інтелігентної людини: «Для людей з інтелігентною психологією регулятивною властивістю є сором, а для людей безсоромних регулятивною властивістю є страх: я не роблю, тому що боюсь» (Лотман, 2005, с. 499). Ця емоція тісно пов’язана із страхом і почуттям провини. Коли людина порушує моральний, етичний, релігійний закон, то несе особисту відповідальність за скоєне: *як на сором; встидається, як кіт сала; як (мов, наче) печений рак // jak rak // to look like the cat who swallowed the canary – ‘знає кішка чие сало з’їла’.*

Присоромлена людина асоціюється із безвихідними ситуаціями і почувається спустошеною: *сісти, як рак на міліні // like a dying duck in a thunder-storm – ‘з розгубленим виглядом’; like a hen on a hot griddle – ‘не в своїй стихії’.*

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Емоції відображають загальнолюдський досвід осмислення психічного життя індивіда. Вони властиві усім людям незалежно від національності, віку, статі, соціального становища тощо. Більшість емоцій можна віднести до

ряду універсальних (радість, гнів, горе, страх), але їхня наповнюваність, інтенсивність, ступінь їхньої глибини конкретизується в кожній мові. Людство завжди буде відчувати одні і ті ж почуття, що говорить про універсальність емотивних смислів. Спосіб інтерпретації людьми своїх емоцій залежить, принаймні певною мірою, від лексичної сітки координат, яку дає їм їхня рідна мова (Вежбицька, 2001, с. 18).

Компаративні фраземи характеризуються високою абстракцією і відображають загальноуніверсальні та етноспецифічні знання, уявлення про емоційні переживання представників різних мовних спільнот. Кожна людина по-своєму уявляє емоційний світ і утворює в своїй свідомості емоційну концептосферу. Зазвичай носії обстежуваних мов використовують КФО для вираження негативних емоцій, що не є дивним, адже людство схильне звертати увагу, перш за все, на недоліки й так вдосконалюється за допомогою критики та іронії. Позитивні ж емоції не викликають такої гострої реакції, тож відповідних КФО є небагато.

Перспективним у цьому напрямку вважаємо дослідження фразеологічних знаків на позначення емоційних концептів у германських мовах, що сприятиме кращому висвітленню особливостей національномовних картин світу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Вежбицька, А.** (2001). *Язык. Культура. Познание*. Москва: Русские словари.
- Изард, К.** (2000). *Психология эмоций*. Санкт-Петербург: Питер.
- Княк, Т, Науменко, А. & Огуй, О.** (2006). *Теорія і практика перекладу німецької мови*. Вінниця: Нова книга.
- Кононенко, В.** (2004). *Концепти українського дискурсу*. Київ–Івано-Франківськ.
- Лотман, Ю.** (2005.) *Культура и интеллигентность. Воспитание души*. Санкт-Петербург: Искусство-СПБ.
- Маслова, В.** (2008). *Когнитивная лингвистика*. Минск: ТетраСистемс.
- Несветаилова, И.** (2009). Пареміологічне представлення концептів «Зависть» і «Ревність» в англійському і російському мовах. *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*, № 3.
- Осипов, Ю.** (1970). Об уточнении понятия «эмоциональность» как лингвистического термина. Проблемы синтаксиса английского языка. Москва, № 422. – С. 116–127.
- Подюков, И.** (1991). Народная фразеология в зеркале народной культуры, Пермь: ПГПИ.
- Прокойченко, А.** (2015). Дослідження категорії емотивності у контексті антропоцентричної парадигми сучасної лінгвістики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*, Випуск 53, С. 198–200.

Радіонова, К. (2016). Зооніми у стійких компаративних одиницях на позначення внутрішнього світу людини в англійській, французькій, українській та російській мовах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», Вип. 60, С. 220 – 223.

Станкевич-Іванова В. (2009). Особливості вираження емоцій страху засобами фразеології чеської мови. *Вісник львівського університету*. Серія філологічна. Вип. 48, С. 275–280.

Шамаєва, Ю. (2004). Когнітивна структура концепту «радість» (на матеріалі англійської мови) (Автореф. дис. канд. філол. наук). Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.

Шаховський, В. (2008). В начале была... эмоция. Взято з http://tverlingua.ru/archive/011/3_2_11.htm

Шаховський, В. (2009). Что такое лингвистика эмоций. Взято з http://tverlingua.ru/archive/012/3_shakhovsky.pdf

REFERENCES

Vejbitskaya, A. (2001). *Yazyk. Kultura. Poznanie [Tongue. The culture. Cognition]*. Moscow: Russkie slovari. [in Russian]

Izard, K. (2000). *Psihologiya emotsiy [Psychology of emotions]*. Sankt-Peterburg: Piter. [in Russian]

Kyiak ,Т., Naumenko A. & Ohui O. (2006). Teoriia i praktyka perekladu nimetskoj movy [*Theory and Practice of German Translation*]. Vynnytsia: Nova knyha. [in Ukrainian]

Kononenko, V. (2004). *Kontsepty ukrainskoho dyskursu [Concepts of Ukrainian discourse]*. Kyiv–Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian]

Lotman, Yu. (2005.) *Kultura i intelligentnost. Vospitanie dushi [Culture and intelligence. Soul Education]*. Sankt-Peterburg: Iskustvo-SPB. [in Russian]

Maslova, V. (2008). *Kognitivnaya lingvistika [Cognitive linguistics]*. Minsk: TetaSistems. [in Russian]

Nesvetaylova, I. (2009). Paremiologicheskoe predstavlenie kontseptov «Zavist» i «Revnost» v angliyskom i russkom yazyках [Paremiological presentation of the concepts of «Envy» and «Jealousy» in English and Russian]. *Vestnik Irkutskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta – Bulletin of Irkutsk State Linguistic University*, № 3. [in Russian]

Osipov, Yu. (1970). *Ob utochnenii ponyatiya «emotsionalnost» kak lingvisticheskogo termina. Problemy sintaksisa angliyskogo yazyka [On clarifying the concept of «emotionality» as a linguistic term. English syntax issues]*. Moscow, № 422. P. 116–127. [in Russian]

Podyukov, I. (1991). *Narodnaya frazeologiya v zerkale narodnoy kulturyi [Folk phraseology in the mirror of folk culture]*. Perm: PGPI. [in Russian]

Prokoichenko, A. (2015). Doslidzhennia katehorii emotyvnosti u konteksti antropotsentrychnoi paradyhmy suchasnoi linhvistyky [The previous of motivations category in the context of anthropocentric paradigms of ordinary linguistics]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Filolohichna» –*

Scientific notes of Ostroh Academy National University. The Philological, Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», Vyp. 53, P. 198–200. [in Ukrainian]

Radionova, K. (2016). Zoonimy u stiiykh komparatyvnykh odynytziakh na poznachennia vnutrishnoho svitu liudyny v anhliiskii, frantsuzkii, ukraïnskii ta rosiiskii movakh [Zoonyms in stable comparative units for describing people's inner world in English, French, Ukrainian and Russian]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Filolohichna» – Scientific notes of Ostroh Academy National University. The Philological*. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», Vyp. 60, S. 220 – 223. [in Ukrainian]

Stankevych-Ivanova, V. (2009). Osoblyvosti vyrazhennia emotsii strakhu zasobamy frazeolohii cheskoï movy [Peculiarities of expressing fear in Czech language phraseological units]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna – Bulletin of the University of Lviv. The Philological*. Vyp. 48, S. 275–280. [in Ukrainian]

Shamaieva, Yu. (2004). Kohnityvna struktura kontseptu «radist» (na materii anhliiskoi movy) [Cognitive Structure of the Concept JOY (in the English Language)]. *Candidate's thesis..* Kharkiv. [in Russian]

Shahovskiy, V. (2008). *V nachale byla ... emotsiya [In the beginning was ... emotion]*. Retrieved from: http://tverlingua.ru/archive/011/3_2_11.htm [in Russian]

Shahovskiy, V. (2009). *Chto takoe lingvistika emotsiy [What is linguistics of emotions]*. Retrieved from: http://tverlingua.ru/archive/012/3_shahovskiy.pdf [in Russian]

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2019, pp 58-67.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2019.178202>

УДК 811.161.2'42'373:821.161.2.09(092)

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ПОНЯТЬ В РОМАНІ «РАЙ» В. БАРКИ

Наталія ПИШНА

кандидат філологічних наук, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)

natalyapyshna@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0727-3055>

Research ID: AAA-8143-2019 <http://www.researcherid.com/rid/AAA-8143-2019>

Статтю подано до редколегії / The article is submitted to the editorial board: 14.09.2019.

Статтю опубліковано / The article is published: 15.11.2019.

Письменник-емігрант В. Барка підтверджує, що в роки, в які він жив і працював, не було змоги через культурно-релігійні, суспільно-політичні причини писати твори з християнською проблематикою в Україні, а лише за кордоном. Роман «Рай» В. Барки насичений релігійними номінаціями, які в статті диференційовано на різні лексико-семантичні підгрупи та проаналізовано. З'ясовано, що автор обстежуваного твору неодноразово ілюструє демонологічну лексику, вживає її на позначення злої сили та збагачує твір релігійними синонімійними та антонімійними номенами.

Ключові слова: рай; лексика; демонологічна лексика; релігійний стиль; релігійна термінологіка.

VOCABULARY FOR THE DESIGNATION F RELIGIOUS CONCEPTS IN NOVEL V. BARKA'S «PARADISE»

Natalya PYSHNA

Ph.D. in Philology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) natalyapyshna@ukr.net

The emigrant writer V. Barka proves to us that during those years he worked and lived there were no opportunities to write works on Christian problems in Ukraine, only abroad due to various cultural-religious, socio-political reasons. V. Barka's novel «Paradise» is filled with religious nominations, which we differentiate into different

subgroups. The lexico-semantic subgroups of religious termino-vocabulary was analyzed in the article. It is found out, that the author of the analyzed work repeatedly illustrates demonological vocabulary, uses it to denote of evil power and enriches the work with religious synonymous and antonymous words.

However, an analysis of recent research witness that the question of the research of names for the designation of religious vocabulary in the novel “Paradise” has not yet been learned. Therefore, we set ourselves an aim to analyze the layers of religious vocabulary in worked out work. The purpose of the article is to differentiate the names of religious lexemes in the novel “Paradise” by certain thematic subgroups, to confirm with illustrative theses, to display peculiarities of the formation of demonological vocabulary.

Nominations to designation of demonological vocabulary were filed as such, that devoid of moral-ethics norms, positive traits, and they doing only bad, sinful acts in the work under review. В. Барка the main focus concentrates on the following biblical antinomies: paradise / hell, man / beast, good / evil, life / death, faith / disbelief, righteous / sinner, sinful / righteous.

Perspective henceforth we perceive the analysis of verbs on the notation of religious concepts, as well as the research of religious vocabulary in the works of V. Barka.

Keywords: paradise; vocabulary; demonological vocabulary; religious style; religious termino-vocabulary.

Постановка проблеми. Політичні та культурно-духовні процеси останнього десятиріччя в Україні стали поштовхом до вивчення історії формування пласту релігійної термінології. Донедавна не було можливості досліджувати твори релігійної тематики. Творчість видатного українського письменника В. Барки постійно привертає увагу дослідників, які відзначають багатство художніх образів, символізм, філософське наповнення релігійною тематикою. Однак вивчення мовотворчості письменника розпочалося недавно. Він писав твори за межами рідної землі, тому нам не доводилось аналізувати його духовні здобутки. В. Барка – християнський письменник, поет, релігійний митець. С. Музика називає його мистецтво Божественною Літургією, в якій поет намагається передати красу світотвору (Музика, 2006, с. 157). У прозових творах В. Барки наявна лексика на позначення релігійних понять, яку потрібно диференціювати за групами. Йдеться про аналізований твір, адже сама назва *рай* символічна й образна. Отже, вмотивованим є лінгвістичне дослідження релігійних лексем у романі “Рай”, що й становить **актуальність нашої розвідки**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Т. Головань визначає естетичну природу поетичного мислення Василя Барки (Головань, 2003). М. Вовк аналізує міфо-символічні джерела прозової спадщини Василя Барки (Вовк, 2006). О. Маланій досліджує джерела художнього світу

поезій Василя Барки (Маланій, 2014), а також художній часо-простір його поезій (Маланій, 2003). Автори достатню увагу приділяють прозовій творчості Василя Барки. Жанрово-стильові особливості прози письменника розглядає В. Пушко (Пушко, 2001). Г. Швець вивчає есеїстику Василя Барки та проаналізує жанрову специфіку та проблематику (Швець, 2006). М. Кульчицька змальовує реальну картину тоталітарної дійсності у романах «Рай» та «Жовтий князь», відзначає жанрово-стильові домінанти, ідейно-тематичну спорідненість обох творів, специфіку сюжетно-композиційної організації романного змісту. Т. Музика основну увагу зосереджує на домінантних особливостях портретування, репрезентованого у двох романах В. Барки (Жовтий князь. Том II та Рай).

Однак аналіз останніх досліджень свідчить, що питання дослідження назв на позначення релігійної лексики у романі «Рай» ще не вивчене. Тому ставимо собі за мету проаналізувати пласти релігійної лексики в опрацьованому творі.

Мета статті – диференціювати назви релігійних лексем у романі «Рай» за певними тематичними підгрупами, підтвердити ілюстративними тезами, виявити особливості формування демонологічної лексики.

Виклад основного матеріалу. Лише прочитавши роман «Рай» В. Барки, дізнаємося, якою релігійною, розумною людиною був письменник. Т. Музика доводить, що «глибока релігійність Василя Барки, заглиблення в життя святих, мучеників і найбільше – сповідуваний самим письменником подвижницький спосіб існування – маркують і художнє зображення українців у його текстах» (Музика, 2016, с. 391). Ю. Григорчук стверджує, що духовно насажений художній світ досліджуваного твору В. Барки органічно споріднений із поетично-філософським доробком Г. Сковороди (Григорчук, 2018, с. 98).

При зборі фактичного матеріалу ми зафіксували релігійні лексичні антоніміїні одиниці. Натрапляємо на такі антоніми-іменники: *правда/брехня* (Барка, 1953, с. 62), *народження/смерть* (Барка, 1953, с. 67), *праведник* (Барка, 1953, с. 305); */ грішник* (Барка, 1953, с. 245), *ангел/демон* (Барка, 1953, с. 244) та антоніми-прикметники: *вільні / невільні* (Барка, 1953, с. 66), *старий / молодий* (Барка, 1953, с. 66). Вжито релігійне антоніміїне порівняння, де описано голод (“Макові зерна правди застрявали на кордоні, матері вбивали своїх дітей, янголи ридали, а сатана реготався, звільнившись від праці” (Барка, 1953, с. 63)).

У романі «Рай» Василя Барки основну увагу зосереджено на біблійну антиномію: *рай / пекло*: “І дивно komponує кохання мати-природа! Будує *рай*, а струмочки щастя звідти, на жаль, перебігають через *пекло*”

(Барка, 1953, с. 7); “*Рай і пекло* не тільки за дошкою труни, а й тут – у щоденності; у серці нашому дані” (Барка, 1953, с. 67). Рай і пекло ототожнюються з життям та смертю. Слово *рай* у романі багатозначне, символічне. Його вживано на позначення *свого раю*, мається на увазі людину, яка живе за релігійними законами, їй важко, але вона не здається (Барка, 1953, с. 7). Номен *рай* означає ще й *земний рай для трудящих* (Барка, 1953, с. 62) та *рай всесвітнього соціалістичного пролетаріату* (Барка, 1953, с. 63). Протиставляються слова небо і пекло та сатана і Бог: “ – Отже, *сатана* замикає *Бога* в центрі *пекла*, а сам сідає на троні *неба*” (Барка, 1953, с. 62).

Заресстровані синоніміїні найменування *Бога*: *Бог Милосердний* (Барка, 1953, с. 304), *Творець* (Барка, 1953, с. 67), *Богочоловік* (Барка, 1953, с. 213), *Небесний Цар* (Барка, 1953, с. 141), *Отець, Предвічний Суддя* (Барка, 1953, с. 87), *Великий Отець* (Барка, 1953, с. 216), *Спаситель* (Барка, 1953, с. 13), а також звергання до Бога (“Потім звернувся цей злодій до *Спасителя* і так благає: – як прийдеш у царство своє, то згадай і про мене, грішного, *Боже мій!*” (Барка, 1953, с. 14). Мати Ісусова подана як *Богоматір* (Барка, 1953, с. 137).

В. Барка подає найменування релігійних книг: *Євангеліє* (Барка, 1953, с. 13), *Біблію* (Барка, 1953, с. 14), *Святе Письмо* (Барка, 1953, с. 67). Номінації служителів церкви також задекларовані в аналізованому творі: *митрополит* (Барка, 1953, с. 13), *отці-просфорники* (Барка, 1953, с. 24), *диякони* (Барка, 1953, с. 127), *ченці* (Барка, 1953, с. 133), *послужник* (Барка, 1953, с. 135), *священик* (Барка, 1953, с. 48), *єпископ* (Барка, 1953, с. 63). До слова *священик* подано синонім *піп* (Барка, 1953, с. 72).

Зафіксовані назви святих апостолів Павла, Петра, Андрія Первозваного, Тадея, Філіппа, Якова, Тадея, Бартоломея (Барка, 1953, с. 243).

Автор згадує образ Миколая, Мирлікійського чудотворця, та закликає нас до нього молитися (“В будень капусту сажай, в празник свічку в руки – до образу *Миколая, Мирлікійського чудотворця*, молись” (Барка, 1953, с. 63)). В одному реченні зафіксовано декілька слів на позначення релігійних понять: *образ Миколая, Мирлікійського чудотворця, празник, свічка, молись*, а також вжито антоніміїне протиставлення: *будень/празник* (в будень сажай, а в празник молись).

Найменування *серце* та *душа* представлені в творі як духовні центри, найглибші ества людини. Якщо зла сила людину спокушує, тоді душа пропадає, бісівська душа, яка осліпла, вона мучиться. Коли людина з Богом живе, тоді душа не старіє, оживає і “горить” духовним світлом. Її не можна купити. Змальовано стан душі та серця, в яких є образа,

через певні життєві обставини вони стають іншими від народження. Усі ці тайники душі майстерно описує В. Барка: “ – Щоб ви сказали, *бісові душі!* – гнівно бажає біловусий: – я кажу: раків до пива!” (Барка, 1953, с. 17); “ – Ні! Не так! – протестує портрет, – я маю глибоку рацію, віддаючи *душу* на загин” (Барка, 1953, с. 32); “...Відзначають тремтіння краплинки крові в *серці*...” (Барка, 1953, с. 32); “Жива сітка обплутує – земля закриває крики моєї *душі*...” (Барка, 1953, с. 34); “ – Олександр, чого вони манять до себе? *серце* забирають; я не маю спокою, дивлячись на них” (Барка, 1953, с. 40); “Бо *душею* ми ж молоді: *душа* не старіє!” (Барка, 1953, с. 40); “Посліпли *душами*, загубили природу, як священний дар” (Барка, 1953, с. 41); “Туга точить *серце*: оса, що припала до яблука!” (Барка, 1953, с. 58).

Надибуємо фразеологічне словосполучення *виймати душу*, що означає – викликати глибокі переживання, зворушувати: “Якби ти знав, як важко триматися мені проти одного ворога. Змушений *виймати душу* свою з грудей; робити кобзу з неї; струни натягати з нервів свого серця; обвивати їх золотою ниткою думок і награвати мелодію в тон команді – мелодію в тон скаженому скреготінню володаря, що мучить людність” (Барка, 1953, с. 33). Злою силою, яка спокушує душу людини, на думку автора, вважається багатство (“Почесті, нагороди, багатства посилються на вас, як дощ. Так і сказали; і я, щоб порятувати рідних, навіки *занаптав свою душу*. Тільки той, хто має ніжне серце, зважиться на мій страхітливий вчинок. Тонучи в пекельній воді, я, *душа пропаша*, знаю, що рятую найдорожчих...” (Барка, 1953, с. 34)).

Часто натрапляємо на лексеми *віра*, *воля* та *дух* в творчому доробку В. Барки (“ – Що ж робити? – в розпуці вишіптує Антон Никандрович; – зрештою, міг би хоч *віру* сховати в тайнику душі. – Неможливо. Вони й *віру* віддзеркалюють. Я в залізнім перстні. Благаю: ні слова” (Барка, 1953, с. 32); “ – Зараз скінчу. Твій *дух* пішов проти сумління народного” (Барка, 1953, с. 32); “Немає в природі торжественнішого твору, ніж камінні будівлі, вкороновані снігами та овіяні лазурною красою небесною; здається, там перебуває – в найвищому місці на землі, – від споконвіку *непокірний дух*: примушує людину – з божевільною сміливістю, йдучи на смерть, кидати прокляття в обличчя всевладному, хто поневоле і змушує миритися з ницістю” (Барка, 1953, с. 34)).

Вжито в романі “Рай” ще й антирелігійну лексику. Автор називає грішників чортівською адміністрацією (Барка, 1953, с. 253) та бісовими (іродовими) душами (Барка, 1953, с. 17 – 18). Засвідчуємо такі слова-синоніми на позначення демонологічної лексики: *сатана* (Барка, 1953, с. 33), *демон* (Барка, 1953, с. 253), *диявол* (Барка, 1953, с. 6), *чорт*

(Барка, 1953, с. 69), *розбійник* (Барка, 1953, с. 253), *ошуканець* (Барка, 1953, с. 253), *пилат* (Барка, 1953, с. 13), *ясновидиця* (Барка, 1953, с. 15), *ворожка* (Барка, 1953, с. 51), *чарівниця* (Барка, 1953, с. 44), *знахарка* (Барка, 1953, с. 45), *відьма* (Барка, 1953, с. 45), *мучитель* (Барка, 1953, с.13), *п'яниця* (Барка, 1953, с. 17), *крадіжник (зłodий)* (Барка, 1953, с. 19). Подекуди зафіксовані демонологічні назви: *облудник, зрадник, розпусник, кат, кровопивця душоуб,* наприклад, «*Душоуби, кати, зрадники, кровопивці, крадіжники, облудники, розпусники* і сила їм подібних, розсідаються в високих сферах, квітучих садах колишнього раю, надягають золототканні хітони, прикриваються вінками троянд» (Барка, 1953, с. 253).

Зрадників Ісуса названо пилатом, розбійником, мучителем, катом. Згадується *кат Ірод*, про якого неодноразово писали в історії християнства («Під *Іродом* взагалі ми розуміємо особу, що свідомо ставить своєю метою нищення всякого, хто, можливо, міг би показати людству шлях до спасіння. Означена мета виникає в результаті бажання утримати за собою владу в темному царстві. Поява Ірода і розвиток його діяльності незалежні від історичного періоду, національності та віроісповідування» (Барка, 1953, с. 250)). У досліджуваному творі номінації на позначення демонологічної лексики подані як такі, що позбавлені морально-етичних норм, позитивних рис та роблять лише погані, гріховні вчинки. В. Барка номінує таку силу «слугами зла».

Доводимо, що функціонують номінації на позначення назв предметів церковного вжитку («І звичайно дзвонили *дзвони* в християнській Європі; і кому з ситих було діло до того, що на якійсь Україні вмирають мільйони» (Барка, 1953, с. 63); «То він пішов додому, надів нову сорочку, *свічку* засвітив і ліг на лаві» (Барка, 1953, с. 84); «От – Іван Іванович: читає антирелігійні лекції, ілюструє їх «чудесами»: оновлює *ікони*, перетворює воду на вино; доводить, що нічого, крім матерії, нема, нема нічого «святого», то – попівська вигадка» (Барка, 1953, с. 72); «Мистець-маляр, далекий від перевірконої комісії, засвітив би небо червоного кольору і три *хрести* з розіпнутими страстотерпцями: нехай би віяло незносною скорботою, – в час, коли роздерлась *храмова завіса*» (Барка, 1953, с. 23); «Просиджував безкінечний час під *дзвіницями*, серед безруких старців, в яких обрубки світилися крізь лахміття; розділяв останні гроші і віддавав одержу з своїх плечей» (Барка, 1953, с. 127).

У романі «Рай» виокремлюємо незначну підгрупу – назви священничого одягу (*ризи, мантія, туніка, хітон, плащ*) («*Мантія* – лазурнозелена, з м'яким сірим відтінком» (Барка, 1953, с. 243); «Його одяг складається з *туніки* пісковато-бронзового тону і сіроблакитного *плаща*» (Барка, 1953,

с. 243); “В апостола Бартоломея, одягнутого в темнозелений *хітон*, над чолом покучерявилось чорне волосся” (Барка, 1953, с. 243), “По стінах кішла розвішали ікони і одягли “митрополита” в *риз*” (Барка, 1953, с. 13). До назв будівель та їх окремих частин відносимо слова з творчого доробку автора: *церква* (Барка, 1953, с. 282), *собор* (Барка, 1953, с. 299), *монастир* (Барка, 1953, с. 135), *храм* (Барка, 1953, с. 307), *келія* (Барка, 1953, с. 304).

Зареєстровані назви церковних служб та їх складові: *псальми* (Барка, 1953, с. 107), *акафісти* (Барка, 1953, с. 116), *молитви до Спасителя* (Барка, 1953, с. 54), *молитва “Сподоби, Господи”* (Барка, 1953, с. 84), *молитва “Благословен, Єси”* (Барка, 1953, с. 174), *слова тексту з благословеннями* (Барка, 1953, с. 180), *поминальне слово* (Барка, 1953, с. 105).

Автор послуговувався номінаціями на позначення християнських чеснот: *мудрість милосердя* (Барка, 1953, с. 42), *терпеливість* (Барка, 1953, с. 118), *радість* (Барка, 1953, с. 90), *самопожертва* (Барка, 1953, с. 66), *доброчинність* (Барка, 1953, с. 14) та гріхів: *пиятика і розпуста* (Барка, 1953, с. 40), *ліниство* (Барка, 1953, с. 78), *ненависть* (Барка, 1953, с. 87), *сварка* (Барка, 1953, с. 87), *злоба* (Барка, 1953, с. 87), *образа* (Барка, 1953, с. 91), *гординя* (Барка, 1953, с. 114), *страх* (Барка, 1953, с. 78), *брехня* (Барка, 1953, с. 254), *докір і обвинувачення* (Барка, 1953, с. 91). Лише в одному реченні перераховані релігійні чесноти (“*Справедливість, сумління, щирість, дружба, вірність, любов і всі доброчинності людські заплямовуються, як ворожі людству*” (Барка, 1953, с. 254).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Безсумнівно, роман В. Барки «Рай» насичений релігійною та демонологічною лексикою. В. Барка основну увагу зосереджує на таких біблійних антиноміях: рай / антирай (пекло), людина / звір, добро / зло, життя / смерть, віра / безвір'я, праведник / грішник, грішний / праведний. Дозволимо собі виокремити такі лексико-семантичні підгрупи релігійної лексики, представлені в опрацьованому романі “Рай”:

1. *назви часопростірних дійсностей: рай / печло.*
2. *найменування богів та інших святих осіб: Отець, Богочоловік, Небесний Цар, Отець мій, Великий Отець, Господь, Спаситель, Ісус, Бог, Творець, Бог Милосердний, великий пастир, апостол Павло, Андрій Первозваний, Тадей, Філіп, Яків.*
3. *назви предметів церковного вжитку: свічки, хрест, ікони, храмова завіса, дзвіниця, двони.*
4. *назви священичого одягу: ризи, мантія, туніка, хітон, плащ.*
5. *назви будівель та їх окремих частин: церква, собор, монастир, храм, келія.*
6. *найменування духовенства, служителів церкви: священник, митрополит, диякон, єпископ, отець-просфорник, великомученик, страсто-терпець, апостол, послужник, псаломщик, пророк.*
7. *назви релігійних*

книг: Євангеліє, Біблія, Святе Письмо. 8. назви церковних служб та їх складові: псалми, акафісти, молитви до Спасителя, молитва “Сподоби, Господи”, молитва “Благословен, Єси”, слова тексту з благословеннями. 9. лексеми, що виражають поняття християнського віровчення, етики: душа, віра, дух, свобода, істина, мир, святощі, спокута, благословенність, освяченість. 10. лексеми на позначення християнських чеснот: мудрість милосердя, терпеливість, каяття, радість, любов, самопожертва, добродійність. 11. лексеми на позначення антихристиянських чеснот (*griхів*): пиятика і розпуста, брехня, лінивість, ненависть, сварка, злоба, образа, гордіня, страх, докір і обвинувачення. 12. синоніміїні номінації на позначення зрадників Ісуса: пилат, розбійник, мучитель. 13. назви злої сили: диявол, чорт, сатана, блазень, лжесвященик, ясновидиця, чарівниця, ворожка. Перспективним надалі вбачаємо аналізування дієслів на позначення релігійних понять, а також дослідження релігійної лексики в інших творах В. Барки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Бабій, І. (2018). Індивідуально-авторська номінація осіб у романі “Рай” Барки. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: серія “Філологія”*. Острог: Вид-во НаУОА. Вип. 1 (69), Ч. 1, 19 – 22.

Барка, В. (1953). *Рай*. Роман. Нью-Йорк: Свобода, 309 с.

Вовк, М. П. (2006). *Міфо-символічні джерела прозової спадщини Василя Барки* (Автореферат дис. канд. філол. Наук). НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського, Київ.

Головань, Т. (2014). До питання про типологію героїв у творчості Василя Барки. *Молодий вчений*. 2014. № 10 (13) (2). С. 38 – 39. Взято з [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_10\(13\)\(2\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_10(13)(2)_10).

Головань, Т. П. (2003). *Естетична природа поетичного мислення Василя Барки* (Автореферат дис. канд. філол. Наук). НАН України, Ін-т літератури імені Тараса Шевченка, Київ.

Григорчук, Ю. (2018). “Неспіймані світом”: ідейно-естетична суголосність творів Григорія Сковороди і Василя Барки (на матеріалі роману “Рай”). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць / відп. ред. І. В. Сабодаш. Ужгород. Вип. 23, 95 – 99.

Колоїз, Ж. В. (2011). Індивідуально-авторські неологізми в романі Василя Барки «Жовтий князь». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», Вип. 15, 341 – 345.

Кульчицька, М. (2002). *Романи Василя Барки “Рай” та “Жовтий князь”*: художня візія тоталітарної дійсності (Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук). Львівський Національний університет імені Івана Франка, Львів.

Кульчицька, М. (2009). Християнська парадигма художнього осягнення тоталітарної дійсності в романах В. Барки “Рай” і “Жовтий князь”. *Волинь філо-*

логічна: текст і контекст, Вип. 7, 127 – 145. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vfik_2009_7_17.

Маланий, О. (2014). *Джерела художнього світу поезій Василя Барки. Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія: Філологічна*, Вип. 41, 198 – 201. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_41_48.

Маланий, О. О. (2003). *Художній часо-простір поезій Василя Барки* (Автореферат дис. канд. філол. наук). НАН України, Інститут літератури імені Тараса Шевченка, Київ.

Музика, С. (2006). Василь Барка – творчість як сакральна дія. *Studia methodologica. Філософія. Філологія*, Вип. 17, 156 – 158.

Музика, Т. (2016). Домінантні особливості портретування у романах Василя Барки. Прикарпатський вісник НТШ. Слово, № 2, 389 – 395. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_sl_2016_2_44

Пушко, В. Ф. (2001). *Жанрово-стильові особливості прози Василя Барки* (Автореф. дис. канд. філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.

Швець, Г. Д. (2006). *Есеїстика Василя Барки: жанрова специфіка та проблематика* (Автореф. дис. канд. філол. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.

REFERENCES

Babii, I. (2018). Individualno-avtorska nominatsiia osib u romani “Rai” Barky [Individual-author nomination of persons in Barca’s novel Paradise.]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”*: seriiia “Filolohiia” – *Scientific Notes of the Ostroh Academy National University: Philology Series*. Ostroh: Vyd-vo NaUOA. Vyp. 1 (69), Ch. 1, 19 – 22. [in Ukrainian]

Barka, V. (1953). *Rai: Roman [Paradise: Novel]*. New York: Svoboda, 309 p. [in Ukrainian]

Vovk, M. P. (2006). Mifo-symvolichni dzherela prozovoi spadshchyny Vasyliia Barky [Mythical and Symbolic Sources of Prose Legacy of Vasyl Barka] *Extended abstract of Candidate’s NAN Ukraine, In-t mystetstvovnavstva, folklorystyky ta etnologii imeni Maksyma Rylskoho*, Kyiv. [in Ukrainian]

Holovan, T. (2014). Do pytannia pro typolohiiu heroiv u tvorchosti Vasyliia Barky [To the question of the typology of heroes in the works of Vasyl Barka.]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*. 2014. № 10 (13) (2)? 38 – 39. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_10\(13\)\(2\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_10(13)(2)_10). [in Ukrainian]

Holovan, T. P. (2003). Estetychna pryroda poetychnoho myslennia Vasyliia Barky [The aesthetic nature of the poetic thinking of Vasyl Barka]. *Extended abstract of Candidate’s. NAN Ukraine, In-t literary imeni Tarasa Shevchenka*, Kyiv. [in Ukrainian]

Hryhorchuk, Yu. (2018). “Nespiimani svitom”: ideino-estetychna suholosnist tvoriv Hryhoriia Skovorody i Vasyliia Barky (na materialy romanu “Rai”) [“Not caught by the world”: the ideological and aesthetic congruence of the works of Grigory Skovoroda and Vasily Barka (based on the novel “Paradise”)]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva: zb. nauk. Prats – Modern Problems of*

Linguistics and Literary Studies: Coll. Sciences. Works. Uzhhorod. Vyp. 23, 95 – 99. [in Ukrainian]

Koloiz, Zh. V. (2011). Indyvidualno-avtorski neolohizmy v romanі Vasyliya Barky «Zhovtyi kniaz» [Individually-authorial neologisms in Vasily Barka's novel The Yellow Prince]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva: zb. nauk. prats. – Modern Problems of Linguistics and Literary Studies: Coll. Sciences.* Uzhhorod : Vyd-vo UzhNU «Hoverla», Vyp. 15, 341 – 345. [in Ukrainian]

Kulchytska, M. (2002). Romany Vasyliya Barky “Rai” ta “Zhovtyi kniaz”: khudozhnia vizia totalitarnoi diisnosti [Vasily Barka's novels Paradise and The Yellow Prince: An Artistic Vision of Totalitarian Reality.]. *Extended abstract of Candidate's.* Lvivskiy Natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, Lviv. [in Ukrainian]

Kulchytska, M. (2009). Khrystyianska paradyhma khudozhnoho osiahnennia totalitarnoi diisnosti v romanakh B. Barky “Rai” i “Zhovtyi kniaz” [The Christian paradigm of artistic appreciation of totalitarian reality in B. Barca's novels Paradise and The Yellow Prince]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst – Volyn philological: text and context*, vol. 7, 127 – 145. Retrieved from nbuv.gov.ua/UJRN/Vftk_2009_7_17. [in Ukrainian]

Malanii, O. (2014). Dzherela khudozhnoho svitu poezii Vasyliya Barky [Sources of the artistic world of Vasily Barka's poetry]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”. Seriya: Filolohichna – Scientific notes of the Ostroh Academy National University. Series: Philological*, Iss. 41, 198 – 201. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_41_48. [in Ukrainian]

Malanii, O. O. (2003). Khudozhnii chaso-prostir poezii Vasyliya Barky [Artistic time-space of the poetry of Vasily Barka]. *Extended abstract of Candidate's.* NAN Ukrainy, Instytut literatury imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv. [in Ukrainian]

Muzyka, S. (2006). Vasyly Barka – tvorchist yak sakralna diia [Vasily Barka – creativity as a sacred action]. *Studia methodologica. Filosofua. Filolohiia – Studia methodologica. Philosophy. Philology*, Iss. 17, 156 – 158. [in Ukrainian]

Muzyka, T. (2016). Dominantni osoblyvosti portretuvannia u romanakh Vasyliya Barky [The dominant features of portraiture in Vasily Barka's novels]. *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Slovo – Precarpathian Bulletin of NTSh. Word*, No. 2, 389 – 395. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_sl_2016_2_44 [in Ukrainian]

Pushko, V. F. (2001). Zhanrovo-stylovi osoblyvosti prozy Vasyliya Barky [Genre and style features of Vasily Barka's prose]. *Extended abstract of Candidate's.* Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv. [in Ukrainian]

Shvets, H. D. (2006). Eseiistyka Vasyliya Barky: zhanrova spetsyfyka ta problematyka [Vasily Barka's Essay: Genre Specificity and Issues]. *Extended abstract of Candidate's.* Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv. [in Ukrainian]

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2019, pp 68-77.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2019.181385>

УДК 811.161.2'344

ЗАКОНОМІРНОСТІ СПОЛУЧУВАНОСТІ ФОНЕМ У ДВОФОНЕМНИХ СЛОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Степан СЕНЬКІВ

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) senkivstepan@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3588-4611>

Research ID: AAC-8021-2019 <http://www.researcherid.com/rid/AAC-8021-2019>

Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board: 23.10.2019.

Статтю опубліковано / The article is published: 15.11.2019.

У статті на матеріалі „Великого зведеного орфографічного словника сучасної української лексики” проаналізовано склад двофонемних слів в українській мові та сполучувальні можливості окремих фонем у двофонемних словах, побудовано моделі двофонемних слів сучасної української літературної мови. З’ясовано, що у сучасній українській мові серед двокомпонентних моделей із першим компонентом голосною фонемою характерними є такі поєднання елементів у двофонемній дистрибутивній структурі із першою голосною фонемою як „голосна + щільна” (18) та „голосна + напіввідкрита” (12), а серед двокомпонентних моделей із першим компонентом приголосною фонемою характерними є такі поєднання елементів у двофонемній дистрибутивній структурі із першою приголосною фонемою: „щільна + голосна” (22), „напіввідкрита + голосна” (14), „зімкнуто-проривна + голосна” (13). Такі дистрибутивні структури двох фонем не є типовими для сучасної української мови.

Ключові слова: фонема; модель моделювання; слово; сполучуваність; дистрибутивна структура.

REGULARITY OF THE PHONEME COMBINABILITY IN TWO PHONEMIC WORDS IN MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

Stepan SENKIV

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of the Ukrainian Language of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) senkivstepan@ukr.net

To study the peculiarities of the phoneme combinability in two phonemic words the author uses mathematical methods that describe language phenomena. Linguistic models help to reveal the regularity of the phoneme combinability in two componential words that enables to point out the interrelation between the language facts. To determine the line of the development of the phoneme combinability it is necessary to state the reasons of the emergence of the restrictions of the combinability. The detailed analysis of the structure of the two phonemic combinations regarding the word forms of a certain lexeme of the native words and borrowings helps to reveal the peculiarities of the phoneme combinability in two phonemic words.

The article is designed to reveal the phonemic content of two phonemic words in the Ukrainian Language, to define the combination ability of certain phonemes, to establish the models of the two phonemic words in modern Ukrainian literary language.

In modern Ukrainian among the two componential models with the first vowel component the most typical are the following: O(/o/)F – 6, O(/a/)F – 5, that is the combination of a vowel with the following fricative. The combination of the elements in two phonemic distributive structure with the first vowel phoneme as “vowel+fricative” (18) and “vowel+half open” (12) are common in the Ukrainian language. Combination of the elements in two phonemic distributive structures with the first consonant component “fricative+vowel” (22), “half open+vowel” (14) “plosive+vowel” (13) appear to be typical. The words containing such structures belong to the periphery of the lexical system in the Ukrainian Language.

These distributive structures of two phonemes are not typical for the modern Ukrainian. This fact is evidenced by the low percentage of the two componential combination of the vowel phonemes with vowels and consonants (16.6%) as well as consonants with consonants and vowels (37.5%). Further research enables to study three phonemic words and find out the peculiarities of phoneme combinability in three phonemic words of the Ukrainian language.

Key words: phoneme; model modeling; word; combinability; distributive structure.

Постановка проблеми. Для дослідження закономірностей сполучуваності фонем у словах сучасної української літературної мови послугуються апаратом лінгвістичного моделювання, де модель – „закономірне розташування елементів у схемах або зразках складних мовних побудов, яке визначається властивостями певної мовної структури і регулярним відтворенням її в мові” (Ганич, Олійник, 1985, с.135). У цьому ж словнику модель – це «парадигматична схема елементів мовної структури, яка властива певній мові, символічне зображення цієї схеми або її частини, що є основою моделювання мови як одного з методів дослідження мови» (Ганич, Олійник, 1985, с.135). В. В. Коптілов зазначає,

що «під моделлю в лінгвістиці розуміють ... деяку типову конструкцію, яка є зразком для утворення речень або словосполучень (у синтаксисі), зразком для утворення слів (у морфології) тощо» (Коптілов, Нікітіна, 1966, с. 40). Лінгвістичні моделі «допомагають виявляти закономірності в мові, встановлювати взаємозв'язки і взаємозалежності між мовними фактами» (Коптілов, Нікітіна, 1966, с. 39). Широкого застосування моделювання набуло в сучасній фонології. Так, В. С. Перебийніс зазначає, що «при моделюванні певного об'єкта можна створити велику кількість його моделей, причому чим складнішим модельований об'єкт, тим більше різних моделей його можна створити» (Перебийніс, 1970, с. 9). Тому моделювання виділяє тільки певні сторони того чи іншого мовного явища, бо, зміна кут зору на це явище, будемо створювати нові моделі.

Аналіз досліджень. Мовні явища статистично-математичними методами описували такі вчені, як Р. Г. Піотровський (Піотровський, 1970), О. І. Мельничук (Мельничук, 1974), І. І. Ревзін (Ревзін, 1977). Використання цих методів є важливим у лінгвістичному моделюванні, яке необхідно розглядати як «метод дослідження мовних явищ, що ґрунтується на складанні схеми чи моделі мовної одиниці, яка або не піддається безпосередньому спостереженню або відзначається великою складністю» (Ганич, Олійник, 1985, с. 135). Такими мовними одиницями у дослідженні є фонемні української мови, які допомагають скласти моделі виявлених двокomпонентних слів сучасної української літературної мови й проаналізувати сполучуваність фонем у них.

Вперше проблема сполучуваності фонем знайшла своє висвітлення у праці «Основи фонології» М. С. Трубецького (Трубецькой, 2000), окремий розділ якої присвячений проблемі сполучуваності фонем. Дослідник стверджує, що фонемні в кожній мові сполучаються тільки за специфічними для цієї мови законами. Сполучуваність фонем української мови, зокрема приголосних, вже була об'єктом уваги мовознавців, зокрема Є. Тимченка (Тимченко, 1930), який у «Курсі історії українського язика» виділив серед груп приголосних фонем дво-, три- та чотиричленні. Особливості сполучуваності фонем (зокрема структура двофонемних сполучень, частотність кожної в окремих функціональних різновидах української мови) розглянуто в праці В. С. Перебийніс (Перебийніс, 1970) «Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови». Розширюють наші уявлення про сполучуваність фонем української мови дослідження Т. В. Старака (Старак, 1965), Л. М. Гриднєвої (Гриднєва, 1974), І. Ф. Савченка (Савченко, 1972) та ін.

Основну увагу у розглянутих працях зосереджено на двофонемних сполуках, тоді як структури, що виникли при словозміні та по-

ліфонемні структури майже не були об'єктом аналізу. Актуальним залишається дослідження сполучуваності фонем у словах сучасної української літературної мови для виявлення напрямків розвитку сполучуваності фонем у поліфонемних словах української мови і встановлення закономірностей, притаманних фонологічній системі української мови. В українській синтагматичній фонології немає повного опису полікомпонентних дистрибутивних структур слів української мови, що визначають сполучуваність фонем у словах, не з'ясовано причини виникнення обмежень сполучуваності фонем у дво- або поліфонемних структурах слів. Тільки ґрунтовний аналіз структури полікомпонентних сполучень фонем із врахуванням словоформ певної лексеми, у власне українських та запозичених словах дозволить з'ясувати основні закономірності сполучуваності фонем у полікомпонентних, зокрема двофонемних, словах української мови.

Мета нашого дослідження – виявити склад двофонемних слів в українській мові, з'ясувати сполучувальні можливості окремих фонем у двофонемних словах, побудувати моделі двофонемних слів сучасної української літературної мови. Аналіз проведено на основі «Великого зведеного орфографічного словника сучасної української лексики» (Бусел. 2004). За основу беремо систему фонем української мови П. П. Коструби (Коструба, 1963).

Виклад основного матеріалу. Як показують спостереження, у двофонемних словах сучасної української літературної мови виступають такі фонемні:

а: ам, аз, ай, ар, ас, ат, ах, ач, аш;

б: ба, бе;

в: ви;

г: га, ге, го, гу;

д: де, до;

е: ей, ель, ем, ен, ер, ет, еф, ех, еч;

ж: же;

з: за, зо;

з': зі;

і: ід, із, іл., інь, ір

й: я, є, йо;

л': лі, ля;

м: ма, ме, ми, мі, мо, му;

н: на, но, ну;

н': ньо, ню;

о: ов, од, ож, оз, ой, ом, он, ось, от, ох;

п: па, пі, по;

р: ре;

с: се, си;

с': сі;

т: ти, то, та, те, тс. ту;

т': тю;

у: уд, уї, уж, уз, ум, ут, ух;

ф: фа, фе, фу;

х: ха, хе, хн, ху;

ц: це, ци;

ц': ці, ця;

ч: чи, чи;

ш: ша;

У кожному виявленому двофонемному слові для з'ясування дистрибутивних закономірностей враховуємо не тільки сполучуваність фонем, що поділяються умовно на 5 груп (голосні, зімкнуто-проривні, зімкнуто-щільні, щільні, напіввідкриті), а їх моделі, які позначаємо у дослідженні так: О – голосна, Р – зімкнуто-проривні, А – зімкнуто-щільні, F – щільні і N – напіввідкриті.

За „Великим зведеним орфографічним словником сучасної української лексики” у словах сучасної української літературної мови із можливих 228 двокомпонентних моделей із першим компонентом голосною фонемою усього зафіксовано 38 слів (16.6%). Не виявлено моделі ОО, що свідчить про те, що голосні не можуть сполучатися між собою і не утворюють слів української мови. Структура двофонемних моделей слів із початковими голосними фонемами (/a/, /o/, /y/, /e/, /i/, /и/) у сучасній українській мові виглядає таким чином:

Для початкової фонемі О (/a/)

№ п/п	Структура сполук				
1 елемент	О (/a/)				
2 елемент	О	F	N	P	A
Зафіксовано сполук	0	5	2	1	1

Для початкової фонемі О (/e/)

№ п/п	Структура сполук				
1 елемент	О (/e/)				
2 елемент	О	F	N	P	A
Зафіксовано сполук	0	3	4	1	1

Для початкової фонемі О (/i/)

№ п/п	Структура сполук				
1 елемент	О (/i/)				
2 елемент	О	F	N	P	A
Зафіксовано сполук	0	1	3	1	0

Для початкової фонемі О (/o/)

№ п/п	Структура сполук				
1 елемент	О (/o/)				
2 елемент	О	F	N	P	A
Зафіксовано сполук	0	6	2	2	0

Для початкової фонемі О (/y/)

№ п/п	Структура сполук				
1 елемент	О (/y/)				
2 елемент	О	F	N	P	A
Зафіксовано сполук	0	3	1	2	1

Найхарактернішими є такі поєднання елементів у двофонемній дистрибутивній структурі із першою голосною фонемою: „голосна + щілинна” (18), „голосна + напіввідкрита” (12), рідше „голосна + зімкнуто-проривна” (5) та „голосна + африкативна” (3). Найбільші сполучувальні можливості має голосна фонема /o/, яка здатна утворити 10 сполук, /a/ – 9 сполук та /e/ – 9 сполук, менші – голосні фонемі /y/ – 7 сполук та /i/ – 5 сполук. Цікаво, що другим компонентом серед усіх зімкнуто-проривних фонем найчастіше зустрічаються фонемі /д/, /т/ (*ат, ет, ід, од, от, уд, ут*), серед африкативних – фонемі /ч/ та /ʒ/ (*ач, еч, удж*), серед щілинних – фонемі /в/, /ж/, /з/, /й/, /с/, /ф/, /х/, /ш/ (*аз, ай, ас, ах, аш, ей, еф, ех, із, ов, ож, оз, ой, ось, ох, уж, уз, ух*), а серед напіввідкритих – фонемі /м/, /л/, /л'/, /н/, /н'/, /р/ (*ам, ар, ель, ем, ен, ер, іл., інь, ір, ом, он, ум*).

Зведена таблиця двокомпонентних моделей із першим компонентом голосною фонемою

Типи фонем	О	Р	А	F	N	Усього зафіксовано
О (/a/)	0	1	1	5	2	9
О (/e/)	0	1	1	3	4	9
О (/i/)	0	1	0	1	3	5
О (/o/)	0	2	0	6	2	10
О (/y/)	0	2	1	3	1	7
О (/и/)	0	0	0	0	0	0
Всього	0	5	3	18	12	38

За „Великим зведеним орфографічним словником сучасної української лексики” у словах сучасної української літературної мови із можливих 152 двокомпонентних моделей із першим компонентом приголосною фонемою усього зафіксовано 57 слів (37.5%). Не виявлено моделей PO, PP, PA, FF, FP, FA, NF, NN, NP, NA, AN, AP, AA, що свідчить про те, що не усі приголосні у двофонемних структурах можуть утворювати слова української мови. Як бачимо, найчастіше приголосні фонemi у двофонемних дистрибутивних структурах поєднуються із наступними голосними фонемами. Структура двофонемних моделей слів із початковими приголосними фонемами у сучасній українській мові виглядає таким чином:

Для початкової фонemi P

№ п/п	Структура сполук				
1 елемент	P				
2 елемент	O	F	N	P	A
Зафіксовано сполук	13	1	0	0	0

Для початкової фонemi F

№ п/п	Структура сполук				
1 елемент	F				
2 елемент	O	F	N	P	A
Зафіксовано сполук	22	0	1	0	0

Для початкової фонemi N

№ п/п	Структура сполук				
1 елемент	N				
2 елемент	O	F	N	P	A
Зафіксовано сполук	14	0	0	0	0

Для початкової фонemi A

№ п/п	Структура сполук				
1 елемент	A				
2 елемент	O	F	N	P	A
Зафіксовано сполук	5	1	0	0	0

Найчисельнішими серед усіх двокомпонентних моделей із першим компонентом приголосною фонемою є такі моделі: FO – 22, NO – 14, PO – 13, менш чисельні AO – 5, PF – 1, FN – 1, AF – 1. Так, усі приголосні фонemi не утворюють жодного двокомпонентного слова української мови із наступними зімкнено-проривними та афrikативними фонемами. Найхарактернішими є такі поєднання елементів у двофонемній дистрибутивній структурі із першою приголосною фонемою: „щільнна + голосна” (22), „ напіввідкрита + голосна” (14), „зімкнуто-проривна +

голосна” (13), рідше „африкативна + голосна” (5), „зімкнено-проривна + щілинна” (1), „щілинна + напіввідкрита” (1), „африкативна + щілинна” (1). Найбільші сполучувальні можливості мають щілинні фонemi, які здатні утворити 23 сполуки, зімкнено-проривні – 14 сполук та напіввідкриті – 14 сполук, менші – африкативні фонemi – 6 сполук. Цікаво, що першим компонентом серед усіх зімкнуто-проривних фонем найчастіше зустрічаються фонemi /б/, /п/, /д/, /т/ (ба, бе, па, пі, по, де, до, ти, та, то, те, ту, тю), серед африкативних – фонemi /ч/ та /ц/, /ц'/ (чи, це, ци, ці, ця, чш), серед щілинних – фонemi /в/, /ф/, /ж/, /з/, /з'/, /й/, /с/, /с'/, /х/, /ш/, /г/ (ви, фа, фе, фу, за, зо, зі, же, се, си, сі, ша, я, є, ю, ха, хе, ху, га, ге, го, гу), а серед напіввідкритих – фонemi /м/, /л/, /н/, /н'/, /р/ (ма, ме, ми, мі, мо, му, лі, ля, на, но, ну, ньо, ню, ре).

Зведена таблиця двокомпонентних моделей із першим компонентом приголосною фонемою

Типи фонем	О	Р	А	Ф	Н	Усього зафіксовано
Р	13	0	0	1	0	14
Ф	22	0	0	0	1	23
Н	14	0	0	0	0	14
А	5	0	0	1	0	6
Всього	54	0	0	2	1	57

Як бачимо, найчисельнішими серед двокомпонентних моделей із першим компонентом приголосною фонемою є поєднання приголосних фонем із наступними голосними (54сполуки).

Висновки. Отже, у сучасній українській мові серед двокомпонентних моделей із першим компонентом голосною фонемою найбільш типовими є такі моделі: О(/о/)Ф – 6, О(/а/)Ф – 5, тобто поєднання голосної із наступною щілинною фонемою. Характерними є такі поєднання елементів у двофонемній дистрибутивній структурі із першою голосною фонемою як «голосна + щілинна» (18) та «голосна + напіввідкрита» (12). Серед двокомпонентних моделей із першим компонентом приголосною фонемою найбільш типовими є такі моделі: FO – 22, NO – 14, PO – 13. Характерними є такі поєднання елементів у двофонемній дистрибутивній структурі із першою приголосною фонемою: «щілинна + голосна» (22), «напіввідкрита + голосна» (14), «зімкнуто-проривна + голосна» (13), хоча слова, в яких вони зустрічаються, належать до периферії лексичної системи української мови. Такі дистрибутивні структури двох фонем не є типовими для сучасної української мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Бусел, В. Т. (Ред.). (2004) *Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики*. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 896 с.

Ганич, Д. І. & Олійник, І. С. (1985). *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Вища школа, 360 с.

Гриднева, Л. М. (1974). Порождение слога в современном украинском языке. *Структурная и математическая лингвистика*, 2, С. 32-39.

Коптілов, В. В. & Нікітіна, Ф. О. (1966) *Число и слово*. Київ: Наукова думка, С. 18-48.

Коструба, П. П. (1963). *Фонетика сучасної української літературної мови*. Львів, 100 с.

Мельчук, И. А. (1974). *Опыт теории лингвистических моделей „смысл-текст”*. Москва: Наука, С. 310-314.

Перебийніс, В. С. (1970). *Кількісні та якісні характеристики системи фонем української літературної мови*. Київ: Наукова думка, 270с.

Пиотровский, Р. Г. (1966). *Моделирование фонологических систем и методы их сравнения*. Москва-Ленинград: Наука, 299 с.

Ревзин, І. І. (1977). *Современная структурная лингвистика*. Москва, Наука, 263 с.

Савченко, І. Ф. (1972) Фонемний аналіз трифонемних словоформ. *Мовознавство*, 6, С. 37-44.

Старак, Т. В. (1965) Особливості початкових сполучень приголосних фонем в українській мові: XXXIX наукова конференція, присвячена підсумкам науково-дослідної роботи університету за 1964 рік. Тези доповідей. Філологія, журналістика. Львів, С. 49-50.

Тимченко, Є. (1930) *Курс історії українського язика. Вступ: фонетика*. (2-е вид., доп.). Київ-Харків, 212с.

Трубецькой, Н. С. (2000) *Основы фонологии*. Москва, 352с.

REFERENCES

Busel, VT (Eds.) (2004). *Velykyy zvedenyi orfohrafichnyy slovnyk suchasnoyi ukrayyns'koyi leksyky* [A large summary spelling dictionary of modern Ukrainian vocabulary]. Kyiv; Irpin: VTF «Perun», 896 p. [in Ukrainian]

Hanych, D. I. & Oliynyk, I. S. (1985). *Slovnyk lnhvistychnykh terminiv* [A dictionary of linguistic terms]. Kyiv: High School, 360 p. [in Ukrainian]

Gridneva, L. M. (1974). *Porozhdenye sloha v sovremennom ukrayynskom yazyke* [Generation of syllable in modern Ukrainian]. *Strukturnaya i matematycheskaya lnhvystyka – Structural and Mathematical Linguistics*, 2, pp. 32-39. [in Russian]

Koptilov, V.V. & Nikitina, F.A. (1966) *Chyslo i slovo* [Numbers and words]. Kyiv: Scientific Thought, pp. 18-48. [in Ukrainian]

Kostruba, P. P. (1963). *Fonetyka suchasnoyi ukrayynskoyi literaturnoyi movy*. [Phonetics of Contemporary Ukrainian Literary Language]. Lviv, 100 p. [in Ukrainian]

Melchuk, I. A. (1974). *Opyt teoryy lynchvystycheskykh modeley „smysl-tekst”* [Experience in the theory of linguistic models «sense-text»]. Moscow: Science, Pp. 310-314. [in Russian]

Perebinis, VS (1970). *Kilkisni ta yakisni kharakterystyky systemy fonem ukrayins'koyi literaturnoyi movy* [Quantitative and qualitative characteristics of the phoneme system of the Ukrainian literary language]. Kyiv: Scientific Opinion, 270 p. [in Ukrainian]

Piotrovsky, R. G. (1966). *Modelyrovanye fonolohycheskykh system y metody ykh sravnenyya* [Modeling of phonological systems and methods of their comparison]. Moscow-Leningrad: Science, 299 p. [in Russian]

Revzin, I. I. (1977). *Sovremennaya strukturnaya lynchvystyka* [Modern structural linguistics]. Moscow, Science, 263 p. [in Russian]

Savchenko, I.F. (1972). Fonemnyy analiz tryfonemnykh slovoform [Phonemic analysis of three-phonemic word forms]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 6, Pp. 37-44. [in Ukrainian]

Starak, TV (1965) *Osoblyvosti pochatkovykh spoluchen' pryholosnykh fonem v ukrayins'kiy movi* [Peculiarities of initial consonants of phonemes in the Ukrainian language]: XXIX scientific conference devoted to the results of the research work of the University for 1964. Abstracts. Philology, journalism. Lviv, Pp. 49-50. [in Ukrainian]

Timchenko, E. (1930). *Kurs istoriyi ukrayins'koho yazyka. Vstup: fonetyka* [The course of history of the Ukrainian language. Introduction: Phonetics]. (2nd ed., Suppl.). Kyiv-Kharkiv, 212 p. [in Ukrainian]

Trubetskoy, NS (2000) *Osnovy fonolohyy* [Fundamentals of Phonology]. Moscow, 352 p. [in Russian]

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2019, pp 78-88.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2019.179141>

УДК 811.161.2:38:821.161.2-1

ЦИТАТНО-РЕМІНІСЦЕНТНИЙ (ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ) ВИМІР ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ МАЙДАНУ

Марія СТЕЦИК

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) stetsymariast@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7161-0621>

Research ID: AAD-4393-2019 <http://www.researcherid.com/rid/AAD-4393-2019>

Статтю подано до редколегії /The article is submitted to the editorial board: 25.09.2015.

Статтю опубліковано / The article is published: 15.11.2019.

У статті майданівські поетичні тексти досліджуються крізь призму рецептивної стилістики (інтертекстуальності), тобто їхньої семантичної багатшаровості (цитати, натяки, алюзії, ремінісценції). Зазначено, що актуалізований націоналістичний цитатний тезаурус – це вищий, художньо опосередкований рівень побутування дискурсу, який, з одного боку, засвідчує авторську майстерність, інтелектуалізм та органічну рецептивну асоціативність мовомислення, з іншого – вимагає підготовленого читача, реципієнта з багатим літературно-художнім та загальнокультурним досвідом. Розлогий цитатно-ремнісцентний та алюзивно-алегоричний простір майданівської поезії спростовує тезу про те, що це література факту невисокої художньої вартості.

Ключові слова: майданна поезія; рецепція; ремінісценція; цитатний тезаурус; цитата; інтертекстуальність; алюзія; трансформація.

QUOTATIONAL REMINISCENT (INTERTEXTUAL) DIMENSION OF MAIDAN'S POETIC DISCOURSE

Mariia STETSYK

candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) stetsymariast@gmail.com

The article investigates Maidan poetic texts through the prism of receptive stylistics (intertextuality), that is, their semantic multilayer structure (quotations, hints, allusions, reminiscences). It is stated that actualized national-centered quotational

thesaurus is a higher, literary level of discourse, which, on the one hand, testifies the author's mastery, intellectualism and organic associativity of linguistic thinking and, on the other hand, it requires a prepared reader, recipient with rich literary and cultural experience. The generalization is made that in the context of the poetic discourse of Maidan, Taras Shevchenko's prototexts (titles of works, lines that became set expressions, aphorisms, direct quotations) are the most actualized. The revolutionary context gives them a new up-to-date meaning. Shevchenko's precedent microdiscourses explicated and implicated by the format of reproduction are accurate and transformed (modified), there are many contaminated and convoluted aphoristic syntagmas. Intertextual inclusions from the poems by Lesya Ukrainka, Pavlo Tychyna, Vasyl Stus, Ivan Drach, Vitaliy Korotych, as well as by the criteria of explicitness, format of reproduction, linguistic and structural features were recorded and considered. The case of folklore thesaurus in relation to ethnoculture and its conceptual and contextual transformations have been investigated. We outline perspectives of future research of the Maidan discourse through the prism of intertextuality on the material of the specific authors' collections (Antonina Lystopad, Svitlana Kostyuk) and also on the level of typologization and text markers of quotations, sources of their formation, dominant quotational inclusions.

A generalization has been made that widequotational-reminiscent and allusive-allegorical space of Maidan poetry reveals the statement that it is factliterature of low literary value.

Key words: Maidan poetry; reception; reminiscence; quotational thesaurus; quotation; intertextuality; allusion; transformation.

Постановка проблеми. Те, що вивело мільйони українців на Майдан як на трансцендентний і водночас реальний простір Свободи і Гідності, той важко зрозумілий і сьогодні для світу ментальний імператив, –стало поштовхом до народження текстів, які знаменували принципово і якісно інший національно акцентований наратив. За рядками народжених Майданом дискурсів (художніх, публіцистичних і таких, що не вкладаються у звичні дискурсивні виміри), – найщемкіші сповіді, одкровення, осмислення, переживання, зафіксовані у слові миті опритомнення від вікової перманентної амнезії; реінкарнація культури, знищеної або ж підміненої, спотвореної «комусь на користь чи в угоду» (Ліна Костенко) колективної народної пам'яті, згустки якої зрезонували в пам'яті мільйонів.

Збірний майданний дискурс – це голоси людей, які реально чи ментально причетні до епохальної сторінки новітньої української історії, але це також і безліч прототекстів, прецедентних знаків, які супроводжували Революцію Гідності, ставали її меседжами, актуалізованими гаслами, профетичними візіями, застереженнями, живою ілюстрацією боротьби і позачасової причетності до творення реальної історії.

Аналіз досліджень. Феномен Майдану, уселюдська й національна мужність не могли залишитись поза увагою українського мистецтва. «Зло, з яким ми зіштовхнулися, література й живопис переплавили в прекрасне і вічне – вірші, пісні, картини, живописні плакати та графіті» (Воронюк, 2014, с. 5). Майдан буквально виштовхнув неймовірну творчу енергію, яка вербалізувалася в масштабних епічних полотнах, публіцистиці, діаріушах самовидців українського спротиву, поезіях – щирих, відчайдушних і болючих. Однією з перших зафіксованих у слові стала антологія майданівських віршів «Небесна Сотня», у якій експліковано, з одного боку, підсвідому наочну демонстрацію виру подій, тимчасового хаосу, неупорядкованості, з іншого – революційні тексти постають як «релігія нашої свободи» (В. Китайгородська). Я. Поліщук переконаний, що Євромайдан повернув суспільну довіру до літератури, повернув в Україну культ слова. Найбільш вартісні – онтологічно – тексти часто поширювалися як анонімні, а про авторство не конче дбали, бо важив сам твір – як вираження актуальних думок, почуттів і переживань (Поліщук, 2016, с. 35). Народжені революцією тексти стали новою дослідницькою нішею, яка інтенсивно заповнюється науковими студіями різного формату – дисертаційного (Г. Горішна), розділу монографії (Я. Поліщук), окремих статей авторства С. Баранської, Г. Білик, Г. Гаврильченко, О. Грушанської, О. Єрмоленко, М. Стецьк, у яких висвітлено різні аспекти лінгвостилістичного, поетологічного, ідейно-концептуального рівня. Розглядаючи лінгвокультурологічну проблему цитатного тезаурусу (інтертекстуальних вимірів) майданного дискурсу, головню спираємося на монографію Г. Сюти та на лаконічні лінгвокогнітивні постулати О. Селіванової.

Різноформатні й різножанрові книжкові видання про Майдан виходять великими тиражами. Ми ж зосереджуємо увагу лише на поетичних текстах. Основним матеріалом наукової студії є цільовий добір ілюстрацій з антології «Небесна Сотня» (друге видання – 2014), спорадично – з поеми-кліпу С. Бондаренка «МАЙДАНИ І МАГНАТИ, або Магія магми», поеми Антонії Цвід «Клич Майдану. Літопис Самовидця», збірки Світлани Костюк «Траєкторія самоспалення», збірки Дмитра Павличка «Грім у січні».

Стаття має за мету дослідити майданівські тексти на рівні експлікації цитатного тезаурусу (крізь призму інтертекстуальності), тобто особливої, художньо опосередкованої та інтенційно зумовленої форми побутування дискурсу, з урахуванням драматичного революційного контексту.

Виклад основного матеріалу. Формою збагачення художнього тексту, його рецептивно-сміслової багатозаровості є цитати, натяки, алюзії, ремінісценції, за якими вгадується автор, – тобто увесь інтертекстуальний

комплекс (цитатний тезаурус). Термін *цитатний тезаурус* ще достатньо не актуалізований у сучасній рецептивній стилістиці, хоча й верифікований у монографії Г. Сюти та корелює з уже усталеними загальнофілологічними терміносполуками *словник засвоєних текстів* (І. Толочин) й *інтертекстуальна енциклопедія* (Умберто Еко, Т. Гундорова).

«Цитатний тезаурус – це сформований у процесі пізнання текстів культури, зафіксований у свідомості мовців та апробований різностильовою, різножанровою і різночасовою усною та писемною мовною практикою корпус висловлювань, надслівних образно-сміслових єдностей як вербальних акумуляторів знань про ці тексти» (Сюта, 2017, с. 59). Прикметно, що до формування цитатного тезаурусу мають стосунок не всі цитатні реалізації, а лише їхні прецедентні інваріанти. Поняття цитатного тезаурусу більш конкретизоване в координатах лінгвостилістики й не охоплює трансформованих та семантичних реактуалізацій (алюзій і ремінісценцій). Оскільки ми беремо до уваги увесь спектр прецедентних вкраплень (експлікативів та імплікативів), то послуговуємося також дефініцією *інтертекстуальність*.

«Інтертекстуальність – наявність у певному тексті слідів інших текстів, у більш широкому розумінні – діалогічний зв'язок тексту в семіотичному універсумі з попередніми текстами (рекурсивний) та з подальшим текстотворенням (прокурсивний)» (Селіванова, 2011, с. 210). Термін введено в 1967 р. послідовницею М. Бахтіна, семіологом і літературознавцем Ю. Крістєвою, яка розробила теорію інтертекстуальності з позиції читача. Умберто Еко ввів поняття «інтертекстуального діалогу» та «інтертекстуальної енциклопедії». На зазначену теорію значний вплив мали праці О. Потебні й О. Веселовського.

Виявами інтертекстуальності в тексті є цитати (точні та приблизні); алюзії як прийоми художньої виразності, що змістовно збагачують текстову інформацію через актуалізацію численних асоціацій (головно шляхом натяку на події, факти, персонажів інших текстів); ремінісценції, що передбачають уведення до певного тексту фрагментів, які нагадують адресатові події, факти, героїв, стилістичні прийоми, мотиви іншого тексту; мандрівні сюжети; запозичення світоглядного способу естетичної фіксації світу, парадигматики асоціацій; синкретизм функціональних стимулів, тиражування жанрових канонів тощо (докл. про це див.: Селіванова, 2011, с. 210 – 211).

Інтертекстуальність є специфічною, можна сказати, вищою, художньо опосередкованою іпостассю побутування дискурсу, що, з одного боку, засвідчує авторську майстерність, інтелектуалізм та культурологічну зумовленість мовомислення, з іншого – вимагає підготовленого читача, рецепі-

ента з багатим літературно-художнім та культурним досвідом. Розлогий цитатно-ремінісцентний та алюзивно-алегоричний простір майданівської поезії спростовує тезу про те, що це література сумнівної художньої вартості. Письменник С. Цушко означив майданівський сегмент сучасної поезії як «літературу факту», що оцінюється не за критеріями краси, а за «значущістю написаного й пережитого» (Небесна сотня, 2014, с. 6). Навіть ті інтертекстуальні вкраплення (верифікований цитатний тезаурус), які нам вдалося зафіксувати й відчитати, свідчать: поезія Майдану – високоінтелектуальна, художньо багатожарова, оригінальна, естетично вивірена.

Найчастіше за рядками майданівських віршів проступає Кобзар (назви творів, рядки, що стали крилатими, афоризми, прямі цитати). Це не випадково, адже «поезія Тараса Шевченка давно стала нетлінною і важливою частиною духовного ества українського народу. Шевченко для нас – це не тільки те, що вивчають, а й те, чим живуть. З чого черпають сили й надії. У глибини майбутнього послав він свої непорушні заповіді [...]» (Дзюба, 1998, с. 15). Револуційний контекст надає їм нового суперактуального звучання. Прецедентні Шевченкові мікродискурси експліковані та імпліковані, за форматом відтворення – точні та трансформовані (модифіковані), чимало контамінованих та згорнутих афористичних синтагм. Справжнім образним хітом Майдану стали крилаті слова зі знаменитої героїко-сатиричної поеми «Кавказ», «огнистої інвективи проти темного царства» (І. Франко), драматично вивершені візуально-акустичним рядом – постановою юного красеня Сергія Нігояна, – **«Борітеся – поборете!»**: *Я кинув клич: «Борітеся!» – й вони / Врага і супостата побороли! / Що маю більші: заслуги чи вини, / У тім, що боротьба іде довокола?..»* (Небесна сотня, 2014, с. 231); *Побачиши ти свободи й правди надих, / Ти Бога вздриши у клетній юрбі, / І вірменин, що вмер на барикадах, / Шевченка там читатиме тобі* (Небесна сотня, 2014, с. 233); **«Борітеся, поборете, / вам Бог помагає!»** / *з барикад на камеру – / Сергій Нігоян, / поет вірменин / українською прорікає, / а на нього снайпера націлений наган! / Пада поет – / за своє європейське майбутнє!* (Цвід, 215, с. 13). До слова, рядки з «Кавказу» виступають епіграфом до щойно цитованої поеми-хроніки Антонії Цвід «Клич Майдану» (Цвід, 2015, с. 5).

Аксіоматично, що мовотворчість Т. Шевченка вже давно стала прототекстом української етнолінгвокультури, а актуалізований імператив боротьби – формою національного порятунку. Редукція Шевченкової формули до рівня базового екзистенціалу українського буття корелює з рефреном та карбованим версифікаційним малюнком, усіченими формами вербативів та високою сакральною тональністю (*воскрес, глагол, глас*)

у зворушливій поезії В. Базилевського: *Христос воскрес! / Почуй, Тарас. – / Вірменський хлопець / Чита «Кавказ». / Полює «Беркут» / «Убий!» – наказ. / Вірменський хлопець / Чита «Кавказ». / Зламалось тіло, / Здрігнувся час. / Вірменський хлопець / Чита «Кавказ». / Життя погасло. / Екран не згас. / Вірменський хлопець / Чита «Кавказ». / Гримить «Поборете!» / Глагол – фугас. / Вірменський хлопець / Чита «Кавказ». / Ти чуєш, Іроде? / Це Божий глас. / Вірменський хлопець / Чита «Кавказ» (В. Базилевський).*

Угадується Тарас Шевченко і за безпосередніми та ледь трансформованими інтертекстуальними вкрапленнями з поезії «І Архімед, і Галілей» та знаменитого «Послання...». До слова, ще за життя поета цей твір став найбільш цитованим, сприймався як геніальний каскад афоризмів, у яких сконденсовано головні проблеми й виклики національного буття: *І на оновленій землі / Врага не буде, супостата, / А буде син, і буде мати, / І будуть люде на землі* (Небесна сотня, 2014, с. 57); *коли цей зойк ратом обірветься / аби я і всі про нього забули / тоді і мертві / і живі / і ненароджені / земляки мої / стануть глухоніми* (Небесна сотня, 2014, с. 98).

На простори майданівської поезії вривається відгомін інших Кобзаревих текстів – «До Основ'яненка», «Мені однаково», «Я не нездужаю, нівроку», «І виріс я на чужині», комедії «Сон», поеми «Юродивий». Усі вони зберігають упізнаваність первинної образно-лексичної та ритмо-інтонаційної структури: *Є ще ж кому воскресити і думу, і пісню, / Хоч і нема кому дати до рук булаву...* (Небесна сотня, 2014, с. 73); *Казав Шевченко: не назвати Раєм / Ту землю, що зустріла дні найгірші* (Небесна сотня, 2014, с. 91); *Зірвали латану свитину / І права слова не дають* (Небесна сотня, 2014, с. 99); *3 колін же встаньмо разом після тризни / Бо треба й далі нам обух сталить. Але й пора для рідної Вітчизни / Орати й сіять, жити і творить* (Небесна сотня, 2014, с. 109); *Її, окрадену, збудили, / Вона не спить над сотню днів* (Небесна сотня, 2014, с. 139); *Ще свого Миколая ми разом стріти встигнемо / На кращій, на оновленій, на звільненій землі* (Небесна сотня, 2014, с. 303). У поодиноких випадках Шевченкові прототексти потребують розкодування, оскільки надто глибоко імпліковані чи розраховані на поінформованого читача-інтелектуала. Маємо на увазі фрагмент поеми С. Бондаренка «Майдани і магнати», де поетично відрефлексовано фрагмент російськомовної повісті «Прогулка з удовольствием и не без морали», у якому йдеться про загублений ключ від футляра з флейтою. Сюжетний пасаж майстерно екстрапольовано на події Майдану (Бондаренко, 2014, с. 88–89). Як прецедентна сприймається лише назва повісті. У поемі «Клич Майдану» читаємо: *Із усього миру*

злетівся люд –/ дітей України/ рятувать од прибуд (Цвід, 2015, с. 9). Тут, очевидно, імпліковано крилаті рядки з поеми «Гайдамаки» (*На гвалт України орли прилетіли*).

Тарас Шевченко став справжнім героєм Майдану, Кобзареві поезії – найчастіше цитовані, окремі рядки – потужні меседжі спротиву, актуалізовані гасла, сакральні словесні формули що повертаються на фронт порятунку нації (докл. про це див.: Баранська, 2017; Стецик, 2015).

Ювілейний 200-й рік від часу Кобзарєвого Різдва завдяки вибуховій мобілізації українського національного Духу став роком Воскресіння розі'ятого на перехрестях стражденної історії українства і початком його відродженого сходження «з новим і праведним законом» до державотворчих висот під скривавленим омофором лицарів «Небесної Сотні»: *В день, коли Кобзареві виповнилось 200, / коли помер ще один з «Небесної сотні», / ліліпутін топче могили – такі от вісті / з Криму, для мільйонів сердець істотні* (Бондаренко, 2014, с. 112).

Майданного звучання набувають і крилаті Лесині рядки з «Досвітніх огнів» («Вставай, хто живий / В кого думка повстала / Година для праці настала»): *Рушаймо, панове, вперед! / Година повстати настала* (Небесна сотня, 2014, с. 68). Оновлення класичної цитати відбувається шляхом субституції одного з компонентів.

У новітній українській історії Київ став місцем двох Майданів – Помаранчевого і Майдану Гідності. Природно, що величний образ стольного міста прошиває лінгвопростір майданівських текстів. У більшості випадків постає він у драматичному, навіть трагедійному контексті, як болісна алюзія до знаменитих рядків Павла Тичини «Лежить сторозтерзаний Київ...». Власне, оця сема «сторозтерзаності» й відчайдушного спротиву є ключовою у більшості поезій Майдану: *Закривавлений прапор – це і вирок, і поводир, / де Київ шалений обростає вздовж ран сивиною, вода безшелесна з гідрантів жбурляла у вир / розп'ятої вулиці, й серця вирували віиною* (Небесна сотня, 2014, с. 77).

На найбільш драматичних регістрах звучить і «Золотий гомін» (поема-ораторія, твір-пересторога, поема-заклик) П. Тичини: *Хвилею гунає / Києву в груди Дніпро... / Може, то предки / Розгойдують праведні дзвони, / Кличуть всіх нас / На віче за волю й добро?..* (Небесна сотня, 2014, с. 73); *Не благовісно день цей гомонів / Ба, навіть більше, гомін той з недобрих. / Стихає вже після майданних днів, / Та гомін – є. і він, мов стійка кобри, – / Не вірить люд, що все уже скінчилось* (Небесна сотня, 2014, с. 281); *І прокидалися давно поснулі предки / Торкалися рукою нам чола / Прохали про одне про помсту крєвну / Щоб знищили одвічного царя* (Небесна сотня, 2014, с. 262).

Автори майданівських віршів, услід за В. Стусом, побачили Софійську площу «За Літописом Самовидця»: *на площі кінь зорив на все схапанудженім оком, – / так вмирають поети зі швами зашитих ротів, / так кінь кам'яний гарцює пожсвавленим скоком, / і шикуються в шерез солдати, і лунає останній звук / урочого вірша, що звільнює душу од мук* (Небесна сотня, 2014, с. 77).

У серці Майдану і майданівських віршів резонують пафосні й величні заклики Олега Ольжича. *«О, Нація, дужа і вічна, як Бог!» / З твоїх поетичних вібрацій / Історія світу верстає прологт / Глобально стрімких трансформацій* (Небесна сотня, 2014, с. 167).

У контексті революційних віршів несподівано відродився кінематографічний кадр Ілленкового «Білого птаха з чорною ознакою» – перлини українського поетичного кіно, де одну з головних ролей зіграв легендарний Іван Миколайчук. На Майдані птах цей також і з черленою (кривавою) відзнакою: *ви теж чуєте цей зойк / він пронизує небо / білим птахом з черленою ознакою* (Небесна сотня, 2014, с. 98); *Тихо пливуть в сьайві зоряних кіл / Білі птахи з ознаками чорними* (Небесна сотня, 2014, с. 282). Цей поетичний пасаж допомагає вельми точно й драматично зворушливо передати сему вічного прощання з Небесною Сотнею.

Несподівано вривається в майданівські вірші «Храм Сонця». Так називається поетична збірка Івана Драча і саме так можна визначити одну з універсальних констант мовомислення митця-шістдесятника – українську душу, вписану у світовий поетичний космос (докл. про це див.: Тарнашинська Л, 2010, с. 373–376). Новітні революційні реалії вносять свої корективи: храм сонця – не художньо-фігуральний абстракт, не меседж інтелектуала-сонцепоклонника, а конкретна вимога жертвовності, живої любові ціною в життя в ім'я світлого прийдешнього: *Вітри свободи відчиняють брами! / Віки несуть дідів могутній спів! / Нехай пречистим буде сонця храм / І світлим буде шлях в світі незримі... / Небесний полк вітає поворотим!* (Небесна сотня, 2014, с. 288).

Криваве протистояння добра і зла, гідності і ницості, людяності й жорстокості, свободи й рабства найповніше втілено в прецедентному Довженковому образі «України в огні». Його позачасовість і профетичність потверджена практикою майданної поезії: *Актуальною стала Довженкова назва / «Україна в огні». / Протистояння: люди – птахи, / Герої проти тваринних інстинктів / Та чемоданів з грошима* (Небесна сотня, 2014, с. 36); *Я сплю, мов убитий, і снять мене / Гранати, бруківка, коктейлі й щити, / Немов у Довженка, країна в огні, / У полум'ї битви зішлись два світи* (Небесна сотня, 2014, с. 238).

Лише один цитатний пасаж має дещо інше забарвлення: Д. Павличко веде сумний уявний діалог зі своїм колишнім побратимом по перу В. Коротичем, бо той, на жаль, вибрав інший бік барикад: *Переведіть мене через майдан, / Туди, де бджоли в гречці стогнуть глухо, / Де тиша набивається у вуха. / Переведіть мене через майдан* (Небесна сотня, 2014, с. 233).

Після першого вогню на Грушевського з'явилася знаменита варіація на тему старовинної весільної пісні «Горіла сосна, палала», що миттєво облетіла всі теле- та радіоэфіри і стала своєрідним народним хітом Революції спротиву: *Горіла шиша, палала, / Там барикада стояла*. Трансформовані цитати з народної творчості – активні одиниці сучасного текстотворення (і не лише пародійного), які особливо наочно виявляють органічність зв'язку з етнокulturурою.

Зворушливим є текст С. Костюк, початок якого – перегук зі знаменитою бурлацькою піснею «Забіліли сніги» (до слова, улюбленої пісні Тараса Шевченка): *забіліли сніги / забіліли сніги / заболіли ... / на замерзлім асфальті – / сліди закривавлених лиць... / в душах наших дітей розривались гранати / не в тілі / бо тіла чорна сила збивала / і кидала ниць...* (Костюк, 2015, с. 19). «Материнські голосіння» (так називається цей вірш і цілковито вписується в канони жанру на всіх рівнях) написаний за день до перших убивств на Майдані і є материнською пересторогою-благанням зупинитися владі у її Каїнових намірах, бо далі – «згустки болю і самота», «опрірвлена висота» і трагічна МАТИ, що ходить майданами і «слід шукає від журавлів».

Сергій Нігоян і Михайло Жизневський відкрили мартиролог Небесної Сотні. Першими з людей Майдану, хто поліг за нову Україну і за її свободу, стали вірменин і білорус (Слабошпицький, 2014, с. 103). Якщо постать Нігояна візуально-акустично асоціюється з Шевченковим прототекстом, то ім'я Жизневського драматично пов'язується з новочасним реквіємом за убієнними героями. Коли в Михайлівському золотoverхому відспівували героя, уперше прозвучала його улюблена, але майже не відома широкому загалу пісня «Гей, плине кача по Тисині», що своїм потойбічним смутком не перестає рвати українську душу. До речі, згаданий текст з актуалізованою архисемою 'плач' у найрізноманітніших модифікаціях та трансформаціях крізнить у майданівських текстах, заторкуючи найбільш чутливий пласт уже новітнього колективного українського позасвідомого: *Труни над натовпом – привиди наче... / Всю нічку до раночку «Плине кача...»* (Цвід, 2015, с. 25); *Пливе по Тисі злотне каче, / А хлопці на Майдані мруть* (Павличко, 2016, с. 74); *Як велетенські кобзи, труни: / за кожним по сто тисяч плаче, / і натяглись між нами струни, / тепер за кожним*

«*Плине кача*» (Бондаренко, 2014, с. 109). Друга частина поеми Антонії Цвід побудована за принципом строфічного розгортання фольклорного тексту та численних фоносемантичних обігравань текстових структур.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, майданівські поетичні тексти володіють неабияким цитатно-ремінісцентним та алюзивним потенціалом, окремі з них – це майстерно змодельовані центони із впізнаваних прототекстів, що творять «мозаїку слухової пам'яті». Інші постають як каскади алюзій чи фрагментів точних або ледь трансформованих цитат або ж про інтертекстуальність сигналізують прецедентні імена й безпосередні та ледь трансформовані заголовки й заголовкові комплекси. Ще однією формою трансформованої текстової структури є варіації, стилізації та достатньо прозорі натяжки. У перспективі маємо на меті дослідити цитатний тезаурус конкретних авторів (Антоніна Листопад, Світлана Костюк), а також інтертекстуальні включення на рівні типологізації і текстових маркерів цитатності, джерел їх формування, доміантних цитатних включень. Цей фрагмент наших спорадичних студій, гадаємо, достатньо переконлива відповідь тим, хто зверхньо, ба навіть зухвало відгукується про майданну поезію.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

- Бондаренко, С.** (2014). *Майдани і магнати: поеми-кліпи*. Київ : Український пріоритет. 128 с.
- Костюк, С.** (2015). *Траєкторія самоспалення : [щоденникові записи у віршах]*. Чернівці : Букрек. 144 с.
- Небесна Сотня: антологія майданівських віршів* (2014). Чернівці. 400 с.
- Павличко, Д.** (2016). *Грім у січні*. Київ : Основи. 176 с.
- Цвід, А.** (2015). *Клич Майдану. Літопис Самовидця. Поема*. Київ : Український пріоритет. 88 с.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Баранська, С.** (2017). Лінгвостилістичні студії над поезією Майдану. *Слово. Текст. Контекст. Збірник наукових та творчих робіт студентів філологічного факультету. Випуск І*. Дрогобич : Коло. С. 7 – 17.
- Воронюк, Л.** (2014). Майдан: український духовний прорив *Небесна Сотня : антологія майданівських віршів*. Чернівці : Видавничий дім «Букрек». С. 5 – 7.
- Дзюба, І.** (1998). На вічнім шляху до Шевченка. *Вічний як народ: Сторінки до біографії Т. Г. Шевченка*. Київ : Либідь. С. 5 – 16.
- Поліщук, Я.** (2016). Реактивність літератури. Київ: Академвидав, 2016. 192 с.
- Селіванова, О.** (2011). Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К. – 844 с.
- Слабошпицький, М.** (2014). Гамбіт надії. Україна: констатації, матеріали, виклики, сподівання. Київ : Ярославів Вал. 312 с.
- Стецик, М.** (2015). „Серце кожне карбує імення – (поетичний іменник героїв Майдану) *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. Дрогобич : Посвіт. С. 246–262.

Стецик, М., Баранська, С. (2019). «Уся Україна – суцільний Майдан» *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : «Філологічні науки» (мовознавство)*. Збірник наукових праць. Дрогобич. № 11. С. 91–98.

Сюта, Г. (2017). Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття. Київ. 384 с. (Серія «Студії з українського мовознавства»).

Тарнашинська, Л. (2010). Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: (історико-літературний та поетикальний аспекти). Київ: Смолоскип. 632 с.

REFERENCES

Baranska, S. (2017). Lihvostylistychni studiyi nad poeziyeyu Maydanu [Linguistic studies on Maidan poetry]. *Slovo. Tekst. Kontekst. Zbirnyk naukovykh ta tvorchykh robit studentiv filolohichnoho fakultetu [Word. Text. Context. Collection of scientific and creative works of students of philological faculty]*. Vypusk 1. Drohobych : Kolo. P. 7 – 17.

Voronyuk, L. (2014). Maydan: ukrayinsky dukhovnyy proryv [Maidan: Ukrainian spiritual breakthrough]. *Nebesna Sotnya : antolohiya maydaniv'skykh virshiv [Heavenly Hundred: an anthology of Maidan poems]*. Chernivtsi : Vydavnychyy dim «Bukrek». P. 5 – 7.

Dzyuba, I. (1998). Na vichnim shlyakhu do Shevchenka [On the eternal road to Shevchenko]. *Vichnyy yak narod: Storinky do biohrafiyi T. H. Shevchenka [Eternal as a People: Pages for TG Shevchenko's biography]*. Kyiv : Lybid. P. 5 – 16.

Polishchuk, YA. (2016). *Reaktyvnist literatury [Reactivity of literature]*. Kyiv: Akademvydav, 2016. 192 p.

Selivanova, O. (2011). *Linhvistychna entsyklopediya [Linguistic Encyclopedia]*. Poltava : Dovkilliya-K. 844 p.

Slaboshpytskyy, M. (2014). *Hambit nadiyi. Ukrayina: konstataciyi, materialy, vyklyky, spodivannya [The Gambit of Hope. Ukraine: findings, materials, challenges, expectations]*. Kyiv : Yaroslaviv Val. 312 p.

Stetsyk, M. (2015). „Sertse kozhne karbuye imennya – (poetychnyy imennyk heroyiv Maydanu) [“Everybody’s Heart Makes a Name Impact – (Poetic Noun of Maidan Heroes)]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri – Native Word in Ethnocultural Dimension*. Drohobych : Posvit. P. 246–262.

Stetsyk, M. Baranska, S. (2019). «Usya Ukrayina – sutsilnyy Maydan» [«All Ukraine is a solid Maidan»]. *Naukovyy visnyk Drohobitskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya : «Filolohichni nauky» (movoznavstvo) – Scientific Bulletin of the Ivan Franko State Pedagogical Pedagogical University. Series: Philological Sciences (Linguistics)*. Drohobych. № 11. P. 91–98.

Syuta, H. (2017). *Tsyatmatnyy tezaurus ukrayins'koyi poetychnoyi movy XX stolittya [Citation thesaurus of Ukrainian poetic language of the twentieth century]*. Kyiv. 384 p

Tarnashynska, L. (2010). *Ukrayinske shistdesyatnytstvo: profili na tli pokolimya: (istoryko-literaturnyy ta poetykal'nyy aspekty) [Ukrainian Sixties: Generation Profiles: (Historical, Literary, and Poetic Aspects)]*. Kyiv: Smoloskyp. 632 p.

ПОХІДНЕ СЛОВО В ПОЕТИЧНОМУ СЛОВНИКУ ПЕТРА КАРМАНСЬКОГО: ПРИКМЕТНИКОВІ ТА ДІЄСЛІВНІ ДЕРИВАТИ

Марія ФЕДУРКО

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Україна, Дрогобич) mfedurko@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

Research ID: T-2629-2018 <http://www.researcherid.com/rid/T-2629-2018>

Статтю подано до редколегії / The article is submitted to the editorial board:
16.09.2019.

Статтю опубліковано / The article is published: 15.11.2019.

У статті наголошено, що для всебічного осягнення художньої манери та особливостей мови західноукраїнського поета Петра Карманського актуально дослідити його лексикон загалом та похідні одиниці цього лексикону зокрема. Увагу зосереджено на аналізі словотвірної структури прикметникових та дієслівних дериватів, виокремлено найпродуктивніші словотвірні схеми, за якими вони змодельовані, увиразнено їхні стилістичні функції.

Ключові слова: словник / лексикон; похідне слово; словотвірна схема; словотвірний афікс; прикметник; набір.

DERIVATIVE WORD IN PETRO KARMANSKY'S POETIC DICTIONARY: ADJECTIVAL AND VERBAL DERIVATIVES

Марія ФЕДУРКО

Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Philological Sciences and teaching methods in elementary school Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych)

mfedurko@ukr.net

The article deals with the relevance of studying the features of the prose language or a poet for recognizing them as individuals who present themselves and the world in

which live with the word. In particular, the importance of the study was emphasized the lexicon of the creator as such, which defines the essence of his linguistic personality. The lexicon not only serves as a marker of objects and concepts in which the artist is immersed. He also attests to the nature and ways of making sense of reality, and reveals the world of his spiritual priorities and moral values, helps to penetrate into his emotional and sensual sphere. A significant percentage of each dictionary (and people, and each specific representative) is a derivative vocabulary. So it's important in context to specify which word-forming models prefers this or that writer and how those models (and accordingly derivatives) correlate with the leading motives of his works. The article emphasizes that a significant proportion of the derived units of Petro Karmansky's vocabulary is an adjective and a verbal derivatives. It is noted, in addition, that the first and second are characterized by diversity of word-forming structures. The purpose of research was to analyze the most active word-forming models by which derivative adjectives and verbs are formed of P. Karmansky's poetic vocabulary, and substantiate their text-oriented and text-based significance. Its task was to determine: 1) the units of which grammatical classes served as a motivating base the most frequent schemes of creation of derivative adjectives and verbs; 2) which of word-forming ways interact most consistently with those bases; 3) how the connection of the analyzed derivatives with the leading ones is confirmed with the poet's motives and the figurative canvas of his works. First characterized the most regular according word-forming characteristics adjective and verbal words. Prospective direction of the further research has identified the study of the most active ways of semantic construction items in Petro Karmansky's dictionary.

Keywords: dictionary / lexicon; derivative word; word-formation scheme; word-forming affix; adjective; recruitment.

Постановка проблеми. Словник особистості, як і словник нації, – найважливіший із компонентів їхньої мови. І не тому лише, що становить основу всіх уже створених, творених нині і таких, які постануть у майбутньому, висловлень. Річ цілком у іншому. Словник, його одиниці окреслюють світ побутування людини, її моральні й духовні орієнтири, складові елементи культури, спосіб думання, те, чим вона живе і про що мріє. Тож уповні вмотивованим постає інтерес дослідників до особливостей структурування лексики письменника як визначального складника його ідіостилю: він допомагає проникнути в робітню автора, зрозуміти його душу й думку, а через них – і епоху, яку він презентує, з усіма її проблемами, колізіями, пріоритетами.

Аналіз досліджень. Творчість Петра Карманського потрапила в об'єктив дослідницької уваги відносно недавно – після здобуття Україною незалежності (Голомб 2010; Ільницький 1995). До цього вона була несправедливо замовчувана, як і творчість багатьох інших українських митців, що мали власний голос і власну поставу в заангажованій на трафаретність і сірість комуно-більшовицькій дійсності. Нині ж до неї

звертаються ті, хто досліджує питання розвитку літератури й мистецтва на західноукраїнських теренах у першій половині ХХ віку. Вони виявляють зацікавленість ним як насамперед зачинателем символізму в тогочасній західноукраїнській поезії, а в зв'язку з цим – і особливостями його поетичної техніки. Наш інтерес до творчості Карманського детермінований головно неординарністю його мовної постави, викристалізованої під дією низки чинників: походження, умови життя, освіта, коло інтересів, уподобань і занять, друзі, однодумці, діяльність загалом. Осердя цієї постави становить лексикон, у якому поряд із непохідними сусідують, а почасти й домінують похідні одиниці. У контексті когнітивно-функціональному вони актуальні насамперед як вказівники на ментальні й аксіологічні стрижні Карманського як людини і як митця – див., для прикладу, нашу розвідку про похідні субстантиви у складі його словника (Кононенко 2019).

Мета цієї статті – проаналізувати ті найактивніші словотвірні моделі, за якими сформовано похідні прикметники та дієслова з поетичного лексикону П. Карманського, та обґрунтувати їхню текстозорієнтовану й текстотвірну значущість.

Виклад основного матеріалу. Огляд текстів збірки П. Карманського «Ой люлі, смутку» засвідчує, що в її словниковому складі прикметникові слова представлені доволі численно. Не бракує серед них і похідних ад'єктивів, змодельованих за схемами різних словотвірних типів. Проаналізуємо найактивніші з них, які вирізняємо за частотою з'яви дериватів тієї самої словотвірної структури в текстах досліджуваної збірки.

1. Дієслово → суфіксальний якісний прикметник на позначення виразної ознаки. В аналізованих поетичних текстах впадають передусім в око одиниці з суфіксами **-уч-(-юч-), -уц-(-юц)** та зі словотвірним значенням 'такий, що характеризується певною дією або станом як постійною характерною ознакою, схильний до якоїсь дії відповідно до значення співвідносної дієслівної основи': *пахнути – пахучий, пекти – пекучий, дрімати – дрімучий, зілляти – зілляці*. Наприклад: *Оце виливаю / Хоч каплю одну кипучої трути* (с. 25); *Усе колись зв'ялить тріскачучий, твердий мороз* (с. 57); *Хоч будем мліти від палючих ран* (с. 211); *Такі серцю запахуці, як зілляці зела* (с. 250). Кваліфікація утворень із суфіксом **-уч-** як прикметників узгоджується з твердженнями О. Курило, В. Сімовича, Ю. Шевельова, що народна мова не знає активних дієприкметників на **-чий**, бо в них «не відчуваємо чинності: значінням своїм вони вказують на прикмету, властивість» (Курило, 2004, с. 15). Ці похідні в аналізованих текстах можуть слугувати базою для творення нових одиниць за

схемою «**прикметник** → **субстантивований прикметник**»: Від сліз осушить *страждущих* очі (с. 83).

У лексиконі аналізованої збірки належить виокремити ще один різновид віддієслівних дериватів цього семантичного плану – це прикметники з суфіксом **-лив-**. Звертаємо увагу на значеннєвий план їхніх дериваторів: у багатьох випадках він пов'язаний із внутрішнім світом людини. Гадаємо, що не випадково, адже основною настановою символізму і Петра Карманського як його адепта була увага до людської душі, що сміється чи плаче. Карманський був співцем смутку, тож і твірні дієслівні основи, і похідні прикметники аналізованого словотвірного типу – це репрезентанти лексико-семантичного поля *смуток* чи дотичних до нього: *журитися* – *журливий*, *зрадити* – *зрадливий* тощо: Викочує з серця скарб співів *журливих*./ Хто ж витягне руку до мушель *мінливих*? (с. 153); Пусті оболоня стають заселятись/ *Зрадливими* духами ночі (с. 150).

2. Дієслово → **конфікальний якісний прикметник**. Тут зацентровано на дериватах, що сформувалися з заперечних неперехідних і перехідних дієслів за допомогою суфікса **-н-**, як-от: *не стриматися* – *нестримний*, *не зміряти* – *незмірний*, *не згоїтися* – *незгійний*. У цих утвореннях загальне значення якісної ознаки виразно модифікується таким важливим показником, як інтенсивність, пор.: Він двигнеться./ Як той *нестримний* вихор в полі (с. 68); Засну в *незмірнім* смутку й болю (с. 62); Забудь пекучу, *незгійну* рану (118); Чи тьмиш, серце, сю щасливу хвилю/ І *невимовний* сеї ночі чар? (с. 38).

До цього різновиду відносимо, попри значну захованість пасивного відтінку (Курило 2004, с. 33), похідні ад'єктиви з генетично дієприкметниковим суфіксом **-м-**, мотиваційна база яких теж містить заперечну частку **не**, що в структурі похідного набуває статусу префікса: Банує туга *невтишима* (с. 77); І аж тоді з очей спадає/ *Непрозоримий* тьми серпан (с. 51); *Нерозлучима* навіть океаном (с. 246),

3. Дієслово → **активний і пасивний дієприкметник**. У досліджуваних текстах широко представлені дієприкметникові форми **-н(ий)/-ен(ий)**, **-т(ий)**, **-л(ий)** як важливий виражальний засіб, позаяк вони здатні розвивати в собі переносні значення, набуваючи тим самим ознак якісного прикметника. Зазначене підтверджуємо початковим фрагментом вірша «Чужиною»:

Борбою *стомлені*, життям *поломлені*,
Сідаєм край *могил*.
В кайдани *сковані*, на смерть *скатовані* –
Останком сил
Цілуєм наш *загін*

І шлем братам поклін.
Зітлілі тугою, грізні потугою,
Похмурі мов тюрма,
В душі *столочені* і болем *точені*,
обпльовані всіма –
На чолах носим глум
І *зледенілий* сум (с. 218).

Актуалізація суфіксів **-н-** (**-ен-**), **-л-** у наведеному уривкові – це текстозумовлений прийом П. Карманського, який допомагає йому витворити образ своїх знедолених, але нескорених краян, що змушені шукати кращої долі поза рідною землею, див. ще: За кров невинну, ріками *пролиту*,/ За гори трупів, катове підножжя, / За нашу волю, до хреста *прибиту*,/ Скарай їх, Боже (с. 216). Важливим текстотвірним прийомом поета треба визнати вживання спільнокореневих утворень різного ступеня похідності в межах невеликих текстових фрагментів, наприклад, дієприкметника і дієслова : З *похилених* берез *схилиєсь* темінь ночі, Цілує шовки трав і сипле перли сліз (с. 157). У них можливі й індивідуально-авторські новотвори, як-от *недоснитий*: *Сниться* нам мрійний *Сон недоснитий*/, Згублений в зойках, в повені лун (с. 314).

Доволі частими, побіч того, є деривати формально тотожної структури, але прикметники за своєю суттю, що мотивовані зворотними дієсловами: І *стужену* зложив би душу/ Під балдахіном мряки й тіни <...> (с. 60) (← *стужитися*); *Скажений* вітер виграє / На сірих струнах дощових <...> (с. 50) (← *сказитися*); Серце, *знуджене* тим світом, / Холоне, сохне, гей роса на цвіті (с. 152) (← *знудитися*); Лиш з білих стін глядять *розтужені* портрети (с. 134) (← *розтужитися*).

Серед **відіменникових ад'єктивів** у кількісному плані вирізняються похідні, утворені за такими словотвірними схемами.

1. Іменник → якісний суфіксальний прикметник. У досліджуваному матеріалі це похідні з суфіксами **-ист-**, **-аст-**, **-ат-**. Складовою частиною їхньої семантичної структури є словотвірне значення 'такий, що характеризується зовнішньою інтенсивною ознакою, названою мотивувальною іменниковою основою' (Жовтобрюх 1979, с. 130–132): *срібло* – *сріблистий*, *сріблястий*, *скала* – *скалистий*, *мла* – *млистий*, *терен* – *тернистий*, *роги* – *рогатий*: *Сріблиста* грива чеше гриву (с. 69); Стіну *скалисту* в пропасть *млисту* <...> (с. 26); Благослови твою недолю/ І вигнання *тернистий* путь! (с. 203); Погляну на село, на поле *колосисте*,/ На небо, повне зір, – і їсть мене печаль (с. 207); На небі меркнуть *сріблясті* зорі (с. 33); У нас однак, все ті самі/ *Рогаті* – пси – чи як їх звать (с. 203).

2. Іменник → **відносний суфіксальний прикметник**. Це деривати, утворені за участю суфіксів *-н-, -н'-, -ськ-, -ов-/ев-, -ян-, -ав-*. Похідні з ними виявляємо у різних віршах збірки: *вельможа – вельможний (пан), пекло – пекольні (стогни)/пекельні (сили)* (про ймовірність варіантного оформлення морфонологічної структури дериватів див. (Федурко 2017, с. 226–227) *камінь – камінний, осінь – осінній (квіт), вечір – вечірня (доба), смерть – смертне (ложе), раб – рабські (сльози), Італія – італієцькі (чада), село – сільські (пороги), трамвай – трамвайний (квиток), життя – життєвий (театр), риж (норм. рис) – рижове (поле), стерня – стерняні (загони), кров – криваве (поле)*. Наприклад: На груди мою валився жаль/ І, мов *гранітні* скелі,/ Гнітив, гнітив до скону (с. 35); Не раз, як сонце за горою/ В *досвітніх* росах личко мие <...> (с. 33); А може, й там незле гуляє/ *Шляхоцький* кнут (с. 73); 3 могил війнув *лицарський* гордий дух –/ Воскресли сотні (с. 188); Розпучний плач і повінь муки/ В селі бушують, наче п'яні/ *Весняні* ріки (с. 72); І впав, як лицар на *кривавім* полі (с. 193).

Частина з цих похідних розвиває, поряд з відносним, якісне значення – тут має значення контекст, пор.: В ставі купались *сніжні* лебеді і отрясали/ З лелій брильянти... (с. 80); Дзвінко ллеться/ *Кришталевий* звук (с. 53).

Наявні серед зафіксованих прикметників і такі, що вживаються лиш як якісні, виражаючи значення ‘такий, що характеризується якістю відповідно до значення мотивувального іменника’, – це *сумний, радісний, скорбний, розпучний* тощо, що засвідчують, серед іншого, мотивовані ними прислівники на *-о*, наприклад: *Сумно*, без життя, Котився Тибер-море (с. 35); Рік за роком минав,/ Я розпучно ридав <...> (с. 41).

4. Іменник → **присвійний суфіксальний прикметник**. Похідні цього плану утворюються, як відомо, за участю суфіксів *-ї-, -ин-, -ів*. Не відзначаючись у системі мови високою активністю, вони є такими й у лексиконі Петра Карманського, хоч деривати кожного з зазначених словотвірних типів тут представлені, до того ж домінують утворення з суфіксом *-ї-* (*козак – козачий, старець – старечий, скиталець – скитальчий, жебрак – жебрачий, Бог – Божий, ворог – ворожий, вельможа – вельможий, собака – собачий* супроти *ненька – неньчин, Ягайло – Ягайлів, Ікар – Ікарів, патрицій – патриційів*): Чи я ще ниви твої повітаю,/ Щоби *скитальчі* погоїти рани (с. 215); Щоб загорілась в ньому/ Звага на *Ікарів*, геройський лет. Спостережене вживання зазначених ад’єктивів у переносному значенні – як якісних прикметників: Діди козачі!/ Чого братались ви з ляхами? Було б здушить плем’я *собаче*,/ Як ту гадюку

(с. 67); <...> Щоби твої сини, примлівши під обухом,/ У заячих серцях замкнули рабський біль (с. 198).

5. Іменник → **якісний (рідше відносний) конфіксальний прикметник**. Функцію дериватора в таких утвореннях виконує насамперед конфікс **без-...-н-** (*без людей – безлюдний, без долі – бездольний, без дна – бездонний*), рідше **від-...-н-** (*від віку – відвічний*): Зачиню серце, як безлюдну хату... (с. 72); Гей, гей, пішов ти, мій *безцвітний* маю... (с. 135); <...> Нехай пропаде наш *відвічний* біль! (с. 186). Деривати з конфіксом **без-...-н-** вказують на відсутність у людях, предметах і явищах позамовного світу необхідних ознак і властивостей. Тож строфи з актуалізацією цієї словотвірної моделі звучать особливо болісно й розпачливо:

Иди Лиш Бог один мій жаль *бездонний* змірить...

Підеш – і повалюсь душею у безкрай,

І втрачу все, у що *бездольне* серце вірить.

Та годі не іти, як кличе рідний край! (с. 188).

Окрім того, у наведеному фрагменті згадані почуття увиразнюють змістові характеристики лексем *жаль, безкрай, втрачу*, дві з яких похідні, а також метафора *повалюсь душею*. Маємо, отже, підстави стверджувати, що одиниці словотворення є вагомим чинником організації простору поетових текстів.

4. Іменник → **відносний конфіксальний прикметник**. Словотвірне значення – ‘такий, що прилягає близько до чогось або розташований вздовж чого-небудь’ (конфікс **над-...-н-**), ‘такий, що розташований зверху чогось’ (конфікс **над-...-ськ-**), ‘розташований вздовж чогось чи близько до чогось’ (**понад-...-ськ-**): Двигну тебе на крилах туги й жалю/ До висоти *надземного* видіння (с. 77); І не співаймо співів *надмогильних* (с. 189); Святий герою з *надністрянських* долів (с. 194); І від *надхмарних* шпичів Чорногори/ Аж до плодючих *понадсянських* піль/ Знялася пісня (с. 186). Деривати *надлюдський, надземний* у мікротекстах А може, лютий меч *надлюдських* мук і болю/ Заслужено зранив смертельно нашу грудь? (с. 211) та Двигну тебе на крилах туги й жалю/ До висоти *надземного* видіння (с. 77) засвідчують можливість уживання такого типу одиниць у функції якісних прикметників.

5. Словосполучення → **складний суфіксований прикметник**. Базою для таких прикметників авторові слугують різні типи словосполучень: числівник + іменник (*тисяча звуків – тисячозвучний*), дієслово + іменник (*сіяти жертви – жертвосійний*), займенник + іменник (*всі люди – вселюдський*), прикметник + іменник (*срібний промінь – срібнопромінний, сніжні пера – сніжноперий*): Грає, співає північ невгомна/ *Тисячозвучним* гомінким органом (с. 246); А по могилах топчуться отари/ І

жертвосійні квіти скубуть ... с. 313; І плачуть, плачуть слізьми любови/ Та сповідають *вселюдські* болі (с. 129); А серафими з подиву німіли/ І, як блискучі птахи *сніжнопері*,/ Неслись до тебе – плакали і мліли (с. 108).

Не бракує в лексиконі збірки **похідних дієслів**. Серед них наявні віддієслівні, відіменні та відприкметникові утворення. Віддієслівні деривати – це в основному префіксальні похідні, хоч трапляються також суфіксальні, постфіксальні, префіксально-суфіксальні, префіксально-постфіксальні, префіксально-суфіксально-постфіксальні, пор.: *напоїти* – *напувати*: Мене мої брати з колиски *напували*/ Жагучим полином і трійлом сатани (с. 207); *ситити* ‘годувати вволю, досита; задовольняти собою або чим-небудь’ – *сититися* (у значенні ‘задовольнятися вволю, досита’, а не в словниковому ‘просочуватися, наповнюватися рідиною’ (Білодід 1978, с. 207): Жируйте круками, *ситіться* муками – Ми пердержим ад (с. 218); *здобути* – *здобутися*: На інший дар не міг *здобутися* він (с. 208); *плакати* – *розплакатися*: *Розплакався* ручай, край берега шепоче/ Дрімучий очерет і білий верболіз (с. 157). Проаналізуємо найактуальніші (і не лише щодо частоти з’яви, а й у контексті образно-символьної палітри поетових текстів) моделі похідних дієслів у словнику П. Карманського.

1. Дієслово → **префіксальне дієслово**. В аналізованих текстах зафіксовано деривати, утворені за участю різних питомих префіксів, що модифікують дієслівні значення різноманітними відтінками – просторовими, часовими, об’єктними, об’єктно-просторовими, об’єктно-часовими, об’єктно-розподільними тощо: *плисти* – *виплисти*, *чути* – *відчути*, *жити* – *дожити*, *ридати* – *заридати*, *валити* – *звалити*, *кипіти* – *накипіти*, *рвати* – *підірвати*, *бути* – *перебути*, *краяти* – *покраяти*, *забути* – *призабути*, *ходити* – *приходити*, *віяти* – *розвіяти*: І *вплив* на повний безкрай океану (124); *Дожити* сорому! (с. 195); Часом *зарідає* тривожним скиглінням, То знов *засміється* сміхом до одчаю (с. 124); / І непомірний жаль *звалить* вас край дороги (с. 136); І в душі *накипить* стільки смуги... (с. 110); Я *перебув* як слід мою болючу пробу (с. 123); І *підірвала* мій свобідний, гордий лет (с. 122); Й невтоптані стежки *покрають* ваші ноги... (с. 136); І до душі *приходить* рій споминів кохання (с. 113); *Розвіяли* нас бурі, громи/ По бездоріжжях чужини (с. 195). Непоодинокими є випадки актуалізації однопрефіксних утворень, завдяки чому «досягається єдність текстового ряду й увиразнюється його текстова організація» (Грещук–Грещук 1996, с. 108)

І впала з-під повік остання сльоза,
І *скаменіла* груди, як лава на вітрах.

Пішов від мене біль, **поблідла** вся гроза,

І в серці весь огонь **згорів**, **зотлів**, **потах** (с. 184).

Повтор префіксів *з-* та **по-** у дериватах наведеного мікротексту, поряд із анафорою сполучника **і** та спадною градацією (*згорів, зотлів, потах*) сповнює його особливою чуттєвістю.

Факт, що «семантична компресія похідних слів дає змогу оптимально й економно реалізувати комунікативні завдання в тексті, уникаючи при цьому лексико-семантичної надлишковості» (Грещук–Грещук О. 1996, с. 109) засвідчує дієслово *відклонюється* у вірші «Іде моя душа, утомлена до скону...». Наведемо його фрагмент:

Розплакався ручай, край берега шепоче

Дрімучий очерет і білий верболіз.

З піль лине вітерець, *відклонюється* вітам,

Говорить про журбу опущених могил (с. 157).

За допомогою оказіонального деривата *відклонюється* (тлумачний словник фіксує лише *відклонитися* і *відклонятися* (Білодід 1979, с. 418) автор унаявлює нам картину хай не дуже, але все-таки вітряної ночі (на неї як таку натякає також дієслово *шепоче*): ми розуміємо, що легенький вітерець тривожить очерет, змушує його гойдатися та нахилиє віти верболозу; вони нахилиються-вклоняться вітрові, а той у відповідь їм.

Аналізована словотвірна схема «працює» і на 2 ступені словотворення, забезпечуючи постання префіксованих утворень від дієслів з іменниковими (*мороз – морозити – зморозити, зоря – зорити – зазорити*) та прикметниковими (*зелений – зеленіти – зазеленіти, твердий – тверднути – затверднути, марний – марніти – змарніти, блідий – бліднути – збліднути*) коренями. Такі деривати доволі частотні й у словнику П. Карманського: Не раз страшний одчай *зморозить* ваші груди (с. 136); Коби тобі лиш, бідна мати <...>/ День волі й щастя *ззорів* (с. 222); І буду ждати, аж цвинтар пустелі/ *Зазеленіє* ярими листками (с. 118); Мій біль *затверд, закріп* (с. 159); А маму все у грудях коле,/ І так *змарніла, зблідла* (с. 204); А могили борців *зростають* перлами сліз/ Як не ми, то, напевно, онуки (с. 184).

2. Дієслово + дієслово → складний вербатив. Ці похідні й у системі мови вирізняються особливою експресивністю, тому в поетичному мовленні їм належить особлива роль. У П. Карманського це одиниці, утворені повтором певного дієслова (*ринуть-ринуть*) чи шляхом поєднання в межах юстапозита дієслів-синонімів (*благати-питати*): <...> *плив-котився*/ Холодний місяць (с. 69); А ген *з-над* Тибру *рине-рине*/ Сріблиста мряка (с. 66); І зойком розпуки *благають-питають*./ Куди ідеш, отче, од власних синів? (с. 83).

Серед **відіменникових дієслів** у лексиконі П. Карманського вирізняються одиниці, утворені за схемою «**іменник** → **суфіксальне дієслово**». Найчисельніше представлені відсубстантивні вербативи, утворені за участю суфікса **-и-**: *цар* – *царити*, *мороз* – *морозити*, *срібло* – *сріблити*, *багр* – *багрити*, *сталь* – *сталити*, *вітер* – *вітрили*, *жемчуг* – *жемчужити*, *мертвець* – *мертвечити*, *дощ* – *дощити*: Над нами ржавий крик розкочували круки/ І *вітрили* з-під хмар між нами вонь вмерця (с. 209); *Порошиють* сніг (с. 144); Душу *мертвечить* сопух руїни (с. 71); Кріпися, синку, і *стали*/ Ненавистю до ляха духа... (с. 206). Трапляються й деривати з суфіксами **-і-, -ува-, -а-**: *марев* – *маревити*, *стрій* – *строїти*, *бич* – *бичувати*, *кермо* – *кермувати*, *цукор* *цукрувати*: <...> все звертав я очі/ На привабливі, радужні принади,/ Що в них *строїла* ти поля подільські <...> (с. 212); *Бичуємо* себе й обходимо життя (с. 220), Ним мусить *кермувать* девіз <...> (с. 181).

В аналізованих текстах Карманського представлені й **відприкметникові дієслова**, утворені за такими схемами:

1. Прикметник → **суфіксальне дієслово**. Це словотвірний тип відприкметникових вербативів з суфіксом **-і-** та словотвірним значенням ‘перехід до стану, визначеного основою мотивувального прикметника, або перебування в такому стані’: *червоний* – *червоніти*, *ясний* – *ясніти*, *чорний* – *чорніти*, *темний* – *темніти*, *п’яний* – *п’яніти*, *німий* – *німіти*, *кам’яний* – *кам’яніти*, *скажений* – *скаженіти*: А низом *чорніють* облоги сумні (с. 138); *Ясніти* будеш сяйвом вроди / Од роду до роду (с. 230); І *кам’янієм* на кривавих ріках (с. 219); Обрій *темніє* (с. 58); Садок під білим полотном/ *п’янів* би медом аромату <...> (с. 205).

Відприкметникові ж дієслова з суфіксом **-и-** та словотвірним значенням ‘робити таким, як визначено мотивувальною прикметниковою основою’, наприклад, *сухий* – *сушити*, *вялий* – *вялити*, *ржавий* – *ржавити*: Та сльози *ржавлять* сталь (с. 207), трапляються, але не з такою регулярністю в поетичній мові П. Карманського. Тут ми вивили також деривати з суфіксом **-ува-**. Їхня семантична структура формується шляхом додавання значення ‘виявляти ознаки, визначувані мотивувальною основою’: Вмліва наш дух в сорочці Діяніри/ І, мов сліпець в степу, на роздоріжжі,/ *Сліпує*, битий демоном зневіри (с. 209).

4. Прикметник → **конфіксальне дієслово**. Відприкметникові конфіксальні утворення мають значення ‘стати таким, як визначено прикметниковою основою’. У словнику П. Карманського це деривати насамперед з конфіксами **з-...-і-, о-...-и-, про-...-и-, у-...-и-**: *глибокий* – *зглибити*, *солодкий* – *осолодити*, *ясний* – *прояснити*, *вільний* – *увільнити*: І хто розсвітить сю мою пустелю/ І *осолодить* сі важкі страждання?

(с. 139); Вони засяють наче зорі/ І *прояснять* вам темний шлях (с. 58); Хай брат *увільнить* їх з поганьблення оков!.. (с. 207)

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як бачимо, словник П. Карманського багатий похідною лексикою, суттєвий відсоток серед якої становлять похідні дієслова та похідні прикметники. І ті, і ті відзначаються багатством слів, але в кожній із аналізованих груп представлені й ті похідні, що вирізняються особливою частотністю уживання. Чимало з них є носіями семантики, пов'язаної з емоційно-чуттєвою сферою людини, що прямо корелює з провідними мотивами поетових творів. У дослідженні схем семантичної розбудови одиниць словника Петра Карманського вбачаємо **перспективи подальших студій.**

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Карманський, П. (1996). *Ой лолі, смутку...* (Поезії). Упор. текстів, передмова та примітки Л. Г. Голомб. Ужгород.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Білодід, І. К. (Ред.). (1970–1980). *Словник української мови*. Київ: Наукова думка.

Голомб, Л. (2010). *Петро Карманський: життя і творчість*. Монографія. Ужгород: Гражда.

Грещук В. & Грещук, О. (1996). Словотвір і художній текст. *Василь Стефанік – художник слова*. Івано-Франківськ : Плай, 108–114:

Жовтобрюх, М. А. (Ред.) (1979). *Словотвір сучасної української літературної мови : монографія*. Київ : Наукова думка.

Ільницький, М. *Краси свічадо. Розсипані перли : поети «Молодої Музи»*. Київ : Дніпро, 5 – 17.

Федурко, М. (2019). Мовний світ Петра Карманського: словотвірний аспект. *На сторожі слова: збірник наукових праць на пошану професора Василя Грещука*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаніка / відп. ред. Віталій Кононенко, 366–378.

Курило, О. (2004). *Уваги до сучасної української літературної мови*. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи».

Федурко, М. (2017). Морфологічні закономірності й морфологічні аномалії в поетичному словнику Петра Карманського. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*, 223–236. doi: 10.24919/2411-4758.2017.110784.

REFERENCES

Bilodid, I. K. (Ed.). (1970–1980). *Slovyk ukrayinskoyi movy [Dictionary of the Ukrainian language]*. Kyiv: Scientific Opinion.

Golomb, L. (2010). *Peter Karmanskiy: Life and Creativity [Petro Karmans'kyu: zhyttya i tvorchist']*. Monograph. Uzhhorod: Grazha.

Greschuk, V. & Greschuk, O. (1996). *Slovotvir i khudozhnii tekst [Dictionary and artistic text]*. Vasily Stefanik is an artist of the word. Ivano-Frankivsk: Play, 108–114:

Zhovtobryukh, M.A. (Ed.) (1979). *Slovotvir suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy : monohrafiya [Dictionary of Contemporary Ukrainian Literary Language: Monograph]*. Kyiv: Scientific thought.

Ilitsky, M. *Krasy svichado. Rozsypani perly : poety «Molodoyi Muzy» [Beauty is a candle. Scattered pearls: poets of the Young Muse]*. Kyiv: Dnipro, 5-17.

Kurylo, O. (2004). *Uvahy do suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy [Attention to contemporary Ukrainian literary language]*. Kyiv: Pavolichko's «The Basics» by Solomiya.

Fedurko, M. (2017). Morfonolohichni zakonimirnosti y morfonolohichni anomalii v poetychnomu slovnyku Petra Karmans'koho. [Morphonological patterns and morphonological anomalies in the poetic vocabulary of Peter Karmansky]. *Ridne slovo v etnokul'turnomu vymiri – Native word in ethno-cultural dimension*, 223-236. doi: 10.24919 / 2411-4758.2017.110784.

Fedurko, M. (2019). Movnyy svit Petra Karmanskoho: slovotvirnyy aspekt [The linguistic world of Peter Karmansky: the word-forming aspect]. *Na storozhi slova: zbirnyk naukovykh prats' na poshanu profesora Vasylya Hreshchuka – On the watch of the word: a collection of scientific papers in honor of Professor Vasyl Greshchuk*. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanik Precarpathian National University, 366–378.

УДК 811.161'373.7

НОМЕНИ ТВАРИН ВОДНОГО ПРОСТОРУ В СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ФРАЗЕОСИСТЕМАХ

Галина ФІЛЬ

кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)
filgalina1955@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/000-0002-9668-6849>

Research ID N-7496-2018 <http://www.researcherid.com/rid/N-7496-2018>

Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board:
12.09.2019

Статтю опубліковано / The article is published: 15.09.2019.

У статті схарактеризовано фразеологічні одиниці української, російської та білоруської мов з компонентами-назвами на позначення тварин водного простору, репрезентованих у сучасних фразеологічних словниках досліджуваних мов; з'ясовано, що фразеологія східнослов'янських мов фіксує такі назви тварин водного простору, як рак, риба, жаба, черепаха, п'явка; в результаті міжмовного зіставлення фразеосистем обстежуваних мов виокремлено як одиничні, індивідуальні, так і загальні ознаки.

Ключові слова: фразеологічні одиниці; номени, міжмовне зіставлення; назви тварин водного простору; структурний компонент; символ; словесна символіка.

THE NAMES OF WATER SPACE ANIMALS IN EASTERN SLOVENIAN PHRASEOSYSTEMS

Halina FIL

Ph.D. in Philology, Associate Professor of Philological Disciplines and Teaching Methods in Primary Schools Department, Deputy Dean for Research and International Cooperation of the Primary and Art Education Faculty Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) filgalina1955@gmail.com

The article considers the phraseological units of Ukrainian, Russian and Belarusian languages with components-names of water space's animals; It has been clarified that humanity reflects its observation of the appearance and behavior of animals in stable compounds; It has been established that the phraseology of the Eastern Slavic languages fixes the names of animals of water such as cancer, fish (perch, pike, crucian, duck, herring), frog, turtle, leech.

The purpose of the article is to compare the structure of Ukrainian, Russian and Byelorussian phraseological units with the name of animals of water represented in modern phraseological dictionaries of the studied languages; to separate the components-symbols in them, reflecting the cultural codes of different nations and they are the powerful factor in the formation of a nationally-shaped picture of the world.

A comparative analysis of the structure of phraseological units of the Russian, Ukrainian, and Belarusian languages, denotes animals of water space, demonstrates the peculiarity of the perception of the respective cultures. The common and distinctive features conditioned by the similarity of socio-historical living conditions of native speakers, general patterns of development of human being. Comparison of established expressions denotes animals of water in the interlinguistic aspect reveals mostly negative connotations, which mainly reflect a person's character traits, behaviors and actions.

The prospect of further research is expansion of our investigation observed expressions with the component of water animals in East Slavic languages, further their comparison and isolation them as single, individual, and general features related to the peculiarities of reflecting the mentality of a people.

Keywords: phraseological units; interlingua comparison; animals of water; structural component; symbol; verbal symbolism.

Постановка проблеми. Фразеологія, на відміну від інших пластів мовних одиниць, відображає процес розвитку народу, особливість його світосприймання крізь призму мови та національної культури.

Важливе місце у фразеосистемах кожної мови посідають усталені вирази з компонентами-назвами представників тваринного світу. Це, як зазначають С. Денисенко та В. Хлівний, пов'язане з традицією ще дохристиянських часів, коли людина вважала себе частиною природи, а саму природу персоніфікувала, наділяла представників рослинного і тваринного світу рисами, притаманними людині (Денисенко, Хлівний, 1993, с. 96-97).

«Тваринам надавалося символічне значення, – пише М. Петришин, – вони зображувалися як священні створіння, мудрі і пророчі істоти. Людина протягом віків співіснувала з тваринами, приручала їх, вивчала поведінку представників тваринного світу. Прагнучи дати характеристику своїй поведінці, почуттям, стану, зовнішності, люди порівнювали себе з представниками тваринного світу» (Петришин, 2014, с. 161). Отож фразеологічні одиниці східнослов'янських мов, які найяскравіше відо-

бражають багаторічне спостереження людини за зовнішнім виглядом та поведінкою тварин, становлять особливий інтерес.

Аналіз досліджень. Фразеологічні одиниці з компонентами-номенами тварин водного простору в українській мові досліджували І.Голубовська, О.Левченко, Г.Онуфрійчук, Д.Ужченко та ін., в російській – В.Телія та ін., в білоруській – І.Лепешаў, М.Якалцэвіч та ін. Проте, незважаючи на широту різноаспектних наукових студій провідних лінгвістів, обстеження фразеологічних одиниць східнослов'янських мов з номенами тварин водного простору залишається одним із актуальних, оскільки має частковий або обмежений характер, зокрема не проведено комплексне дослідження усталених виразів у міжмовному аспекті.

Мета статті – здійснити міжмовне зіставлення структури українських, російських та білоруських фразеологічних одиниць із номенами тварин водного простору, репрезентованих у сучасних фразеологічних словниках обстежуваних мов; виокремити в них компоненти-символи, які відображають культурні коди того чи того народу.

Відповідно до окресленої мети, основне завдання нашого дослідження – виявити співпадаючі та відмінні конотативні мотивації, які закріпилися в східнослов'янських мовах по відношенню до назв тварин водного простору.

Виклад основного матеріалу. У системі образно-метафоричних мовних засобів, побудованих на національно-культурній традиції, значне місце займають словесні символи, що своїм концептуальним змістом відбивають різноманітні сторони життя, особливості національного бачення дійсності, образного осмислення картини світу (Патен, 2017, с. 186).

Аналіз семантичної структури фразеологічних одиниць на позначення назв тварин водного простору в обстежуваних мовах дав можливість виявити в них компоненти-символи – ті мовні знаки, які визначають особливості того чи того народу, формують його культурні коди та менталітет.

Г. Гегель у символі вбачав знакову природу, смисл і вираження смислу. Символ як знак лише тоді може мати мистецьке значення, коли перетворюється в образ. А образ, будучи символічним, розкриває весь комплекс своїх властивостей. Отож у символі поряд із одночасним накладанням деяких властивостей образу і смислу є ще й інші ознаки, що їх можна збагнути лише в контексті застосування (Дмитренко, 2011, с. 18-19).

На думку В. Кононенка, словесна символіка народу виступає важливим чинником творення національно-культурної картини світу; навіть індивідуальні символи, характерні для художньо-творчого осмислення дійсності, звичайно зумовлені особливостями національного мовного типу, мовної особистості (Кононенко, 1997, с. 31).

Національно-культурна специфіка залежить від того, які уявлення носій мови має про тварину в проекції на людину, які фрагменти її досвіду були лексично зафіксовані, а також у якій мірі представлені ці фрагменти у тій чи тій мові у вигляді цілісних пріоритетів, образів, символів (асоціації та конотації) (Коваленко, Рзаєва, 2013, с. 32–33).

В усіх мовах наявні фразеологічні одиниці із структурним компонентом-назвою представників тваринного світу, в тому числі і тварин водного простору. Скажімо, фразеологія східнослов'янських мов фіксує такі назви тварин водного простору, як *рак*, *риба* (*окунь*, *карась*, *щука*, *лин*, *оселедець*, *щупак*), *жаба*, *черепаха*, *п'явка* тощо, однак частину з них можна вважати факультативними з огляду на їх поодиноке вживання в структурі фразеологічних одиниць обстежуваних мов. Найчастотнішими компонентами-назвами тварин водного простору є номени *рак*, *риба*, *жаба*, *черепаха*.

Образ-символ тварини формувався під впливом різноманітних повір'їв. У зв'язку з цим у фразеологічному фонді знаходимо різні думки про ту чи ту тварину (Петришин, 2014, с. 163).

Розглянемо асоціації, пов'язані з тваринами водного простору в східнослов'янських фразеосистемах. Так, наприклад, у досліджуваних мовах функціонує значна кількість фразеологізмів з компонентом *рак* – мешканцем водної стихії, що мають спільну семантику: *знати, де раки зимують // знати, где раки зимуют // ведаць, дзе ракі зімуюць* ‘бути хитрим, спритним, досвідченим у чому-небудь’; *показати, де раки зимують // показати, где раки зимуют // познаць, уведаць, дзе ракі зімуюць* ‘провчити когось-небудь, завдати неприємностей, прикроців’; *як (коли, доки, поки) рак свисне // когда (пока) рак свиснет // калі (як) рак (на гары) свісне* ‘уживається як категоричне заперечення змісту зазначеного виразу; нікому’.

Основними конотативними рисами в образі рака є безвихідність, невизначеність: укр.: *сісти, як (мов, ніби) рак на міліні (на мілкому)*; рос.: *как рак на мели*; сором'язливість, ніяковілість: укр.: *почервоніти як рак; пекти / спекти раків (раки, рака)*; як (мов, наче) *[печений (варений)] рак*; білорус.: *п'ячы ракаў; сп'ячы ракаў*.

Образ рака втілює такі людські пороки, як ледачість, лицемірство (підступність), незграбність, сором, повільність і реалізується в усталених виразах української мови: *бодай рак урачив* ‘уживається для повного вираження недоброго побажання комусь-небудь’, *унустити рака з рота* ‘бути ошуканим, одуреним облесливою похвалою’. Крім того, рак асоціюється із особливим способом пересування: *як (мов, ніби) раки з мішка* ‘у різні боки розходитися, розтягатися’, *вишептатися як рак у торбі* ‘перестати рухатися, почати помирати’.

Не менш цікавими в плані дослідження є стійкі вирази з номеном *риба*, які характеризують людину в 'ялу, мляву: *ні риба ні м'ясо // ні рыба ні мяса*; мовчазну: *мовчати як риба // маўчаць як (што) рыба* 'не говорити ні слова'.

Фразеологічна одиниця української мови *бути як (мов, ніби) риба з водою* означає 'бути нерозлучним з ким-, чим-небудь'; *як риба у воді* – почувати себе вільно, невимушено, добре'. З подібним значенням фіксуємо усталені вирази як у російській мові *как рыба в воде*, так і в білоруській – *як рыба ў вадзе*.

У результаті порівняльного аналізу окремих символів української, російської та білоруської мов виявлено цілу низку однакових узагальнено-образних значень. Так, для усіх досліджуваних мов характерні фразеологічні одиниці з лексемою *риба*, що мають конотацію безвихідності, покарання, підлості: *битися як риба об лід; битися як (мов, наче) риба в саку (в сітях); битися наче рибина в неводі // биться как рыба об лед // біцца як рыба аб лед* 'жити в нужді, переборюючи злидні, нестатки'; *ловити рибу (рибку) в каламутній воді // ловить рыбу в мутной воде // лавиць рыбу у каламутнай (мутнай) вадзе; лоўля рыбки ў мутнай вадзе* 'мати користь, вигоду з чого-небудь, користуватися з неясності обставин, чиїхось труднощів'.

Разом з тим, в українській та білоруській мовах номен *риба* уживається як категоричне заперечення змісту зазначеного слова: *як (мов, ніби) рибі парасолька* перев. зі сл. потрібний, необхідний // *патрэбны, трэба як рыбе парасон*, а у стійкому виразі *знов (знову) за рибу гроші // зноў за рыбу грошы* функціонує у значенні 'уперто наполягати на чомусь, настирливо повторювати те саме'.

Спільне значення 'дуже багато когось, тісно десь (про велику кількість людей у якомусь приміщенні)' в обстежуваних мовах має фразеологічна одиниця *як оселедців у бочці // как сельдей в бочке // як селядцоў у бочцы*. На відміну від російської та білоруської мов в українській мові вживається з лексемою *оселедець* стійкий вираз *як кіт з оселедцем панькатися* у значенні 'занадто багато приділяти уваги кому-, чому-небудь'.

Досліджуючи стійкі сполуки з номеном *риба*, ми виявили чимало з них, притаманних лише українській мові: *велика риба* (поважна особа, впливова людина); *спіймати золоту рибку* (символ везучості); *жвавий як риба (рибка) в річці* (символ енергійності); *риб'ячим пухом підбитий; на риб'ячому (риб'ячім) хутрі* (який не тримає тепла, погано гріє; старий, виношений (про одяг)); *як (мов, ніби) риб'яче око* (чистий, вимитий).

У контексті нашого дослідження на особливу увагу заслуговують специфічні для української мови й інші цікаві образи на позначення де-

яких різновидностей риб – *лина*: як (мов, ніби) *лин мулу* зі сл. *наїстися*, *набратися* ‘досхочу, вволю, багато’; як (мов, ніби) *лин по дну* зі сл. *ходити* ‘спокійно, вільно, безпечно’; *карася*: як (мов, ніби) *у карася вовни зовсім немає*; *щуки*: *не всі старі щуки карасів хватають*; *щука*: як *щука на сковорідці* ‘дуже сильно, надзвичайно’; *в’юна*: як (мов, ніби) *в’юн [посолений (в ополонці, на сковорідці)]* ‘дуже швидко, прудко’; *ходити в’юном*; *витися (звиватися, крутитися) в’юном* ‘догоджаючи кому-небудь, підлещуватися, упадати біля когось’. В’юн в українському мовному ареалі символізує спритність, брехливість, хитрість, підступність.

Разом з тим, як зазначає Г. Онуфрійчук, чимало фразеологічних одиниць української мови передають і такі негативні риси, як боягузтво (страх), ледачість, невезучість, пліткарство: *стежить як рибка смикає*; *дрижить як риба*; *у лінійній річці і риби не скачуть*; *(вскочити) як риба в невід*; *звивається (в’ється, крутиться) як (мов, ніби) риба (в ополонці, на сковорідці, в очереті)*; *слизький як риба*; *плеще як риба хвостом* (Онуфрійчук, 2016, с. 207-208).

Спільне значення ‘дрімати, куняти, спати сидячи або стоячи’ простежується у фразеологічних одиницях з номеном *окунь* як в українській, так і в білоруській мовах: *ловити [носом] окунів (окуні) // вудзіць (лавиць) акунёў*: *Стоять [люди] з позасвічуваними свічками, хто слуха, а хто й окунів ловить, слухаючи (Г.Квітка-Основ’яненко) // [Пётр:] Я сённа спаць не буду! [Прося:] А завтра будеш акунёў лавиць і бльтаць літары, а Товій буде цябе ичаўчком на носе... (М.Клімковіч).*

Властивість риби швидко псуватися, зазначає М. Петришин, лягла в основу стійкого виразу української мови – *риба починає псуватися з голови*, в якому експлікована ідея особливої відповідальності керівництва будь-якого колективу або спільноти, оскільки від особистісних якостей цих людей залежить перспектива розвитку окремих колективів і суспільства (Петришин, 2014, с. 164).

Лексема *жаба* у структурі фразеологічних одиниць *жаба цицьки (циці) дасть // жаба цъці дасць* як в українській, так і в білоруській мовах уживається зі значенням ‘хто-небудь утопиться або загине, потрапивши в складні, незвичайні умови’. Усталений вираз *[старій] жабі по коліна // жабе на калена* функціонує зі значенням ‘неглибоко, зовсім мало води’, в білоруській мові має й інше значення ‘дуже низького росту, зовсім малий’. Крім цього, специфіку білоруської мови становлять фразеологічні одиниці *на жабін скок* у значенні ‘дуже малий (по довжині, площі)’ та з *жабіны прыгаршчы* ‘дуже мало щастя, радості, здоров’я’.

К. Головенко зазначає, що мовлення українців збагачене усталеними виразами із компонентом-зоонімом *жаба*, які позначають здебільшого

хвалькуватість (*кожна жаба хвалить своє болото; жаба мала, а рот великий*), завищену самооцінку (*коваль коня кує, а жаба собі ногу підставляє; дметься як жаба; розійдись море – жаба пливе; пнеться як жаба до гуски; набратися як жаба мулу*), невгамовність (*ускочити як жаба в жар*) (Головенко, 2017, с. 427).

В окремих усталених виразах, специфічних для української мови, номен *жаба* символізує безглузду, зажерливу людину: *жаба душить, жаба дере*, а фразеологічна одиниця *як жаба на купині* зі сл. *надутися, напрудитися* символізує пихату, набундючену людину. Окрім цього значення, цей фразеологізм зі словами *розсістися, розпросторитися* має значення ‘дуже зручно, вільно, займаючи багато місця, не стримуючись, без обмеження’; з сл. *надутися* – ‘дуже сильно’.

Лише в білоруській мові функціонують стійкі сполуки *глытаць жабу (жаб), праглынуць жабу* зі значенням ‘мовчки, терпеливо зносити кривду, образу, вислуховувати щось неприємне’. Про того, хто не вміє тримати секрети, кажуть *жаба на языку не слячэцца*, а про п’яного – *набрацца (набірацца) як (што) жаба гразі*.

Для української мови специфічною є також фразеологічна одиниця *холодна жаба сидить під серцем* у значенні ‘кого-небудь охоплює передчуття страху, передчуття чогось поганого, неприємного’: – *Навіть самі слова прокурор, тюрма, слідчий – все життя викликали в усьому моєму єстві дріж і страх. А тепер у мене якась холодна жаба сидить під серцем* (В.Собко).

Номен *черепаха* у східнослов’янській культурі символізує незграбність та млявість. Особливості руху цієї тварини втілено в усталених виразах *як (мов, наче, неначе) черепаха // как черепаха // як чарапаха*.

Образ *п’явки* в українській фразеосистемі використовується в стійких виразах *п’явки (п’явка) ссуть (ссе) за серце (під серцем)* ‘хтось тривожиться, страждає’; *як (мов) п’явки за серце ссуть* ‘кому-небудь дуже погано’: *За серце – мов п’явки ссуть, у грудях глухо і сухо, та жарко ...* (П.Мирний); *впиватися п’явкою в серце* ‘міцно заволодівати чийми-небудь почуттями’: – *Це не любов моя, це лихо моє! Це якийсь ворог, і ворог лютий, причепився до моєї душі, вп’явся п’явкою в моє серце* (І.Нечуй-Левицький); *як п’явка крикне* ‘уживається для вираження повного заперечення змісту слова; зовсім не буде’: *Тоді то буде, як п’явка крикне* (Українське прислів’я).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Усе сказане вище дає змогу констатувати, що міжмовне зіставлення структури фразеологічних одиниць української, російської та білоруської мов, що позначають тварин водного простору, передає особливість світосприй-

няття відповідних культур. Наявність спільних та відмінних рис зумовлена схожістю соціально-історичних умов життя носіїв мови, а також загальними закономірностями розвитку людського буття. Зіставлення усталених виразів з номенами тварин водного простору у міжмовному аспекті виявляє переважно негативні конотації, які в основному використовують в якості образної характеристики людини, її поведінки та вчинків.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розширенні корпусу досліджуваних усталених виразів з компонентами-назвами тварин водного простору в східнослов'янських мовах, подальшому зіставленні їх та виокремленні в них як одиничних, індивідуальних, так і загальних ознак, пов'язаних із особливостями національно-культурної картини того чи того народу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Білоноженко, В.М. та ін. (Укл.) (2013). *Фразеологічний словник української мови*. Т.1-2. Київ, Наукова думка.

Головенко, К. (2017). Символіка тварин водного простору в українських та англійських фразеологізмах. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: філологічні науки*. Вип. 153. Кіровоград, Видавець Лисенко В.Ф.

Денисенко, С. & Хлівний, В. (1993). Національно-культурна своєрідність фразеологізмів з погляду взаємозв'язку мови і культури. *Язык и культура. Вторая международная конференция. Доклады.* / Сост. С. Б. Бураго. Киев, Коллегиум.

Дмитренко, М. (2011). *Символи українського фольклору : Монографія*. Київ, УЦКД.

Коваленко, О.В. & Рзасва, В.В. (2013). Функціонування зоосемізмів у фразеологізмах німецької та української мов. *Одеський лінгвістичний вісник. Зб. наук. праць. [Гол. ред. Н.В.Петлюченко]. Вип. 2*. Одеса: Фенікс.

Кононенко, В.І. (1991). Словесні символи в семантичній структурі фрази. *Мовознавство*. №6. С. 30–36.

Лепешаў, І. (2008). *Слоўнік фразеалагізмаў*. У 2 т. Мінськ, Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі.

Молотков, А.И. (Ред.) (1968). *Фразеологический словарь русского языка*. Москва, Советская энциклопедия.

Онуфрійчук, Г. (2016). *Лінгвокультурологічний потенціал української етнофразеології : асоціативне поле «ЛЮДИНА В КОЛІ ІНШИХ ІСТОТ»* (Дис. канд. філол. наук). Національна академія наук України, Інститут мовознавства імені О.О. Потебні, Київ.

Патен, І. (2017). Символи у слов'янській фразеосистемі (на матеріалі української російської та польської мов) : лінгвокультурологічний аспект. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*, 185-194. doi: 10.24919/2411-4758.2017.110496.

Петришин, М. (2014). Фразеологізми з компонентом-зоонімом у латинській мові. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. Вип. 692-693, 161-165.

REFERENCES

Bilonozhenko, V. (Red.). (2013). *Frazeolohichniy slovnyk ukrainskoi movy* T.1. [*The phraseological dictionary of the Ukrainian language*]. Kyiv, Naukova dumka, 2013. [in Ukrainian]

Holovenko, K. (2017). Symvolika tvaryn vodnoho prostoru v ukrainskykh ta anhliiskykh frazeolohizmakh. Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriya: filolohichni nauky. Vyp. 153. Kirovohrad, Vydavets Lysenko V.F, 425-428 [in Ukrainian]

Denysenko, S. & Khlivnyi, V. (1993). Natsionalno-kulturna svoieridnist frazeolohizmiv z pohliadu vzaiemozviazku movy i kultury [National-cultural peculiarity of phraseologisms in terms of the interrelation of language and culture]. *Yazyk i kultura. Vtoraya mezhdunarodnaya konferentsiya. Doklady*. [*Language and culture. Second International Conference. Reports*]. Kyiv, Kollegium, 96-97. [in Ukrainian]

Dmytrenko, M. (2011). *Symvoly ukrainskoho folkloru* [*Symbols of Ukrainian Folklore*]. Kyiv, UTsKD. [in Ukrainian]

Kovalenko O.V. & Rzaieva V.V. (2013). Funksionuvannia zoosemizmiv u frazeolohizmakh nimetskoi ta ukrainskoi mov [*Funktioning of zoosemisms in phraseological units in Ukrainian and german.*]. *Odeskyi lnhvistychnyi visnyk. Zb. nauk. prats. – Odessa Linguistic Bulletin*, Vyp. 2. Odesa: Feniks [in Ukrainian]

Kononenko V.I. (1991). Slovesni symvoly v semantychnii strukturii frazemy. *Movoznavstvo – Linguistics*. №6. P.30-36 [in Ukrainian]

Lepshaŭ, I. (2008). *Sloŭnik frazealagizmaj*. [*Phraseological dictionary*]. U 2 t. Minsk, Belaruskaya Entsyklapedyia Imya Petrusya Broŭki. [in Belarusian]

Molotov, A. I. (Eds.) (1968). *Frazeologicheskiy slovar russkogo yazyka* [Phraseological dictionary of the Russian language]. Moskva, Sovetskaya entsiklopediya. [in Russian]

Onufriichuk, H. (2016). Lnhvokulturolohichniy potentsial ukrainskoi etnofrazeolohii : asotsiatyvne pole «LIuDYNA V KOLI INShYKh ISTOT» [Linguistic and cultural potential of the Ukrainian ethnophraseology: the associative field «A MAN IN ANOTHER OTHER FACTS»]. *Candidate's thesis*. [in Ukrainian]

Paten, I. (2017). Symvoly u slovianskii frazeosystemi (na materiali ukrainskoi rosiiskoi ta polskoi mov) : lnhvokulturolohichniy aspekt [Symbols in the Slavic frazeosystem (on material of Ukrainian, Russian and Polish languages): lingvokulturological aspects]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri – Native word in ethnocultural dimension*, 185-194. doi: 10.24919/2411-4758.2017.110496 [in Ukrainian]

Petryshyn, M. (2014). Frazeolohizmy z komponentom-zoonimom u latynskii movi. [Phraseologisms with a zoonotic component in Latin]. *Naukovi visnyk Chernivetskoho universytetu. Hermanska filolohiia* [Scientific herald of Chernivtsi University. German philology]. Vyp. 692-693, 161-165 [in Ukrainian]

II. СЛОВО ЯК ЗАСІБ МИСТЕЦЬКОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ЕТНОСВІТУ

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2019, pp 110-121.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2019.178280>

УДК 821.161.2.09(092)“18/19”

ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ КОНСТАНТИНИ МАЛИЦЬКОЇ

Світлана ГІРНЯК

доктор філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)
s.girnjak10@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7264-0312>

Research ID: I-3030-2018 <http://www.researcherid.com/rid/I-3030-2018>

*Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board:
16.09.2019.*

Статтю опубліковано / The article is published: 15.11.2019.

У пропонованій статті схарактеризовано вплив творчості Тараса Шевченка на світобачення і подальшу педагогічну та громадську діяльність Константины Малицької; проаналізовано спогади письменниці «З дитячих споминів», «На фільмі споминів», а також мемуари її подруг і колег, учнів, як-от: Л. Бурачинської «Непохитна (спроба життєпису)», М.Ф. «Літературна творчість К. Малицької», Іванни Петрів «Педагог», що увійшли до книги «Виховниця покоління Константины Малицька: громадська діячка, педагог і письменниця», яка побачила світ 1965 року в Торонто; використано архівні матеріали, зокрема ЦДІАУЛ Ф. 206 і дитячу сцену у двох діях «Вінок на могилу Тараса Шевченка», що була написана письменницею у Львові 1914 року. Проведений аналіз дає змогу ствержувати, що світлий образ Кобзаря супроводжував видатну громадську діячку, просвітянку, педагога і письменницю Константину Малицьку впродовж усього життя, знаковим було також те, що в 1906 – 1914 рр. і 1920 – 1937 рр. вона працювала в школі імені Тараса Шевченка у Львові.

Ключові слова: мова; Тарас Шевченко; галицька інтелігенція; Константина Малицька; Східна Галичина.

THE IMAGE OF TARAS SHEVCHENKO IN THE LIVE AND CREATIVE WORK OF KONSTANTYNA MALYTSKA

Svitlana HIRNYAK.

Doctor of Philology, associate professor of philological sciences and methods of teaching in elementary school of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko (Ukraine, Drohobych)

s.girnjak10@gmail.com

The creative heritage of a famous Galician woman Konstantyna Malytska is multifaceted. It includes a number of works for children and about children, folk teachers, kindergarten workers, doctors as well as about the fate of ordinary people who lived and worked in Eastern Galicia at the end of the XIX – the first half of the XX century. On the basis of the analysis of texts created in the genre of memoir, especially in its such varieties as memories, confessions, which direct the linguistic personality to active reflection and free language thinking, we outline how Kobzar's creative works influenced the views of Konstantyna Malytska and her further pedagogical and public activity.

The research analyzes the memories of Konstantyna Malytska: «From childhood memories», «At the film of memories» and also memories of her friends, colleagues and students such as L. Burachynska «Unshakable (the attempt of autobiography)», M. F. «Literary creative activity of K. Malytska», Ivanna Petriv «The Teacher», which were included into the book «The pupil of Generations Konstantyna Malytska: public worker, educator and writer». It was published in Toronto in 1965. Archival materials were used including a children's play in two acts «A wreath for Taras Shevchenko's tomb», which was written by the writer in Lviv in 1914.

The purpose of the article is to characterize the influence of Taras Shevchenko's works on the world outlook and further pedagogical and social activities of Konstantyna Malytska.

The conducted analysis makes it possible to confirm that the bright image of Kobzar accompanied the prominent public figure, educator, teacher and writer Konstantyna Malytska throughout all her life. It was also significant that in 1906 – 1914 and 1920 – 1937 she worked at school named after Taras Shevchenko in Lviv.

Key words: language; Taras Shevchenko; Galician intelligentsia; Konstantyna Malytska; Eastern Galicia.

Постановка проблеми. Творча спадщина відомої галичанки Константини Малицької – багатогранна, в її доробку низка творів для дітей і про дітей, народних учителів, вихователів захоронок, лікарів, а також про долі простих людей, що жили і працювали в Східній Галичині кінця XIX – першої половини XX ст. На основі аналізу текстів створених у жанрі мемуаристики, зокрема в таких її різновидах, як спогад, сповідь, що орієнтують мовну особистість на активну рефлексію та вільне мовомис-

лення, окреслимо як вплинула творчість Кобзаря на погляди Константи́ни Малицької, а також її подальшу педагогічну та громадську діяльність.

Аналіз останніх досліджень. Серед праць, які сприяють розкриттю окресленої проблеми, можемо назвати наукові розвідки Зіновії Нагачевської, зокрема «Виховно-освітній потенціал «жіночої» Шевченкіани (західноукраїнські землі кінця XIX ст. – 1930-х рр.)» (Нагачевська, 2007), у якій дослідниця аналізує діяльність видатних представниць громадських жіночих організацій Східної Галичини кінця XIX – першої третини XX ст., що націлена на розповсюдження ідей геніального українського поета Тараса Шевченка в середовищі жінок, використання його творчості для виховання патріотичних почуттів у дітей і молоді, формування національної самосвідомості українського народу. Схарактеризовано діяльність К. Малицької також у працях Андріани Бойко «Педагогічно-просвітницька діяльність Констянтини Малицької» (Бойко, 2011), Володимира Качкана «Просвітницька говерла Костянтини Малицької (до 140-річчя від дня народження)» (Качкан, 2012) й інших дослідників.

Мета нашої розвідки – схарактеризувати вплив творчості Тараса Шевченка на світобачення і подальшу педагогічну та громадську діяльність Константи́ни Малицької.

Виклад матеріалу. Для українців Тарас Шевченко – це передусім творець, основоположник нової української літературної мови, який зумів підняти її на найвищий щабель розвитку. Мова народу – це його найцінніше надбання і кожен народ по-своєму в ній неповторний. Український народ творив свою мову впродовж віків, а тому історія української мови – це історія її народу, тоді як слово – забезпечувало впродовж віків зв'язок минулого з сьогоденням та сьогодення з прийдешнім. Історія української мови – це історія її народу. Одну зі сторінок розвитку української мови пропонуємо згадати сьогодні, а саме кінець XIX – початок XX століть, коли українська мова почала активно розвиватися й утверджувати свій статус здебільшого на теренах Східної Галичини.

Відомий український мовознавець Юрій Шевельов з цього приводу писав: статус української мови на різних територіях був неоднаковим, «у найгіршому стані – *і де юре, і де факто* – перебувала українська мова на підросійській Україні (офіційно заборонена у громадському житті, шкільництві й літературі) та під Угорщиною (без правових гарантій, а в дійсності цілком усунена з громадського життя); [...] в найкращому стані була вона в Галичині, де її вживано публічно» (Шерех, 1998, с. 19).

Східна Галичина кінця XIX – початку XX століття – це та територія, де використовувалася не одна мова, а кілька, зокрема українська, або як її називали тут – «русинська», польська, німецька, російська й інші.

Важливим чинником утвердження української мови в Східній Галичині було й те, що Львів став «серцем українського народу всієї Східної Галичини і Західної Волині. У Львові працювали осередки галицьких партій; українськими (формою і змістом) стали часописи «Діло», «Свобода», «Громадський Голос», «Батьківщина», «Червона Калина» й ін. Зі Львова здійснювалося керівництво товариствами «Просвіта», «Рідна школа», активно працювали і розвивалися НТШ, Пласт, Українська академічна гімназія, Руський Народний Дім, Союз співацьких і музичних товариств, музичне товариство «Боян» та інші.

Українські письменники писали не лише художні твори, а й літературно-критичні, етнографічні, фольклористичні праці, брали участь у формуванні, унормуванні української літературної мови, обстоювали право на існування написаного по-українськи. Коли зневірені в політичних перспективах українського руху студенти запитали Павла Житецького *«що робити?»*, він дав таку відповідь: *«Якщо хочете працювати для українського народу, ставайте першорядними вченими й пишть ваші праці по-українському. Тоді поневолі й чужі вивчатимуть українську мову, щоб знайтися з вашими працями»* (Тучапський, 1994, с. 278). Отже, піднесення національного руху, незворотні суспільно-політичні процеси впливали на розвиток української мови та літератури, мистецтва, освіти та науки.

Ю. Шевельов у мовознавчій студії «Внесок Галичини у формування української літературної мови» зазначав, що традицію літературної мови Східної Галичини було *«плекано в пресі, літературі, школі, мові інтелігенції на щодень»*. Львів у кінці XIX – на початку XX ст. *«став всеукраїнським культурним центром, а українська мова набувала серед інтелігенції чимраз більше прав товариської і салонної мови. Тут ... українською мовою починали говорити, а далі вже впевнено говорила українська наука в найрізноманітніших її галузях»* (Шевельов, 2003, с. 22).

Українське інтелігентське середовище Галичини представляли вчителі, лікарі, священники, юристи, чиновники, видавці та представники інших професій та сфер діяльності, які професійну роботу поєднували з літературною, науковою, видавничою, громадсько-політичною й культурно-просвітницькою.

Галицька інтелігенція мала міцні знання, здобуті в університетах не лише Львова чи Чернівців, а й кращих освітніх центрів Європи. Одухотворена філософським позитивізмом і природничим монізмом, та інтелігенція на чолі з Іваном Франком розпочала глибоку духовну революцію в Східній Галичині.

Зауважимо, що найбільш знаковими постатями серед усіх представників інтелігенції Східної Галичини були вчителі, саме вони працюва-

ли з галичанами, плекали молодь, прищеплювали їй любов до рідної – української землі, її традицій і мови. Це друзі та сподвижники Івана Франка, наші земляки: Константина Малицька, Уляна Кравченко та Стефан Ковалів.

Першим популяризатором творчості великого Кобзаря в Галичині був Іван Франко. Ще однією особою, яка з неабияким пієтетом ставилася до творчості Шевченка була *Константина Іванівна Малицька (псевдоніми та криптоніми: Горський Стефан; Кропивницька Віра; Лебедів Віра; Лебедова Віра; Лужанська Віра; Чайка Дністрова; Растик; Vanellus; Кр. Софія; В. Л.; К.; К. М.; К. М...; к. м.; М.; М-а; М-ка К.; Віра Л.)* – видатна громадська діячка, просвітянка, педагог, письменниця, перекладач, почесний член товариств «Просвіта» (цього звання у вітчизняній історії кінця XIX – першої третини XX ст. були удостоєні лише одиниці з числа жінок), «Рідна школа», «Крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю» й ін. 1912 року спільно з М. Білецькою дала почин для заснування фонду «На потреби України», що був матеріальною допомогою для УСС 1914 р.; у 1915 – 20 рр. на засланні в Сибіру; [...] засновниця і довголітня голова кружка ім. Ганни Барвінок (*Енциклопедія Українознавства, 1962, с. 1449*).

К. Малицька – провідна діячка Жіночої Громади у Львові та Чернівцях, ініціаторка Жіночої Служби Україні (1941 р.), заступник голови Світового Союзу Українок, редакторка дитячого журналу «Дзвінок», авторка брошури «Про жіночий рух» (1903 р.), багатьох січових пісень, статей на педагогічні і громадські теми. Незважаючи на різнопланову діяльність К. Малицька залишалася вірною своєму фаховому вибору, адже понад 40 років віддано працювала на педагогічній ниві.

Народилася К. Малицька 30 травня 1872 року в с. Кропивник тепер Калуського району Івано-Франківської області. Батько майбутньої письменниці та педагога Іван Малицький був священником і письменником, саме він навчив доньку милуватися рідним словом. Мати Олена Малицька походила зі священницького роду Гетьманчуків, вона була членом першого українського жіночого товариства, що було засноване в Станіславі.

Освіту К. Малицька здобувала спершу в початковій і виділовій школах Станіслава (нинішнього Івано-Франківська), а згодом – у Львівській державній семінарії. Після завершення навчання у Львові (1892 р.) Константина їде до Галича і там одинадцять років працює вчителькою. Громадсько-культурна, просвітницька, публіцистична діяльність К. Малицької викликала занепокоєння серед москвофілів та осіб пропольської орієнтації, тому 1903 р. її переводять до далекого села Беча. Ось як про цей

період згадує К. Малицька: «Моє знайомство з Буковиною датується з року 1903, коли то замість іти на заслання до Беча на захід, перенеслася я добровільно на полудне. Переді мною були вже там деякі вчителі-галичани, бо тодішній шкільний інспектор, незабутньої пам'яті Омелян Попович, радо в тому часі приймав галицьких утікачів. [...] Посаду дістала я відразу сталу при 5-класовій народній школі в Лужанах під самими Чернівцями, на залізничному вузлі до Кіцманя і Заліщик – як всі мені казали, одна з найкращих посад. [...] З буковинського свідомого учительства згадаю Ілярія Карбулицького, [...] – один з найідейніших робітників народніх, провідник учительства, редактор станового учительського органу «Каменярі», згадаю молодого бунтаря Остапа Поповича з Кіцманя, який усе йшов рука в руку з нами, галичанами (Згинув у московському полоні). В тому часі пізнала я й Євгенію Ярошинську, звісну письменницю й свідому громадянку, колишню співробітницю Кобринської. [...] в тому часі число галичан, передовсім учителів, зростало з кожним роком. По мені перенеслися на Буковину дві сестри Трусевич: Марія і Теодора (теперішня дружина проф. Осипа Безпалка) [...]. В Кіцмані учительовав проф. Сильвестр Яричевський, суддював Осип Бурачинський, у Чернівцях учив д-р Осип Маковей і Василь Сімович, а редагував «Буковину» незабутній Славко Весоловський, симпатичний товариш наших поїздок на всілякі національні торжества. Була нас отже галичан чимала вже пачка. [...], тому й прийшлося нераз почувти [...] що – мовляв «галичани прийшли нас розуму вчити». [...] В тому часі відвідала вперше Ольгу Кобилянську» (Виховниця поколінь ..., 1965, с. 50 – 55).

У цей період К. Малицька активно працює у «Жіночій Громаді», перші збори якої відбулися 13 травня 1905 року. «Ціль товариства по думці ініціатора була: «дбати про свідомлення українського жіноцтва і то так сільського, як і інтелігентного і про економічне піднесення цілого народу через розвиток господарства і домашнього промислу» (Виховниця поколінь ..., 1965, с. 54 – 55).

1906 року К. Малицька повертається до Львова, «щоб обняти посаду вчительки при дівочій школі ім. Т. Шевченка у Львові, покликана Українським Педагогічним Товариством» (Виховниця поколінь ..., 1965, с. 56). З 1906 до 1914 рр. редагує журнал «Дзвінок» і чимало робить для розвитку української дитячої літератури. Вона – авторка збірників нарисів «Мати» (1902 р.), «З трагедій діточих душ» (1907 р.), що мають дидактично-педагогічне спрямування. У 1904 – 1907 рр. на сторінках часопису «Промінь» К. Малицька публікує чимало своїх педагогічних статей і художніх творів (зауважимо, що авторами часопису були й І. Франко, О. Маковей, Н. Кобринська).

К. Малицька була національно свідомим педагогом, активно боролася за демократизацію шкіл Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. Як член крайового виконавчого комітету вчителів Галичини вона підтримала вимоги 116 українських студентів, що в 1907 році оголосили голодування, протестуючи проти заборони української мови.

З вересня 1914 р. російські війська зайняли Львів. Ось як про цей період згадує колежанка Константи́ни Малицької Л. Бурачинська: «...для російського самодержавця настала вперше нагода розправитись із самостійницьким українським рухом. Припинено всякі познаки українського громадського життя, як товариства й пресу, усунуто рівноправність української мови в уряді й школі. Та найбільш дошкульний удар завдано людям, носіям цього відродження. Послідовно виварювано всіх політичних і громадських діячів, навіть свідомих міщан і селян. Вночі з 17 на 18 лютого 1915 р. проведено арешти політичних діячів у Львові. Між ними зустрічаємо єдине жіноче наймення – Константи́ни Малицької. Три і пів місяця просиділа вона в тюрмі на Баторія у брудних, негигієнічних умовах. А 28 травня вирядили їх групою чотирнадцяти на возах під конвоєм через Личаківську рогатку на схід» (Виховниця поколінь ..., 1965, с. 17).

«Львів – Київ (Лук'янівська тюрма) – Курськ – Орел – Бахмат – Омськ – Красноярськ – Єнісейськ – С. Пінчуга на Ангари – такою виявилася «хресна дорога» 43-річної К. Малицької» – слушно зауважує А. Бойко (Бойко, 2002, с. 242).

Навесні 1918 року К. Малицьку заслали в Приангарський край. 1919 року вона потрапила до Красноярська, де стала першою вчителькою української школи імені І. Котляревського. 1921 року заходами К. Малицької та її українських учнів школа дала в Красноярську Шевченківський концерт. Любов і шана до Кобзаря зародилися в Константи́ни ще в дитячі роки. К. Малицька згадує: «Це було вже давно, дуже давно. У той час була я ще зовсім малою дівчинкою. [...] І ось про нашого Кобзаря дізналася я не з книжки, а зовсім принагідно ... під шопою. А сталося воно так: У моїх родичів мешкало із братами ще двох старших хлопців-гімназистів. У свята і неділі сходилися до них ще й другі товариші й всі разом училися, читали, розговорювали. [...] в середину не пускали нікого в час своїх зборів, і цілий свій кружок держали в тайні. [...] Та ось одного разу таки вдалося мені підглянути і почути дещо. Це було при кінці березня якось у неділю. [...] В старій шопі [...] побачила я світло, що пробивалось крізь шпари. [...] Двері замкнені, але я почула з середини голоси моїх братів. [...] я щасливо станула під віконцем. [...] Якраз проти мене на стіні шопи висів якийсь великий образ, украшений зеленим вінком соснини, в котрім повтикані були синьо-жовті кокарди. [...] Над образом яснів на

прозорім жовтім папері великими синіми буквами напис: «В своїй хаті своя правда і сила і воля!». [...] В шопі були самі учні [...] виступив наш Зенко на середину і став перед образом, почав щось відчитувати з зошита, звертаючись час до часу до портрета. З його бесіди зрозуміла я стільки, що на образі представлений Шевченко, поет український, що він малював і писав вірші, що відтак мучився у неволі і похований на високій горі над Дніпром. [...] один із студентів віддеклямував вірш Шевченка, що починався словами «Давно те діялось ...». [...] заки декламатор докінчив вірша, я вже тонула в сльозах. Так мені чогось жаль стало того поета, що «у бурянах співав і плакав». Захоплення, що панувало там внизу між хлопцями, перейшло й на мене – якесь незане тепле почування, любов до того Шевченка, що стільки витернів, любов до України обгортала мою душу. [...] тепер настала вельми торжеств енна хвилинка: всі повставали зі своїх місць і мов з одних грудей залунав народний гімн: «Ще не вмерла Україна ...» [...] З того часу минуло багато літ. Пам'ять Шевченка стали обходити прилюдно по всіх закутинах краю, не криючись з його творами і гадками. І авторка цих споминів рік-річно бере участь і врочистих обходах Шевченківських – і самій доводиться говорити про Кобзаря у ясно вбраній залі перед численною, святочно настроєною публікою» (Виховниця поколінь ..., 1965, с. 46 – 48).

У вересні 1920 р. прибула К. Малицька до Львова, «повних п'ять літ тривала її мандрівка в непевних воєнних умовах. Але й Батьківщина не була тією самою, як вона знала її у травні 1915 р. [...] Так – це була інша дійсність. Не той трудний, але успішний, повен розмаху похід 900-тих років, не той гарячий молодечий запал передвоєнних літ. Ненависна польська верхність, що була перше формальною, тепер стала дійсною. Твердий режим окупанта прибирав нових форм насилля. До цього треба було звикати в громадській праці, треба було шукати доріг до життя й оборони» (Виховниця поколінь ..., 1965, с. 19).

Новою дорогою в повоєнному Львові знову стає робота в школі імені Тараса Шевченка, а «нові педагогічні течії, що перехрещувалися тоді в Європі, знайшли застосування в її вмілих руках. Патріотичне звучання ще посилилось у них, скріплене красою її слова у віршах та інсценівках» (Виховниця поколінь ..., 1965, с. 26).

К. Малицька створила дитячу інсценівку в 2 відслонах (діях) «Вінок на могилу Тараса Шевченка», у якій пише:

*Плетем, плетем вінок
З сосни і квіток
На могилу того мужа,
Що тернів за нарід много,*

*Що терпів, боровсь над сили
Від колиски до могили
Та борба ся і ті болі
не зломил в него волі
Не згасили в нїм любви
Нї надії на обнови* (Малицька, 1914).

Завершує Константина Малицька звернення до Кобзаря такими словами:

*А на Твоїй домовині
Присягаєм, батьку, нині
Вік весь щиро працювати
Щоб обтерла сльози мати.
А в борбі тій у ворожій,
Щоб не йти на бездорожжє
Не зблукати в пїтьмі ночі.
Просьвіти нас Ти, Пророче!* (Малицька, 1914).

Коли колесо війни знову повернулося до Львова, К. Малицька залишилася на місці. «Тридцять вісім років із перервою прожила вона в цьому місті, поклала тут найкращі сили своїх задумів і вчительської праці. [...] Не знаємо нічого про те, як вона провела перші роки після закінчення війни. [...] Але доля готувала їй ще одне радісне заняття. Бібліотека Української Академії Наук у Львові, де була директоркою д-р Марія Деркач, притягнула її до ладження бібліографії української дитячої літератури. І так К. Малицька увійшла знову у ділянку, яку любила все своє життя, у світ уяви української дитини», – згадує Л. Бурачинська (Малицька, 1914, с. 31).

Отож, з 1939 року К. Малицька – старший бібліограф Наукової бібліотеки імені В. Стефаника. У січні 1947 року, повертаючись з роботи, К. Малицька впала на Лісній вулиці біля дому і зламала ногу, довго пролежала на холодній землі й захворіла. Доглядали її друзі та давня її колега зі школи ім. Т. Шевченка Стефанія Пашкевич. І хоча К. Малицька самотньо прожила усе життя, але останні хвили її пройшли в опіці близьких і дружніх їй людей. Життєва дорога Константи́ни Малицької обірвалася 17.03.1947 року. Чудовим «пам'ятником К. Малицькій стала пісня «Чом, чом, земле моя». І хотілося б, щоб артисти, виконуючи цю мелодію, яка так органічно вписалася в музичну культуру України, оголошували ім'я галицької вчительки-патріотки.

Попри всі негаразди та виклики долі ми повинні залишатися сильними духом, вірити в Україну, її людей, шанувати мову й тих наших славних земляків завдяки яким ми маємо цей неоціненний божий дар – слово і мову.

*Ну що б, здавалося, слова ...
Слова та голос – більш нічого.
А серце б'ється – ожива,
Як їх почує!.. (Т. Шевченко),*

а також пам'ятати рядки нашого земляка Івана Франка: *«Якби ти знав, як багато важить слово ...»*.

Отже, можемо констатувати, що етап національного відродження початку ХХ ст. був логічним продовженням процесу, започаткованого Шевченком у ХІХ ст. і тісно пов'язаний з утвердження державності. В І Універсалі Центральної Ради було визначено сутність національного відродження такими словами: *«Віднині самі творитимемо наше життя»*.

Національне відродження, осередком якого стала Галичина, створило той особливий клімат, який позитивно позначився на формуванні всієї нації, визначив подальшу історію України, вплинув на розвиток і статус української мови, а галицька інтелігенція, *«розширювала просторові межі українського світу, Дому, в галицьких сполонізованих містах і не розчинялася у них, як східноукраїнська, а навпаки, викристалізувалась саме як українська»* (Андрусів, 2000, с. 104).

Лауреат Шевченківської премії, поет і видавець Іван Малкович справедливо стверджує: *«... мова – найважливіший маркер національної самоідентифікації. Може видозмінюватися прапор, герб, і навіть, на превеликий наш жаль, територія, але, як цитувала Леся Українка слова ірландця Томаса Девіса: “Нація повинна боронити свою мову більше, ніж свою територію... Втратити рідну мову і перейняти чужу – се найгірший знак підданства...”»* (Малкович, 2017).

Уже більш як два століття немає з нами великого Шевченка, Кобзаря та Пророка, але кожен рік ніби наближає його до нас. Його творчість, у контексті останніх подій, не дає нам змоги засумніватися у правдивості його пророцтв. Більш свідомо вчитуємося в рядки *«Кобзаря»* і переконуємося, що всі вони звернені до нас, українців ХХІ-го століття.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Андрусів, С.М. (2000). *Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.* Тернопіль : Джура.

Бойко, А. (2011). Педагогічно-просвітницька діяльність Констянтини Малицької. *Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових.* Вип. LIV. Слов'янськ : СДПУ, 236 – 244.

Виховниця поколінь Константина Малицька: громадська діячка, педагог і письменниця (1965). Торонто : Накладом Світової Федерації Українських жіночих організацій.

Гірняк, С.П. (2016). Мовні портрети української галицької інтелігенції: Уляна Кравченко, Константина Малицька, Іван Франко. *Українська мова*, 4 (60). 103 – 121.

Гірняк, С.П. (2016). Мовний портрет Константини Малицької. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Посвіт, 165– 71.

Качкан, В. (2012). Просвітницька говерла Костянтини Малицької (до 140-річчя від дня народження). *Слово Просвіти*. Взято з <http://slovoprosvity.org/2012/07/09/>

Малицька, К. *Рисунки*. ЦДІАУЛ. Ф. 206. Оп.1, спр. 60.

Малицька, К. (1914). *Вінок на могилу Тараса Шевченка : Діточа сцена в 2-х відслонах*. Львів.

Малицька Константина Іванівна (1962). Енциклопедія Українознавства. Т. 4. Париж – Нью-Йорк, 1449.

Малкович, І. (2017). *Промова на врученні Шевченківської премії*. Взято з <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/03/10/223055/>

Нагачевська, З.І. (2002). Константина Малицька: педагог, визначна діячка українського жіночого руху. *Науково-педагогічний журнал «Обрії»*, 1, 18 – 28.

Нагачевська, З.І. (2007). Виховно-освітній потенціал «жіночої» Шевченкіани (західноукраїнські землі кінця XIX ст. – 1930-х рр.). *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. Вип. 33. Житомир, 2007, 30 – 34.

Тучапський, П. (1994). *Із пережитого*. / З іменем Святого Володимира. У 2-х кн. Кн. 2. Київ, 278 – 289.

Шевельов, Ю. (2003). *Внесок Галичини у формування української літературної мови* Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові, Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ : ВД «КМ Академія», 158 с.

Шерех, Ю. (1998). *Пороги і Запоріжжя* : Література. Мистецтво. Ідеологія : в трьох томах. Т. 3. Харків : Фоліо, 413 с.

REFERENCES

Andrusiv, S.M. (2000). *Modus natsionalnoi identychnosti: Lvivskiy tekst 30-kh rokiv XX st. [Modus of national identity: Lviv text of the 1930s.]*. Ternopil : Dzhura. [in Ukrainian]

Boiko, A. (2011). Pedagogichno-prosvitnytska diialnist Konstiantyny Malyskoi [Pedagogical and educational activity of Constantine Malitskaya]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu : zbirnyk naukovykh – Humanization of the educational process: a collection of scientific*. No. LIV. Sloviansk : SDPU, 236 – 244. [in Ukrainian]

Vykhovnytsia pokolin Konstiantyna Malyska: hromadska diiachka, pedahoh i pysmennytsia [Kindergarten teacher Konstantin Malitskaya: public figure, teacher and writer]. (1965). Toronto : Nakladom Svitovoi Federatsii Ukrainskykh zhinochykh orhanizatsii. [in Ukrainian]

Hirniak, S.P. (2016). Movní portrety ukraínskoi halytskoi intelihtentsii: Uliana Kravchenko, Konstiantyna Malyska, Ivan Franko [Language portraits of the Ukrainian Galician intelligentsia: Ulyana Kravchenko, Konstantina Malyska, Ivan Franko]. *Ukrainska mova – Ukrainian Language*, 4 (60). 103 – 121. [in Ukrainian]

Hirniak, S.P. (2016). Movnyi portret Konstantyny Malytskoi [Language portrait of Konstantina Malitskaya]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh uchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka* [Topical Issues in the Humanities: Intercollegiate Collection of Scientific Papers of Young Scientists at Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University.]. Drohobych : Posvit, 165 – 171. [in Ukrainian]

Kachkan, V. (2012). Prosvitnytska hoverla Kostiantyny Malytskoi (do 140-richchia vid dnia narodzhennia) [Educational guerilla by Konstantin Malitskaya (to the 140th anniversary of her birthday)]. *Slovo Prosvity – The word Enlightenment*. Retrieved from <http://slovoprosvity.org/2012/07/09/> [in Ukrainian]

Malytska, K. *Rukopys [Manuscript]*. TsDIAUL. F. 206. Op.1, spr. 60. [in Ukrainian]

Malytska, K. (1914). *Vinok na mohylu Tarasa Shevchenka : Ditocha stsena v 2-kh vidslonakh* [Wreath on the grave of Taras Shevchenko: Children's scene in 2 elephants]. Lviv. [in Ukrainian]

Malytska Konstantyna Ivanivna (1962). *Entsyklopediia Ukrainoznavstva*. T. 4. Paryzh – Niu-York, 1449. [in Ukrainian]

Malkovych, I. (2017). *Promova na vruchenni Shevchenkivskoi premii* [Speech at the Shevchenko Prize]. Retrieved from <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/03/10/223055/> [in Ukrainian]

Nahachevska, Z.I. (2002). Konstantyna Malytska: pedahoh, vyznachna diiachka ukrainskoho zhinochoho rukhu [Konstantin Malitskaya: teacher, prominent figure of the Ukrainian women's movement]. *Naukovo-pedahohichniy zhurnal «Obrii» – Scientific-Pedagogical Journal “Horizons”*, 1, 18 – 28. [in Ukrainian]

Nahachevska, Z.I. (2007). Vychovno-osvitnii potentsial «zhinochoi» Shevchenkiany (zakhidnoukrainski zemli kintsia KhIKh st. – 1930-kh rr.) [Educational and educational potential of the “female” Shevchenkiana (Western Ukrainian lands of the late nineteenth century – 1930s)]. *Visnyk Zhytomyr'skoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka – Bulletin of Zhytomyr State University. I. Franko. No. 33*. Zhytomyr, 2007, 30 – 34. [in Ukrainian]

Tuchapskyi, P. (1994). *Iz perezhytoho./Z imenem Sviatoho Volodymyra* [Of the survivor / With the name of St. Vladimir]. U 2-kh kn. Kn. 2. Kyiv, 278 – 289. [in Ukrainian]

Shevelov, Yu. (2003). Vnesok Halychyny u formuvannia ukrainskoi literaturnoi movy [Galicia's contribution to the formation of the Ukrainian literary language]. *Naukove Tovarystvo im. Shevchenka u Lvovi, Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska akademiiia» – Scientific Society. Shevchenko in Lviv, National University of Kyiv-Mohyla Academy*. Kyiv : VD «KM Akademiia», 158 s. [in Ukrainian]

Sherekh, Yu. (1998). *Porohy i Zaporizhzhia : Literatura. Mystetstvo. Ideolohiia* [Thresholds and Zaporozhye: Literature. Art. Ideology]: v trokh tomakh. T. 3. Kharkiv : Folio, 413 p. [in Ukrainian]

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2019, pp 122-132.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2019.177913>

УДК 821.111 (73) – 311.1.09

THE ROLE OF THE ARTISTIC DETAIL IN DONNA TARTT'S NOVEL «THE GOLDFINCH»

Olha KOZII

Candidate of Philology, associate Professor of Linguodidactics and Foreign Languages Chair, Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University. (Ukraine, Kropyvnytskyi)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9478-9502>

Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board: 11.09.2019.

Статтю опубліковано / The article is published: 15.11.2019.

«The Goldfinch» is a story of a boy and later an adult male Theodore Decker who accidentally obtains a masterpiece. The writer, as a surgeon, separates one second of expectation from the other, detail from detail. The reader is presented not just a frightened child but deep sorrow of the loss of the whole world. In the second chapter of the first part D. Tartt reveals herself as a skillful psychologist, skillfully accustoms herself to the inner state of the main character, with him she travels through the memories, tracks associative relationships he makes. The writer brilliantly follows all defense mechanisms of a man who is faced with the inevitability. The author uses gradation way of describing while stringing visual and auditory details, retards artistic time.

The writing of D. Tartt is characterized by the unique skill in the detail describing. The role of artistic detail in the process of inner state depicting is investigated. The author touches upon the problem of the depicting of critical situation in the novel. The attention is paid to the writer's skills in showing main character's feelings, memoirs, thoughts, associative relations and human nocifensor in critical situations. It is admitted that in case of such temporal and space detail the most suitable way of analysis is «in succession to the author».

Key words: *psychologism; narrator; visual and auditory detail; critical state; «in succession to the author» way of analysis; artistic time and space.*

РОЛЬ ХУДОЖНЬОЇ ДЕТАЛІ В РОМАНІ ДОННИ ТАРТТ «ЩИГОЛЬ»

Ольга КОЗІЙ

кандидат філологічних наук, доцент кафедри лінгводидактики та іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. (Україна, Кропивницький)

Роман Донни Тартт «Щиголь» став помітною літературною подією 2013 року, коли він був удостоєний Пулітцерівської премії. Твір надзвичайно глибокий і багатограний, що надає широкі можливості аналітичного вивчення. У другому розділі першої частини роману авторка показує себе тонким психологом. Вона майстерно вживається у відчуття свого героя, разом із ним мандрує у часі спогадів, відстежує асоціативні зв'язки, які він вибудовує, просто геніально відчуває та змальовує захисні механізми психіки людини, що стикається із невідворотністю. Через таке дбайливе поводження авторки із художнім часом і простором найдоцільнішим способом дослідження видається аналіз «услід за автором».

Ключові слова: психологізм; розповідач; художній час та простір; зорові та слухові деталі; критичний стан; аналіз «услід за автором».

The purpose of the research. Donna Tartt's novel *The Goldfinch* became a prominent literary event of 2013 when it was awarded the Pulitzer Prize. The author of this work wrote only three novels: *The Secret Story* (1992), *The Little Friend* (2002) and *The Goldfinch* (2013), which brought her world fame. Therefore, the relevance of the study is quite topical. The novel has recently been published any fundamental researches haven't appeared yet. *The Goldfinch* is told in retrospective first-person narration. Theodore Decker, who tells the story of his life thus far. Belgian weekly magazine *HUMO* called it the book of the year and the news website *NU.nl* praised Tartt as a «writing magician who is generous with detours, reflections and characters» (NU, 2013). Praise also comes from *Elsevier* notes «Donna Tartt's third novel is worth all the commotion. The master storyteller is back! *Het puttertje* is superior literary entertainment» (Elsevier, 2013).

The scientific novelty of the article consists in an attempt to analyse the novel as a literature phenomenon.

The novel has been an international bestseller, spending over thirty weeks on the *New York Times* bestseller list in the U.S. and on the *Sunday Times* hardcover fiction bestseller list in the UK. It has had the same success in translation, debuting at number one in France in January 2014.

The analysis of researches. The publishing of the Russian translation was followed by a detailed review of the translator V. Babytskaya (Babytskaya, 2014). Her analytical review places D.Tartt's novel among classical novels, such as of C.Dickens', F.Dostoyevskiy, T.Mann's, J.Rowling's and others. The researcher traces the main problems of the novel and skilfully compares the characters of *The Goldfinch* with those of the world's most significant pieces of fiction.

The research methodology is based on a combination of principles and methods of scientific work.

This novel is extremely deep and multifaceted and provides opportunities for analytic study. This research is devoted to the analysis of the second chapter of the novel in which the writer reveals herself as a good psychologist. That is why the theories of J. Mill (Mill, 1843; 1865) are to be taken into account while analysing.

The main material of the study. *The Goldfinch* is a story of a boy and later an adult male Theodore Decker who accidentally obtains a masterpiece. The framing of the work is a story about staying the protagonist in Amsterdam. Theo appears to the reader as an adult man, who at Christmas time came to Holland. The purpose of his stay is an intrigue, which the hero, who at the same time is a narrator, is gradually opening. The node of the novel is Theo's coming to the exhibition in a New York museum. The 13-year-old teenager leaves his mother to enjoy the works of old masters. His attention is mostly paid to two pictures: «The Anatomy Lesson» and «The Goldfinch». The boy is sirenized with a book-size canvas by Carel Fabritius, who was one of Rembrandt's pupils. Then accident explosion destroyed the museum and caused a lot of deaths. Fortunately Theo remained unwounded. Without knowing what has happened to his mother and according to some subconscious impetus the main character grabs the masterpiece and takes it home.

Then the priceless masterpiece, wrapped in a pillowcase and then into duct tape, became a guide for orphaned Theo, kept him it afloat and does not allow to close his heart towards beauty. The boy is not a thief: he takes the picture to save it from destruction, almost automatically goes home to wait for his mother. Theo does not know whether she is dead or not and, hoping for better, waits in an empty apartment. Thus the following research is devoted to the analysis of novel's second chapter entitled «Anatomy Lesson». Rembrandt's picture which Theodore saw at the exhibition had the same name. Unlike «The Goldfinch» which depicted a small bird – alive and warm, enchaind to the twig – «Anatomy Lesson» was a grim and terrible painting.

The painting, thus, becomes one of the main characters of the novel and *The Goldfinch* in this light is seen as a novel about an artist: as not only the one who creates the masterpiece but also the one who conceives it is a real artist. The basis of such a novel is the exacerbation of the conflict between art and society in which the lack of spirituality and immorality reign. The business world is opposed to the world of beauty and art. The central figure of the novel, as a rule, is an artist in the broadest sense of the word, trying to defend his creative independence, seeking his place in the society. In revenge, the society «supplies the artist with complete disregard and lack of recognition, dooms him to all sorts of tests, often – to the brutal poverty and death in oblivion» (Bilyk, 1987). That is why such a hero is often in a state of crisis

– ideological, moral, creative. The way out of this crisis can only be found in truly humanistic values of life and art, in a truly moral position. Along with the main motive (the artist and the society) there are a number of adjacent ones peculiar to this genre-thematic variety.

In the second chapter of the first part D. Tartt reveals herself as a skillful psychologist. She skillfully accustoms herself to the inner state of the main character, with him she travels through the memories, tracks associative relationships he makes. The writer brilliantly follows all defense mechanisms of a man who is faced with the inevitability. The previous chapter concludes with an optimistic confidence of the protagonist that his mother may be alive as she hasn't been found among the dead. So Theo is returning home to wait for her there. This reaction at first glance seems illogical because the boy ought to look for her some more, to ask the people. However, in the state of emergency the psyche uses own protective mechanism – tries to follow the established procedures. His automatical deeds save him from panic, the boy feels that in the case of keeping to usual routine the result will be familiar. Moreover, Theo's desire to wait for mother at home can be perceived as a kind of salvation in the memory of generations, the archetypes. In his apartment the boy is surrounded by objects that hold sensual, memorable imprint of his mother, as if she continues her existence in every thing in the flat. The writer skillfully transmits herself through the emotions of the main character in three ways: as an adult who is – again and again – going through the critical day of his life, a 13-year-old teenager who has just survived the shock, looked into the face of death, and a child who can not wait until his mother's coming home. D. Tartt addresses (Tartt, 2013) to a number of psychological techniques in which people unconsciously manage to escape, to avoid panic in a difficult situation. She embodies into two main hypostases of the character – of a teenage boy and adult – simultaneously, in great detail the writer describes the rules of the game Theo Dekker played with himself.

The author leads the main character through the maze of his memory: as a little boy the protagonist of the novel was often feared, not even trying to think why, that the mother might not return from work. Of course, this can be interpreted as an archetype fear of being left without maternal care. As a teenager Theo reminds the games he played with his brain. The boy did arithmetic exercises taking away and adding, calculating minutes the mother needed to stay at work, then to get to the subway etc. A round clock turns into a symbol of expectation, accompanied by the fear.

The writer accentuates visual detail with auditory ones that result into vivid and living intussusception of a stressful psychological situation. Thus when the mother was much late the boy (as he mentioned), «like all aban-

done puppy» (Tartt, 2013) was sitting at the front door listening whether the elevator was rising.

With the help of image and detail gradation the autor grows the tension of boy's expectations: children's fears that the mother can not return because of something (a child does not need to establish the causation) in Theo's memories turn into rather clearly represented. In primary school he (the author insists) feared for his mother almost every day. D.Tartt depicts a real child of a media century who, being over-informed without proper understanding of events, becomes an adult (but not psychologically) too quickly. Being under influence of what he has heard and seen and according to general media impact, the main character designs almost all possible tragic events that can happen with his mother.

The writer tries to explain Theo's disquietude about mother's fate via the words of the main character: «It was desperately horrible to think that something could happen to my mother and me, particularly because my father was so unreliable. Unreliable – it was even understatement» (Tartt, 2013). That is why all tragic scenes in boy's imagination were also caused by fear of the future taking into account that all his world was focused on the figure of the mother. However, recourse to Freudian theory (so fashionable nowadays) is not appropriate here as the Oedipus complex is out of the question: Theo has no emotion to his father, accepts him as a stranger, and occasionally – as in the implementation of children's fears. He used to see his parent drunk, making scandals and scaring his wife and son.

The author describes the life of the family, in a few paragraphs skilfully depicting the pain of the child and the mother who had to suffer from the alcoholic. Then there follows Theodor's confession to himself of how his father left the family. The author notes that it was a great relief for the mother and son. The changes in the family hierarchy can be traced via detail: «The photo with a tanned young father on the slopes for skiing has quietly disappeared from the wall, while there was a photograph of my mother and me on the rink in Central Park» (Tartt, 2013).

Even before Theo learned the tragic news there suddenly comes the understanding of loneliness, futility and fragility of their (his mother and his own) microcosm. The author gives the main character her skill to transform, to accustom to the feelings and thoughts of the others. With the help of improper direct speech the author transfuses the boy's ideas what father – wherever he was – would say and do when he learned of the tragedy. Theo's imagination creates a series of images presented by the writer as rhetorical questions. The anticipation of tragedy fills thoughts of the main character and the details of his world perception. The writer retards the artistic time of the novel. It is

stretched for the main character when he goes home, to the place that can protect him, which was the continuation of maternal hypostasis. Theo is sure mother has already come home but can not abandon fear. Everything seems to scream to him about inevitability. Therefore, the street is seen not just gray and cold but «wrapped in shroud» (Tartt, 2013). The retarded artistic time for the main character is skillfully interwoven with highly localized art space. The writer intertwines the details of the real world with powerful metaphors: «Headache and rain pulled the whole world into a narrow circle of pain» (Tartt, 2013).

Reminding the long way home the grown-up Theo Dekker compares himself with a broken toy which was following a specified route. This metaphor accumulated frustration and confusion as the childhood, suddenly, just in a moment was over for the orphaned boy. Artistic time is stretched by the author due to adding visual and auditory details. She skillfully and meticulously describes everything that happens to Theo on the way home. The description of the rain dropping off the boy's eyelashes turns to be rather successful solution of the anticipation. Such a detail does not even require a metaphorical comparison with tears.

The emotional connection between the mother and the son is accentuated by the scenes in Theo's imagination (the mother who does not know what to do because of his absence) by improper direct speech (the mother reproaches herself for taking his cell phone) and some interesting mental image of the main character as a child and an adult man who tried to establish a kind of telepathic communication with the mother.

The writer skillfully conveys the depth of character and his experience, his various feelings, describing how the boy was trying to persuade himself that his mother had survived. Theodore «switched on» some other emotions, recollecting a red-haired girl from the exhibition. Pippa, whose face remained with the main character and was carried through his life, actually saved him, having kept him for a few minutes at the exhibition. Theo did not abandon hope that a wounded old man, whom he had seen in the museum with Pippa, survived. The writer depicts panic condition in which a person is trying to convince oneself that everything is in order.

The chosen way of analysis «in succession to the author» is the best way to follow all the details of writer's skill. She leads the main character (and the readers together with him) along the streets, dives into memories, shows his strained senses, makes him feel the smallest raindrops on the face, dizziness as a result of the accident. She makes Theo, with his very skin, feel and hear the sounds around: the cries of policemen and skirr of the elevator in the house. The image of the house, as it has been mentioned, has got a powerful

archetype meaning. It is seen as a combination of artistic details – the author creates not only alive, relief image of the apartment, and even the corridor where appropriate smells and bleak colors surround the boy.

The emotional tension portrayed increases when the art world is localized in the flat of the character. Apparently, the most important semantic accent (combined with bitter irony) falls on the boy's appeal to his mother, especially because it becomes rhetorical: the boy calls his mother, but doesn't hear the answer. The mentioned appeal transforms into a question, then – into a tragic refrain accentuated by author remarks. After seeing the apartment, Theo calls his mother again: «Mom? – I called with visible panic crack in my voice» (Tartt, 2013). The author uses the method of internal call – not a monologue, but a conversation (inner) between the main character and his mother, represented by the messages left by the son. D. Tartt appeals to interesting bitterly ironic comparison of the obsessive thoughts of a mother with a purple cow from a kid's rhyme.

The author uses gradation way of describing while stringing visual and auditory details, retards artistic time when Theo comes into the room and freezes there. The author uses the method of a magnifying glass: she carefully examines all things, giving a special semantic loading to visual details with the particle «no»: those which were expected to be there (as they were an integral part of *normal* everyday life) but weren't, disappeared together with boy's tranquility. So the details transform routine image of the artistic space into a tragic one: «There were *no* keys of hers on the hook by the door, there was *no* bag on the table» (Tartt, 2013). A teenager, being panic-stricken, grabs the slightest traces of memory, for example, turns attention to mother's cup with print of her lipstick and the remnants of cold coffee. Such visual, as they may be called, *non*-details are accentuated by audio ones: there were *no* messages on the phone.

Emotional stress of the child is accentuated by physical pain he feels: as after the explosion Theo suffers from headaches.

The author uses gradation while describing the changing of the main character's emotional state, noting that he got home as if using internal reserves of hope. But when his expectations were not fulfilled he was caught by weakness: he could hardly move, it took him much pains to concentrate. Then comes fear and panic which is veiled by the mind that the gas had been left turned the kitchen.

The author depicts boundary condition of the boy. Despite pain and weakness, all his senses and feelings were sharpened, he was tracing all the slightest sounds, the mind was trying to find some logical explanation of the situation and the ways solution.

The writing of D. Tartt is characterized by the unique skill in the detail describing: the author makes the reader not only empathize Theo but feel what he feels. So the details become relief. The inner discomfort (if fear and panic can be summarized into such concept) of the main character is emphasized by physical discomfort: «I fell asleep as I was – in dirty and wet clothes, bed was also wet, where I lay there remained a wet hollow» (Tartt, 2013).

The increase in panic results into the following effect: Theo is pattering around the apartment, turning on all the lights. The writer notices subtle features of a child's psychology (because he was still a child): the fear of the unknown is transformed into the fear of the dark with all the hidden horrors and challenges.

The message on the answering machine brings Theo bitter disappointment: the boy expected to hear a human voice to break the circle of his lonely silence. And then comes the painful disappointment because the voice does not belong to his mother.

The writer compares two artistic worlds within the artistic world of the novel: the microcosm of Theo's apartment with retarded artistic time and macrocosm (the world in general) with normal temporal characteristics. There are some remnants of hope for the boy to live with in the microcosm of home (the place of defence) while the macro exists according to its own inexorable laws. The message *not* from his mother breaks a thin protective shell. At the same time, the main character, who already feels what has happened, destroys this protection completely. This destruction and the fusion of two worlds is traced with the assistance of details: the boy opens the curtains, looks out and faces the world that continues to live, the world full of sounds and movement. Then the world breaks into the unreliable shelter of a lonely child brining vanity, sounds, smells of life, people, families, animals, events. The boy is wrapped by all these as before – by silence. Stringing visual and auditory images and details of syntax is represented in the form of period – a syntax construction, which is logically and intonationally divided into two unequal parts: the first is a list of grammatical phenomena, in which the tone gradually increases, the other – coming after a pause – is accompanied by a decrease in tone and is in some relations with the first (temporal, causal, opposite, etc.). The first part may be represented as a number of similar subordinate clauses, a number of similar members, and the parts are generally constructed using syntactical parallelism (Mel'nyk, 2005). The second part of the given period is a rhetorical question and refrain: «Where is she?» (Tartt, 2013).

The writer appeals to intertemporal overlapping memories in the form of opposition, as well as a small Theo invented tragedies that could happen to

the mother, so Theo as a teenager was looking for reasons that could delay it. There is an internal dialogue between almost illusory hope and logic. D. Tartt skillfully depicts the boy overwhelmed with panic and almost hysterics using mentioned details: the noise of the evening bustle contrasts with the silence of the empty apartment, Theo was seeking for help at home, looking for hope to solving the situation, looking for a note, which mom could leave but did not find it. Theo was waiting for the mother, already knowing that it was useless. The boy obviously goes beyond the borders of the microcosm in search of moral support, so he calls a concierge. Then he dare for more: he switches on the TV and understands the reality of recent events. He even notes the number of a telephone hotline and makes an agreement with himself to call if the mother does not appear in half an hour. The fact that he has made at least this step reassures Theo: he believes that due to his actions mom may return faster. The boy hopes that number will remain unused. But the mother did not come and after five minutes Theo dared to dial a number. The description of the call is characterized by the separation of artistic world of the novel: empty advertising heard from the TV – that's a world-background and a teenager with a handset becomes the embodiment of nervous expectation. Occasionally during a conversation with the social worker this background breaks into Theo's world by separate remarks, as if the big world tries to conduct a dialogue with the main character, strengthens the fluidity of life outside. However, the life stopped in the apartment. The news that the mother was not in the list of victims, initially encouraged Theo, but the tension did not leave the boy.

The writer again uses intertemporal parallelism: the boy fullfills some calculations. Having heard that twenty-one people were killed, Theo tries to estimate the measure of the tragedy. The boy tries to imagine that enormous quantity: «Twenty-one people – a half empty cinema, or, for example, a bus; in my English class there were three people more». Such calculations turn into panic that the boy can barely hold. The writer shows how a teenager who's wanted to be independent, becomes a frightened little child, ready to shout «Mom!» (Tartt, 2013).

He finds the rescue from panic within the planned actions, within the agreement between him and his mother: just after the accident he does not search for her but goes home to wait there, because it was customary in the family, it was their agreement. Main character's absorption in own thoughts and the remains of hope is emphasized by the retarded artistic time: the boy saves himself in the memories and everyday actions.

Frozen artistic time and space are interrapped by absurd dynamic element – which is the call to the hotline and talk with a social worker. Theo is trying to make his own corrections of this unreal reality, so while talking he was look-

ing in search of unique psychological rescue boats – mother's things. He tries to move away from heavy anticipation and senseless talk with an indifferent person. The original rescue the boy finds is in the physical sensation when he realizes he is hungry. But he doesn't stop thinking about mom so leaves meal for her, cleans the kitchen, because it will be pleasant for her, fixes the drawer. In the drawer he finds only some useless rubbish. He's wasted time trying to open so his waiting for mom was also fruitless.

Monotonous work promotes reflection and memories, so the boy, absorbed in them, builds a wall around himself, his own little world. The writer skillfully interweaves the outlook of a teenager and an adult who analyzes the past. But it is done so ably that it is almost impossible to differentiate, to distinguish these hypostases. A telephone call again breaks a protective shell, again there is a meaningless dialogue without answers, as a social worker does not want to inform terrible news to the child. The moment when the boy finally realises the tragedy is stretched by the writer again as she is looking, through the eyes of her character, about the room, which has become the locus of the *former* life, the life already gone. The tension of the situation is transfused through the personification of interior details: «All the furniture seemed stretched, began to tiptoe, waiting in suspense» (Tartt, 2013).

Art time is stretched, just as when Theo has just crossed the threshold of the house, he dives into sounds, immersed in himself, actually listening to the sounds of heartbeat of the house and the city. Again the writer resorts the contrast between two worlds: the main character notes fluidity, life of the world, day and night, everyday chores, people around, who seem almost aliens. At the time Theo himself seems to be frozen with a single question: «What will I do?» (Tartt, 2013).

With the help of artistic detail the author conveys the way the main character is prescinded beyond the objective perception of the world: «Fhe flat was blurred, there was a circle of light around the lamp which was trembling like a halo» (Tartt, 2013).

The next element the author uses is a gradation, but descending: the boy, his heart fading, runs to open the door, shouting «Mom!». Having opened he faces inevitability. The writer approaches to bright metaphor to emphasize the descending gradation: «My heart flew down counting the floors».

Using detailed description of social workers who appeared on the doorstep to destroy what remained from boy's hope and expectation helps the author to retain associative narration: «Seeing them, I realized that my life as it was before that very minute was over» (Tartt, 2013).

Conclusion. Thus, in the novel *The Goldfinch* D.Tartt declares herself a talented master of words, subtle psychologist and philosopher. As a surgeon,

the writer separates one second of expectation from the other, detail from detail. Therefore, the reader can observe not just a frightened child but deep sorrow of the loss of the whole world. This is achieved by the skillful combination of visual and auditory details that create convex emotionally saturated images filled with heartbeat of life. The author dowers the main character – both a teenager and an adult man – with the ability to see deep philosophical maxims in small details, to decipher the message from the artist, to understand the dialectical interpenetration of life and death.

Because of such careful author's treatment to the artistic time and space the most appropriate way to study seems to be the analysis «in succession to the author».

SOURCES OF ACTUAL MATERIAL

Tartt, D. *The Goldfinch* // www.nemaloknig.info.

REFERENCES

- Arnold, I.** (1990). *Modern English Stylistics*. Moscow: Education.
- Babytskaya, V.** (2014). *The Goldfinch* by Donna Tartt: Time does not mean anything. Moscow: Corpus Publishing House.
- Bilyk, N.** (1987). Art and an artist in the English realistic novel (1950 – 1980). *The English literature. XXth century*. Pp. 90 – 117.
- Elsevier Exclusief. 2013. *Cultuur*. – Retrieved 29 April 2017.
- Fedurko, M.** (2017). Morfonologichni zakonomirnosti j morfonologichni «anomaliyi» v poetichnomu slovníku P. Karmanskogo [Morphological patterns and anomalies in P. Karmansky's poetic dictionary]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vimiri – Native word in the ethno-cultural dimension*, Drogobich : Posvit, 223–235. [in Ukrainian]
- Melnyk, T.** (2005). Literary text images in the light of linguistic analysis. Sevastopol // www.ukrlife.org/main/minerva/melnyk_lingvo.doc.
- Mill, J.S.** (1843). *A System of Logic Ratiocinative and Inductive: Being a connected view of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation*, cited from *The Collected Works of John Stuart Mill*, Volumes 7 (Books I-III), 8 (Books IV-VI), J.M.Robson (ed.), London and Toronto: Routledge and University of Toronto Press, 1973, 1974.
- Mill, J.S.** (1865). *An Examination of Sir William Hamilton's Philosophy*, cited from *The Collected Works of John Stuart Mill*, Volume 9, J.M. Robson (ed.), London and Toronto: Routledge and University of Toronto Press, 1979.
- NU.** 2013. Donna Tartt – Het puttertje.

УДК 811.161.2:373:32

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО СТИЛЮ ОСИПА ТУРЯНСЬКОГО

Олена КРАВЧЕНКО-ДЗОНДЗА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)
olencha1968@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4857-3460>

Research ID: N-8769-2018 <http://www.researcherid.com/rid/N-8769-2018>

Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board:
10.09.2019

Статтю опубліковано / The article is published: 15.09.2019.

У статті проаналізовано стилістичні засоби, що маркують художній дискурс Осипа Турянського, з'ясовано їхню контекстуально-функціональну специфіку як репрезентантів низки мовностилістичних, лінгвопрагматичних, логіко-семантичних, філософських категорій; окреслено лінгвокогнітивний простір поєднання «Поza межами болю», визначено найважливіші структурні та семантичні ознаки мовних одиниць; досліджено структуру і зміст найважливіших лінгвокогнітивних репрезентантів індивідуально-авторської мовної картини світу О. Турянського.

Ключові слова: експресіонізм; мовна особистість; концепт; мовна картина світу.

FEATURES OF LINGUAL STYLE OF OSYP TURYANSKY

Olena KRAVCHENKO-DZONDZA

Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Department of philological sciences and techniques of teaching in elementary school, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych, Ukraine) olencha1968@gmail.com

The relevance of the current research is due to the objective need to undertake an analysis of numerous linguistic units – stylistems that mark the artistic discourse of O. Turyansky, taking into consideration their contextual and functional peculiarity as

representatives of a range of linguostylistic, linguopragmatic, semantic, philosophic categories.

The scientific novelty of the article is defined by the fact that it is attempt to explore the frame of expressive-descriptive linguostylistic language means of the writer's artistic prose as a whole and as a system.

The study proves that in the analyzed texts the stylistemes which highlight the idiolect of the writer and constitute a set of expressive-figurative marking means of his language creation represent a number of linguostylistic, linguisticpragmatic, logical-semantic, and philosophical categories that enables to interpret them not only in the linguostylistic field of research, but also within the framework of linguistic pragmatics, the theory of intertextuality, cognitive linguistics and conceptual theory.

A specific feature of the conceptual sphere of O. Turyansky is the literary interpretation of a number of equivalent categories, such as a sun – a fire, modern – past, a war – a peace, which in the language of «Beyond the Pain» are embodied with antonymic concepts characteristic of the writer's artistic discourse. It has been justified that in the language of O. Turyansky there are specific linguistic units used to define substantive quantities of content of concept «the fire» with the text opposition: «life» – «dearth». It represents the particularly relevant contrast between the concepts of «to live» – «to die». The article analyzes the most expressive components of the linguistic and cognitive space of the writer's artistic prose. The components of the structure of the semantic entities and their functional and semantic purpose are determined.

Key words: expressionism, linguistic personality, concept, linguistic picture of the world.

Постановка проблеми. Осип Турянський увійшов в історію української літератури як автор повісті-поєми «Поza межами болю». Під час Першої світової війни йому, як і багатьом жовнірам-галичанам австрійської армії, судилося пройти крізь пекло військовополонених в італійських таборах. Осипа Турянського інтернували на Ельбу, де 1917 року він завершив першу редакцію повісті-поєми, що з'явилась на світ 1921 року. Увесь цей допублікаційний час, майже чотири роки, письменник її редагував, переписував, креслив і знову закреслене відновлював. «Читати комусь він її не міг, щоби плач йому не затискав горло». Пережите й вистрадане в роки Першої світової війни (її ще називали Великою війною – О.К.-Дз.) вилилося на папір короткими і страшними рядками.

«Поza межами болю» – суб'єктивно-об'єктивна оповідь про той мартиролог, який випав на долю всіх народів, що зійшлися в цій війні. Як стверджує сучасний дослідник творчості письменника А. Печарський, протягом свого життя О. Турянський так і не вийшов за межі пережитого на снігових вершинах албанських гір у період Першої світової війни (Печарський, 2001, с.5). Тому світ *болю* став праосновою усієї його творчості. У нашому дослідженні спробуємо розкрити особливості сим-

волізованого світу «Книги Болю», проаналізувати засоби, що виражають гострі проблеми людства: ворожнеча, війна, відчай, песимізм, розуміння безперспективності життя.

Аналіз досліджень. Перший видавець повісті О. Турянського професор Роберт Плен у післямові до віденського видання твору визначив світове значення твору для утвердження ідеалів добра, миру, засудження страхітливої суті війни: «В найшляхетнішому змаганні народів досягнути й розділити найвищі цінності людства в царстві світової літератури рідко котрий сучасний поет написав такий сильний, такий глибокий і оригінальний твір, як автор «Поза межами болю» (Пінчук, 1989, с.3). Видавець зробив наголос на загальнолюдському сенсі твору та його абсолютній художній довершеності: «Ідея його поеми – се вічне світло над розшалілим морем людських заблуджень і злочинів, се переконуюча, тверда скеля, віра в безсмертну силу людського духа» (Пінчук, 1989, с.4).

Богдан Лепкий, оцінюючи «Поза межами болю», писав, що, читаючи твір, не знаєш, чи більше дивуватися тому, що автор пережив (О.Турянський був учасником подій, зображених творі – О.К.-Дз.), чи тому, що написав. Літературознавець указував на художні якості твору, майстерність композиції, дантівську експресію в картині безодні (Гузар, 1990, с.7). Попри неоднозначність літературознавчих поглядів щодо жанровизначальних чинників твору «Поза межами болю» дослідження свідчать про особливе графічне оформлення О.Турянського, коли форма має значення не сама по собі, а як знак, символ певного словесного змісту експресіоністичного тексту (Печарський, 2001, с.6). А. Печарський у своєму дисертаційному дослідженні звертає увагу на певну закономірність авторського стилю: двома пунктирними лініями письменник здебільшого передавав крайню фізичну напругу й безнадійність товаришів; трьома – позначав, в основному, глибини сутності критичного стану героїв, де біль, смерть і любов є взаємозалежні в «безодні буття».

Мета статті – розкрити особливості мовного стилю Осипа Турянського, зокрема, у повісті-поемі «Поза межами болю».

Виклад основного матеріалу. Для творчості О. Турянського характерним є філософське осмислення вічних категорій людського буття. Серед них проблеми добра і зла, війни і миру, високих гуманістичних ідеалів і низьких проявів зради, підлості, непорядності в поведінці людей. У його авторській концепції чітко простежується розмежування філософських понять високості і низькості, розкриттю яких підпорядковані й стилетворчі засоби. Такі високі гуманістичні ідеали, як добро, людяність, утверджуються своєрідно – через зображення і заперечення злочинів війни, яка породжує ненависть між людьми, відчай і безнадійність.

Розгляд мовної особистості О. Турянського спонукає до висвітлення проблеми зв'язку між мовою і світоглядною орієнтацією автора, що відображається в моделюванні особливого лінгвального світу, формуванні наскрізних мовних засобів, активізації ключових слів.

Загальновідомо: у художньому творі як структурно змістовій мовленнєво-творчій єдності письменник, освоюючи мовні й мовленнєві загальнонародні ресурси, встановлює нові ієрархічні та єдиноспрямовані асоціативно-сміслові зв'язки у згоді із задумом, естетичним ідеалом і художніми закономірностями. У результаті художньо-семантична об'ємність слова в конкретному художньому тексті, як правило, збагачується новими змістовними і конотативними відтінками (Виноградов, 1959, с.5). Звідси випливає необхідність уваги до вивчення змістових навантажень художньо-образних мовних одиниць, у кожному з яких автор вкладає суб'єктивну оцінку, власний кут бачення, одухотворяючи в цілому художньо-образний, мовний і мовленнєвий контекст.

У творі О.Турянського «Поza межами болю», у першу чергу, засуджується війна, як масове вбивство, під час якого людина, намагаючись вижити, перетворюється на звіра, що поїдає та знищує іншого, собі подібного.

Окрім належності до літературної течії *втраченого покоління*, твір «Поza межами болю» нерідко аналізують у межах поетики експресіонізму» [3, с. 51]. Як стверджує А. Печарський, динамічність і простота стилю ліричного роману О.Турянського, невпинний пошук істини, паціфізм, протест проти сучасної соціальної несправедливості, трагізм, розчарування, відчуженість і водночас віра в «революцію людського серця», його перемену, «передуховлення волі до життя» й світлі обрії майбутнього – це була та дорога, що привела письменника до художнього втілення основних засад поетики літературно-мистецької течії перших декад ХХ століття, тобто експресіонізму (Печарський, 2001, с.12).

Інші літературознавці також однозначно наголошують на домінуванні поетики експресіонізму у відомому творі. Н. Мафтин називає такі елементи експресіонізму у творі О.Турянського, як опредмечення у художньому слові болю людської душі і тіла. «Цьому підпорядкована й композиційна своєрідність роману, в основі якої – кінематографічний монтажний принцип, і чорно-біла колористика, і максимальне навантаження зорових і слухових образів-символів» (Мафтин, 2011, с. 61). Кожна мовна одиниця, яку використовує О.Турянський, орієнтована на концептуальний простір, стаючи мовленнєвим виявом того чи іншого фрагмента твору. Індивідуально-авторські образні паралелі беруть участь у структурно-семантичній організації художнього тексту.

Мовні одиниці, що відображають концептуальну картину світу, зазнають усіляких перетворень і набувають концептуальних значень, розширюючи семантичне поле того чи того мовного знака. У результаті мовний знак функціонує не просто як слово-номінація з одним чи кількома лінгвістичними значеннями, а як слово-концепт.

Так, *сонце* виступає символом віри в майбутнє, променем надії на нове життя, символом прозріння людства від п'їтьми під назвою *війна*. Автор переконує, що мине усе погане, закінчиться війна й настане мир та спокій. Солдати живими повернуться до рідних домівок, полонені виживуть та зустрінуться з рідними. У романі «Поza межами болю» головного героя рятує від самогубства сліпий скрипаль Штранцінгер словами: «*Є сонце в житті ... Далеко ... там сонце*» (Турянський, 2015, с. 105). У цих словах звучить надія на порятунок, бо допоки людина дихає, вона жива, вірить і має надію. *Сонце* у О. Турянського та його героя Романа Оглядівського – символ Бога й життя.

Як вже зазначалось, в образному баченні *сонця* відбиті насамперед міфологічні погляди праукраїнців: символічний образ є позитивно конотований, сприймається як символ творчої енергії, найчастіше – як символ Всевидючого божества, Вищої космічної сили, Центру буття, Матері всесвіту. Сонце – це своєрідний символ життя. Концепт *сонце* у мовній картині світу письменників початку ХХ століття займає особливе місце як за частотністю використання, так і за семантичним обсягом та значимістю (Кравченко-Дзондза, 2015, с. 116).

Сонце також близьке до образу вогню. Вогнище, довкола якого гріються герої твору О. Турянського, символізує життя: допоки горить вогонь – люди житимуть. Погасне вогонь – настане смерть. Тому вогонь – це символ життя: «*Огонь... огонь... огонь!.. Згинемо без огню*» (Турянський, 2015, с. 28), «*Всесвітній огонь життя горить над всесвітньою безоднею нічогості*» (Турянський, 2015, с. 41).

Вогонь життя палає в серцях та душах персонажів. Спогади про сім'ю, жінок, дітей, щасливе минуле підтримують вогонь у горах, виливаючись словами у спогади та емоції: «*Цей огонь у мені так жагучий, що я хотів би пригасити його трошки струєю сліз. Та, на жаль, мої сльози замерзли*» (Турянський, 2015, с. 44). Поступово людські слова перетворюються на вогонь спогадів та роздумів, бо єдине, що залишилось у житті полонених, – можливість вилити один одному душу, поки ти ще при розумі, а божевілля не поглинуло свідомість: «*Вони не проміняли б слів огню за найкращі мелодії чудової музики, бо вона була б тепер тяжким роззвуком для їх замерзлої душі*» (Турянський, 2015, с. 50).

Сліпий скрипаль Штранцінгер заради збереження вогню як засобу життя кидає у вогнище скрипку, що була його очима й душею. Таким чином він він намагається підтримати ледь животиючий вогонь, а *скрипка* стає символом продовження людського життя, перемоги над смертю. Але попри усі зусилля героїв, наприкінці згасає вогнище, згасає життя героїв Книги Болю...

Як свідчать дослідження мовознавців і літературознавців своєрідною для західноукраїнських прозаїків є, зокрема, типологія портрету, який є важливим елементом поетики експресіонізму. Так, у творі О.Турянського, крім розгорнутого експресіоністичного опису зовнішності героїв, автор створює й штриховий імпресивний портрет, який супроводжує епізодичні чи другорядні персонажі. Але саме ці портретні вкраплення й епізоди характеризують головних героїв твору, виділяючи і відтіняючи найважливіші риси.

Живі люди порівнюються з трупами або ж мертві схожі на живих: «Бачу їхні обличчя живих трупів. Бачу, як біль і розпука кладе їм на очі й мозок сонячний серпанок привидів і божевілля...» (Турянський, 2015, с. 13), «Ідуть живі трупи людей по трупі природи» (Турянський, 2015, с. 15). Тут немає опису конкретних рис зовнішності героїв. Але кількома виразними штрихами – виразами *живі трупи, сонячний серпанок привидів і божевілля* – автор передає враження, яке справляють ці нещасні люди. Прикметники *живі, сонячний* набувають у даному контексті зовсім нового емоційно-образного значення – містять негативну конотацію, виражаючи страждання героїв.

Важливе змістове навантаження у штрихових портретах містить така деталь людської зовнішності як *очі: очі висохли, замерзли, очі погасли, убивчі очі, дико заіскрені очі*. Для О. Турянського характерним є використання деталі, натяку, штриху, окремого враження, щоб активізувати читача, примусити доповнити і допрацювати образ, з маленької деталі відтворити ціле, домалювавши картину.

Кольористика твору «Поza межами болю» також сповнена негативною і сумною конотації, загалом фон твору – чорно-білий, хоча наявні й інші барви смерті: *фіолетні ноги, сині руки, сіра вічність, зелене лице*. «Чорні хмари закрили заздрісно сонце», «Чорні хмари пускаються в дикий танець» (Турянський, 2015, с. 15), «Їхні смертельно-тривожні обличчя, схожі на брудно-сірі, зелені й фіолетні черепки із глини, які ось-ось розсипляться» (Турянський, 2015, с. 41). Отож, за допомогою накладання експресіоністських барв письменник намагався підкреслити жахіття війни, безкінечний людський розпач. Насиченість у розповіді темних та песимістичних кольорів викликає страх, біль, хворобливі відчуття, пригнічення, очікування невідомої долі.

Паралельно експресіонізм вдається й до інших образів, які є провісниками любові, перемоги, миру. У Турянського також простежуємо оксиморонне поєднання зображення трагедії війни з вірою в прекрасне і світле майбутнє: *загомонів до нього ніжно ліс, сонце з radoцями споглядає, соcни попритулювали голови одні до одних, місяць заглядає у вікно, сонце чепурило розливним золотом свого світла всю природу, визирають білі лиця хат, як тісно обняла та оповила їх яблуневими руками мати природа*. Такі мікрообрази, створені письменником, будуються на контрасті, який є «рухом, думки творчої уяви, завдяки якому загострюються художні деталі, зображення набуває стрункості і динаміки» (Коцюбинська, 1965, с. 139).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Аналізуючи мовну структуру творів Турянського, можна звинуватити автора у деякому зловживанні художніми прийомами, складному і специфічному художньому думанні, але «митець не насичує і не забарвлює образами готову тканину, а мислить ними» (Коцюбинська, 1965, с. 147). А це означає, що мовний стиль цього непересічного автора є своєрідним явищем в українській прозі початку ХХ століття.

Резонанс експресіонізму спричинив використання письменником відповідних стилетворчих засобів: чорної та темної кольористики; ускладнено-асоціативної тропіки; концептів *сонця* і *вогню* як символів життя; емоційності, характерної для екзистенційного світовідчуття. Так, убачаючи в «Поза межами болю» високохудожній резонанс експресіонізму та загальноєвропейського екзистенційного світовідчуття, ми охарактеризували жанрово-стильове осягнення Осипом Турянським у творі «Поза межами болю» певних граней ліричної та епічної форми. На цьому наші дослідження не вичерпані і в подальшому передбачають більш детальний аналіз експресіоністських тем приреченості людства та місіонерського бачення світу; засобів загостреної емоційності; фрагментарності сюжетобудови та рис кінематографічності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Виноградов, В. (1959). *О языке художественной литературы*. Москва: Изд-во СССР.

Гузар, З. & Гуняк, М. (1990). *Шляхами літературної слави рідного краю. Осип Турянський. Матеріали для краєзнавчої роботи*. Дрогобич.

Коцюбинська, М. (1965). *Література як мистецтво слова*. Київ: Наукова думка.

Кравченко-Дзюнда, О. (2015). *Символіка в образній системі західноукраїнської прози*. Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць. Дрогобич: Посвіт, 113 – 120.

Мафтин, Н. (2011). Поетика експресіонізму в романі Осипа Турянського «Поza межами болю» та повісті Леоніда Андреева «Червоний сміх». *Слово і Час*, 10, 24–32.

Печарський, А. (2001). *Поетика «Поza межами болю» Осипа Турянського* (Автореферат дис. канд. філол. наук). Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів. Взято з http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

Радавська, О. (2017). Експресіонізм у романі Анрі Барбюса «Вогонь» та романі О. Турянського «Поza межами болю»: типологічний аспект. *Волинь філологічна: текст і контекст*, 150–157.

Турянський, О. (2015). *Поza межами болю. Дума пралису: Вибране*. Київ: Академія.

Турянський, О. (1989). *Поza межами болю: Повість-поема; Син землі: Роман. Оповідання*. Київ: Дніпро.

REFERENCES

Vinogradov, V. (1959). *O yazyike hudozhestvennoy literatury [About the language of fiction]*. Moscow. [in Russian]

Huzar, Z. & Huniak, M. (1990). *Shliakhamy literaturnoi slavy ridnoho kraiu. Osyp Turianskyi. Materialy dlia kraieznavchoi roboty [By the ways of literary glory of the native land. Osip Turyansky]*. Drohobych. [in Ukrainian]

Kotsiubynska, M. (1965). *Literatura yak mystetstvo slova [Literature as the art of words]*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]

Kravchenko-Dzondza, O. (2015). Symbolika v obraznii systemi zakhidnoukrainskoi prozy [Symbolism in the figurative system of Western Ukrainian prose]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri – Native word in the ethno-cultural dimension*. Drohobych: Posvit, 113–120. [in Ukrainian]

Maftyn, N. (2011). Poetyka ekspresionizmu v romani Osypa Turianskoho «Poza mezhamy boliiu» ta povisti Leonida Andreieva «Chervonyi smikh» [The Poetics of Expressionism in Osip Turiansky's novel «Beyond the Limits of Pain» and Leonid Andreev's «Red Laugh»]. *Slovo i Chas – Word and Time*, 10, 24–32. [in Ukrainian]

Pecharskyi, A. (2001). Poetyka «Poza mezhamy boliiu» Osypa Turianskoho [Poetics «Beyond Pain» by Osip Turyansky]. *Candidate's thesis*. [in Ukrainian] Lviv. [in Ukrainian]

Radavska, O. (2017). Ekspresionizm u romani Anri Barbuisa «Vohon» ta romani O. Turianskoho «Poza mezhamy boliiu»: typolohichniy aspekt. [Expressionism in Henri Barbus's novel «Fire» and O. Turiansky's novel Beyond the Pain: A Typological Aspect]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst- Volyn philological: text and context*, 150–157. [in Ukrainian]

Turianskyi, O. (2015). *Poza mezhamy boliiu. [Beyond the Pain]* Duma pralisu: Vybrane. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian]

Turianskyi, O. (1989). *Poza mezhamy boliiu [Beyond the Pain]: Povist-poema: Roman. Opovidannia*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian]

УДК 811.161.2'42:821.161.2.09(192)

КОНЦЕПТ «СВОБОДА» В КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНОМУ ПОЛІ ВІРША ІВАНА ФРАНКА «ЩЕ НЕ ПРОПАЛО!»

Оксана ПЕТРІВ,

кандидат філософських наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання в початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)
petriv.sana@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5194-6486>

Research ID: Y-6089-2019 <http://www.researcherid.com/rid/Y-6089-2019>

Статтю подано до редколегії / The article is submitted to the editorial board:
13.09.2019.

Статтю опубліковано / The article is published: 15.11.2019.

У статті виявлено суть концепту «свобода» в когнітивно-семантичному полі вірша І.Франка «Ще не пропало!», з'ясовано особливості його вербальної репрезентації в поетичному дискурсі; обґрунтовано його відповідність лінгвокультурному профілю української мови. Встановлено, що мовне оформлення тексту є прикладом дискурсивної конфігурації концепту, у якому відображено індивідуально-авторське світорозуміння.

Ключові слова: дискурс; Іван Франко; концепт «свобода»; когнітивно-семантичне поле; лінгвокультурологія.

THE CONCEPT OF «FREEDOM» IN THE COGNITIVE-SEMANTIC FIELD OF THE POEM BY IVAN FRANCO «STILL NOT LOST»

Oksana PETRIV

Candidate of Philosophy, Associate Professor of the Department of philological sciences and techniques of teaching in elementary school, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) petriv.sana@gmail.com

The purpose of the article is to identify the essence of the concept of “freedom” in the cognitive-semantic field of I. Franko’s verse “Still not lost!”. In the framework of the defined goal, the following tasks have been solved: the features of the verbal representation of the concept of “freedom” in poetic discourse of the poetry by Ivan Franko have been clarified; its compliance with the linguistic and cultural profile of the Ukrainian language has been substantiated. It is established that the linguistic design of the text of the poem is an example of the discursive configuration of the concept, which reflected the individual and author’s understanding of the world and himself in it. The concept of “freedom” is culturally relevant, which manifests itself on the lexical, phraseological and syntactical levels, in various means of objectification, in syntagmatic fullness, peculiarities of metaphorical comprehension and paremic interpretation. The concept is a mental entity that is scattered among the signs of the language and can be implemented by a number of verbal / nonverbal means. In the author’s mind there is a certain individual associative relationship between the concept and the sign, which is based on their own life experience, due to the physical, psychological, emotional state, the purpose of discourse, etc.

Conclusions: socio-cultural dynamics of the national language allows changes in the artistic and poetic conceptualization of the concept of “freedom”. In this sense, the writer and his work, as well as the linguistic means of the discourse are the transfer-transmitter of the concept and its significance in the bonds of generations, epochs, cultures, etc. The valorative scope of the concept of “freedom” in the text of the verse is determined by its author’s discourse as the value of the existence of man and nation, which corresponds to the philosophical and mental guidelines of the Ukrainian linguistic and cultural community. Prospects for further research are the study of the conceptosphere of other latest poems by Ivan Franko.

Key words: discourse; Ivan Franko; concept of “freedom”; cognitive-semantic field; linguistic culture.

Постановка проблеми. Однією із центральних проблем сучасної лінгвістики є проблема людиновимірності мови. Адже генезис мови в універсальності її феномена та конкретиці дискурсу неможливо пізнати без урахування характеристики людини – як творця мови і її носія (мовця), який, водночас, є (або може стати) суб’єктом когнітивно-комунікативного вивчення мови та дискурсу як мовної діяльності та її результату. До того ж слід пам’ятати про багатовимірність особистісних характеристик суб’єкта мови та мовлення, яка обумовлена, перш за все, приналежністю до етнонаціональної спільноти та культури в своєму часі та просторі. Це визначає актуальність лінгвокультурологічного вивчення когнітивно-семантичного поля «прощальних поетичних творів» Івана Франка (лютий 1916 р.), які можна вважати наслідком глибоких філософських роздумів Поета над сенсом життя, поетичним прощанням зі світом, з людьми, із земним життям (Тихолоз, 28.05.2016). Філософсько-поетичний дискурс одного із цих віршів – поезії «Ще не пропало!»

– репрезентує концепт «свобода», лінгво-ментальний аналіз якого і є предметом нашого дослідження.

Аналіз досліджень. Проблема вирішується на міжгалузевому рівні – мовознавства, зокрема концептології, літературознавства, філософії, культурології, етнології, етнопсихології тощо. Аналіз теоретичної бази та останніх досліджень проблеми виявляє щонайменше два рівні: лінгвокультурологічний та літературознавчий, зокрема з його франкознавчим пластом.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять засадничі положення вчення Л. Вітгенштайна, Г.-Г. Гадамера, В. фон Гумбольдта, Л. Виготського, О. Потебні, Ф. де Соссюра та низки інших про зв'язок мови і мислення та етнонаціональну специфіку мовної картини світу. Важливими для дослідження когнітивно-семантичної сутності концепту є праці А. Вежбицької, В. Карасика, Н. Красавського, І. Патен, М. Пименова, З. Попова, А. Смерчко, Ю. Степанова, І. Стерніна та низки інших учених. Логіка і хід нашого дослідження оперті, зокрема, на ключові положення праць українського лінгвокультуролога Анатолія Приходька (зокрема: Приходько, 2013).

У сучасних дослідженнях життя та творчості Івана Франка звертаємося до праць Л. Архипової, О. Багана, О. Забужко, М. Зубрицької, П. Іванишина, С. Павличко, Б. Тихолоза. Однак, незважаючи на достатню розробленість проблеми концепту в семантичній системі української мови, поза дослідницькою увагою залишилося вивчення концепту «свобода» в дискурсі останніх віршів Івана Франка, що й обумовило вибір теми нашої статті.

Метою статті є виявлення суті концепту «свобода» в когнітивно-семантичному полі вірша Івана Франка «Ще не пропало!». У межах визначеної мети необхідно вирішити такі **завдання**: з'ясувати особливості вербальної репрезентації концепту «свобода» у поетичному дискурсі поезії Івана Франка; обґрунтувати відповідність концепту «свобода» у вірші лінгвокультурному профілю української мови.

Виклад основного матеріалу. Концепт мови завжди є етнокультурно маркованим. Його суб'єкту – особистості та спільноті – властиві світоглядно-ментальні характеристики і настанови утвердження цінностей та ідеалів культури та історії, збереження національної ідентичності та самосвідомості, що визначає їх відображення в мові та мовленні, зокрема в концепті «свобода» як лінгвокультурному утворенні.

Концепт, як зазначає А. Приходько, концептуалізує світ, на відміну від поняття, який його категоризує. До того ж категоризація світу є раціонально-логічним феноменом і тому – загальнолюдським досягнен-

ням, а концепт як засіб концептуалізації світу є явищем когнітивно-оцінним, яке відображає етноспецифічне осягнення певного фрагменту позамовної дійсності (Приходько, 2013, с. 20).

Лінгвокультурний концепт, як висновує І. Патен, є багатовимірним ментальним утворенням, що зберігається у свідомості мовної особистості і матеріалізується у мовленні, відображає яскраво виражені культурні цінності певного етносу – духовну та матеріальну складові культури (Патен, 2018, с. 66). Так, компонентами концепту як ментального утворення виступають понятійна, перцептивно-образна та ціннісна його складова. Причому ціннісна картина світу для спільноти та особистості формується завдяки змісту ключових концептів національної мови, які становлять впорядковану систему – концептосферу. Однак, концепт мови виявляє себе у дискурсі мовця, що, як висновує А. Приходько, дає можливість розмежувати два типи концептосистеми – концептополе та дискурсивні конфігурації концептів (Приходько, 2013, с. 173 – 174). Мовне оформлення вірша «Ще не пропало!» Івана Франка є прикладом дискурсивної конфігурації концепту «свобода», у якому знайшло відображення індивідуально-авторське розуміння світу та свого місця і значення в ньому.

Концепт «свобода» є культурно релевантним, що у мовно-семантичному відтворенні виявляє себе на лексичному, фразеологічному і синтаксичному рівнях, в різноманітних засобах об'єктивації, а також в синтагматичній наповненості, особливостях метафоричного осмислення та паремійної інтерпретації. А. Приходько описує цей концепт у визначенні імені концепту – «свобода», в параметрах понятійного субстрату – «можливість діяти на власний розсуд, відсутність обмежень, протизавага рабству, залежності», перцептивно-образного адстрату – «синкретичні образи (відкритий простір, вітер, море, птах, політ, дихання)» та валоративно-ціннісного епістрату, який виявляє ставлення до поняття масової етнокультурної свідомості, – «пріоритетна цінність у житті, яка передбачає можливу втрату свободи та необхідність боротися за неї» (Приходько, 2013, с. 39). Однак слід пам'ятати, що мовна об'єктивація концепту не має однозначного зв'язку із певним словом, адже концепт є ментальним утворенням, яке розсіяне серед знаків мови і може бути реалізований низкою вербальних (і невербальних) засобів. В індивідуальній свідомості Івана Франка як комуніканта та автора аналізованого вірша між концептом і знаком виникає певний індивідуальний асоціативний зв'язок, який базується на власному життєвому досвіді, є обумовленим фізичним, психічним, психологічним, емоційним станом, метою дискурсу тощо.

Як зазначає А. Приходько, концепт – це у певному сенсі ідея, яка виникає в мовно-мисленнєвому процесі мовця на етапі до комунікації і прагне вийти назовні, підшуковуючи для себе адекватну вербальну упаковку. Мова йде про кодову варіативність концепту як основу концептології, коли під одним ім'ям може існувати декілька ментальних змістів (концептів), а один і той же ментальний зміст може мати декілька імен. Різноманітний потенціал знакового вияву концепту є важливим для лінгвокультури та ціннісним для етносоціуму (Приходько, 2013, с. 79–80). Тож понятійна сутність концепту, набуваючи асоціацій та оцінок у лінгвокультурній свідомості Івана Франка як суб'єкта мови та мовлення, органічно поєднується у використанні з лінгвокультурним змістом національної мови в її генезисі.

Вірш Івана Франка у його мовному оформленні та єдності міжсуб'єктної взаємодії у системі: «автор – читач/реципієнт – читач/дослідник/інтерпретатор» є соціодискурсивним простором, у якому існують створені автором концептополя як діалектично єдиний і, водночас, розрізнений когнітивно-семантичний простір для функціонування концепту «свобода».

Нетрадиційний спосіб презентації концепту «свобода» в дискурсі поезії є показником високого рівня мовної компетенції Поета, оскільки презентує для сприйняття і розуміння витончені мовні фігури, засновані на афористичності, протиставленні, іронії, метафоричності тощо.

Семіотизація концепту «свобода» у поезії Івана Франка визначає особливу техніку, методику і засоби вербального оформлення. До того ж їх продуктивність та характер взаємозв'язку в поетичному дискурсі забезпечують його відповідність світоглядно-ментальним особливостям етнокультури. Механізм Франкової репрезентації концепту «свобода» відповідає лінгвокультурній, яка включає авторську парадигму його об'єктивації за допомогою лексичного, синтаксичного, фразеологічного ресурсу мови і суб'єктивацію як розкриття ідеї свободи за допомогою авторських художньо-поетичних засобів і прийомів (зокрема персоніфікації), які доповнюють загальнокультурну значимість. Цей концепт конкретизує стан хворої тілом, але сильної духом людини, філософа і митця, культурного і політичного діяча, вченого-енциклопедиста, який у 1916 році був номінований на отримання Нобелівської премії з літератури (Нобелівська премія: сайт міжнародної премії, б.р.). Обрана Іваном Франком техніка об'єктивації концепту «свобода» використовує конкретну мовну одиницю – персоніфікований образ думки, яка відтворює свідомість, мислення поета у вільному польоті спогадів про різні періоди власного життя, про красу карпатських краєвидів, пе-

режиті відчуття і почуття, що забезпечує вербальне, художньо-образне портретування концепту, його впізнаваність без прямого називання.

Так, вербальна номінація концепту «свобода» в дискурсі Івана Франка відбувається в авторській парадигмі не лише лексичним, а й синтаксичним і фразеологічним шляхом. Лексичні засоби «думка», «дійсність», «дух», «душа», «тіло» дає нові форми називання свободи як екзистенційного стану буття людини, формує авторський художньо-поетичний когнітивно-семантичний простір концепту. Варто пам'ятати, що в ментальному просторі української культури періоду бездержавності концепт «свобода» має форму багатозначного називання, до того ж його позамовним референтом виступають події і явища суспільно-політичного життя людини та спільноти: «свобода – воля – незалежність – державність – самостійність». Таке ім'я концепту функціонує в мові та мовленні у семантичній прив'язці до антиконцепту «неволя – рабство – залежність – бездержавність». Після проголошення незалежності, здобуття українським народом державності (після 1991 року) лінгвокультурне наповнення концепту «свобода» переходить з площини суспільно-політичної семантики в особистісну, морально-етичну, правову. На наш погляд, в сучасній українській мовній картині світу концепт «свобода» матеріалізується в лексемах-номінантах: «свобода – воля – вибір – відповідальність – демократія». Наявність цього ряду ментальних одиниць для означення концепту «свобода» в українській лінгвокультурі свідчить про те, що концепт, як зазначає А. Приходько, «не існує сам по собі, а інтегрований у систему собі подібних» (Приходько, 2013, с. 84).

У Франковому вірші наявна синтаксична об'єктивація концепту «свобода» шляхом використання словосполучень, питальних, окличних, спонукальних речень тощо. Це розгорнута номінація концепту, яка свідчить про те, що мовні засоби забезпечують його повідомлення як універсальне ментальне утворення у поєднанні з національно-мовною, інтерпретаційно-смісловою специфікою.

Лексичний, фразеологічний і синтаксичний спосіб об'єктивації концепту «свобода» у дискурсі вірша Івана Франка реалізує суть концепту знаками мови, максималізує його ментальне поле, робить його впізнаваним, сприйнятним, засвоєним, інформативним в інваріанті особистісної ментальності Поета та його світогляду, повідомленому в художньо-образній системі мови вірша.

У дискурсі Івана Франка виявляє себе суб'єктно-оцінне, авторське ставлення до концепту «свободи» та його референта як до беззаперечної цінності буття.

Рефлексія Івана Франка у поетичному дискурсі над свободою як цінністю не лише суспільно-політичного, але й особистісного буття у наслідку дає індивідуальну, часткову інтерпретацію лінгвокультурологічного знання про свободу як універсальне, загальнолюдське, абсолютне. Засобами дискурсу та рефлексії автора виступає при цьому ідейно-тематичний зміст вірша та його художньо-образне розкриття. Зробимо вибірку окремих із них на основі публікації тексту вірша «Ще не пропало» Богданом Тихолозом на сайті авторського проекту від 28 травня 2016 року (Тихолоз, 28 травня 2016 року).

Концептуальні синоніми думка «гуляє – збирає – зависа – дише – грає – п'є – вдиха – бродить – ловить – поглядає – підслуха – заблукає» використано для означення дій, не обмеженої межами часу і простору «думки» не лише як акту мислення, ідеї, а і як *Alterege* німецького автора. Через хворобу, невідповідне лікування, невстановлений діагноз – неспецифічний деформуючий ревматоїдний поліартрит, який у 1916 р., тобто у рік смерті поета, не входив до номенклатури хвороб людини (Тихолоз, від 10.08.2016), фізичний стан Івана Франка був дуже поганий, однак він зберіг відчуття внутрішньої свободи, цінності життя, вміння радіти будь-яким його проявам. Ці концептуальні синоніми відтворюють перцептивно-образну сферу концепту «свобода» в синкретичних образах думки, простору природи і соціуму, дії, відчуття, і в такий спосіб репрезентують концепт: «Не раз думка гуляє По ярах, по долинах, Гриби в лісі збирає, Зависа на вершинах, Дише воздухом чистим, Смерековим бальзамом, Грає з сонцем огнистим Над обваленим трамом, Грає з мушок роями Над потоком журливим, П'є жадними устами З джерела чисту воду І вдиха прохолоду Вдохом довгим, тужливим» (Тихолоз, 28.05.2016). Виокремлюємо поруч з цим також **концептуальні метафори**: «думка літає», «по ріці думка бродить», «дійсність буденна глухо дзвонить», «дійсність сувора слово тихее ронить», «думка ... на народні збори ... Заблукає несміла»; **алюзії**: «Була й слів перемога, Були оплески й брава Й не лиха була слава» – натяк автора на свою активну громадську і політичну діяльність, яку не полишав, допоки не був скутий хворобою (до 1908 року). **Паремія** «Тепер того не стало, Та ніщо не пропало» є кінцівкою вірша і репрезентує концепт «свобода». У поетичному дискурсі автора паремія надає віршеві морально-дидактичного спрямування, афористичності, а також суб'єктивує концепт, акцентуючи на його асоціативно-образній і ціннісно-валоративній складовій, водночас, є засобом визначення лінгвокультурної приналежності концепту у виразі «Ніщо не пропало!», оскільки апелює до власного особистісного досвіду і етнокуль-

турної спільноти: свободу і фізичну, і духовну можна втратити і тому необхідно цінувати її і боротися за неї.

Персоніфікація образу «думки» у вірші також допомагає авторові створити образ свого другого «Я», внутрішнього світу, ментально-емоційної сфери власної особистості – душі, яка і є вмістилищем свободи. Персоніфікований образ матеріальної, фізичної «дійсності» опонує «думці» як носієві духовного, ідеального. «Дійсність» прагматична, жорстока, цинічна у своїй реальності і безкомпромісності, і якщо поняття «думка» у дискурсі автора є **метонімічним** змістовим втіленням концепту «свобода», ідеєю якого є духовна свобода особистості, то персоніфікована «дійсність сувора» в ідейно-тематичному контексті вірша об'єктивує антиконцепт «неволя», що втілено у її оціночній, обмежувчій, саркастично-зневажливій репліці у бік духовно-душевних поривів «думки» (тобто внутрішнього «Я» автора): «Бач, безсиле тіло чого ще захотіло! Бродів мало чи много – Обійдешся й без того». Образи «думки» і «дійсності» є **алегоричними** щодо концепту «свобода» та його антиконцепту «неволя».

Перцептивно-образна сфера концепту «свобода» у дискурсі вірша Івана Франка реалізована засобами низки **епітетів** для означення тих відчуттів, об'єктів, дій, які, власне, і становлять суть понятійного субстрату концепту та його антиконцепту: «воздух чистий», «сонце огнисте», «потік журливий», «уста жадні», «вдох довгий, тужливий», «дійсність буденна», «дійсність сувора», «слово тихе», «тіло безсиле», «не лиха слава», «оклик невимовний». Останній у переліку епітет у поєднанні з означуванним створює **оксюморон** як мовну фігуру, що формує читацьке сприйняття і розуміння душі як дійсного і, водночас, невовимого, суперечливого, емоційно-раціонального простору свободи в структурі особистості – «І дзвенить в душі повній оклик той невимовний: «Чуй життя насолоду! Чуй себе тут щасливим» (Тихолоз, 28.05.2016).

Метафорична, художньо-образна суб'єктивізація концепту «свобода» як ідеї у Івана Франка дозволяє свідомості суб'єкта дискурсу у комунікативній системі «мовець/ автор – адресат/читач-реципієнт – адресат/читач-дослідник» бачити, чути, відчувати на нюх, смак, дотик, переживати ментальну суть референту (власне свободи) у діалектичній єдності з антиконцептом «неволя». Таким чином, фіксуємо побудову когнітивної моделі концепту «свобода» в ментальному просторі (фреймі) автора/наратора, персонажа і читача/реципієнта як шлях **від** чуттєвого досвіду **через** образ/поняття **до** розуміння концепту і пізнання свободи.

Певна варіативність концепту «свобода» у вірші Івана Франка не порушує константності когнітивного прототипу, однак створює дискурсивні синоніми-альтернативи, які цілком відображають особли-

вості національного сприйняття світу і людини в ньому. Це, зокрема, цінність фізичного, тілесного здоров'я, що забезпечує фізичну, рухову активність людини, діяльність в «середній» праці (за Г. Сковородою), і, відповідно, тягар хвороби, що обмежує ці можливості. Однак, ці асоціативно-образні семи щодо концепту «свобода» у вірші Івана Франка декларують свободу духу людини, в якому зосереджено невичерпний потенціал творчої активності, самовідтворення, утвердження своєї бутевості, самосвідомість як рефлексію.

Ціннісне (валоративне) розуміння свободи у вірші Івана Франка пов'язане з дидактичними рекомендаціями, якими геній українського Поета на порозі відходу у вічність прагне зробити читача (адресата свого дискурсу) сильним духом, передати йому свій особистісний життєвий досвід, який відповідає вченню екзистенціальної філософії про те, що «людина, за Ж.П. Сартром, засуджена бути вільною» (Сартр, 1990, с. 327). **Екзистенційність** є однією із домінант української національної світоглядно-філософської ментальності, яка знайшла свій класичний вияв в українській культурі (літературі, філософії, усній народній творчості, обрядовості) у традиції «філософії серця», якій цілком відповідає лінгвокультурний рівень ідіостилю Івана Франка.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Концепт «свобода» в своїх семантико-когнітивних характеристиках та функціонуванні у різних дискурсах зберігає стабільність. Однак соціокультурна динаміка національної мови виявляє зміни у художньо-поетичній концептуалізації (як ідеї) поняття «свобода». У цьому сенсі письменник та його творчість, мовні засоби дискурсу виступають трансфером – передавачем концепту та його значення в зв'язках поколінь, епох, культур тощо.

Спроба проаналізувати, виявити та обґрунтувати когнітивно-семантичний зміст концепту «свобода» у дискурсі одного із останніх віршів Івана Франка «Ще не пропало!» є предметом нашої епістемологічної рефлексії. Використання контекстуального методу дозволило виявити перцептивно-образний рівень концепту «свобода»; здійснити його параметризацію в поетичному дискурсі, який є однією із форм існування лінгвокультури; виявити шляхи і засоби суб'єктивної мовної реалізації, яка виявляє себе в модифікації семантики і набутті концептом додаткових конотацій, що не зафіксовані в лексикографічних джерелах.

Валоративна сфера концепту «свобода» у вірші Івана Франка обумовлена його авторським дискурсом як цінності буття людини та нації, що відповідає світоглядно-ментальним настановам української лінгвокультурної спільноти. **Перспективи подальшого дослідження** полягають у дослідженні концептосфери інших останніх віршів Івана Франка.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Нобелівська премія: сайт міжнародної премії (б.р.). Взято з <https://www.nobelprize.org/nomination/redirector/?redir=archive/show.php&id=1392>.

Патен, І. (2018). Лінгвокультурологічні концепти «багатство-бідність» у слов'янській пареміології. Рідне слово в етнокультурному вимірі: збірник наукових праць. Дрогобич, Посвіт, 59 – 68.

Приходько, А.Н. (2013). Концепты и концептосистемы. Днепропетровск: Белая Е.А.

Сартр, Ж.П. (1990). Экзистенциализм – это гуманизм. Сумерки богов. Москва: Политиздат, с. 319 – 344.

Тихолоз Б. (від 10.08.2016). Історія хвороби Генія, або від чого помер Іван Франко? Франко: Наживо / Franko: live. Авторський проект Наталі і Богдана Тихолоза. Взято з <https://frankolive.wordpress.com/2016/08/10/історія-хвороби-генія-або-від-чого-пом/>.

Тихолоз Б. (від 28.05.2016). Прощальні вірші Івана Франка. Франко: Наживо / Franko: live. Авторський проект Наталі і Богдана Тихолоза. Взято з <https://frankolive.wordpress.com/2016/05/28/Прощальні-вірші-Івана-Франка>.

REFERENCES

Nobelivsjska premija: sajт mizhnarodnoji premiji (b.r.) [Nobel Prize: International Prize Website] Retrieved from <https://www.nobelprize.org/nomination/redirector/?redir=archive/show.php&id=1392>. [in Ukrainian].

Paten, I. (2018). Lingshokulturolohični koncepty «baghatstvo-bidnistj» u slov'jansjkij paremiologhiji [Linguistic and cultural concepts of «wealth-poverty» in Slavic paremiology]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri – Native word in the ethno-cultural dimension*. Droghobych, Posvit, 59 – 68. [in Ukrainian].

Prihodko A.N. (2013). *Koncepty i konceptosistemy [Concepts and concept-systems]*. Dnepropetrovsk: Belaja E.A. [in Ukrainian].

Sartr Zh.P. (1990). *Jekzistencializm – jeto gumanizm [Existentialism is humanism]*. Sumerki bogov. Moscow: Politizdat, 319 – 344. [in Russia].

Tykholoz B. (vid 10.08.2016). *Istorija khvoroby Ghenija, abo vid chogho pomer Ivan Franko? [History of the disease Genius, or why did Ivan Franko die?]*. Franko: Nazhyvo / Franko: live. Avtorsjkyj proekt Natali i Boghdana Tykholaza. Retrieved from <https://frankolive.wordpress.com/2016/08/10/istorija-khvoroby-ghenija-abo-vid-chogho-pom/>. [in Ukrainian].

Tykholoz B. (vid 28.05.2016). *Proshhaljni virshi Ivana Franka [Farewell poems by Ivan Franko]*. Franko: Nazhyvo / Franko: live. Avtorsjkyj proekt Natali i Boghdana Tykholaza. Retrieved from <https://frankolive.wordpress.com/2016/05/28/Proshhaljni-virshi-Ivana-Franka>. [in Ukrainian].

УДК 82.0

RELATIONSHIP OF THE ART OF WORD AND SCIENCE AS LITERATURE SYNTHESIS

Maria CHOBANYUK,

Ph. D. in Philology, Associate Professor, Department of Linguistic and intercultural communication, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) mariya_chobanyuk@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6047-4852>

Research ID: X-9269-2019 <http://www.researcherid.com/rid/X-9269-2019>

Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board 11.09.2019.

Статтю опубліковано / The article is published 15.11.2019.

The purpose of the article is to investigate the issues of literary synthesis belonging to different spheres of humanities. Finding your own literary identity is a sign and a constant process. The debate on the new status and new quality of Ukrainian literature is not exhausted and is not over, but is breaking out with renewed vigor. Some scholars provoke its development, others point to the repetitiveness of arguments, others advocate Ukrainian opportunism and call for an end to all literary disputes, since they distract the writer from the main thing – writing texts.

It is proved that the idea of synthesis, its character and role in the science of literature is extremely blurred. Synthesis is explained by the notion of becoming a dynamic, open process, driven by the desire of art to approach the «true life». Synthesis results in organic unity, a complex integrity in which the correlation of part and whole emerges from the intrinsic objectivity of the object, from the «common» basis of the joined forms, which directs search and transformation.

The study analyzes the views of literary critics on the consideration of fundamental synthesis studies in contemporary literature on science, which are reflected in literary and critical practice.

Keywords: author; literary criticism; synthesis; methodology; creativity; text; criticism.

СПІВІДНОШЕННЯ МИСТЕЦТВА СЛОВА ТА НАУКИ ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ СИНТЕЗ

Марія ЧОБАНЮК,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної та міжкультурної комунікації, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) mariya_chobanyuk@ukr.net

У статті досліджено питання літературознавчого синтезу, що належать до різних сфер гуманітарної науки. Пошук власної літературної ідентичності – процес знаковий і постійний. Дискусія про новий статус і нову якість української науки про літературу не вичерпана й не закінчена, а раз у раз спалахує з новою силою. Одні науковці провокують її розвиток, інші вказують на повторюваність аргументів, треті виступають репрезентаторами українського опортунізму і закликають припинити усіякі навколо літературні суперечки, позаяк вони відволікають письменника від головного – писання текстів.

Варто відзначити, що уявлення про синтез, його характер і роль у науці про літературу вкрай розмиті. Синтез пояснюється через поняття становлення динаміки, відкритого процесу, зумовленого прагненням мистецтва наблизитися до «справжнього життя». Результат синтезу – це органічна єдність, складна цілісність, у якій співвіднесення частини й цілого виходять із внутрішньої заданості об'єкта, із «спільної» основи з'єднаних форм, що спрямовує пошук і взаємоперетворення.

У дослідженні проаналізовано погляди літературознавців щодо розгляду фундаментальних досліджень синтезу в сучасній науці про літературу, які знайшли своє відображення в літературознавчій і критичній практиці.

Хочеться наголосити, що, розбудовуючи простір українського літературознавства, можна і треба ходити не тільки колом, а й різними дорогами (зокрема методологічними), що тих доріг більше – то краще, головне – зосередити зусилля на текстах (писання, видання, обговорення), а не на деструктивних контекстах.

Ключові слова: автор; літературознавство; синтез; методологія; творчість; текст; критика.

Relevance of research. The search for one's own literary identity is a sign and constant process. The debate about the new status and the new quality of Ukrainian literature is not exhausted and is not over, but it is constantly erupting with new force. Some provoke its development, others point to the repetition of arguments, the third are the representatives of Ukrainian opportunism and call to stop all around literary controversy, as they distract the writer from the main one – the writing of texts. According to Y. Polischuk (Polischuk, 2004, p. 4), the self-consciousness of literature cannot be limited to a practical level, but requires theoretical abstraction and the construction of

certain intellectual concepts. Especially if you evaluate literature as an institution, which requires school and university humanitarian education.

Subject of study. It should be noted that the idea of synthesis, its character and role in the literature is extremely blurred.

The purpose of the article is to consider fundamental research on synthesis, which belongs to various spheres of the humanities, which allows us to talk about the main features inherent in the process. Synthesis is explained by the concept of the formation of dynamics, an open process, driven by the aspirations of art to get closer to “life”. The result of synthesis – is organic unity, complex integrity, in which the correlation of the part and the whole proceed from the internal object of the object, from the “common” basis of the connecting forms, which directs the search and interconversion.

In the Ukrainian literary critique, the problem of synthesis, or not for the first time, becomes a sign of systematicity in the lingula psychological theory of Alexander Potebnya. Methodological expediency of systematic and complex analysis of poetic phenomena O. Potebnya was substantiated by the very ontological nature of art: “Artistic, in particular, a poetic work, similar to man, plants, animals, are the cores of a wide range of sciences. It is impossible to say what kind of knowledge is not needed in explaining the composition, actions and origin of a poetic work» (Potebnya, 1990, p. 110).

Recognizing the fruitfulness of interdisciplinary study of artistic creativity, the scientist at the same time emphasized the fundamental difference in the methods of studying humanities and “exact sciences.” In science, he wrote, the completeness and accuracy of the analysis is a measure of the convincingness of the proof of the general situation. “In the poetry (and in general in art) the connection of the image and knowledge cannot be revealed. The image excite the meaning, not decomposing, but directly (Potebnya, 1990, p. 111).”

According to Oleksandr Biletsky, O. Potebnya is one of the forerunner of the future science, which synthesizes human knowledge – the “organizational science” that is thought to be hard on these days, but whose construction still remains in the future (Beletsky, 1922, 40). “The prospects of literary synthesis O. Beletsky (Beletsky, 1922, 56) saw the following methodological principles of Potebnya’s theory. First, to analyze the text must be impartial, without any pre-made aesthetic, general philosophical or journalistic conclusions. Second, it is first of all to study the text itself – its external and internal forms. Thirdly, the researcher must find out the conditions rooted in both the spiritual organization of the author himself and in the environment that formed him. And, fourthly, the literary image is not something definitely defined, it lives and changes in the perception of different categories and generations of readers, and this is also part of the content to be analyzed.

These, like many other ideas of O. Potebnya, O. Beletsky, creatively developed in their own literary and critical practice. Like the Potebnian concept of creativity, according to which “a poetic work is primarily a matter of the soul of the author himself, there is work on his own development (Potebnya, 1990, 129).” O. Beletsky in the work “Problems of synthesis in literary criticism” (1940), the complexity of the methodological The toolkit of literary research explains the specific nature of the history of literature itself, in which the objective is in unity with the subjective, recognizable with what it knows, and therefore “a great researcher needs a cadre, in order to establish the objects of aesthetic knowledge, he does not turned his work into a catalog of themes and motives, as has often happened (Beletsky, 1966,519).”

Detecting the incompatibility with the vulgar sociological “abolition” of personality and the difference in the interpretation of the problem of synthesis with O. Veselovsky, from the system of poetics which “fell the moment of creative individuality,” O. Beletsky developed a method of simultaneous study and “objects of verbal cognition,” and “the subject who knows – the creative personality of the poet (Beletsky, 1966, 520).”

In the process of determining the scale and content of personal aesthetic knowledge O. Beletsky (Beletsky, 1966, 520) identified three circles. In the first poet knows his own microcosm (“poetic knowledge is above all self-knowledge”). In the second circle, the whole environment, the closest to it, the world – its environment, its time, contemporaries, contemporaries. However, as the scholar specified, both the “small” and the “average” worlds are the ways of knowing the great world that lies beyond the confines of sensuality, the macrocosm, whose elements in the language of different eras and different classes have different names – “god”, “humanity”, “universe”. The study of these three circles of cognition, according to O. Beletsky (Beletsky, 1966, 521), brings the researcher closer to understanding “the mystery of the unity of the author with his characters,” “the secrets of the process of personal creativity.”

I. Dzuba in the literary theory of the Ukrainian scientist noticed the scientific prediction of the ways in which the Western literary-theoretical thought went. It is an echo of O. Beletsky’s thoughts in the four-layer structure of the work of R. Ingardin, the distinction between the potential and actual being of the aesthetic object in the phenomenology of O. Becker, and the “foreboding” of some ideas of hermeneutics by P. Ricker (Dzuba, 1977, 57). N. Shlyakhova (Shlyakhova, 2008, 5) believes that the article “The Problem of Synthesis in Literary Studies” O. Beletsky, or not the first, broke the calm that followed the “methodological storms” (the expression Methodological aspects of the literary synthesis of Y. Barabash) 20-30-ies and at the same

time he had a foretaste of growing interest in the problem of the relation between art and science and, more broadly, the literary and humanitarian and scientific and technical cultures.

Y. Barabash, recognizing the organic connection of the systemic nature of art with the problem of interdisciplinary study of it, without denying the suitability of psychological or structural-semiotic methods for the analysis of literature, has warned against the universality of these methods. It is precisely because the work of art is multi-valued and multilayered, “they are condemned to failure,” the scientist emphasized, “attempts to find a single, universal key to it, and moreover, a” catch “, here ... you need a whole bundle of keys, because not under one and even not under seven, and under many locks the secrets of creativity are kept (Barabash, 1977, 393)”.

The warnings of the scientist turned out to be quite right. Even then, in the same 70-s, attention to interdisciplinary study of artistic creativity is gradually reoccupied with the sociological aspects of literary methodology: the interpretation of literature is directly related to the choice of position in the ideological conflicts of our time. At the same time, the problem of synthesis is not supposed to be removed – only its meaning changes – not the elucidation of the general laws of literary science, and the generalization and selection of some of the main principles that have proven their advantages in the process of analyzing the ideological content and the form of literature.

According to N. Shlyakhova (Shlyakhova, 2008, 7), the real methodological breakthrough was the publication of the three issues of collective work “Theories, Schools, Concepts (Critical Analysis)” in 1975, which had to solve three interconnected tasks: informational – to give representation of the latest theoretical and literary processes in foreign science; scientific-theoretical – to conduct an objective scientific analysis of the most important theories and concepts of modern bourgeois theory of literature and aesthetics; ideological – to show the class background of these theories and concepts. Thanks to the first two tasks of this collective work that were professionally completed, the first question of the aesthetics of phenomenology, structuralism, existentialism, and others of E. Husserl’s conception, M. Heidegger, K. Jaspers was considered in the organic connection with literary problems.

The beginning of the twenty-first century was marked by the strengthening of the alleged O. Beletsky’s interest in studying “living and active people, which are writers and readers” (. Beletsky, 1966, 526). Indicative in this context are two solid monographs: “Fate. Los Fate Shevchenko and Polish and Russian romance “by E. Nahlik and “Homo legens: reading as a socio-cultural phenomenon” by M. Zubrytska. In terms of interpretive technologies, E. Nahlik considers it necessary in the introductory remarks

to clarify the consistent non-compliance of any fashion literary theory and methodology, but only the use of their certain achievements, refraining from formalistic extremes, associated with the complete depersonalization of the text, removing from him the subjectivity of the author. “On the contrary, in the proposed monograph the personality and creative personality of the writer – in a prominent position as the active creative force generating the text, gives him the uniqueness and contains the key to its solution (Nahlík, 2003, 9)”. So, the scientist emphasized, the text is explained through the author, the author – through the text he created. And further clarified: «At the same time in the center of research attention – the writers as personalities and creative personality» (Nahlík, 2003, 10).

As for the reader, with interest in the study of which O. Beletsky linked the prospect of the development of literary synthesis, at the beginning of the XXI century our scientific space was enriched with the major synthetic research «Homo legens: reading as a socio-cultural phenomenon» (2004) M. Zubrytska. Consequently, we have grounds to state certain signs of updating the paradigm of author’s and reader’s strategies in contemporary Ukrainian literary criticism. «It’s hard to say today – we agree with M. Zubrytska – how casual, and how logical it is that the literary theories after the idea of the author’s death and the proclamation of the thesis that nothing exists outside the text, again resonated his attention on the figure of the author... (Zubrytska, 2004, 121).»

I would like to emphasize that building a space of Ukrainian literary criticism can and should go not only in terms of circles, but also in different ways (in particular methodological ones), and what are their roads, the more – the better, the main thing – is to concentrate efforts on texts (writing, publication, discussion), rather than on destructive contexts.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Барабаш, Ю. (1977). *Вопросы эстетики и поэтики*. Москва, Советская Россия.

Белецкий, А. (1922). *Потенция и наука истории литературы в России*. Харьков: Бюлетень Редакционного комитета.

Белецкий, А. (1966). *Проблема синтеза в литературоведении*. Собрание сочинений: у 5-ти т. Киев, Т.3.

Дзюба, І. (1977). *Олександр Білецький і проблема літературознавчого синтезу*. Слово і Час. 1, 53 – 58.

Зубрицька, М. (2004). *Homo legens: читання як соціокультурний феномен*. Львів, Літопис.

Нахлік, Є. (2003). *Доля. Los. Судьба. Шевченко і польські та російські романтики*. Національна Академія Наук України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, Львівське відділення. Львів.

Поліщук, Я. (2004). *Постмодерна пропозиція і сучасна література*. Вісник, Львів. УН-ТУ 33. 3 – 11.

Потебня, А. (1990). *Теоретическая поэтика*. Москва, Высшая школа.

Шляхова, Н. (2008). *Методологічні аспекти літературознавчого синтезу*. Вісник. Львів. УН-ТУ 44. 5 – 12.

REFERENCES

Barabash, YU. (1977). *Voprosy estetiki i poetiki [Questions of aesthetics and poetics]*. Moscow. [in Russian]

Beletskiy, A. (1922). *Potebnyia i nauka istorii literatury v Rossii [Potebnyia and science of the history of literature in Russia]*. Kharkov: Byuleten Redaktsionnogo komiteta [in Russian]

Beletskiy, A. (1966). *Problema sinteza v literaturovedenii [The synthesis problem in literary criticism]*. Kyiv.[in Russian]

Dzyuba, I. (1977). Oleksandr Biletskyi i problema literaturoznavchoho syntezu [Alexander Biletsky and the Problem of Literary Synthesis]. *Slovo i Chas – Word and Time*. [in Ukrainian]

Zubryts'ka, M. (2004): *Homo legens: chytannya yak sotsiokulturnyy fenomen [Homo legens: reading as a socio-cultural phenomenon]*. Lviv [in Ukrainian]

Nakhlik, YE. (2003). *Dolya. Los. Sudba. Shevchenko i polski ta rosiyski romantyky [Fate. Los. Fate. Shevchenko and Polish and Russian romances]*. Lviv. [in Ukrainian]

Polishchuk, YA. (2004). Postmoderna propozytsiya i suchasna literatura [Post-modern offer and contemporary literature] *Visnyk – Bulletin*. Lviv [in Ukrainian]

Potebnyia, A. (1990). *Teoreticheskaya poetika [Theoretical poetics]*. Moscow [in Russian]

Shlyakhova, N. (2008). Metodolohichni aspekty literaturoznavchoho syntezu [Methodological aspects of literary synthesis]. *Visnyk*. Lviv [in Ukrainian]

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2019, pp 158-166.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2019.181386>

УДК 373.2.015.31:81-028.31

FORMATION OF SOCIAL-COMMUNICATIVE COMPETENCE OF OLDER PRESCHOOLERS IN PROCESS OF GAME ACTIVITY: COMMUNICATIVE ASPECT

Mariana AIZENBART

Ph.D. (Pedagogy), Lecturer of Lingual and Intercultural Communication Department Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) maryana.ayzen@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2331-0012>

Research ID: <https://publons.com/researcher/3137292/mariana-aizenbart/>

Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board 23.10.2019.

Статтю опубліковано / The article is published 15.11.2019.

The concepts of «competence» and «social and communicative competence» are revealed in the article; the scientists' views on the development of a competent individual are summarized. It is also stated that there is a possibility of the development of social and communicative competence in senior preschoolers in the process of playing activities.

Key words: communication activities; communication of children; communication; communicative personality; game activity; relationships of senior preschoolers; social and communicative competence of senior preschoolers.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

Мар'яна АЙЗЕНБАРТ

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовної та міжкультурної комунікації Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) maryana.ayzen@ukr.net

Одним із важливих завдань сучасної дошкільної освіти є формування соціально-комунікативної компетенції в дошкільників. Діти в умовах демократичного суспільства повинні залучатися до соціально-культурних процесів та си-

стеми людських взаємин. Дошкільний вік є сензитивним періодом для початку формування багатьох умінь, зокрема й для формування соціально-комунікативної компетенції дитини. Варто зазначити, що дошкільна установа зобов'язана створювати умови для того, щоб у дитини до кінця дошкільного віку розвинулися ці уміння.

Зміст Базового компонента дошкільної освіти в мовленнєвому розвитку дітей презентовано освітньою лінією «Мовлення дитини», у якій подано кінцеві результати формування комунікативної і мовленнєвої компетенцій дошкільників. Насамперед у документі увага звернена на комунікативні здібності дитини, які протрактовано як «комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування, стриманість у спілкуванні; культура мовленнєвої комунікації. Комунікативна компетенція передбачає сформованість усіх видів мовленнєвої компетенції».

Комунікація є однією з важливих форм активності особистості, без якої неможливі її діяльність, пізнання, рефлексія тощо. Цей процес характеризується взаємодією між людьми. Загально визнано, що продуктивність пізнавальної, мисленнєвої діяльності, загальна життєздатність людини значною мірою залежать від її здатності до спілкування, від рівня сформованості комунікативної компетенції.

У заладі дошкільної освіти дитина постійно спілкується зі своїми ровесниками та дорослими. Таке спілкування для дошкільника життєво необхідне. Граючись і навчаючись, розважаючись і працюючи, обмінюючись думками і обговорюючи свої справи, сперечаючись і поступаючись, радіючи і співчуючи, дошкільник водночас набуває навичок людських взаємин. І від того, в якій формі він встановлює контакти з дітьми та дорослими, залежить його комунікабельність, вміння взаємодіяти із соціумом.

Формування соціально-комунікативної компетенції упродовж дитинства відбувається в різних видах діяльності. Проте на кожному етапі розвитку дошкільникові притаманна певна провідна діяльність. Ігрова діяльність у старшому дошкільному віці має найкращі можливості для соціально-комунікативного розвитку дитини.

З огляду на все зазначене доходимо висновку, що для розвитку соціально-комунікативної компетенції старших дошкільників необхідно: а) визначити її поняття та структуру, а також зміст на певному віковому етапі; б) застосувати системний підхід, в) забезпечити взаємодію різних суб'єктів, напрямів і технологій для досягнення повноцінного результату.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в більш глибокому дослідженні використання гри як ефективного засобу формування міжособистісних взаємин старших дошкільників.

Ключові слова: взаємини старших дошкільників; ігрова діяльність; комунікативна діяльність; комунікативна особистість; комунікація; соціально-комунікативна компетенція старших дошкільників; спілкування дітей.

Formulation of the problem. Nowadays, educational work with children in pre-school institutions is aimed at creating conditions which provide the opportunity for child's independent development while familiarizing with the environment. In view of this approach, the problem of interaction between children and peers, and adults is of particular importance.

Socio-communicative competence in the educational line «Child in Society» is defined as the awareness of different social roles; as well as elementary and moral ethical norms of interpersonal relationships; their ability to adhere to them in communication, and to interact with the people around them; the ability to empathize, to sympathize, to help others, to choose appropriate ways of communication in different situations in life.

The content of the Basic component of preschool education in the speech development of children is presented by the educational line «Child Speech», which presents the final results of the formation of communicative and speech competences of preschool children. First and foremost in the document, attention is paid to the communicative abilities of the child, which are interpreted as «the complex use of linguistic and non-linguistic means for communication, in specific social and everyday situations, the ability to navigate in communicative situations, the initiative and restraint in communication; culture of communication speech. Communicative competence implies the formation of all types of speech competence» (Кононко, 2012, с. 14).

Because of the state requirements for the quality of preschool education concern about the state of the formation of social and communicative skills of teachers' children, the scientific search for the optimal model and ways of solving this problem through the use of interactive technologies in the educational process of preschool institutions has been intensified.

Analysis of research. The theory and practice of the formation of communicative competence was developed by scientists G. Andreeva, I. Bekh, Y. Emelianov, Y. Zhukov, L. Milovanov, O. Muravyova, L. Petrovskaja, C. Titov and others. The model of social competence was investigated by foreign psychologists V. Slot and H. Spaniard.

A considerable amount of scientific work was devoted to the real contacts of preschool children and their influence on the formation of children's relationships. Within these studies, two main theoretical approaches or concepts can be distinguished: a) active mediation of interpersonal relations (A. Petrovsky); b) the genesis of communication, where the relationship of children was regarded as the result of interaction in communication (M. Lisin).

Psychologists B. Ananiev, O. Leontiev, A. Petrovsky consider communication as one of the types of human activity. Philosophers M. Kagan, V. Af-

anasiev, L. Bueva, Y. Pryluk emphasize the individualizing and socializing functions of communication in the process of personality formation.

According to the researchers T. Panchenko, E. Sarapulova, self-knowledge and ethics of communication are the means of forming communicative skills formation (Свитич, 2003, с. 40).

Modern Ukrainian scientists L. Artemov, G. Grigorenko, K. Shcherbakova investigate the formation of social orientation and the development of moral relationships of preschoolers in the game.

The objective of the article is to substantiate the expediency of using the game in the education and upbringing of older preschool children in order to form their social and communicative competence.

Presenting the main material. To begin with, we consider key competences both social and communicative, as they form the basis for the development of a harmonious personality.

Social competence includes the ways of interacting with people, collaboration in group communication, group work skills, the ability to take responsibility, to manage conflicts (Чекунова, 2012, с. 92).

In turn, communicative competence includes knowledge of the necessary languages, mastering the ways of transmitting information, the ability to listen and understand the interlocutor (Чекунова, 2012, с. 92).

Linguist V. Kukhareno emphasizes that the existence of humanity is inseparable from its communicative activity. Regardless of gender, age, education, social status, territorial and national identity, and many other personal characteristics, the latter constantly requests, transmits and stores information and is actively engaged in communicative activities.

L. Svitich interprets the word «communication» as a message, a conversation, an invitation to talk, noting that here «the main thing is a common affair, common communication, common interests and attitudes, reconciliation, interaction» (Свитич 2004, с. 54).

K. Kalandarov defines the term «communication» as «a certain activity caused by the system of socially significant norms and assessments, models and rules of communication adopted in this society» (Каландаров, Чекалов, Копорулина, 2008, с. 2)

Communicative activity as a system of sequential actions, each aimed at solving a specific task, is a certain «step» towards the goal of communication. In other words, it is a complex multichannel phenomenon of human interaction (Инханян, 1995).

According to V. Buriak, a communicative personality is a subject capable of producing, using and relaying communication codes that provide interaction between people (Буряк, 2003, с. 51).

Scientists identify a number of internal and external factors in the formation of communicative competence of the individual. Internal factors include: a) the motivational sphere; b) the inner position of the individual; the development and the formation of I-conception and the sense of identity. External ones include: 1) the social conditions and structure of the society in which a particular language is used; 2) the difference between native speakers, age, social status, level of culture and education, place of residence and speech behavior (depending on communicative situation). These internal and external factors are closely interrelated: the latter ones are defined by the former ones – and vice versa (Бодалев, 1985, с. 176).

In the concept of M. Lisina communication serves as a special communication activity aimed at forming certain relationships. Other scientists (K. Abulkhanov-Slavskaya, G. Andreeva, Y. Kolominsky, T. Repin) also understand the relation between these concepts. At the same time, they stress that the relationship is not only the result of communication, but also its indispensable prerequisite which leads to a certain kind of further interaction.

Unfortunately, in modern pedagogy, there is no a generally accepted approach to the classification of communicative skills. The basis for our position is orientation towards the children's experience.

Communicative skills can be divided into two groups: 1) basic, reflecting the substantive essence of communication (greetings; request; support, assistance, service; gratitude; refusal; forgiveness); 2) procedural, providing a communicative process (ability to analyze the situation of interaction with a partner regarding the feelings of both parties; the art of speaking in front of others; listening to others; cooperating; managing (commanding); obeying). The above classification can be the basis for the education of the system of communicative skills of preschool children (Пассов, 1991).

It is vital for a child to develop advanced communicative skills that help them find new friends; get to know themselves better by communicating with others; to learn the most effective methods of overcoming conflicts and difficult emotional situations; to form a basis for a sense of self-confidence and self-worth (Каландаров, 1998).

Communication is a form of interaction between people, an important sign of the vital activity of the individual as a social being. It is a complex process of establishing and developing contacts between people, generated by the need for their joint activity. Communication and joint activity are one of the most important social needs of a person. Social understanding of communication is that it is one of the dimensions of social culture (Пассов, 1991. с. 442).

At preschool age, communication is a kind of regulator of joint activity, a tool for shaping the child's consciousness and knowledge of the world,

and it also helps the child to express himself in thoughts and actions (Дубініна, 2005).

The development of communication with a peer in the preschool years involves several stages. In the first stage (2 – 4 years) the peer is first and foremost a partner for the baby with emotional and practical interaction based on imitation and emotional empathy of the child. The main communicative need of the child at this time is the need for peer participation, which is expressed in parallel (simultaneous and identical) actions of children. During the second stage in the development of communication between preschoolers (4 – 6 years), the need for situational and business cooperation with peers appears. Collaboration, unlike previous complicity, involves a clear and specific distribution of game roles and functions, and therefore an appropriate account of the actions and influences of a gaming partner. The content of communication becomes joint (mainly gaming) activity. During the second period, there is another new and important need for the preschooler – respect and recognition of his peers. In the third stage (at 6 – 7 years) communication with peers acquires more signs of non-situationality: the content of the interaction is abstracted, that is, it is deprived of direct dependence on the existing real situation and secure selective preferences among children are beginning to develop.

For the older preschooler knowledge about himself and other people is more relevant and accessible than knowledge about personal traits that manifest himself in communication. Starting from the preschool period, moral values and basic attitudes towards one's individuality (positive self-esteem) and others (interaction with them, respect for them) should be formed. All this does not facilitate communication, but also makes it moral.

The use of games contributes to the formation of communicative-activity nature of learning, psychological orientation of training for the development of speech and thinking activities of children by the means of the language learned, optimization of their intellectual activity in play activities, the complexity of training, its intensification, the development of group forms of work (Коньшева, 2006, с. 56)

Playing activity develops child's oratorical skills, improves language, facial expressions, increases self-esteem. During the older preschooler overcomes the shyness in communication, becomes more confident. Therefore, the main criterion in determining the child's communicative competence is his or her success while interacting with himself and others in different speech situations. Accordingly, will depend on the subject's ability to mobilize in the process of communication their knowledge, skills, ways, activities to solve certain problems (Чекунова, 2004, с. 91)

The use of play in the educational process provides not only individual but also pair, group and collective forms of work in the classroom with older preschoolers. The main thing is that the gaming activity allows you to successfully solve the main task – teaching communication. Thus, the game also acts as a means of communication and self-education, that is, the formation of social and communicative skills. At the same time, new knowledge is gained as a result of constant dialogue, exchange of different opinions and suggestions, their discussion and consolidation, mutual criticism and discussion.

Considering all above mentioned, it is evident that the participation of senior preschoolers in games contributes to the formation of principles of humanism, communicativeness, empathy, tolerance, organization, vigor etc. The reproduction of the subject and social content which is achieved through the game simulation and life situations in the case of appropriate combination of individual and group game activities of participants are regarded to be important features of games. At the same time, playing in the educational process gives children the opportunity to organize themselves as the motives that are related to the fulfillment of their obligations are formed then. Senior preschoolers have the opportunity to know their abilities, learn to evaluate them, feel different emotions. The game gives the opportunity to apply knowledge in conditions close to the real ones; train to investigate the influence of personal factor on decision making; to study the business, communication skills and moral qualities of senior preschoolers in order to correct them; to design your behavior in real-world conditions.

Conclusions. In view of the above mentioned, we conclude that in order to develop the social-communicative competence of senior preschoolers it is necessary to: a) define the competence concept and structure as well as its content at the given age stage; b) apply a systematic approach; c) ensure the interaction of different subjects and technologies in order to achieve a meaningful goal.

Further research of the use of play as an effective means of forming the interpersonal relationships among older preschoolers as well as in the development of the methods for the use of games contributing to the formation of social and communicative competence of older preschool children is considered to be a prospective direction.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Бодалев, А. А. (1983). *Личность и общение : Избранные труды*. Москва : Педагогика, 271 с.

Буряк, В. Д. (2003). *Журналістська творчість як система образної комунікації* : навч. посіб. Дніпро : РВВДНУ, 60 с.

Дубініна, Д. М. (2005). *Маўленчая кампетэнцыя дзяцей дошкільнага зросту*. Пралеска, Вып. 9, С. 37 – 38.

Инханян, Н. Б. (1995). *Лингвистические основы формирования в языковом педагогическом вузе лингвосоциокультурной компетенции*. Иностранные языки. Вып. 3 – 4, С. 69 – 74.

Каландаров, К. Х. (1998). *Управление общественным сознанием. Роль коммуникативных процессов*. Москва : Гуманнит. Центр «Монолит», 80 с.

Кондрашов, В. А., Чекалов, Д. А. & Копорулина, В. Н. (2008). *Новейший философский словарь*. 3-е изд. Ростов-на-Дону : Феникс (Словари), 668 с.

Коновко, О. Л. (Ред.) (2012). *Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»*, М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України. Київ : Світич, 430 с.

Конышева, А. В. (2006) *Игровой метод в обучении иностранному языку*. Санкт-Петербург : КАРО, Минск : Издательство «Четыре четверти», 192 с.

Пасов, Е. И. (1991). *Коммуникативный метод воспитания*. Москва : Просвещение, С. 141.

Сарапулова, Є. Г. & Панченко, Т. Д. (2008). *Самопізнання та етика спілкування як засобом формування комунікативних вмінь у представників молодого покоління*. Педагогіка толерантності. Вип. 3 (45), С. 57 – 65.

Свитич, Л. Г. (2003). *Профессия : журналист* : учебное пособие. Москва : Аспект Пресс, 255 с.

Чекунова, Е. А. (2004). *Формирование ключевых компетенций у детей дошкольного возраста в условиях вариативности содержания дошкольного образования. Управление качеством вариативной системы дошкольного образования : актуальные проблемы и перспективы развития*. Тезисы выступлений участников межрегиональной научно-практической конференции. Ростов-на-Дону. Режим доступа : http://www.pedlib.ru/Books/1/0482/1_0482-89_shtml, 144 с.

REFERENCES

Bodalev, A. A. (1983). *Lichnost i obschenie: Izbrannyye trudy [Personality and communication: Selected works]*. Moscow : Pedagogika, 271 p. [in Russian]

Buriak, V. D. (2003). *Zhurnalistytska tvorchist yak systema obraznoi komunikatsii [Journalistic creativity as system of imaginative communication]*. Dnipro : RVVDNU, 60 p. [in Ukrainian]

Dubinina, D. M. (2005). *Maylenchaia kompetentsiya dziatsei doshkolnaha zrostu [Speech competence of children of preschool age]*. Praleska, no. 9, pp. 37 – 38. [in Bellarussian]

Inhanyan, N. B. (1995). *Lingvisticheskie osnovy formirovaniya v yazykovom pedagogicheskom vuze lingvosotsiokulturnoy kompetentsii [Linguistic foundations of formation of linguistic, sociocultural competence in linguistic pedagogical university]*. *Inostrannyye yazyki - Foreign languages, No. 3 – 4*, pp. 69 – 74. [in Russian]

Kalandarov, K. X. (1998). *Upravlenie obschestvennyim soznanyaem. Rol kommunikativnykh protsessov [Management of public consciousness. Role of communication processes]*. Moscow : Gumannit. Centr «Monolit», 80 p. [in Russian]

Kondrashov, V. A., Chekalov, D. A. & Koporulina, V. N. (2008). *Noveyshiy filosofskiy slovar [Latest philosophical dictionary]*. Rostov-on-Don : Feniks (Slovary), 668 p. [in Russian]

Kononko, O. L. (Red.) (2012). *Bazova prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku «Ja u Sviti» [Basic program of development of preschoolers [I in the World]]*. М-vo osvity i nauky Ukrainy, Akad. ped. nauk Ukrainy. Kyiv : Svitych, 430 p. [in Ukrainian]

Konyisheva, A. V. (2006) *Igrovoy metod v obuchenii inostrannomu yaziku [Game method in teaching foreign language]*. St. Petersburg : KARO, Mn. : Izdatel'stvo «Chetyre chetverti», 192 p. [in Russian]

Passov, E. I. (1991). *Kommunikativnyiy metod vospitaniya [Communicative method of education]*. Moscow : Prosveshchenie, 141 p. [in Russian]

Sarapulova, Ye. H. & Panchenko, T. D. (2008). Samopiznannia ta etyka spilkuvannia yak zasobom formuvannia komunikatyvnykh vmin u predstavnykh molodoho pokolinnia [Self-knowledge and ethics of communication as means of forming communicative skills of representatives of young generation]. *Педагогіка толерантності – Pedagogy of tolerance. No. 3 (45)*, pp. 57 – 65. [in Ukrainian]

Svitich, L. G. (2003). *Professiya : zhurnalist : uchebnoe posobie [Profession : journalist : study guide]*. Moscow : Aspekt Press, 255 p. [in Russian]

Chekunova, E. A. (2004). *Formirovanie klyuchevyih kompetentsiy u detey doshkolnogo vozrasta v usloviyah variativnosti sodержaniya doshkolnogo obrazovaniya. Upravlenie kachestvom variativnoy sistemy doshkolnogo obrazovaniya : aktualnyie problemy i perspektivnyie razvitiya [Formation of preschool children key competencies in context of variability of preschool education. Management of quality of variation system of preschool education : current problems and development prospects]*. Tezisy vyistupleniy uchastnikov mezhhregionalnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. Rostov-on-Don, Retrieved from : http://www.pedlib.ru/Books/1/0482/1_0482-89_shtml [in Russian]

III. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2019, pp 167-175.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2019.177911>

УДК 81'374'37346:378.0913

МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ТЕРМІНОГРАФІЇ ТА ЇЇ АКТУАЛЬНІСТЬ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Євгенія ІЩУК

магістр, аспірантка Інституту славістики Університету імені Масарика в місті Брно (Чеська Республіка) yevheniya_ishchuk@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4917-8008>

*Статтю подано до редколегії / The article is submitted to the editorial board:
11.09.2019.*

Статтю опубліковано / The article is published: 15.11.2019.

У статті увагу зосереджено на проблематиці термінологічної лексикографії, її методологічній базі та особливостях вивчення цієї галузі знань. Розглянуто причини стрімкого розвитку термінографічної науки та її актуальність у навчально-виховній діяльності студентів закладів вищої освіти. Подано рекомендації щодо уведення нової дисципліни в навчальний процес та вироблення окремої методології для її детальнішого вивчення.

Ключові слова: термінографія; термінологічна лексикографія; термінологічний словник; інформаційна система; навчальна дисципліна; навчальний процес; методологічні основи.

METHODOLOGICAL BASE OF TERMINOGRAPHY AND ITS UPDATE IN THE STUDENTS' EDUCATIONAL PROCESS

Yevheniya ISHCHUK,

Mgr., student in the Department's of Slavonic Studies PhD program at Masaryk University (Brno, Czech Republic) yevheniya_ishchuk@ukr.net

In this article, attention is focused on problems of terminological lexicography, its methodological basis and relevance of the study of this area of knowledge. The reasons for the rapid development of terminographic science and its relevance in the

educational activities of students of higher educational institutions are considered. Recommendations are given for introducing a new discipline into the educational process and developing a separate methodology for its more detailed study.

The article aims to describe the methodology of this relatively young scientific discipline in general and to focus on the relevance of terminology research in particular. At the same time, make recommendations for the introduction of a new discipline in the educational process for students of higher education.

At the present stage of the educational process, unfortunately, there are no subjects or electives in the higher education institutions that reflect the problems of terminographic activity or its theoretical tasks. The main objectives of the article are to analyze the methodology of the new discipline and emphasize its relevance.

The new discipline must first and foremost use elements of descriptive, typological, statistical or even comparative methods. Considering the connection of terminography with other scientific disciplines, students will have the opportunity to become better acquainted with the principles and methods of accumulation of material of any branch, processing and transfer it by means of computer programs and other technical means, as well as, possibly, to assist in the creation of new lexicographic databases.

Key words: terminography; terminological lexicography; terminology dictionary; information system; discipline; educational process; methodological bases.

Постановка проблеми. На сьогодні все частіше можемо натрапити на дослідження та проекти науковців, які в своїх працях здебільшого зосереджуються на ознайомленні суспільства з проблематикою навчального процесу. Його методологія досить багата та обширна, оскільки базується на різних рівнях організації навчально-виховної діяльності.

Перш за все, варто було б розпочати з того, що містить у собі поняття «термінографія» або ще, як її прийнято називати, термінологічна лексикографія. Відповідно до слів О. Іванової, *термінологічна лексикографія* є комплексною наукою, яка займається теорією та практикою укладання термінологічних словників, поєднуючи в собі термінознавство як науку про терміни, і лексикографію як мистецтво створення словників (Іванова, 2007, с. 331). Об'єктом цієї наукової дисципліни є галузевий словник, а предметом – створення методології укладання різних типів термінологічних словників.

У сучасному мовознавстві термінографія набула статусу самостійної лінгвістичної дисципліни. Це насамперед пов'язано з тим, що фахівці тієї чи тієї галузі знань усе помітніше тяжіють до мови професійної комунікації, термінологічний фонд якої практично щоденно поповнюється новими поняттями та термінами. Враховуючи активне збагачення та поповнення мовних ресурсів на сучасному етапі науково-технічного прогресу, можемо стверджувати, що виникає вагома необхідність у

детальнішому, передусім інформативному, ознайомленні студентів із специфікою термінів, необхідністю їхнього функціонування, умовами виникнення та правилами створення, основними ознаками, зумовленими їхнім статусом на новітньому етапі.

Аналіз досліджень. У майбутньому роль термінологічного словника буде ще помітнішою, ніж зараз, його функції в комп'ютерних системах, зокрема, словники-тезауруси можуть стати незамінними в розробках комп'ютерних систем штучного інтелекту. Щодня публікуються нові термінологічні норми, проводяться нові термінологічні конференції та створюються нові термінологічні інститути та комітети. Проблематика термінографії була актуальною ще в кінці минулого століття, на сьогодні вона розвивається ще швидшими темпами, знаходячи своє відображення в різних галузях науки.

Детальне ознайомлення студентів із сучасними термінографічними процесами стає необхідністю. Нова навчальна дисципліна передусім повинна використовувати елементи описового, типологічного, статистичного чи навіть компаративного методів. Враховуючи зв'язок термінографії з іншими науковими дисциплінами студенти матимуть можливість краще ознайомитися з принципами та способами нагромадження матеріалу будь-якої галузі, обробкою і передачею його за допомогою комп'ютерних програм та інших технічних засобів, а також, можливо, посприяти в створенні нових лексикографічних баз даних.

Мета статті – описати методологію відносно молоді наукової дисципліни загалом та зосередити увагу на актуальності досліджень термінографії зокрема. Водночас надати рекомендації щодо уведення нової дисципліни в навчальний процес для студентів вищих навчальних закладів.

Вклад основного матеріалу. Як відомо, основним завданням навчального процесу в середній школі є надання викладачем, із урахуванням усіх використовуваних ним методів і засобів навчання, організаційних форм й офіційно встановлених норм, спеціалізованого матеріалу учням з метою його опрацювання та подальшого засвоєння. Відповідно, у вищому навчальному закладі – це послідовна підготовка студентів різної спеціалізації до реалізації набутих ними знань у майбутній суспільній чи професійній діяльності.

Досить часто запорукою успіху майбутнього фахівця в обраній ним галузі є успішний взаємозв'язок та повне взаєморозуміння викладача та студента, уміння правильно донести необхідну інформацію першого та усвідомлене сприйняття її з боку слухача. Головне – правильно визначити мету та завдання предмета, наповнення змісту матеріалу. На нашу думку, саме людський фактор, точніше органічна єдність викладача та

студента, правильне стимулювання, своєрідний контроль за навчальною діяльністю студентів і справедливе оцінювання їхніх особистих результатів, відіграє чималу роль у становленні світогляду кожного студента в процесі подальшої життєдіяльності.

Серед інших важливих факторів варто виокремити також і технічну організацію навчального процесу. Звичайно, умови навчання в будь-якому ВНЗ на різних факультетах помітно відрізняються, перш за все, залежно від рівня необхідності конкретного технічного обладнання. Володіння хоча б однією комп'ютерною інформаційною системою на сьогодні стає просто необхідністю, оскільки уможливує та набагато полегшує пошук потрібної інформації. Візуальне та звукове сприйняття конкретного матеріалу студентами набагато ефективніше за допомогою відповідної техніки, а бажання та стимул працювати збільшуються майже вдвічі.

Наступним чинником варто назвати мовний фактор. Процес викладання вимагає не лише володіння матеріальною базою предмета, його теоретичними та практичними основами, але і професійною лексикою. Кожна окрема мова, як відомо, володіє своїм термінологічним фондом, кожній окремій галузі притаманна своя багата термінологія, чисельність якої на сучасному етапі все більше і більше поповнюється новими лексичними одиницями, тому наукова термінологія будь-якої мови потребує подальшої систематизації та впорядкування. На основі цього з кожним днем потреба в створенні нових термінологічних словників, довідників або навчальних посібників помітно зростає, що є одним із основних завдань сучасної термінографії.

Словники як вагома частина навчальної літератури відіграють велику роль в освітньому житті кожного студента. Це і не дивно, оскільки саме вони, в першу чергу, дозволяють розширити запас уже отриманих знань, допомагають збагатити лексичний запас слів, досить часто отримати необхідну інформацію іноземною мовою для кращого засвоєння мови тієї чи тієї галузі. Особливо великою популярністю користуються термінологічні чи галузеві словники, котрі є різновидами лінгвістичного словника, що охоплює термінологію однієї чи кількох галузей знань.

На думку В. Л. Іващенко, власне термінографічне осмислення поняття *словник* реалізується у наступних значеннях:

- сукупність термінологічних одиниць окремо взятої сфери людської діяльності або галузі чи підрозділу науки як частина загального словникового складу мови;

- певним чином організоване довідкове зібрання таких одиниць у формі книг або у комп'ютерному варіанті з інформацією про системну організацію словника (Іващенко, 2002, с. 144).

Створення термінологічних словників або, як їх ще називають, словників спеціальної лексики, повинно базуватися на ефективності їхнього подальшого використання, враховуючи відповідні вимоги їхнього укладання. Вони є своєрідним інструментом практично в усіх видах термінологічної діяльності, в якій працюють студенти різних спеціальностей. Саме тому роль таких типів словників помітно зростає в конкретних сферах знань і, відповідно, збільшується їхня кількість.

З кожним днем з'являються нові галузі знань науки та техніки, значна кількість їх на стику кількох дисциплін чи спеціалізацій, тому області застосування словників помітно розширюються. До них належать різні інформаційні системи, системи управління документами, нормативно-правове регулювання виробництва тощо, в результаті чого виникають нові види термінологічних словників. Саме практична необхідність укладання словників спеціальної лексики і потребує розробки певної теоретичної бази. На її основних положеннях можуть ґрунтуватися конкретні методи досліджень, пов'язаних з опрацюванням відповідної галузевої термінології.

На сучасному етапі навчального процесу в вищих навчальних закладах України та Чеської Республіки, на жаль, немає конкретного предмета чи факультативу, котрі би відображали проблематику термінографічної діяльності чи її теоретичних завдань. Серед відомих термінологічних курсів, які читають, наприклад, у чеських університетах, можна виокремити медичну термінологію, котра викладається на всіх медичних факультетах. Що стосується фахової термінології для інших спеціальностей, то вона переважно розглядається в рамках іноземних мов (наприклад, англійська економічна чи комп'ютерна термінологія тощо). В українських ВНЗ теоретичну термінологію розглядають здебільшого у складі лексикології на філологічних спеціальностях. Хоча варто звернути увагу на той факт, що як в українських, так і чеських університетах, доволі часто відбуваються відкриті лекції закордонних науковців чи кандидатів наук з інших університетів. Тематика подібних виступів залежить від об'єкту дослідження запрошених науковців та зосереджена на аудиторію студентів відповідної спеціальності, а також, якщо є така можливість, відкрита для охочих з інших факультетів. На цих лекціях часто розглядають проблематику як вітчизняної, так і зарубіжної термінології.

Також майже щороку в університетах відбуваються наукові, науково-теоретичні чи науково-практичні термінологічні конференції та семінари міжнародного рівня. Професори, викладачі чи студенти пропонують своє бачення проблематики термінологічної діяльності, озвучують

нові ідеї або представляють присутнім нові проекти. Без перебільшення можна сказати, що роль подібних лекцій, конференцій чи семінарів у житті студентів будь-якої спеціалізації досить вагома, але її недостатньо розглядаючи термінографічну діяльність на новітньому етапі.

Сучасний розвиток термінологічної лексикографії практично відображає розвиток загального словникарства, оскільки опирається на таку ж мету та використовує ідентичні методи. На сьогодні лексикографію на філологічних /чи як прийнято називати за кордоном – філософських/ факультетах університетів розглядають у межах загального мовознавства, котре, в свою чергу, охоплює лише основні лінгвістичні положення та надає лише загальну інформацію стосовно тієї чи тієї проблематики.

У період науково-технічного прогресу та активного збільшення лексичного мовного фонду, точніше кажучи термінологічного фонду мови, на нашу думку, кожному студенту будь-якої спеціальності необхідно володіти базовими термінографічними знаннями. Кожна галузь знань активно користується власне своїми термінологічними одиницями, або запозиченими термінами з інших мов.

На сьогодні неможливо знайти студента медичного чи юридичного факультету, котрий би не використовував на практиці латинські терміни. Юридична термінологія дуже багата на запозичення, тому назвемо декілька найвідоміших з них: *de facto* – фактично, насправді; *de jure* – за правом, юридично; *obligatio* – зобов'язання; *petitio principii* – аргумент, заснований на твердженні та інші. Медична термінологія практично базується на латинських термінах, які використовуються в назвах хвороб, медичних препаратах тощо (наприклад, *nervus vagus* – блукаючий нерв; *polydactylia* – полідактилія). В свою чергу, студенти філологічних спеціалізацій неодноразово зіштовхувалися з дефініціями англійською, німецькою чи французькою мовами.

Якщо говорити про базові філологічні поняття, то слід було б викладачеві навести ланцюжок термінів з кількох мов, особливо коли йдеться про класичні джерела мов-донорів: латинську та грецьку (наприклад, назви частин мови: лат. *pronomen*, чес. *zájmeno*, укр. *займенник*, рос. *местоимение*, або назви відмінків: лат. *casus nominativus*, чес. *Nominativ*, укр. *Називний відмінок*, рос. *именительный падеж*).

Варто було б звернути увагу слухачів і на визначальну характеристику терміна як такого, а саме – однозначність, хоча за сучасної доби все частіше стикаємося з випадками використання одного і того ж терміна в різних галузях науки чи техніки, де вони означають різні поняття. Наприклад, термін-компонент **морфологія**, першоджерелом якого є грецька мова: 1. у природничих науках – будова, форма; 2. у мовознавстві – роз-

діл граматики, що вивчає форми словозміни, будову слів, групування за частинами мови (ССІС, 2006, с. 468).

Якщо ж звернутися до Словника української біологічної термінології, то там цей термін використовується для позначення комплексної біологічної науки, що вивчає форму та внутрішню будову живих організмів, закономірності формоутворення в процесі історичного та індивідуального розвитку, див. детальніше: морфологія рослин, тварин, хромосом (СУБТ, 2012, с. 303).

Саме тому, на нашу думку, серед основних положень предмета чи факультативу можна виокремити наступні:

- визначення поняття «термін», «термінологія», «термінографія», їхні основні характеристики та проблематика;
- термінологічна система, як сукупність термінів певної галузі;
- термінологічні словники різних галузей знань, вимоги до їхнього укладання, короткий зміст та обсяг;
- інформаційні словники (тезауруси, класифікатори) та робота з ними.

Звичайно, що кожне з вищенаведених положень можна розглядати окремо та розділити на подальші підпункти. Але, на нашу думку, основним завданням залишається ознайомити студентську аудиторію з цими поняттями.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Термінологічні лексикографічні праці призначені не лише для студентів різних спеціальностей, але і для науковців, перекладачів, науково-технічних представників. Вони використовуються в термінологічному редагуванні, інформаційно-термінологічному обслуговуванні, а також у термінологічному навчанні, лінгвістичному забезпеченні комп'ютерних систем інформації, у проектуванні.

На сьогоднішньому етапі розвитку термінографічної науки чимало написано про її проблематику та методику. У кожній новій статті чи замітках того чи того автора маємо змогу спостерігати за зростанням інтересу та актуальністю цієї галузі дослідження та керуватися рекомендаціями щодо її удосконалення.

Створення термінологічних словників – це не просто систематизація та упорядкування термінологічних одиниць, це – прояв великої працездатності колективів авторів, які намагаються усталити мовні терміносистеми та представити не лише в сферах політики, економіки, культури чи освіти в межах однієї держави, але на міжнародному рівні надбання своєї мови. Гадаємо, що цей проект є досить актуальним на сьогодні та має право на свою реалізацію.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Гродзинський, Д. М. (2012). *Словник української біологічної термінології*. Київ.

Іванова, О. (2007). Зміст і структура поняття «термінологічна лексикографія». *Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць*. Київ, КНЕУ, 331–333.

Івашенко, В. Л. (2002). Концептуарія основних понять термінографії. *Слово и словарь: Vocabulum et Vocabulatum: сборник научных трудов по лексикографии*. Гродно, ГрГУ, 141–147.

Сучасний словник іношомовних слів. (2006). Близько 20 тисяч слів і словосполучень. Київ: Довіра.

REFERENCES

Hrodzynskiy, D. M. *Slovyk ukrainskoi biolohichnoi terminolohii [Dictionary of Ukrainian biological terminology]*. Kyiv, 2012, 744 p. [in Ukrainian]

Ivanova, O. (2007). Zmist i struktura poniattia «terminolohichna leksykohrafiia» [The content and structure of the term “terminological lexicography”]. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist: zbirnyk naukovykh prats – Ukrainian terminology and modernity: a collection of scientific works*. Kyiv, KNEU, 331–333. [in Ukrainian]

Ivashchenko, V. L. (2002). Kontseptuariia osnovnykh poniat terminohrafi [Concept of basic concepts of terminography]. *Slovo i slovar': Vocabulum et Vocabulatum: sbornik nauchny'kh trudov po leksikografii – Word and dictionary: Vocabulum et Vocabulatum: a collection of scientific works on lexicography*. Grodno, GrGU, 141–147. [in Ukrainian]

Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv [Modern dictionary of foreign words]. (2006). Blyzko 20 tysiach sliv i slovospoluchen. Uklaly Skopnenko O.I., Tsymbaliuk T.V. Vyd-vo Dovira, Kyiv. [in Ukrainian]

УДК 378.016:811.111

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОЕКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Оксана ГУТИРЯК

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної та міжкуль-
турної комунікації Дрогобицького державного педагогічного універ-
ситету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)*

e-mail hutyryak@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4143-7802>

Оксана ПАВЛІШАК

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовної та міжкультур-
ної комунікації Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка (Україна, Дрогобич),*

oksana.pavlishak@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8482-2527>

Статтю подано до редколегії / The article is submitted to the editorial board:
11.09.2019.

Статтю опубліковано / The article is published: 15.09.2019.

У статті розглянуто інформаційно-комунікаційні технології як засіб проектно-ї діяльності студентів вищої школи на заняттях з іноземної мови. Проаналізовано сутність проектного методу. Подано характеристику інформаційно-комунікаційних технологій. Названо завдання, які виконує проект, підготовка якого здійснюється з допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Визначено найбільш поширені види проектів із використанням ІКТ, які застосовуються у вищій школі на заняттях з іноземної мови (підготовка рефератів та доповідей; створення буклетів, брошур, плакатів, колажів, газет, презентацій, веб-сайтів, відеороликів, аудіодоріжок тощо). Вказано на роль ІКТ на кожному із структурних етапів проектно-ї діяльності.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології; Інтернет; заняття з англійської мови; заклад вищої освіти; проект; проектна діяльність; студент.

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE PROJECT ACTIVITIES OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES

Oksana HUTYRIAK

candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Language and Intercultural Communication of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) e-mail hutryyak@ukr.net

Oksana PAVLISHAK

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Language and Intercultural Communication of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych), oksana.pavlishak@gmail.com

The article deals with information and communication technologies as a means of project activity of high school students in foreign language classes.

It is stated that the use of new information technologies extends the boundaries of the educational process, increases its practical orientation, promotes the development of students' creative abilities, their ability to acquire new knowledge independently, creates conditions for successful self-realization of future specialists. Similar tasks are also realized in the process of organizing the project activity of future specialists, which allows to shift the emphasis from different types of exercises to the active thinking of students' activity.

The purpose of the article is to analyze the role of information and communication technologies as a means of project activity of future specialists in the process of learning a foreign language.

The essence of the project method has been analyzed as a time-limited activity, presented in the form of measures aimed at solving a socially significant problem and achieving a certain goal, which provides the expected results, through the implementation of related tasks, provided with the necessary resources and managed on the basis of continuous monitoring of the activity and its results, taking into account the possible risks. Characterization of information and communication technologies has been shown. The tasks performed by the project, its preparation is carried out with the help of information and communication technologies (intensification of the educational process; system integration of subject tasks, development of students' experimental and research activities; construction of an open system of education that provides each participant (students and teachers) with the own approach to self-education). The most common types of ICT projects used in higher educational establishments in foreign language classes (preparation of abstracts and reports; creation of booklets, brochures, posters, collages, newspapers, presentations, websites, videos, audio tracks, etc.) are identified. The role of ICT in each of the structural stages of the project activity has been indicated.

It has been proved that many topical tasks of modern foreign language learning can be successfully solved by integration into the process of teaching foreign languages of the project method by means of information and communication technologies, which can be successfully applied at all stages of project activity realization. Issues of methods of organization of distance learning of foreign languages in the conditions of globalization and informatization, preparation of future foreign language teachers to work in the conditions of information and communication environment, etc. are also promising for the study.

Key words: information and communication technologies, Internet, English language classes, higher education institution, project, project activity, student.

Постановка проблеми. В умовах інтенсивного поширення інформаційних комп'ютерних технологій актуалізується питання їхнього впровадження у процес навчання студентів, зокрема, й опанування ними іноземної мови. Ці технології можуть стати потужним засобом формування іншомовної комунікативної компетенції та акультурації.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій на заняттях з іноземної мови створює можливості для підвищення ефективності освітнього процесу, адже забезпечує розширення доступу до інформації у вербальній та інших формах, збільшення виразних можливостей презентації інформації, поєднання її раціональних та емоційних аспектів, широку варіантність у виборі методичних засобів, індивідуалізацію освітнього процесу, розширення можливостей в організації міжпредметних зв'язків, підвищення пізнавальної активності студентів тощо.

Використання нових інформаційних технологій розширює межі освітнього процесу, підвищує його практичну спрямованість, сприяє розвитку творчих здібностей студентів, їхнього уміння самостійно опановувати нові знання, створює умови для успішної самореалізації майбутніх фахівців.

Варто зазначити, що подібні завдання реалізуються також у процесі організації проектної діяльності майбутніх фахівців, яка дає змогу перенести акцент з різного виду вправ на активну мисленнєву діяльність студентів. Вважаємо, що впровадження проектної діяльності на заняттях з іноземної мови із використанням інформаційно-комунікаційних технологій створить можливості як для інтенсифікації іншомовного навчання студентів, так і розвитку їхнього творчого потенціалу.

Аналіз досліджень. Проектне навчання іноземних мов з використанням інформаційно-комунікаційних технологій стало предметом досліджень низки науковців (О. Воробйова (Воробьева, 2011), М. Моїсеєва, Є. Полат, М. Бухаркіна (Моисеева, Полат & Бухаркина, 2006; Полат, 2001), С. Петрищева (Петрищева, 2010), Н. Яковлева (Яковлева, 2014) та ін.).

Зокрема, науковці розглядають особливості проектної діяльності студентів закладів вищої освіти, подають класифікації проектів із застосуванням ІКТ, розробляють методичні рекомендації щодо реалізації цього виду діяльності студентів, зокрема, й на заняттях з іноземної мови.

Наприклад, Н. Яковлева (Яковлева, 2014) стверджує, що проект – це дидактичний засіб розвитку, навчання і виховання, що дозволяє виробляти і розвивати специфічні уміння, навички і компетенції.

Натомість С. Петрищева (Петрищева, 2010) розробила таку класифікацію Інтернет-проектів: з врахуванням домінантного в проекті методу – дослідницький, творчий, ігровий, ознайомлювально-орієнтовний; за характером координації проекту – безпосередній і прихований; за характером контактів – проекти, в яких беруть участь студенти однієї групи, закладу освіти, міста, країни, міжнародні; з врахуванням предметної галузі – монопредметні і міждисциплінарні; за видом спілкування – вільне листування, глобальний клас, електронні зустрічі, електронне навчання, рольові ігри; відповідно до платформи реалізації – Веб 1.0 проекти (форуми, чати), Веб 2.0 проекти (блоги, вікі, подкасти); залежно від мови – проекти реалізовані рідною та іноземними мовами; відповідно до мети використання мережі Інтернет – спрямовані на пошук інформації, спілкування між учасниками, створення і розміщення продукту.

О. Воробйова (Воробьева, 2011) зосереджується на проектному навчанні іноземної мови на основі веб-квест технології, визначаючи її специфічні риси та труднощі, які можуть виникнути в ході інтеграції цієї технології в освітній процес.

Однак вважаємо, що доцільно також дослідити роль інформаційно-комунікаційних технологій на заняттях з іноземної мови, їхню питому вагу на кожному з етапів реалізації проектної діяльності.

Мета статті полягає в аналізі ролі інформаційно-комунікаційних технологій як засобу проектної діяльності майбутніх фахівців у процесі навчання іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Сучасна вища школа характеризується застосуванням різноманітних педагогічних технологій. Серед них на увагу заслуговує метод проектів, який може успішно використовуватися на заняттях з іноземних мов. У процесі роботи над проектами виникає можливість прояву особистих інтересів студентів, створюються умови для їхнього різнобічного розвитку, розвиваються уміння адаптувати до умов сучасного швидкозмінного мультикультурного світу.

Проект – це обмежена в часі діяльність, представлена у вигляді заходів, спрямована на розв'язання соціально значущої проблеми і досягнення певної мети, яка передбачає отримання очікуваних результатів,

шляхом реалізації пов'язаних з нею завдань, забезпечена необхідними ресурсами і керована на основі постійного моніторингу діяльності і її результатів із врахуванням можливих ризиків (Яковлева, 2014, с. 14). Суть методу проектів полягає в ідеї про реалізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, що втілюється в наочному результаті.

Як стверджує вітчизняна вчена С. Сисоєва, у процесі навчання дорослих найбільш цікавими та продуктивними є проекти:

– інформаційні, основною метою яких є збір інформації про певний об'єкт чи явище. Цей тип проектів передбачає ознайомлення учасників з певною інформацією, аналіз та узагальнення фактів тощо. Інформаційні проекти часто стають складовою частиною дослідницьких;

– прикладні, що передбачають досягнення чітко визначеного результату діяльності учасників. Реалізація цього типу проектів неможлива без попередньо продуманої структури, алгоритму діяльності, розподілу функцій та ролей між учасниками, оформлення результатів проектної діяльності в кінцевий продукт діяльності студентів (Сисоєва, 2011, с. 123).

Застосування методу проектів сприяє реалізації конкретних педагогічних завдань, які стоять перед викладачами:

– інтенсифікації освітнього процесу, підвищенню його ефективності та якості результатів навчання студентів;

– системній інтеграції предметних завдань, розвитку умінь експериментально-дослідницької діяльності;

– побудові відкритої системи освіти, яка забезпечує кожному учаснику власну траєкторію самоосвіти;

– формуванню інформаційної культури усіх учасників освітнього процесу (Воробьева, 2011, с. 140).

Застосування методу проектів на заняттях з іноземних мов сприяє інтеграції теорії і практики, структуруванню матеріалу за тематичними блоками, поглибленню знань студентів про культуру країни, мова якої вивчається.

Ефективність методу проектів може зрости за умови його поєднання з інформаційно-комунікаційними технологіями, адже така інтеграція відкриває можливості для застосування різних підходів до навчання. Інформаційно-комунікаційні технології передбачають використання персональних комп'ютерів, комп'ютерних мереж і засобів зв'язку. Критеріями належності технології до інформаційно-комунікаційних є такі:

– опосередкованість (опосередкування спілкування суб'єктів освітнього процесу засобами комп'ютера);

– оперативність (швидке реагування, своєчасне отримання відповіді на поставлені запитання, оперативність у передачі навчального завдання чи виконаної роботи тощо);

- індивідуальність (самостійний вибір співрозмовника і траєкторії спілкування і навчання);
- корпоративність (спілкування в групах за інтересами);
- масовість (підключення необмеженої кількості співрозмовників);
- доступність (можливість обговорення будь-якої зрозумілої для усіх учасників спілкування теми);
- незалежність від часу і місця (віддалений доступ до мережі Інтернет дозволяє перебувати у будь-якому місці, де вона є доступною);
- розподіленість (можливість спілкування з учасниками, які перебувають у будь-якій точці земної кулі, через мережу Інтернет);
- віртуальність (створення особливого середовища спілкування, спрямованого на реалізацію дидактичних завдань, або ж питань міжособистісних взаємин);
- естетичність (комунікація з дотриманням правил культури спілкування);
- багатоаспектність (різнібічний розгляд проблеми із залученням міждисциплінарного підходу);
- різнобічність (спілкування усіх членів групи, а не лише двох суб'єктів освітнього процесу);
- інтеркультурність (спілкування з учасниками, що належать до іншого мовного і культурного середовища);
- технологічність (багатоманітність засобів, що забезпечують різні форми спілкування) (Красильникова, 2006).

Використання інформаційно-комунікаційних технологій на заняттях з іноземної мови забезпечує швидкий пошук навчальної інформації, навчання з допомогою комп'ютера у процесі використання мережі Інтернет тощо.

Інтернет є різноплановим, різножанровим засобом навчання, що втілює у собі низку дидактичних можливостей. Насамперед Інтернет-ресурси містять значний масив інформації, поданої як у текстовому вигляді, так і у вигляді аудіо-, відеоматеріалів тощо різними мовами, який регулярно може використовуватися як на заняттях, так і в позааудиторній діяльності. Інформація Інтернет-ресурсів містить електронні бібліотеки, словники, текстові і відеофайли, які можуть бути використані у процесі навчання студентів професійно орієнтованої лексики і професійно орієнтованого читання.

Сучасний етап розвитку ІКТ характеризується появою популярних продуктів, якими є навчальні оболонки, які дають змогу об'єднати переваги багатьох технологій у межах одного ресурсу. Побудовані на базі платформ eFront, Moodle та ін., вони створюють можливості розташу-

вання навчального контенту у вигляді електронних підручників, аудіо, відео, графічних файлів, використання системи гіперпосилань. Завдяки використанню мережевих технологій, автентичних текстових, аудіо і відео ресурсів створюється можливість конструювання іншомовного середовища.

Варто відзначити, що тематика інформації, яка міститься в Інтернет-мережі є невичерпною, а тому може лягти в основу розроблюваних студентами навчальних проектів.

Інтернет також включає різні форми комунікації, до яких належать електронна пошта, чати, форуми, відеоконференції, соціальні мережі тощо. Студенти можуть листуватися з допомогою e-mail чи різних месенджерів, таких, як ISQ, Qip та ін., брати участь у дискусіях по Skype з іншими групами студентів, що перебувають у різних містах чи країнах. Спілкування за посередництва мережі Інтернет забезпечує занурення студентів у реальне мовне середовище і сприяє формуванню мовленнєвих навичок, необхідних для використання іноземної мови в конкретно-середовищі.

При цьому Інтернет може стати добрим засобом для розвитку додаткових умінь та навичок студентів, зокрема таких, як пошук, аналіз і систематизація інформації, комунікативні та дослідницькі навички, уміння приймати оптимальні рішення тощо.

Проект, підготовка якого здійснюється з допомогою ІКТ, виконує кілька завдань: підвищує мотивацію студентів, інтенсифікує їхню роботу на занятті, індивідуалізує освітній процес, розширює кругозір і сприяє підвищенню пізнавального інтересу.

Аналіз методичної літератури та практики діяльності викладачів іноземних мов закладів вищої освіти дозволив виділити найбільш поширені види проектів із використанням ІКТ. До них, зокрема, належать: підготовка рефератів та доповідей; створення буклетів, брошур, плакатів, колажів, газет, презентацій, веб-сайтів, відеороликів, аудіодоріжок тощо.

Проектна діяльність у закладі вищої освіти включає низку етапів, питома вага використання ІКТ на кожному з них є різною.

Робота над проектом розпочинається із визначення проблеми, постановки мети та завдань проектної діяльності. Тематика проекту може бути надана студентам викладачем. Однак можливий й інший підхід до вибору теми. Студентів ознайомлюють із широкою проблемою, в межах якої кожен з них може обрати цікаву тематику. Наприклад, на заключному занятті за темою «Спорт» студентам може бути запропоновано створити проект у вигляді презентації PowerPoint. Конкретизація теми може відбуватися у т.ч. з допомогою інформаційно-комунікаційних тех-

нологій, адже інформація, що міститься в мережі Інтернет, спілкування із співрозмовниками з інших міст чи навіть країн може наштовхнути студентів на глибше ознайомлення з певним аспектом пропонованої проблеми. Відтак студенти можуть конкретизувати проблему через низку тем: «Мій спортивний кумир», «Улюблений вид спорту», «Тренер – майстер своєї справи» тощо.

Наступним етапом є планування роботи над проектом, пошук засобів його реалізації. Завданням студентів є визначення джерел інформації, способів її збору та аналізу, визначення способів представлення результатів, структури проекту та термінів реалізації основних етапів проектною роботи. На цьому етапі студент має змогу опрацювати значний масив інформації, що міститься в мережі Інтернет (насамперед іншомовних), вивчити способи реалізації подібних проектів іншими виконавцями, за бажанням за допомогою месенджерів та чату обговорити досліджувану проблему з іншими людьми.

На етапі виконання проекту широко застосовуються ресурси ІКТ, аналізується знайдена інформація та здійснюється її узагальнення, підготовка висновків і пропозицій. Оскільки результатом проектною діяльності має стати текст доповіді, публікація, презентація, веб-сторінка тощо, на цьому етапі студенти мають володіти комп'ютерною грамотністю.

Для підготовки проектів студент має володіти вміннями та навичками користування пакетом програм Microsoft Office.

Так, програма Microsoft Word є текстовим редактором, який використовується для написання текстів. Вона має вбудований функціонал для обробки, редагування і коректури тексту, а також для його роздруку на принтері.

Засоби Microsoft Excel дають змогу створювати електронні таблиці, будувати графіки та діаграми, а також здійснювати математичні розрахунки.

Для роботи з макетами, створення брошур, буклетів і плакатів доцільно володіти навичками роботи з програмою Microsoft Publisher.

І, безсумнівно, в сучасних умовах актуалізується необхідність формування у студентів умінь користуватися потужним інструментом для створення мультимедійних презентацій Microsoft PowerPoint. Ця програма дає змогу подавати інформацію різними способами. Використання слайдів, що містять текст, картинки, відео- та аудіо матеріали забезпечують наочність матеріалу, а також забезпечують зацікавленість і увагу студентів.

Не менш важливими є навички роботи з електронною поштою та месенджером, що дозволить розширити географію виконавців проектів, забезпечить можливість реалізації міжнародних проектів тощо. Власне,

робота над країнознавчими проектами із залученням носіїв мови, що проживають в країнах, мова яких вивчається, може бути надзвичайно важливою, продуктивною та корисною.

Підготовка іншомовних веб-сайтів вимагає уміння працювати з їхніми конструкторами, до яких належать: uKit, Mobirise, Webnode, Weebly, Wix та ін. Студенти мають змогу створити іншомовний сайт своєї групи, факультету, міста тощо.

На етапі захисту проекту відбувається презентація виконаного проекту, яка здійснюється, зокрема, й з допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Останній етап роботи над проектом передбачає оцінювання проекту, аналіз його виконання, досягнутих результатів, а відтак вивчення ступеня досягнення поставленої мети.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, сучасний етап розвитку лінгводидактики характеризується пошуком ефективних шляхів оптимізації освітнього процесу з іноземних мов із врахуванням інноваційних процесів, що відбуваються у сфері освіти. Метою іншомовної освіти на сучасному етапі є не лише вивчення іноземних мов, але й проникнення в іншомовну культуру. Реалізація цієї мети уможливується за умови широкого впровадження в процес навчання іноземних мов інформаційно-комунікаційних технологій, що створюють можливість до пізнання мов та культур у живому спілкуванні з носіями мови та з використанням автентичних текстів, які містить мережа Інтернет.

Для формування творчої особистості, здатної функціонувати в умовах ринкової економіки, важливо застосовувати на заняттях у закладі вищої освіти метод проектів, який створює можливості для різнобічного розвитку особистості.

Відтак очевидно, що багато актуальних завдань сучасної іншомовної освіти можна успішно розв'язати шляхом інтеграції в процес навчання іноземних мов методу проектів засобами інформаційно-комунікаційних технологій, які успішно можуть застосовуватися на всіх етапах реалізації проектної діяльності.

Перспективними для вивчення вважаємо питання методики організації дистанційного навчання іноземних мов в умовах глобалізації та інформатизації, підготовки майбутніх викладачів іноземних мов до роботи в умовах інформаційно-комунікаційного середовища тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Воробьева, Е.И. (2011). *Информатизация иноязычного образования: основные направления и перспективы* : монографія. Архангельск : Поморский университет, 123 с.

Кравченко, Г.Ю. (2015). Технологія організації проектної діяльності студентів вищих навчальних закладів. *Безпека людини в сучасних умовах* : матер. доп. 7-ї Міжнар. наук.-метод. конф. та 105-ї Міжнар. конф. Європейської асоціації безпеки (EAS), 3–4 грудня 2015 р. Харків : НТУ «ХПІ», С. 138–146.

Красильникова, В.А. (2006). *Информационные и коммуникационные технологии в образовании*. Оренбург : ГОУ ОГУ, 235 с.

Моисеева, М.А., Полат, Е.С. & Бухаркина, М.Ю. (2006). *Интернет в образовании*. Москва, 248 с.

Петришева, Н.С. (2010). Типология языковых Интернет-проектов. *Вестник ТГУ*. Вып. 8. Гуманитарные науки. Педагогика и психология, С. 60 – 66.

Полат, Е.С. (2001). Интернет на уроках иностранного языка. *Иностранные языки в школе*, 2, С. 14 – 19.

Сисосва, С.О. (2011). *Інтерактивні технології навчання дорослих*. Київ: ВД «ЕКМО», 324 с.

Яковлева, Н.Ф. (2014). *Проектная деятельность в образовательном учреждении*. Москва: ФЛИНТА, 144 с.

REFERENCES

Vorobeva, Ye.I. (2011). *Informatizatsiya inoyazychnogo obrazovaniya: osnovnye napravleniya i perspektivy [Informatization of foreign language education: main directions and prospects]*. Arkhangel'sk : Pomorskiy universitet. [in Russian].

Kravchenko, H.Iu. (2015). Tekhnolohiia orhanizatsii proektnoi diialnosti studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Technology of organization of project activity of students of higher educational institutions]. *Bezpeka liudyny v suchasnykh umovakh* : mater. dop. 7-yi Mizhnar. nauk.-metod. konf. ta 105-yi Mizhnar. konf. Yevropeiskoi asotsiatsii bezpeky (EAS), 3–4 hrudnia 2015 r. Kharkiv : NTU «KhPI», 138–146. [in Ukrainian].

Krasilnikova, V.A. (2006). *Informatsionnye i kommunikatsionnye tekhnologii v obrazovanii [Information and communication technologies in education]*. Orenburg : GOU OGU. [in Russian].

Moiseeva, M.A., Polat, Ye.S. & Bukharkina, M.Yu. (2006). *Internet v obrazovanii [Internet in education]*. Moscow [in Russian].

Petrishcheva, N.S. (2010). Tipologiya yazykovykh Internet-proektov [Typology of language Internet projects]. *Vestnik TGU*. Vyp. 8. Gumanitarnye nauki. Pedagogika i psikhologiya, 60 – 66. [in Russian].

Polat, Ye.S. (2001). Internet na urokakh inostrannogo yazyka [Internet at the lessons of a foreign language]. *Inostrannye yazyki v shkole – Foreign languages at school*, 2, 14 – 19. [in Russian].

Sysoieva, S.O. (2011). *Інтерактивні технології навчання дорослих [Interactive adult learning technologies]*. Kyiv : VD «ЕКМО». [in Ukrainian].

Yakovleva, N.F. (2014). *Proektnaya deyatel'nost v obrazovatel'nom uchredzenii [Project activities in an educational institution]*. Moscow : FLINTA. [in Russian].

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЛЕКСИКОЛОГІЇ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В АСПЕКТІ КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ

Леся ЛУЖЕЦЬКА

старший викладач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)

lesya.luzhetska@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2136-9320>

Research ID: N-1414-2018 <http://www.researcherid.com/rid/N-1414-2018>

*Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board:
14.09.2019.*

Статтю опубліковано / The article published: 15.11.2019.

У статті йдеться про важливість вивчення елементів лексикології на уроках української мови в початкових класах, звернуто увагу на особливості опрацювання лексичного матеріалу молодшими школярами; підкреслено необхідність здійснення комунікативно-діяльнісного підходу до опрацювання учнями початкової школи основних понять з лексикології; наголошено на значущості вивчення елементів лексикології як таких, що сприяють збагаченню словникового запасу молодших школярів, увиразнюють мовлення, дозволяють висловлювати власну думку більш зрозуміло й переконливо.

Ключові слова: комунікативно-діяльнісний підхід; елементи лексикології; словниковий запас; багатозначні слова; синоніми; антоніми; омоніми.

PECULIARITIES OF STUDYING ELEMENTS OF LEXICOLOGY IN ELEMENTARY SCHOOL IN THE ASPECT OF THE COMMUNICATIVE-ACTIVE APPROACH

Lesya LUZHETSKA

Senior teacher, department of philological sciences and techniques of teaching in elementary school, Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko (Ukraine, Drohobych) lesya.luzhetska@ukr.net

Article is about necessity of studying elements of lexicology in ukrainian language classes in elementary school, features of lexical material processing by younger students are pointed out; the importance of studying elements of lexicology is emphasized that they assist in enrichment of younger students vocabulary, express speech, allow to express their own opinion more clear and convincingly.

The research notes that a rich vocabulary helps the speaker to master better ones native language, its basic norms, helps to improve verbal and written speech. It emphasizes the need for the younger students to know ambiguous words, synonyms, antonyms, homonyms, the importance of using these groups of words, as well as words with a figurative meaning in their own speech.

Special attention is drawn to the implementation of a communicative-active approach to the processing of basic lexicology concepts by elementary school students, since this approach provides the studying of language and speech in an inseparable relationship, which allows students to use the acquired theoretical knowledge of lexicology in specific speech situations. Therefore, the purpose of the article is to prove the importance of knowledge in lexicology for the formation of the linguistic personality of the younger student, enriching his linguistic competence; emphasize the role of the communicative-active approach in the holistic perception of language and speech by younger students.

As, according to leading scientists, methodologists, the most effective way of implementing a communicative-activity approach of studying linguistic phenomena is the reliance on the text, the author of the article proposes his own separate texts for a deeper acquaintance of the students with lexicological concepts, the study of which is provided by current programs of Ukrainian language.

Based on the research, the conclusion is that proper speech development of younger students, which today is in priority, is only possible with communicative-active approach to the study of elements of lexicology in elementary school. The problem of our research is relevant and requires further investigation.

Key words: communicative-active approach; elements of lexicology; vocabulary; ambiguous words; synonyms; antonyms; homonyms.

Постановка проблеми. Мова – найважливіший засіб людського спілкування, безцінний скарб, яким людина оволодіває протягом усього життя. Потрібно докладати чимало зусиль, щоб належним чином опанувати закони мови, її правила та норми. Мовні знання дають змогу мовцеві правильно й зрозуміло висловлюватися в усній та писемній формах, спілкуватися з іншими людьми, гідно презентувати себе оточенню. Тому так важливо вже змалку виховувати у дітей любов до слова, повагу до рідної мови. З приходом дитини до школи знання про мову подає їй учитель. Завдання педагога – передусім сформувати у молодших школярів мотивацію навчання рідної мови, пробудити у них інтерес до виучуваних мовних явищ, допомогти учням усвідомити важливість і необхідність оволодіння мовними нормами.

Надійним шляхом оволодіння рідною мовою у всій повноті є багатий словниковий запас. Українська мова, як відомо, складається з великих за обсягом груп слів. Це й багатозначні слова, й синоніми, омоніми, антоніми, пароніми. Збагачуючи власне мовлення словами усіх цих груп, мовець вчиться володіти словом вільно й легко; ознайомлення з лексикологічними поняттями дозволяє людині правильно й чітко висловлювати свою думку. Отож знання з лексикології мають неабияке значення для становлення мовної особистості загалом і молодшого школяра зокрема.

Опрацювання елементів лексики у сучасній початковій школі має відбуватися передусім на основі комунікативно-діяльнісного підходу, який забезпечує вивчення молодшими школярами мови й мовлення в нерозривному взаємозв'язку. Це означає, що отримані теоретичні знання, скажімо, з лексикології учень має вміти застосовувати практично, в конкретних мовленнєвих ситуаціях, адже сьогодні пріоритетним є мовленнєвий розвиток молодшого школяра. Саме на цей розвиток – розвиток мовлення – спрямовує зусилля учнів та педагогів і Державний стандарт початкової загальної освіти, і оновлені програми з української мови.

Аналіз досліджень. Необхідність ознайомлення молодших школярів зі словом, організації систематичної планомірної роботи з метою вдосконалення словникового запасу дитячого мовлення обґрунтували видатні педагоги і методисти минулого Ф. Буслаєв, І. Срезневський, К. Ушинський та ін. У ХХ ст. завдяки науковим дослідженням М. Баранова було уточнено мету і завдання словникової роботи на уроках мови й читання, розроблено типологію вправ лексичного характеру, методіку їх проведення. Сьогодні особлива увага вчених-методистів приділяється мовленнєвій спрямованості вивчення слова в початковому курсі української мови, удосконаленню комунікативних умінь і навичок молодших школярів як на рівні сприйняття чужого мовлення, так і на рівні створення власних зв'язних висловлювань різних типів і стилів (Вашуленко, 2010, с. 137).

З огляду на важливість роботи над словом на уроках української мови у початкових класах у численних працях провідних методистів у галузі початкової освіти, вчителів-практиків знаходимо чимало корисних порад і настанов щодо того, як опрацьовувати з молодшими школярами лексичний матеріал, основні лексикологічні поняття, спрямовуючи зусилля учнів і на засвоєння теоретичного матеріалу з лексикології, і на вироблення у них практичних умінь та навичок послуговуватися синонімами, антонімами, омонімами, багатозначними словами у власному мовленні.

На необхідності оволодіння молодшими школярами елементами лексикології наголошують О. Бобчук, В. Бутрім., К. Дідух, Т. Кукліч, К. Пономарьова, Н. Френкель та ін. «Робота над вивченням лексичного матері-

алу в початкових класах має велике загальноосвітнє і практичне значення. Вивчення його розширює знання учнів про мову, ознайомлює з одиницею мови – словом, є головним джерелом збагачення словника учнів. Вивчення лексики розвиває увагу учнів до значення й уживання слів у власному мовленні, виховує потребу в доборі необхідного слова для точного висловлювання думки, розвиває чуття мови. Через інтерес до лексики виховується інтерес до мови в цілому» (Вашуленко, 2010, с.135).

Розвиваючи в учнів інтерес до слова, збагачуючи їхній словник словами різних лексико-семантичних груп, не можна забувати про комунікативно-діяльнісний підхід до цього процесу, адже саме цей підхід, як зазначає М.Пентилюк, передбачає дотримання принципу цілісного вивчення мови й мовлення (Пентилюк, 1999, с. 9).

Мета статті. Мета дослідження – довести значення знань з лексикології для становлення мовної особистості молодшого школяра, збагачення його лінгвістичної компетенції; підкреслити роль комунікативно-діяльнісного підходу в цілісному сприйманні молодшими школярами мови й мовлення.

Виклад основного матеріалу. У сучасній початковій школі відбувається становлення компетентної особистості, в учнів розвивається здатність вільно спілкуватися українською мовою, послуговуватися нею у щоденних життєвих ситуаціях. З огляду на це, як уже зазначалося, визначальним у навчанні учнів початкової школи української мови вважається мовленнєвий розвиток. Отож зусилля педагогів мають бути спрямовані передусім на цей розвиток, на пошук шляхів його вдосконалення. «Важливою умовою мовленнєвого розвитку молодших школярів є робота над збагаченням й увиразненням їхнього словника, формування вмінь правильно, точно й образно використовувати лексику рідної мови під час продукування власних висловлювань» (Вашуленко, 2010, с. 135). Учні початкової школи, зокрема третьокласники, відповідно до розділу чинної програми «Слово. Значення слова», повинні виявляти в тексті слова з прямим і переносним значенням, багатозначні слова, найуживаніші омоніми (омофони, омоформи, омографи) – практично, у процесі навчальної роботи, без уживання термінів; добирати синоніми й антоніми до загальноживаних слів; використовувати їх в усному і писемному мовленні (навчальних творчих роботах) (Навчальні програми, 3 клас, 2016).

Як відомо, уявлення про ці групи слів дає розділ науки про мову – *лексикологія*, однак як самостійний цей розділ у початковій школі не вивчається, тож молодші школярі лише практично засвоюють окремі відомості з лексики. Акад. М. Вашуленко, говорячи про роботу над розділом «Слово», зазначає: «Знання лексичного значення слова і вміння його визначати

відіграють важливу роль у поповненні словникового запасу молодших школярів, у їхньому мовленнєвому розвитку. Адже зв'язне мовлення учнів має ґрунтуватися на їхньому словниковому запасі, на вмінні знаходити для вираження думки відповідні лексичні засоби та співвідносити їх зі сферою вживання, з орієнтацією на стильову особливість створюваного тексту» (Вашуленко, 2006, с. 158-159).

Організуючи на уроках української мови в початкових класах роботу над переносним значенням слова, потрібно пам'ятати, що, відповідно до чинних програм, молодші школярі не одержують теоретичні відомості про засоби художньої виразності, а вчать лише практично визначати в окремих реченнях, текстах слова з переносним значенням з метою їх за-позичення та вживання у власному мовленні. Тобто вся робота на уроці над переносним значенням слова повинна мати практичне спрямування на формування в учнів мовленнєвих умінь – умінь послуговуватися засобами художньої виразності у щоденних мовленнєвих ситуаціях. Отож завданням учителя є передусім навчити учнів розрізняти значення слів – пряме й переносне, вживати слова з переносним значенням у мовленні. Лише за такого підходу (йдеться про комунікативно-діяльнісний підхід) можна домогтися бажаного результату в опануванні молодшими школярами виражальних можливостей слова.

Як зазначають відомі вчені, методисти (М. Вашуленко, Л. Варзацька, М. Пентилюк та ін.), найдієвішим засобом реалізації комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення мовних явищ є опора на текст. Вивчення тієї чи тієї мовної теми на основі тексту сприяє тому, що учні не лише глибше усвідомлюють сутність правила, виучуваного мовного явища, а й поповнюють свій словниковий запас новими лексемами, розширюють знання про значення того чи того слова. Таким чином відбувається збагачення та увиразнення учнівського мовлення. Тож і під час вивчення елементів лексикології у початковій школі доцільно пропонувати учням різноманітні тексти для виконання вправ і завдань.

Так, учитель має відвести вправам на спостереження за прямим і переносним значенням слів належне місце в загальній системі вправ із мови та мовлення. Під час ознайомлення школярів із прямим та переносним значенням не слід обмежуватися тільки спеціально відведеним для цього розділом шкільного підручника. Треба використати той лексичний матеріал, який є у вправах підручників з української мови і пов'язаний із вивченням частин мови (іменника, прикметника, дієслова), а також трапляється в текстах підручників із читання (Вашуленко, 2010, с. 150).

Ознайомлення учнів із прямим та переносним значенням слова доцільно розпочинати зі спостережень над окремими реченнями чи текстом.

Таку роботу, добре продумавши її поетапно, організовує вчитель, залучаючи школярів до конструктивної бесіди, в результаті якої діти мають усвідомити сутність прямого й переносного значення слів. Наприклад, школярі, прочитавши поданий текст, повинні відшукати в ньому слова з переносним значенням й обґрунтувати свою думку.

Вранішнє сонце прокинулось, поглянуло на ще сонну землю і ласкаво посміхнулось. Земля вмить пробудилась од сну. Кожна квіточка, кожна травинка ожила, заспівала свою чудову пісеньку. Небо заграло дивовижними барвами, сонячні промені бризнули згори і залили весь світ золотим сяйвом (Л. Лужецька).

Умовою наступної вправи може бути така: У кожній парі поданих речень відшукати слова, вжиті у прямому і переносному значенні; вказати належність їх до частини мови. Обґрунтувати свою думку.

1. *У моєї мами – золоте серце. Марічка має золоті сережки.*
2. *У Даринки – срібний голосок. Мені подарували срібний ланцюжок.*
3. *На столі – кристалева ваза. З джерела б'є кристалева вода.*

Коли учні усвідомили сутність прямого і переносного значень слова, їм варто пропонувати творчі завдання, скажімо, скласти і записати твір-мініатюру на тему «Весняний ранок», використовуючи слова в переносному значенні.

Працюючи над прямим і переносним значенням слів, учитель має переконати учнів у тому, що слова з переносним значенням роблять нашу мову точнішою, увиразнюють мовлення, тож такі слова необхідно вживати у власному мовленні, адже вони допомагають мовцеві чітко й гарно висловлювати свої думки, передавати почуття.

Важливе місце в роботі над словом на уроках української мови в початкових класах займає робота з багатозначними словами. Всі зусилля вчителя під час ознайомлення школярів з явищем багатозначності слів мають бути спрямовані на вироблення у дітей умінь послуговуватися такими словами у власному мовленні. Попередньо школярі повинні усвідомити сутність полісемії, зрозуміти, що чимало слів української мови мають два чи більше лексичних значень. Дуже важливо показати учням на конкретних прикладах, що в основі багатозначності лежить певний зовнішній або внутрішній зв'язок. Доцільно також ознайомити школярів із тлумачним словником, у якому всі значення багатозначного слова подаються в одній статті і позначаються цифрами 1, 2, 3 і т. д. – залежно від того, скільки значень має слово. Для кращого усвідомлення учнями явища багатозначності можна запропонувати їм попрацювати над текстом дидактичного вірша, в якому закладене відповідне правило.

*Багатозначні є слова,
Що їх нам вивчити пора.
Слова ці кілька значень мають,
Цим мову дуже прикрашають.
Ось дієслово, діти, йде.
Багато значень в нім живе:
Іде людина. Час **іде**.
Доці **ідуть**. Годинник **йде**.
Підняти зошит, ручку, вазу,
Підняти голос час від часу.
І дух бійців також **підняти** –
Ось скільки значень може мати
Одне лиш слово в рідній мові... (Лужецька, 2007, с.51).*

Як свідчить практика, молодші школярі із зацікавленням сприймають матеріал про слова-омоніми. (Явище омонімії вивчається в третьому класі, термін «омоніми», на відміну від термінів «синоніми» та «антоніми», не вводиться). Під час ознайомлення третьокласників з омонімами важливо показати їм на конкретних прикладах, що ці слова називають різні, зовсім не схожі предмети, ознаки, дії; між лексичними значеннями омонімів немає нічого спільного, ніякого внутрішнього зв'язку. Слова-омоніми мають однакову вимову й написання, наприклад: *байка* як тканина і *байка* як літературний жанр; *пара* як газоподібний стан води і *пара* як двоє: *пара чобіт*.

Під час опрацювання омонімів знову ж таки доцільно пропонувати учням цікаві вправи і завдання, основою для яких слугують як окремі речення, так і тексти. Наприклад, школярі можуть прочитати дидактичний вірш і відшукати в ньому слова, однакові за звучанням, але різні за значенням; звернути увагу на їх написання та вказати належність цих слів до частин мови.

*Як пригріє узимку сонце,
Я гадаю собі: чи не сон це?
Тільки вчора мела хуртовина,
А сьогодні – погожа днина.
Буду день я щасливий мати,
Бо дозволить гуляти мати.
Ось на лижі я міцно став
І щодуху подався на став,
А із ставу – на гірку високу.
Накатався собі, нівроку!
І хоч змерзли і вуха, і ніс,
Але в серці додому я ніс*

Повно радості, щастя і сміху –

День приніс мені вітху велику! (Лужецька, 2007, с.54).

Важливою на уроках української мови в початкових класах є робота над синонімами. Це слова, які не просто увиразнюють, збагачують, урізноманітнюють мовлення, вони використовуються для усунення лексичних повторів у текстах. Зрозуміло, що робота над синонімами, як і над іншими лексикологічними поняттями, повинна бути не епізодичною, а систематичною, спрямованою на активне засвоєння школярами якомога більшої кількості слів, близьких за значенням. Для того, щоб слова-синоніми краще запам'ятались, К.Пономарьова радить кожному учневі завести словничок синонімів і записувати в ньому синонімічні ряди в алфавітному порядку за нейтральним словом. Учителям потрібно планувати різні види роботи із цими словничками. Наприклад: виписати синоніми (попередньо записані в словничках) до поданих слів; назвати кілька рядів синонімів-іменників чи синонімів-прикметників або ж синонімів-дієслів, вибираючи з ряду синонімів найвлучніший для конкретного висловлювання. Мета такої роботи – поступово переносити слова-синоніми із словника в пам'ять учнів, збагативши таким чином їхній словниковий запас. Робота над синонімами як засобом увиразнення мовлення учнів є ефективною лише за умови, якщо проводиться не тільки під час вивчення теми «Синоніми», а й у процесі опрацювання інших розділів програми, таких як «Будова слова», «Частини мови» тощо (Пономарьова, 1997, с.15).

Не менш важливою для збагачення словникового запасу учнів початкових класів є робота над антонімами – словами, що мають протилежне значення. «Серед різноманітних видів вправ під час вивчення лексики важливе місце посідають вправи з антонімами, мета яких – збагатити словниковий запас учнів, виробити в них уміння яскраво й образно висловлювати свої думки. Крім того, виконуючи вправи з антонімами, школярі користуються такими логічними операціями, як порівняння, зіставлення, протиставлення, які сприяють розвитку розумових здібностей дітей» (Дорошенко, 1992, с.137). Зрозуміло, що й під час опрацювання з молодшими школярами явища антонімії необхідно застосовувати комунікативно-діяльнісний підхід, який надає мовцеві можливість використовувати набуті теоретичні знання у практиці щоденного спілкування.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. На основі аналізу проблеми вивчення елементів лексикології на уроках української мови в початковій школі в аспекті комунікативно-діялісного підходу робимо висновок про те, що саме за такого підходу можливий належний мовленнєвий розвиток молодших школярів, який сьогодні є пріоритетним. Цілісне вивчення мови й мовлення, яке досягається на основі

здійснення комунікативно-діяльнісного підходу, забезпечує становлення мовної особистості учня початкової школи, збагачення його лінгвістичної компетенції. Оволодіння молодшими школярами відомостями з лексики сприяє поглибленню їхніх знань про слово, його лексичне значення, основні лексико-семантичні групи слів. На нашу думку, проблема вивчення елементів лексикології в аспекті комунікативно-діяльнісного підходу є актуальною і потребує подальшого дослідження як ученими, провідними методистами, так і вчителями-практиками.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Вашуленко, М.** (Ред). (2010). *Методика навчання української мови в початковій школі*. Київ: Літера ЛТД.
- Вашуленко, М. С.** (2006). *Українська мова і мовлення в початковій школі*. Київ: Освіта.
- Дорошенко, С.** (Ред). (1992). *Методика викладання української мови*. Київ: Вища школа.
- Лужецька, Л.** (2007). *Вивчайте, діти, рідну мову!* Дрогобич: Посвіт.
- На допомогу вчителю початкових класів.** 3 клас: навчальні програми. (2016). Київ, Освіта.
- Пентиліук, М.** (1999). Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови. *Українська мова і література в школі*, 3, 8-10.
- Пономарьова, К.** (1997). Робота над синонімами як засобом увиразнення мови. *Початкова школа*, 6, 15-18.

REFEERENCES

- Vashulenko, M.** (Eds.). (2010). *Metodyka navchannia ukrainskoi movy v pochatkovii shkoli* [Methodology of teaching the Ukrainian language in elementary school]. Kyiv: Litera LTD. [in Ukrainian]
- Vashulenko, M. S.** (2006). *Ukrainska mova i movlennia v pochatkovii shkoli* [Ukrainian language and speech in elementary school]. Kyiv: Osvita. [in Ukrainian]
- Doroshenko, S.** (Eds.). (1992). *Metodyka vykladannia ukrainskoi movy* [Methodology of teaching Ukrainian language]. Kyiv: Vyscha shkola. [in Ukrainian]
- Lushetska, L.** (2007). *Vyvchajte, dity, ridnu movu!* [Study children a native language]. Drohobych: Posvit. [in Ukrainian]
- Na dopomohu vchytelievi pochatkovykh klasiv** [To help the elementary school teacher]. 3 klas: navchalni prohramy. (2016). Kyiv: Osvita. [in Ukrainian]
- Pentyluk, M.** (1999). Naukovi zasady komunikativnoi spriamovanosti u navchanni ridnoi movy [Scientific principles of communicative orientation in teaching native language]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli – Ukrainian language and literature at school*, no.3, pp.8-10. [in Ukrainian]
- Ponomarova, K.** (1997). Robota nad synonimamy yak zasobom uvyraznennia movy [Work over the synonyms as a mean of the expressive speech]. *Pochatkova shkola – Elementary school*, no.6, pp. 15-18. [in Ukrainian]

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2019, pp 194-201.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2019.178203>

УДК 373.3.016:811.161.2

ДИСКУСІЯ ЯК МЕТОД НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Світлана ЛУЦІВ,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, (Дрогобич, Україна) lutsiw@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3219-7779>

Research ID: I-5194-2018 <http://www.researcherid.com/rid/I-5194-2018>

Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board:
14.09.2019.

Статтю опубліковано / The article is published: 15.11.2019.

У статті визначено умови використання дискусії як методу навчання та виховання на уроках української мови у Новій українській школі; з'ясовано, що дискусія є важливим методом розвитку розумової діяльності молодших школярів, розвитку у них бажання вчитися та самореалізовуватися; доведено, що дискусія як метод навчання та виховання на початковій школі допомагає виявити різні погляди на певну проблему, або суперечне питання, вона залучає молодших школярів до активної співпраці на уроці, впливає на розвиток пізнавальних інтересів школярів, забезпечує збагачення лексичного запасу учнів, який необхідний для висловлювання думок як в усному, так і в писемному мовленні; уроки, на яких використовується метод дискусії, вчать учнів спілкуватися між собою.

Ключові слова: навчання; виховання; дискусія; діалог; початкова школа; активні методи навчання.

DISCUSSION AS A METHOD OF LEARNING IN UKRAINIAN LANGUAGE IN PRIMARY SCHOOL

Sviylana LUTSIV,

Ph.D. in Pedagogical, docent, Department of philological sciences and techniques of teaching in elementary school, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) lutsiw@ukr.net

The article defines the conditions of use of the discussion as a method of teaching at the lessons of Ukrainian language at elementary school; it is found that discussion is the main means of activating. That discussion as a method of teaching and upbringing at the lessons of Ukrainian language at elementary school helps to reveal different views on a particular problem or controversial issue: it is necessary to express their thoughts in both oral and written languages. Lessons that use the method of discussion, teach students to communicate with each other, because special care when they come yayetsya formation skills to ask and answer.

The purpose of the article is to find out the communicative role of discussion as a method of teaching and upbringing at Ukrainian elementary school.

The following suggested structure of discussion at the primary school lessons is offered in the article: updating basic knowledge; creation of problem-search situations; students; assumptions about problem solving; bringing students their point of view; correcting students; responses by the teacher; generalization and systematization of knowledge.

It has been found out that the use of discussion as a method of teaching in the Ukrainian language classes at elementary school implies a consistent and purposeful presentation of cognitive tasks to the students, which they solve under the guidance of the teacher, while actively learning new knowledge.

Before using discussion as a method of teaching Ukrainian language at the lessons, it is important to pay attention to the following: what educational material can be used during the discussion; what knowledge, prior information, observations can be used during the interview; what conclusions the students should make after the discussion; what questions students can ask during the discussion.

Teachers can choose for discussion such problematic issues that would carry both educational and educational load. For discussion you can use proverbs, sayings, interesting stories, small literary works.

Key words: teaching; education; discussion; dialogue; elementary school; active teaching methods.

Постановка проблеми. Інтелектуальний потенціал нації є одним з головних досягнень країни, тому формування і розвиток інтелектуальної особистості – завдання, яке сьогодні актуальне в освіті України. Сучасна початкова школа є школою самореалізації особистості. Це вимагає нового підходу до змісту освіти.

Провідні педагоги вважають, що у сучасного учня необхідно розвивати такі навчальні навички як вміння висловлювати власну думку, вміння фантазувати, вміння критично мислити, проявляти незгоду, застосовувати набуті досвід і знання в незвичній ситуації, незалежність думки, вміння робити вибір, гнучкість мислення, здатність до самоорганізації.

Тому важливого значення у початковій школі набувають активні методи навчання. Мета використання цих методів полягає у тому, щоб ін-

тенсивно розвивати прагнення учнів до самостійної пізнавальної діяльності та розвитку індивідуальних творчих здібностей.

До активних методів навчання належить дискусія. Дискусія є основним засобом активізації розумової діяльності учнів, розвитку у них тяги до знань і бажання до самореалізації. Одночасно вона є основою інтелектуально-комунікативної діяльності школярів початкових класів. Використання дискусії на уроках української мови сприяє більш активному і продуктивному засвоєнню учнями найважливіших знань з мови.

Аналіз досліджень. Інтелектуально-комунікативна діяльність учнів початкової школи була цікавою для таких педагогів як Ф. Дістерверг, Я. Коменський, Песталотці.

Проблемі застосування активних методів навчання в науковій літературі присвячені праці В.А. Сухомлинського, Л.А. Петровської, А.В. Вербицького, І.В. Вачкова і багатьох інших.

Методика навчання української мови має комунікативну спрямованість. Це дозволяє реалізовувати навчальні, розвивальні та виховні аспекти української мови як навчального предмета у початковій школі. Цікаві завдання комунікативного напрямку дозволяють учням краще засвоїти отримані знання, розвивають уміння і навички контролювати власне висловлювання. Постановка і вирішення завдань пізнавальної теми уроку сприяє не тільки кращому запам'ятовуванню вивченого, а й розвиває інтелектуальні й розумові здібності учнів, виробляє навички самоосвіти (Дичківська, 2004, с. 68).

Серед усіх предметних компетентностей важлива роль належить комунікативній. Зазначимо, що ця компетентність забезпечує не лише вміння спілкуватися українською та іноземними мовами, але й визначається уміннями взаємодіяти з іншими учнями. Комунікативна компетентність передбачає розвиток в учнів початкової школи таких якостей як

- уміння слухати інформацію;
- сприймати почуте;
- відтворювати інформацію;
- будувати діалог;
- дискутувати;
- вести переговори;
- умінням спілкуватися (Дороз, 2008, с. 53).

Провідні методисти зазначають, що розвиток комунікативних умінь учнів – одне з основних завдань вчителя початкової школи.

Вчителі початкових класів підтверджують, що колишні дошкільники володіють розмовно-побутовою мовою, але їх лексичний словник надто обмежений. Ці діти важко виражають свої почуття, погано розуміють нові

значення слів, термінів, понять, які трапляються їм під час навчання. Невміння першокласників зв'язано висловлювати свою думку, неправильна вимова слів, помилки в усному та писемному мовленні створюють проблеми у процесі спілкування утруднює учням можливість в розкритті своїх талантів, здібності і знання, проявити себе як особистість (Єльнікова, 2001, с. 71).

Тому вчителі мають використовувати різні види навчальної діяльності. Педагогам важливо перевести учня з пасивного стану в активний, заохотити його виконувати різноманітні комунікативні завдання. На таких уроках учень виступатиме суб'єктом навчальної діяльності.

Отже, молодших школярів треба навчати орієнтуватися в певній мовленевій ситуації, вчити добирати зміст та мовні засоби виразності для висловлювання своїх думок. Така діяльність буде сприяти накопиченню досвіду комунікативної поведінки учнів. Такий підхід подолає бар'єр між освітою і вимогами життя. Школа стане не підготовкою до життя, а власне життям; сприятиме становленню особистості учня як творця свого майбутнього, розвитку відношень між учнями і вчителями, школою і родиною на основі діалогу.

Сучасна лінгводидактика підкреслює важливе освітнє і виховне значення дискусії як методу навчання та виховання. Провідні педагоги зазначають, що дискусія сприяє глибокому розумінню проблеми, виробленню самостійної позиції, відбору аргументів і оперування ними, розвитку критичного мислення. Вона навчає чути та розуміти співрозмовника, сприяє уточненню власних переконань, формуванню власного погляду на проблему (Хайруліна, 2001, с. 64).

Мета статті – з'ясувати комунікативну роль дискусія як метод навчання та виховання на уроках української мови в початковій школі

Виклад основного матеріалу. В освітньому процесі початкової школи дискусію як метод навчання та виховання можна використовувати на уроках української мови. Найефективніше буде працювати цей метод на етапі засвоєння нових знань, їх закріплення, або систематизації.

Дискусія як метод навчання та виховання на уроках української мови в початковій школі має на меті спрямувати учнів до активних роздумів, самостійної роботи під час засвоєння нових знань, до вміння висловлювати припущення на основі порівнянь та логічних роздумів. Вона застосовується для розвитку самостійності мислення, дослідницьких умінь, творчого підходу до справи. Якщо розглядати дискусію як одну із навчальних ситуацій особистісно-зорієнтованого спілкування, то варто зазначити, що вона є одним із засобів активізації навичок спілкування, тому що дискусія – це діяльнісний процес, упродовж якого відбувається дослідження, розбір, обговорення будь-якого питання, проблеми.

Важливо зазначити, що під час диспуту можна впливати на інтелектуальний та емоційний розвиток молодшого школяра; збуджувати його зацікавленість до пошуку істини. Під час дискусії створюються умови, які неохідні для реалізації демократичних засад навчання. Використання дискусії на уроках української мови розвиває в учнів критику та самокритику, культуру мовлення, логічне мислення, навчає опонувати та перевіряти правильність своїх поглядів і переконань (Дороз, 2008, с. 13).

Дискусія на уроках української мови сприяє розвитку розумової діяльності молодших школярів, вона розглядається як результат колективного мислення, розвиває навички критичного судження та міркування, формує вміння публічно виступати, дозволяє розвивати логічне мислення, свідомо засвоювати набуті знання, вчить мислити, розвиває вміння критично осмислювати та творчо опрацьовувати навчальний матеріал.

Можна запропонувати таку орієнтовну структуру дискусії на уроках у початкових класах:

- актуалізація опорних знань;
- створення проблемно-пошукових ситуацій;
- висловлювання учнями припущень про вирішення проблеми;
- доведення учнями своїх поглядів;
- коректування відповідей учнів вчителем;
- узагальнення і систематизація знань.

Застосування дискусії як методу навчання на уроках української мови у початкових класах передбачає послідовну і цілеспрямовану постановку перед учнями пізнавальних завдань, які вони вирішують під керівництвом учителя і при цьому активно засвоюють нові знання.

Перед використанням дискусії як методу навчання на уроках української мови учителю початкової школи важливо звернути увагу на таке:

- який навчальний матеріал можна використати під час дискусії;
- які знання, попередні відомості, спостереження можуть бути використані під час бесіди;
- які висновки мають зробити учні після дискусії;
- які запитання можна запропонувати учням під час дискусії.

Учителі можуть добирати для дискусії такі проблемні питання, які б несли в собі як навчальне, так і виховне навантаження. Для дискусії можна використовувати прислів'я, приказки, цікаві оповідання, невеликі літературні твори.

Важливе значення має дискусія, під час якої учні засвоюють науковий зміст явищ української мови: природу звука; зникнення застарілих слів, виникнення нових слів; єдність мови і мислення тощо.

Молодшим школярам можна запропонувати такі запитання для дискусії:

1. Чи можемо ми обійтися без логічного наголосу?
2. Чи змінюється наша мова?

Вчителі зазначають, що молодші школярі із задоволенням підтримують розмову між учителем і учнем, учнями між собою в парах та групах. Тому метод дискусії необхідно використовувати на всіх уроках української мови у початковій школі.

Важливе значення під час використання методу дискусії мають навички вчителя ставити учням навідні запитання. Під час вивчення нових тем запитання відіграють роль збудників, словесних подразників думки. Однак цю роль вони відіграватимуть лише тоді, коли нагадуватимуть учням певні образи створюючи відповідні умовні рефлекси. Така робота призводить до того, що учень рефлекторно починає мислити, шукати відповіді на поставленні запитання без додаткового спонукання (Дороз, 2008, с. 65).

Для ефективного використання дискусії на уроках української мови під час навчання молодших школярів важливо дотримуватися певних умов:

- перед початком дискусії необхідно поставити деяке питання, яке не матиме однозначної відповіді і допускатиме різні варіанти відповідей;
- кожне висловлюване твердження має бути аргументованим;
- учням потрібно ставити навідні запитання: «Чому ти так думаєш?», «Назви факти, які можуть підтвердити твою думку», «Чому ти дійшов до такого висновку?»
- дискусія може завершуватися як прийняттям спільної думки, так і збереженням існуючих різних думок учнів.

Важливим є і те, що оцінювати результати дискусії можна тільки вербально. Адже вербальне оцінювання визначає як учень справився зі своїм завданням. Воно спрямовує молодшого школяра в потрібний напрямок, показує важливість виконаного завдання та стимулює до більшої активності (Луців, 2013, с. 518).

Можна запропонувати такі дискусійні завдання для учнів початкової школи:

Завдання №1. Засідання експертів.

Дайте відповіді на такі питання:

Чому на дереві осідає іній?

Чому «мороз» малює на вікнах узорі?

Чим відрізняються сніжинки, що їх поєднує, як вони утворилися?

Чому прикрашають ялинку, а не інше дерево?

Завдання 2. Форум думок.

Прочитайте висловлювання. Використовуючи його зміст, доберіть до тексту прислів'я, яке б могло стати його заголовком. Запишіть його.

Любов до України починається з рідної хати, міста, у котрому ти народився. Чи уявляєте собі наш край без верби, калини на подвір'ї, тополь край села, соняшників на городі у бабусі? Верба, калина, тополя, соняшник – одвічні українські символи.

Завдання №3 У колі друзів.

На основі прочитаного тексту доведіть, що весна найкраща пора року.

Весна – це світло. Вона осяйна і тепла. Найбільше сонячної енергії є весною. Весна починається в той момент, коли відчиняються небесні брами. З них на землю линуть життєдайні потоки. Ці потоки все будять зі сну. Звичайно, ще де-не-де лежать сніги. Але все більше стає зеленої травички. Земля, що за зиму відпочила і набралася сил, чекає, коли люди «взьмуться до роботи».

Завдання №4 Доведи думку.

Доведіть правильність своїх думок та міркувань.

Цілком природно, що деякі учні вагатимуться під час виконання таких завдань. Для того, щоб учні не боялися виконувати запропоновані завдання треба: заохочувати молодших школярів до дискусії, щоб вони бачили, що існує багато різних способів розв'язання однієї і тієї ж проблеми й кожен з них правильний; робота може проходити в малих групах; на обдумування ідей можна давати додатковий час. Можна пропонувати учням пов'язати нові завдання з чимось таким, що їм уже відоме. Якщо учневі не вдасться завдання, то можна запропонувати йому зупинитися на чомусь одному і почати все спочатку. Учня мають знати, що завжди можна переглянути зроблене і внести відповідні корективи.

Завжди необхідно пам'ятати про те, що перші завдання мають бути нескладними. Важливо дотримуватися розумного балансу, щоб не переобтяжувати учнів різноманітністю та складністю завдань.

Зазначимо, що під час планування уроків української мови у початкових класах з використанням дискусії треба враховувати такі моменти як мета дискусії, про яку мають пам'ятати всі учні класу; час, який необхідний для її проведення; навчальний простір, який би дозволяв вільно переміщатися учням в класі (учні можуть дискутувати в своїй групі, або стежити за дискусією в іншій групі); наочність, яка може допомогти учням краще аргументувати свої твердження.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, завдяки ефективному застосуванню методу дискусії учні мають можливість з'ясувати незрозуміле у тексті, запам'ятати та застосувати на практиці правила з мови, зрозуміти новий матеріал, опираючись на уже здобуті знання.

Дискусія як метод навчання та виховання на уроках української мови у початковій школі допомагає виявити різні погляди на певну проблему або суперечне питання. Вона залучає молодших школярів до активної співпраці на уроці, впливає на розвиток пізнавальних інтересів школярів, забезпечує збагачення лексичного запасу учнів, який необхідний для висловлювання їх думок як в усній, так і в писемній мовах. Уроки, на яких використовується метод дискусії, вчать учнів спілкуватися між собою, бо особлива увага під час їх проведення приділяється формуванню умінь запитувати і відповідати.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Дороз, В. (2008). *Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах: Навч. посібник для студентів ВНЗ*. Київ: Центр учбової літератури.

Дичківська, І. М. (2004). *Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник*. Київ: Академвидав.

Єльнікова, О. В. (2001). Інтерактивні методи навчання, їх місце у класифікації педагогічних інновацій. *Імідж сучасного педагога*, 3-4, 71-74.

Луців, С. (2013). Слово як засіб оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів у процесі засвоєння української мови. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*, 516-522.

Хайруліна, Т. Г. (2001). Активні методи навчання та виховання. *Відкритий урок*, 1-2, 64-76.

REFERENCES

Doroz, V. (2008). *Metodyka navchannya ukrayinsokoyi movy v zahalnoosvitnikh zakladakh [Methods of teaching the Ukrainian language in secondary schools]*. Navch. posibnyk dlya studentiv VNZ. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury. [in Ukrainian]

Dychkivska, I. M. (2004). *Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi [Innovative pedagogical technologies]*. Navchalnyy posibnyk. Kyiv: Akademydav. [in Ukrainian]

Yelnykova, O. V. (2001). Interaktyvni metody navchannya, yikh mistse u klasyfikatsiyi pedahohichnykh innovatsiy [Interactive teaching methods, their place in the classification of pedagogical innovations]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – The image of the modern teacher*, no. 3-4, pp.71-74. [in Ukrainian]

Lutsiv, S. (2013). Slovo yak otsynuyvannya navchalnykh dosyahnenn uchniv pochatkovykh klasiv u protsesi zasvoyennya ukrayinsokoyi movy [The word as a means of evaluating the academic achievement of elementary students in the process of mastering the Ukrainian language]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri – Native word in the ethno-cultural dimension*, 516-522. [in Ukrainian]

Khayrulina, T. H. (2001). Aktyvni metody navchannya ta vykhovannya [Active methods of training and education]. *Vidkrytyy urok – Open lesson*, no. 1-2, pp.64-76. [in Ukrainian]

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2019, pp 202-209.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2019.179140>

УДК 378.016:811. 111

НАВЧАЛЬНІ ІГРИ У ФОРМУВАННІ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

Оксана ФЕДУРКО,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних наук кафедри порівняльної педагогіки та методики викладання іноземних мов, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) fedurko19@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2842-0555>

Research ID: T-2591-2018 <http://www.researcherid.com/rid/T-2591-2018>

Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board: 25.09.2019.

Статтю опубліковано / The article is published: 15.11.2019.

У статті розглядається один із активних методів навчання у ВНЗ – навчально-педагогічні ігри. Наголошено на важливості їх використання на уроках англійської мови з метою формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів.

Ключові слова: навчальні ігри; навчальний процес; комунікативна компетентність; майбутній учитель.

EDUCATIONAL GAMES IN THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS

Oksana FEDURKO

Ph.D. in Philology lecturer, Department of comparative pedagogy and methods of teaching foreign languages, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) fedurko19@gmail.com

The article deals with one of the active methods of teaching in higher educational institutions – educational games. The importance of their use at English lessons is emphasized with the purpose of forming the foreign language communicative competence of future teachers.

Games in a foreign language is a situational-variational exercise, which creates the opportunity for repeated repetition of a language sample in the conditions as close

as possible to real language communication with its inherent features: emotionality, spontaneity, purposefulness of linguistic influence. That is, in the course of the game the students develop lexical, grammatical skills, the students gain experience of language communication.

The main purpose of using the game method is to create the motivation to succeed in learning. The condition for success in the development of thinking is the high cognitive activity of students. The game is by no means coercive and is a purely voluntary process, and the advantage of playing techniques over other forms of training is that it achieves its goal unnoticed by participants, does not require any means of violence against the individual. Players are interested in the game result, and the teacher clearly defines the methodology, principles of implementation of game activity in the educational process. In the didactic game, the learning tasks are mediated, which ensures their effectiveness.

One of the essential features of educational games is that during their conduct the teacher acts as a director and students – the actors. The game has a collective character, where students take the whole initiative. Evaluate, analyze, monitor the language of students opponents, experts, arbitrators from among students. The teacher controls the correctness of the actions of the participants of the game, fixes the successful implementation of roles, gaps, language mistakes, common mistakes and only at the end of the class when summarizing, tactfully draws attention to them, prompting and explaining how best to act in a particular situation.

Key words: educational games; communicative competence; future teacher.

Постановка проблеми. Реформа вищої школи націлює на використання всіх ресурсів для підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Проблема пошуку нових форм, методів, методик і технологій навчання й виховання була завжди, залишається актуальною й сьогодні. Сучасна освітня система зорієнтована на розв'язання суперечностей, що пов'язані із зростаючими вимогами до підготовки нинішнього педагога. Тому актуальною є підготовка конкурентно спроможного вчителя, здатного до самоосвіти, самозростання. Саме цей аспект змушує різнобічно переосмислити теоретичні підходи до вибору ефективних технологій і засобів навчання іноземної мови. До методів, які забезпечують успішне вирішення цих завдань, учені-педагоги та вчителі-практики відносять насамперед інтерактивні. Навчально-педагогічна гра в їхньому переліку посідає особливе місце, бо матеріалізує результати розумової діяльності, допомагає учасникам усвідомити власні здібності й уміння, виховує в них прагнення до успіху, сприяє формуванню особистості, готової до самореалізації.

Аналіз останніх досліджень. Нові технології навчання в закладах вищої освіти, складовим елементом яких є також навчально-педагогічні ігри, отримали висвітлення в працях Н. П. Анікеєвої, А. А. Вербицько-

го, А. Б. Боровського, Н. М. Острроверхової, О. М. Пехоти, В. Л. Скалкіна, В. О. Соловієнко, П. М. Щербаня та ін. Розробленням ігрових форм і методів навчання іноземної мови займалися А. А. Деркач, С. Д. Щербак, Т. І. Олійник, Г. О. Китайгородська, Г. М. Тер-Саакянц та ін. Багато видатних педагогів та психологів, зокрема Г. Г. Ващенко, Л. С. Виготський, О. І. Вишневський, І. О. Зимня, Є. І. Ітельсон, О. О. Коломінова, О. О. Паршикова, С. Ф. Русова наголошували на позитивному впливі ігор у навчальній діяльності.

Мета статті – обґрунтувати роль і місце навчальних ігор у формуванні англomовної комунікативної компетентності майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу. Початки теорії навчальної гри пов'язують з іменами Ф. Шиллера, Г. Спенсера, В. Вундта, А. Ванштейна. Цікаво сутність гри окреслив нідерландський учений минулого століття Й. Хейзинга, скваліфікувавши «індивідуальне й суспільне життя, весь історичний і культурний розвиток людства в термінах гри, як гру» (Хейзинга, 1997, с. 11). Важливим є внесок у неї українських учених, зокрема К. Д Ушинського, який вагому роль гри в розвитку всіх природних (фізичних і духовних) сил і обдарувань дитини ствердив у формулі «якою проявляє себе дитина у грі, такою вона буде і в майбутньому дорослому житті» (Ушинський, 1990, с. 28). В. О. Сухомлинський був переконаний, що без гри неможливий повноцінний розумовий розвиток дитини (Сухомлинський, 1977 с. 95). А відомий психолог і педагог О. М. Леонтьєв, якому належить чільне місце в обґрунтуванні суті діяльності, її ролі в становленні й житті людини, серед різновидів діяльності виокремив також ігрову, підтвердивши в такий спосіб її необхідність у освітньому процесі (Леонтьєв, 1975).

Соціальне й психолого-педагогічне значення гри в житті дитини, дорослої людини та в підготовці вчителя обґрунтував П. М. Щербань. Він слушно зацентрував на виразній особливості гри: «вона завжди відбувається немовби у двох часових вимірах: у теперішньому й майбутньому» (Щербань, 2004, с. 107). Стосовно студента педагогічного вишу це треба розуміти, як у тому майбутньому, що пов'язане з учительською діяльністю. На думку Г. О. Китайгородської, гра популярна і в дитячій, і в дорослій аудиторії; вона дає змогу особистості не боятися помилок, не ніякувати, не соромитися, а ще – впевнено й відкрито висловлюватися (Китайгородская, 1988), бо між мовленням і грою наявний щонайтісніший зв'язок: з одного боку, мовлення розвивається й активізується в грі, а з другого, – сама гра розвивається під впливом розвитку мовлення.

Усе зазначене актуальне для використання навчальних ігор у підготовці майбутніх учителів іноземної мови. «Гра, – пише українська дослідниця С. М. Лутковська, – поміщає майбутніх фахівців <...> у ситуацію, яка

включає ті самі обмеження, мотивацію, примус, що наявні в реальному світі» (Лутковська, 2013, с. 112). На думку М. Ф. Строніна, гра на занятті з іноземної мови – це ситуативно-варіативна вправа, де створюється можливість для багаторазового повторення мовного зразка в умовах максимально наближених до реального мовного спілкування з властивими йому ознаками: емоційністю, спонтанністю, цілеспрямованістю мовного впливу (Стронин, 1984, с. 5). А це означає, що в ході навчальної гри, використаної на тому чи тому занятті з іноземної мови, у студентів, її учасників, формуються не лише вимовні, лексичні, граматичні навички, вони набувають досвіду мовленнєвої взаємодії, досвіду ефективної комунікації.

У сучасній науці представлено різне розуміння поняття «навчальна гра». Її розглядають то як специфічний методичний принцип навчання (Д. Турнер), то як «засіб формування навичок і вмій» (І. В. Драгомирецький), то як особливий методичний прийом у групі активних методів навчання (О. О. Артем'єва), то як метод навчання, під час застосування якого той, хто навчається, повноцінно відчуває, переживає, діє й співдіє (Р. Шаллер). Нам імпонує думка, що це один із активних методів навчання, який використовує ігрову структуру проведення заняття для всебічного аналізу певної проблеми.

Додатковим підтвердженням значущості навчальних ігор у парадигмі антропозорієнтованої освіти майбутніх учителів іноземної мови слугують властиві їм функції (мотиваційно-спонукальна, інформаційно-навчальна, евристична, розвивально-виховна, комунікативна, рефлексивно-оцінна, психотерапевтична), що в освітньому процесі взаємопов'язані й тісно взаємодіють з функціями викладача.

Умовою досягнення позитивних результатів у формуванні особистості всякого фахівця є висока пізнавальна активність студентів на усіх навчальних заняттях. Позаяк основною метою використання ігрового методу є забезпечення високої мотивації освітньої діяльності, робимо висновок про вагомий роль різних видів навчальних ігор у створенні комфортних умов для цієї пізнавальної активності. Гра в жодному разі не терпить примусу і є процесом суто добровільним. Тож її перевага в порівнянні з застосуванням інших методів і прийомів навчання полягає в тому, що вона досягає своєї мети майже непомітно для учасників, не потребуючи жодних засобів і способів насилля над особистістю, пор. з (Семенюк, Яструб, 2012, с. 110). У грі навчальні завдання виступають опосередковано, що й забезпечує їхню ефективність.

Однією із суттєвих особливостей навчально-педагогічних ігор є те, що під час проведення їх викладач виступає у ролі режисера: йому належить активна роль тільки у визначенні характеру гри, її правил, часу проведення;

він здійснює контроль за правильністю дій учасників гри, фіксує успішне виконання ролей, прогалини, мовні огріхи, типові помилки і тільки наприкінці заняття за підведення підсумків тактовно звертає на них увагу, підказуючи та пояснюючи як доцільніше було діяти в тій чи тій ситуації. Студенти ж у ході гри – це актори, від їхньої ініціативності, креативності, вміння координувати, а почасти й коригувати власні дії залежить розвиток гри, а врешті – і досягнення визначених викладачем її цілей.

У вищій школі на заняттях іноземної (англійської) мови за вирішення проблемних завдань доцільно використовувати метод круглого столу. В основу таких навчальних занять покладено принцип колективного обговорення проблем. У процесі колективної роботи за круглим столом відбувається обмін інформацією, засвоєння нових знань; його учасники навчаються переконувати, аналізувати, слухати, вести полеміку (Павлюк, 2002, с. 56).

Методи круглого столу об'єднують у такі групи:

1. Навчальні семінари. Розгляд теми в різних аспектах. Обговорення проблем (проблемний семінар) допомагає виявити рівень знань з теми і сформувати стійкий інтерес до того розділу навчального курсу, який вивчається. Тематичні семінари проводять із метою акцентувати увагу на тій чи тій актуальній мовній темі.

2. Навчальні дискусії. Проводяться за матеріалами лекцій, публікацій у науковій періодиці чи стосовно проблем, які виокремлюють самі студенти. Навчальні дискусії сприяють покращенню й закріпленню знань, збільшенню обсягу нової інформації, виробленню умінь полемізувати, аргументувати й обстоювати власну думку, прислухаючись водночас до думки інших.

3. Навчальні зустрічі за круглим столом. Зустрічі з фахівцями – ученими, економістами, діячами мистецтва, представниками громадських організацій, державних установ. Такі зустрічі, звісна річ, не можуть бути частими, але викладач має використати всяку нагоду зустрічі з представником / представниками англійської культури, щоб студенти мали змогу зануритися в стихію живого спілкування з усіма особливостями його прагматики, а відтак визначити власні орієнтири щодо опанування особливостей чужомовного мовлення.

Ігрові методи навчання розділяють на операційні й рольові. Операційні ігри аналогічні методу аналізу проблемних ситуацій, але вони спонтанні. Операційні ігри (Федусенко, 2003, с. 81) мають сценарій, в якому закладений більш або менш жорсткий алгоритм правильності і неправильності рішення, яке приймається. Тобто той, хто навчається, бачить той вплив, який мали його рішення на майбутні події. До операційних ігор належать

ділові та управлінські. У цих іграх виражений аспект інструментального навчання, але міжособистісний аспект обмежений у порівнянні з реальністю, тому ігрова модель спрощує зіткнення навчання з дійсністю. Ділова гра – це в певному розумінні репетиція виробничої або громадської діяльності людини. Вона дає можливість програти практично будь-яку конкретну ситуацію в особах, що допомагає краще зрозуміти психологію людини, стати на її місце, зрозуміти мотиви її дій в той або той момент реальної події (Павлюк, 2002, с. 67). На заняттях з англійської мови, на нашу думку, належить віддавати перевагу діловим іграм: вони, з одного боку, допомагають ефективніше опанувати чуже мовлення для різних життєвих ситуацій, а з другого, – сформулюють відповідні навички для застосування таких ігор у майбутній професійній діяльності. Останнє засвідчує важливість ділових ігор на заняттях з методики навчання англійської мови. У них студенти навчаються аналізувати ту чи ту лінгводидактичну ситуацію, зіставляти, порівнювати, оцінювати, прогнозувати дії та рішення, доводити, переконувати, аргументувати, висловлювати зауваження та пропозиції, відстоювати, захищати власний погляд, коректно заперечувати чужі та змінювати власні підходи, узагальнювати позитивний досвід. За виконання різних ролей, імітації поведінки вчителя студенти навчаються долати бар'єр між власною теоретичною і практичною підготовкою, використовувати різні педагогічні технології, що засвідчують рівень їхньої професійної компетентність. Адже саме в грі найповніше виявляється ступінь сформованості різноманітних професійних та особистісних якостей майбутніх педагогів, апробація функціонального професіоналізму.

За організації ігрової діяльності важливо дотримуватися етапів проведення гри.

1. Підготовчий; на ньому визначається тема, проблема, ситуація для обговорення. Викладач обґрунтовує мету та зміст гри, а також передбачає перелік знань, умінь та навичок, які студенти повинні набути у ході гри.

2. Організаційний; на цьому етапі розподіляються ролі, проводяться консультації зі студентам стосовно їхніх майбутніх ролей.

3. Змістовно-діяльнісний; це власне хід гри.

4. Підсумково-аналітичний; на ньому відбувається обговорення ходу гри, виконання студентами своїх ролей й оцінювання її результатів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Усе зазначене засвідчує, що навчально-педагогічна гра є однією із форм професійної підготовки майбутнього педагога. Ми розглядаємо ігрову діяльність студентів не тільки як цікаву, захопливу, але й украй важливу в моделюванні реальної педагогічної діяльності, адже вона орієнтує на розвиток педагогічного мислення студентів, їхньої уяви, фантазії, творчості, на оцінку

здібностей та прогнозування поведінки. Моделюючи умови конкретної педагогічної ситуації, навчальна гра не лише забезпечує комунікативну спрямованість освітнього процесу й слугує потужним мотиваційним чинником в досягненні високого рівня як володіння іноземною (англійською) мовою, так і вироблення лінгводидактичних умінь і навичок. Вона забезпечує цей високий рівень, а поряд із цим – можливість невимушеного, ненав'язливого входження чужої мови, її світу в світ українськомовної особистості. У процесі навчальної гри, окрім того, здобуваються навички керівництва власною поведінкою, підвищується емоційна вибірковість, формуються лідерські й ораторські якості студента – майбутнього вчителя англійської мови. Перспективу подальших студій вважаємо в розробленні системи навчальних ігор для практичних занять із методики навчання англійської мови в початковій школі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Жукова, Т.А. (2006). Дидактическая игра как значимый элемент подготовки специалистов. *Инновации в образовании, 1*, 132 – 137.

Китайгородская, Г.А. (1988). *Методика интенсивного обучения иностранному языку*. Київ : Освіта.

Когут, О.І. (2005). *Інтерактивні технології навчання*. Тернопіль: Астон.

Кремінь, В. (2013). Інноваційна людина як мета сучасної освіти. *Філософія освіти, 1* (12), 7–22.

Леонтьев, А. Н. (1975). *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва: Политиздат.

Лутковська, С.М. (2013). *Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців в аграрних коледжах* : [навч. посібник]. Вінниця : ТОВ фірма «Планер».

Павлюк, Ф. В. (2002). *200 ігор на уроках англійської мови*. Тернопіль : Мандрівець.

Семенюк, М.П. & Яструб, О.О. (2012). Навчально-педагогічні ігри у формуванні професіоналізму майбутнього вчителя. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія Педагогічні науки, 24* (237), 110–113.

Стронин, М.Ф. (1984). *Обучающие игры на уроке английского языка*. Москва: Просвещение, 4 – 7.

Сухомлинський, В.О. (1977). *Серце віддаю дітям*. [вибр. тв.:В 5-ти т.]. Київ: Рад школа, Т.3, 5.

Ушинський, К.Д. (1990). *Человек как предмет воспитания : опыт педагогической антропологии*. [педагогические сочинения : в 6-ти томах]. Москва: Педагогика, Т. 5.

Федусенко, Ю.І. (2003). Пізнавати світ у грі. *Іноземні мови в навчальних закладах, 1* (3), 78 – 84.

Хейзинга, Й. Homo Ludens. (1997). *Статті по історії культури*. Москва: Прогресс.

Щербань, П.М. (2004). *Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: [навч. посібник]*. К.: Вища школа.

Schiffler, L. (1980). *Interaktiver Fremdsprachen unterricht*. Stuttgart.

REFERENCES

Zhukova, T.A. (2006). Didakticheskaya igra kak znachimyy element podgotovki spetsialistov [Didactic game as a significant element of specialist training]. *Innovatsii v obrazovanii – Educational innovation*, 1, 132 – 137.

Kitaygorodskaya, G.A. (1988). *Metodika intensivnogo obucheniya inostrannomu yazyku [Intensive foreign language teaching methodology]*. Kyiv: Osvita.

Kohut, O. I. (2005). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia [Interactive technology navigation]*. Ternopil: Aston.

Kremin, V. (2013). Innovatsiina liudyna yak meta suchasnoi osvity [Innovative man as the goal of modern education]. *Filosofia osvity – The philosophy of education*, 1 (12), 7–22.

Leontyev, A. N. (1975). Deyatelnost. Soznaniye. Lichnost [Activity. Consciousness. Personality]. Moscow: Political Publishing House.

Lutkovska, S.M. (2013). *Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv v ahrarnykh koledzhakh [Formation of environmental competence of future specialists in agricultural colleges]*. Vinnytsia : TOV firma «Planer».

Pavliuk, F. V. (2002). *200 ihor na urokakh anhliiskoi movy [200 games in English lessons]*. Ternopil : Mandrivets.

Semeniuk, M.P. & Yastrub, O.O. (2012). Navchalno-pedahohichni ihry u formuvanni profesionalizmu maibutnoho vchytelia [Educational and pedagogical games in shaping the future teacher's professionalism]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriya: Pedahohichni nauky [Bulletin of the Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University. Series: Pedagogical Sciences]*. 24 (237), 110-113.

Stronin, M.F. (1984). *Obuchayushchiye igry na uroke angliyskogo yazyka [Educational games in the English lesson]*. Moscow: Prosveshcheniye.

Sukhomlynskyi, V.O. (1977). *Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to the children]*. Vyb. tv.:V 5-ty t. Kyiv: Rad shkola, T.3, 5.

Ushinskiy, K.D. (1990). *Chelovek kak predmet vospitaniya : opyt pedagogicheskoy antropologii [Man as a subject of education: the experience of a pedagogical anthropologist]*. Pedagogicheskiye sochineniya : v 6-ti tomakh. Moscow: Pedagogika. T. 5.

Fedusenko, Yu.I. (2003). Piznavaty svit u hri [Knowing the World in the Game]. *Inozemni movy v navchalnykh zakladakh – Foreign Languages in Schools*. 1 (3), 78 – 84.

Heyzinga, Y. Homo Ludens. (1997). *Stati po istorii kultury [Articles on the history of culture]*. Per.. sost. i vstup. st. D.V. Silvestrova; Komment. D.E. Kharitonovicha / Yokhan Kheyzinga. Moscow: Progress – Traditsiya.

Shcherban, P.M. (2004). *Navchalno-pedahohichni ihry u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Educational games in higher educational establishments]* Navch. posibnyk. Kyiv: Vyshcha shkola.

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2019, pp 210-213.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2019.181387>

У СВІТЛІ РІДНОГО СЛОВА

Галина САБАТ

доктор філологічних наук, професор кафедри романської філології та компаративістики, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5057-58-14>

Research ID: AAD-19-51-2019 <http://www.researcherid.com/rid/AAD-19-51-2019>.

Статтю подано до редколегії / The article is submitted to the editorial board: 23.10.2019.

Статтю опубліковано / The article is published: 15.11.2019.

IN THE LIGHT OF THE NATIVE WORD

Halina SABAT

Doctor of Philology, Professor of the Department of Romance Philology and Comparative Studies, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych)

РЕЦЕНЗІЯ

на підручники для учнів 2 та 3 класів шкіл українознавства М. Савдик, К. Тишкул, С. Андрусишин «Рідне слово в рідній школі. Читанка „Дзвіночок” для 2 класу з мовними та граматичними вправами й українсько-англійським словником» (Великобританія, Манчестер, 2018. –70 с.) та «Рідне слово в рідній школі. Читанка „Сонечко” для 3 класу з мовними та граматичними вправами й українсько-англійським словником» (Великобританія, Манчестер, 2018. – 72 с.)

Англійська мова – найпопулярніша мова світу, яка здобула світову славу. Вона викликає захоплення, її вивчають, нею розмовляв і писав видатний драматург, поет епохи Відродження Вільям Шекспір, а його п’єси заслужено вважаються неперевершеними шедеврами світової літератури. Та наймиліша, найдорожча для людини – її рідна мова, в яку народ вкладає і своє історичне минуле, і свій досвід, мрії, сподівання. Безумовно, людина повинна прагнути знати декілька мов, проте най-

краще вона має володіти рідною мовою. Як зворушують рядки Тараса Шевченка:

Ну, що б, здавалося, слова...
Слова та голос – більш нічого.
А серце б'ється ожива,
Як їх почує!..

Досконале знання рідної мови – це одне з першорядних завдань виховання особистості. Саме цьому завданню підпорядковані зміст і структура підручників М. Савдик, К. Тишкул, С. Андрусишин, які адресовані маленьким українцям, котрі виростають за межами рідного краю, перебуваючи в ситуації двокультурності та двомовності, з виразною перевагою іноземної мови над українською, чужого над своїм. Утвердження національної ідентичності відбувається за допомогою збереження зв'язку з історичною Батьківщиною, що забезпечує наступність поколінь та сталість розвитку української ідеї. Власне, зберегти Україну в свідомості нового покоління покликані освітні заклади, зокрема школи українознавства. Цілісна праця вчителів-діаспорян покликана утверджувати любов до рідного слова та далекої Батьківщини, засвідчувати тяглисть історії та ідентичності.

Безперечно, органічною складовою запропонованого М. Савдик, К. Тишкул, С. Андрусишин видання є «*Передмова*» і «*Слово до вчителя*», що виконує роль важливого орієнтира-вказівника. Відповідно до завдань, які ставили перед собою автори, весь навчальний матеріал (короткі відомості про міста, релігійні та державні свята, національну символіку, про специфіку різних професій, різновидів мистецтва, українські традиції, інформація про українських письменників та ін.) згруповано *тематично*: «Львів», «Святий Миколай», «Різдво», «Великдень», «Наш тато», «Свято Матері», «Тризуб», «Прапор України», «Тарас Шевченко», «Іван Франко» та ін. Окрема рубрика «*Граматика*» передбачає самостійне опрацювання та критичне осмислення учнями певної частини навчального матеріалу, допомагають у цьому визначення, які виділені фіолетовим кольором, вони доступно сформульовані й легко сприймаються школярами. Тут автори підручників пропонують різні види завдань, подаються вони у вигляді мовленнєвих й артикуляційних вправ відкритої і закритої форми. Рубрика «*Позакласне читання*» цікаво вводить у чарівний світ художнього слова, акцентуючи увагу на темах природи, краєзнавства, взаємостосунків у сім'ї. У кінці підручників подається «*Українсько-англійський словник*», який сприяє збагаченню мови дітей. Привертає увагу багатий і високохудожній ілюстративний мате-

ріал видання, який серед іншого акцентує на дотриманні українських традицій, зокрема носити вишиванку.

Вдалим є методичний апарат підручників, ретельно продумана побудова. До кожної теми дібрано сформульовані на засадах проблемності та діалогічності запитання і завдання різної складності: репродуктивні, аналітичні, пошукові, творчі. Вони об'єднані у графу, яка має умовну кольорову позначку і певну дидактичну мету. Система завдань і запитань спрямована на розвиток креативної і асоціативної уяви, стимулювання пам'яті. Серед них є багато вузлових питань, які починаються словами «Чому...?», «Коли...?», «Підкресли...», «Пригадай...», «Придумай...» і т. п. Таким чином робота над словами, реченнями, текстами спрямована на вироблення в учнів вміння дискутувати, аргументувати свої думки, застосовувати набуті знання і навички у практичному житті. Для успішного засвоєння окремих відомостей автори часом пропонують учням намалювати і заповнити таблиці, які допомагають узагальнити їхні знання. Доречними є завдання для вироблення навичок виразного читання. Подані в кінці вправи у графі «Повторення вивченого» допоможуть школярам глибше осмислити навчальний матеріал.

У кожному з підручників вдало підібрані прислів'я, загадки, сміховинки, вірші Дмитра Павличка, Марійки Підгірянки, Василя Хомченка, Лесі Храпливої, Сергія Цушка, Лесі Лужецької, Василя Савчука, Любові Забашти й ін., які відкривають дитячим душам ментальний образ України через низку архетипних символів: небо, жито, соловейко, ставки, барвінок, вишні, білі хатки. Враховуючи вікові особливості учнів, автори пропонують і прозові твори Василя Сухомлинського, Інни Христенко, Георгія Химича, які змушують мислити, порівнювати, аналізувати, виділяти ідейно-сміслові частини. Безперечно, мають виховне й пізнавальне значення запропоновані казки («Ріпка», «Котик і Півник», «Лисичка і Журавель», «Про двох цапків», «Дві кізоньки»), вони утверджують і розпросторюють силу й вагу українського слова в суспільстві. Заслугує на увагу й дбайливо дібраний матеріал до життєпису Тараса Шевченка й Івана Франка. Виклад окремих деталей творчості подано такими способами, щоб зацікавити дітей. Приміром, про вірш Т. Шевченка «Тече вода із-за гаю...» й казку І. Франка «Лис Микита» школярі дізнаються з діалогу між мамою і донькою («Під портретами»). Безумовно, цей інформативний матеріал сприяє розширенню знань учнів із фольклору, української літератури, формує їх читацьку культуру, розвиває естетичні смаки, спонукає обдарованих дітей молодшої школи до реалізації своїх творчих здібностей.

Отож рецензоване навчально-методичне видання – вдалих і, безперечно, спрямований на перспективу самопрезентації українства проєкт, адже інтегруючись до іншого культурного світу, українці завжди прагнули зберегти своє власне обличчя. Цілісна, різноаспектна праця вчителів зорієнтована на формування в дітей-діаспорян з двокультурною ідентичністю національної свідомості, на розвиток їх творчих і комунікативних здібностей, самостійного і критичного мислення, культури полеміки. Сподіваюся, що підручники, в які їх автори вклали так багато душевного тепла, щирості й доброти, зацікавлять українських школярів Великобританії і сприятимуть їх всебічному розвитку, стануть посланням до сучасних дітей цінувати свою землю, малу Батьківщину, адже пізнання світу починається з рідного. Особливо актуальні такі видання тепер, адже вони яскраво засвідчують, що саме *рідне слово* в найскрутніші часи виступає парадигмою національного буття в усіх його виявах.

ЗМІСТ

Демешко Інна. СЛОВОТВІРНА МОРФОНОЛОГІЯ ДЕВЕРБАТИВІВ У ТВОРАХ М. КІДРУКА	4
Котович Віра. АСТІОНІМИ УКРАЇНИ ЯК ЕКСПЛІКАТОРИ МЕМОРІАЛЬНОГО КОДУ КУЛЬТУРИ	15
Лужецька Наталія. ТЕРМІННА ДЕРИВАЦІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗБАГАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО СЛОВНИКА ІВАНА ФРАНКА	30
Огар Анна. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>ВІЙНА</i> В СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	38
Патен Ірина. КОМПАРАТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙ	48
Пишна Наталія. ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ПОНЯТЬ В РОМАНІ «РАЙ» В. БАРКИ	58
Сеньків Степан. ЗАКОНОМІРНОСТІ СПОЛУЧУВАНOSTІ ФОНЕМ У ДВОФОНЕМНИХ СЛОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ	68
Стецик Марія. ЦИТАТНО-РЕМІНІСЦЕНТНИЙ (ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ) ВИМІР ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ МАЙДАНУ	78
Федурко Марія. ПОХІДНЕ СЛОВО В ПОЕТИЧНОМУ СЛОВНИКУ ПЕТРА КАРМАНСЬКОГО: ПРИКМЕТНИКОВІ ТА ДІЄСЛІВНІ ДЕРИВАТИ	89
Філь Галина. НОМЕНИ ТВАРИН ВОДНОГО ПРОСТОРУ В СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ФРАЗЕОСИСТЕМАХ	101
Гіряк Світлана. ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ КОНСТАНТИНИ МАЛИЦЬКОЇ	110
Козій Ольга. РОЛЬ ХУДОЖНЬОЇ ДЕТАЛІ В РОМАНІ ДОННИ ТАРТТ «ЩИГОЛЬ»	122
Кравченко-Дзондза Олена. ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО СТИЛЮ ОСИПА ТУРЯНСЬКОГО	133
Петрів Оксана. КОНЦЕПТ «СВОБОДА» В КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНОМУ ПОЛІ ВІРША ІВАНА ФРАНКА «ЩЕ НЕ ПРОПАЛО!»	141
Чобанюк Марія. СПІВВІДНОШЕННЯ МИСТЕЦТВА СЛОВА ТА НАУКИ ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ СИНТЕЗ	151
Айзенбарт Мар'яна. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ	158
Ішук Євгенія. МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ТЕРМІНОГРАФІЇ ТА ЇЇ АКТУАЛЬНІСТЬ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ	167
Гутиряк Оксана, Павлішак Оксана. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОЕКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	175
Лужецька Леся. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЛЕКСИКОЛОГІЇ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В АСПЕКТІ КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНИСЬКОГО ПІДХОДУ	185
Луців Світлана. ДИСКУСІЯ ЯК МЕТОД НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ	194
Федурко Оксана. НАВЧАЛЬНІ ІГРИ У ФОРМУВАННІ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ	202
Сабат Галина. У СВІТЛІ РІДНОГО СЛОВА	210

CONTENT

Demeshko Inna. WORD-BUILDING MORPHONOLOGY OF THE DEVERBATIVES IN THE WORKS OF M. KIDRUK	4
Kotovych Vira. ASTIONIMS OF UKRAINE AS EXPLIATORS OF MEMORIAL CODE OF CULTURE	15
Luzhetska Natalia. TERM DERIVATION AS AN ENRICHMENT SOURCE OF IVAN FRANKO'S POLITICAL LEXICON	30
Ohar Anna. VERBALIZATION OF THE CONCEPT <i>WAR</i> IN MODERN ART DISCOURSE	38
Paten Iryna. COMPARATIVE PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE UKRAINIAN, POLISH AND ENGLISH DENOTING EMOTION	48
Pyshna Natalia. VOCABULARY FOR THE DESIGNATION F RELIGIOUS CONCEPTS IN NOVEL V. BARKA'S «PARADISE»	58
Senkiv Stepan. REGULARITY OF THE PHONEME COMBINABILITY IN TWO PHONEMIC WORDS IN MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE	68
Stetsyk Mariia. QUOTATIONAL REMINISCENT (INTERTEXTUAL) DIMENSION OF MAIDAN'S POETIC DISCOURSE	78
Fedurko Mariia. DERIVATIVE WORD IN PETRO KARMANSKY'S POETIC DICTIONARY: ADJECTIVAL AND VERBAL DERIVATIVES	89
Fil Halyna. THE NAMES OF WATER SPACE ANIMALS IN EASTERN SLOVENIAN PHRASEOSYSTEMS	101
Hirniak Svitlana. THE IMAGE OF TARAS SHEVCHENKO IN THE LIVE AND CREATIVE WORK OF KONSTANTYNA MALYTSKA	110
Kozii Olha. THE ROLE OF THE ARTISTIC DETAIL IN DONNA TARTT'S NOVEL «THE GOLDFINCH»	122
Kravchenko-Dzondza Olena. FEATURES OF LINGUAL STYLE OF OSYP TURYSKY	133
Petriv Oksana. THE CONCEPT OF «FREEDOM» IN THE COGNITIVE-SEMANTIC FIELD OF THE POEM BY IVAN FRANCO «STILL NOT LOST»	141
Chobanyuk Mariia. RELATIONSHIP OF THE ART OF WORD AND SCIENCE AS LITERATURE SYNTHESIS	151
Aizenbart Mariana. FORMATION OF SOCIAL-COMMUNICATIVE COMPETENCE OF OLDER PRESCHOOLERS IN PROCESS OF GAME ACTIVITY: COMMUNICATIVE ASPECT	158
Ishchuk Yevheniya. METHODOLOGICAL BASE OF TERMINOGRAPHY AND ITS UPDATE IN THE STUDENTS' EDUCATIONAL PROCESS	167
Hutyriak Oksana, Pavlishak Oksana. INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE PROJECT ACTIVITIES OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES	175
Luzhetska Lesya. PECULIARITIES OF STUDYING ELEMENTS OF LEXICOLOGY IN ELEMENTARY SCHOOL IN THE ASPECT OF THE COMMUNICATIVE-ACTIVE APPROACH	185
Lutsiv Svitlana. DISCUSSION AS A METHOD OF LEARNING IN UKRAINIAN LANGUAGE IN PRIMARY SCHOOL	194
Fedurko Oksana. EDUCATIONAL GAMES IN THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS	202
Sabat Halina. IN THE LIGHT OF THE NATIVE WORD	210

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**РІДНЕ СЛОВО
В ЕТНОКУЛЬТУРНОМУ
ВИМІРІ**

Збірник наукових праць

**NATIVE WORD
IN ETHNOCULTURAL
DIMENSION**

Scientific Papers Collection

Головний редактор

Марія Федурко

Редактори-упорядники

*Світлана Гіряк, Віра Котович, Олена Кравченко-Дзондза, Леся
Лужецька, Світлана Луців, Анна Огар, Галина Філь, Оксана Петрів*

Макетування та верстка

Василь Герман

Дизайн обкладинки

Олег Лазебний

Здано до набору 19.09.2019 р. Підписано до друку 10.10.2019 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 12,55. Зам. № 1503. Наклад 100 прим.

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Друк ПП «ПÓСВІТ»

Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна

тел.: (03244) 2-23-35, 3-38-50.

E-mail: posvitdruk@gmail.com